STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

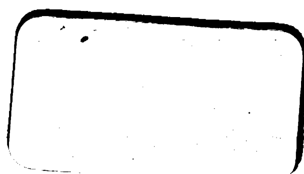

Юбилеенъ Сборникъ

на

Българския Учителски Съюзъ

[illegible]

1895—1905.

[illegible]

СОФИЯ
Печатница «Св. София»
190[illegible]

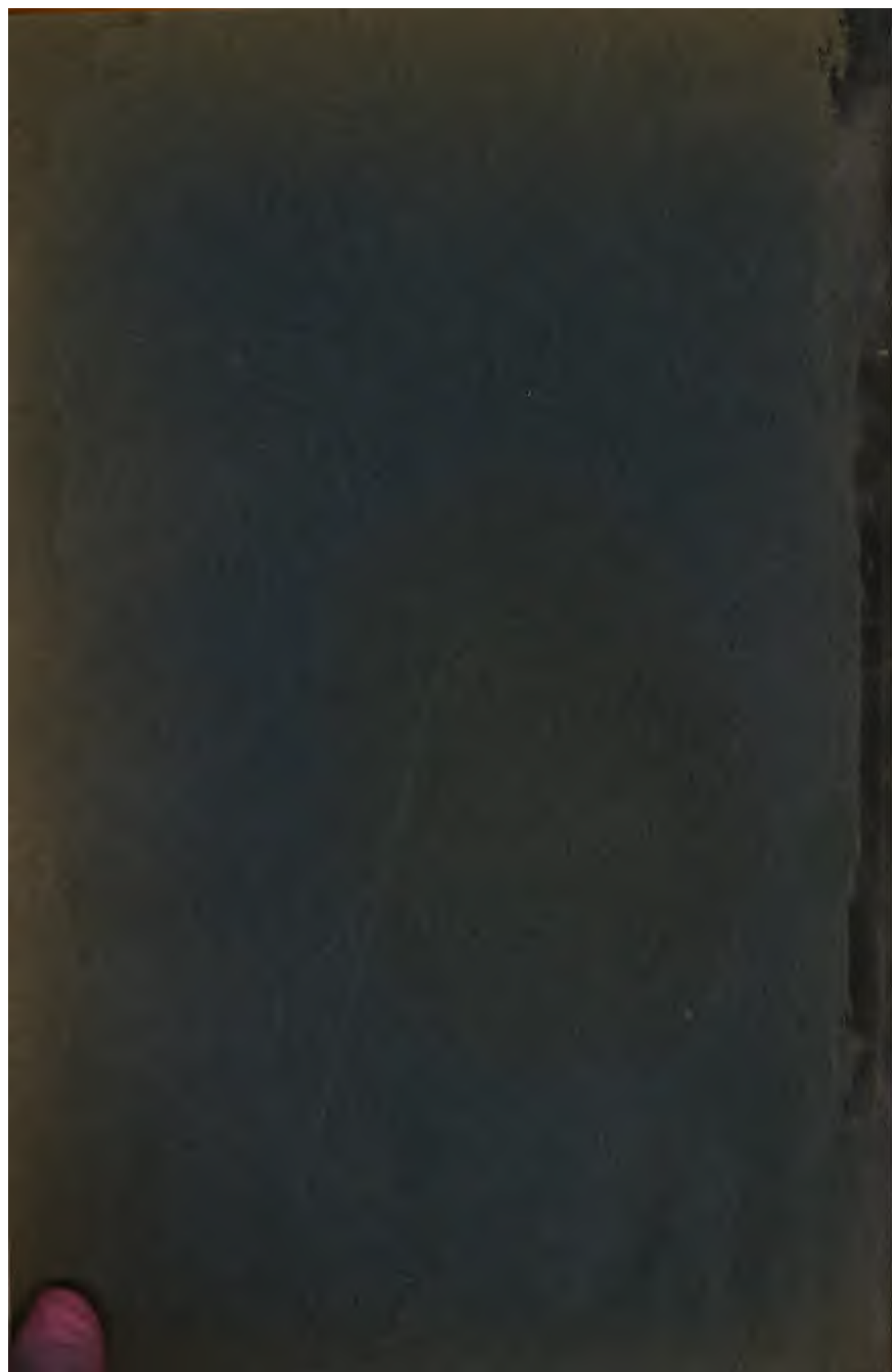

Юбилеенъ Сборникъ

на

Българския Учителски Съюзъ

(По случай 10-годишнината отъ основанието му)

1895—1905.

Совствено на Съюза издание

СОФИЯ
Печатница «Св. София»
1905

„Единъ за всички и всички за единъ“.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I. **Учителски маршъ,** поезия на Хр. Д. Максимовъ, музика — Маноловъ-Христовъ.

II. Организационенъ дѣлъ.

III. Научно-литературенъ дѣлъ.

Учителски * * * * * * маршъ

Поезия отъ Хр. Д. Максимовъ.

**

Музика отъ { Ем. Маноловъ
Д. Христовъ.

Български учителски съюзъ.

УЧИТЕЛСКИ МАРШЪ.

Далечъ отъ насъ богатство,
Награди и хвалби,
Далечъ отъ наш'то братство
Безчестнитѣ борби!

* * *

За работа сме жъдни,
О, дайте ни дѣла!
Да пръснемъ ний сме длъжни
Вѣковната мъгла!

* * *

Народътъ, брате, тъне
Въ невѣжество и мракъ,
А кой ще му помогне
Да види бѣлъ день пакъ?

* * *

Цѣльта ни е висока,
О, дайте си ржка!
Въ гжрди ни сила блика, —
Напрѣдъ въ борба света!

* * *

Кой е лѣнивъ, да бѣга
Изъ наш'тѣ редове: —
Насъ цѣль висока, блàга
На подвигъ ни зове!

* * *

Напрѣдъ! Напрѣдъ!
Ржка за ржка,
Назадъ ни стжпка, —
Напрѣдъ!
Рамо до рамо,
Сплотени здраво, —
Напрѣдъ!
Подъ едно знаме
Вси да запѣйме:
Напрѣдъ! Напрѣдъ! Напрѣдъ!...

Хр. Д. Максимовъ.

Печатница „Зора“ — Варна.

Учителски маршъ.

муз. { *Е. Манловъ.* / *Д. Христовъ.*

Величественно.

Диск.

f

1. Да - лечъ отъ насъ бо- гат-ство, на-
2. Цѣль- та ни е ви- со - ка, о,

Алтъ

Тен.

f

1. Да - лечъ отъ насъ бо- гат-ство, на-
2. Цѣль- та ни е ви- со - ка, о,

Басъ

гра- ди и хвал- би, да- лечъ отъ наш'- то брат-ство без-
дай- те си ржк- ка! в'гжр- ди ни си - ла бли - ка, на-

гра- ди и хвал- би, да- лечъ отъ наш'- то брат-ство без-
дай- те си ржк- ка! в'гжр- ди ни си - ла бли - ка, на-

хвал - би далечъ, да- лечъ
о, дай-те си, в'гжр-ди

чест-ни-тѣ бор- би! За ра - бо - та сме жад -
прѣдъ в'борба свя- та! Лѣ - ни - ви - я да бѣ -

напрѣдъ, напрѣдъ на ра-бо-

чест-ни-тѣ бор- би.
прѣдъ в'борба све- та!

ла ла ла ла ла ла

ни, о, дай-те, дай - те ни дѣ - ла! Да
га, да бѣ- га з'наш'тѣ ре - до - ве: Насъ

та напрѣдъ, напрѣдъ о, дай-те ни дѣ-ла!
изъ наш'тѣ ре- до- ве.

о, дай- те Да
да бѣ- га Насъ

ла ла ла ла ла ла ла ла ла

ff пръс- немъ ний сме длъж-ни вѣ-
цѣль ви- со- ка, бла-га на

ff

ff прь- снемъ ний сме длъж-ни вѣ-
цѣль ви- со- ка, бла-га на

ff пръснемъ ний да пръснемъ ний сме длъжни ний да пръснемъ ний вѣ-
цѣль ви-со-ка цѣль ви-со-ка насъ на подвигъ ни зо-ве на

1-mo 2-do

ков-на- та мъг- ла. За- ла.
под-вигъ ни зо- ве! Лѣ- ве.

вѣ-ков-на- та мъ-гла,
на под-вигъ ни зо-ве!

ков-на- та мъг- ла.
под-вигъ ни зо- ве.

Lento.

pp
На- ро-дътъ, бра-те, тъ-не в'не- вѣ-же-ство и мракъ, а
pp
На- ро - дътъ, бра- те, тъ - не, а
pp
На-ро-дътъ, бра- те, тъ - не, а
pp
На - ро-дътъ, бра- те, тъ - не, а
f
кой ще му по- p мог- не да pp ви - ди бѣлъ день пакъ?
f
кой ще му по- p мог- не по - pp мог - не пакъ?
f
кой ще му по- p мог- не по - pp мог - не пакъ?
f
кой ще му по - p мог-не да pp ви - ди бѣлъ день пакъ?
Отъ начало съ вторитѣ думи до 𝄐

Trio.

p Напрѣдъ! на- прѣдъ! ржка за ржка, *f* на- задъ ни

p *f*

p Напрѣдъ! на- прѣдъ! ржка за ржка, *f* на- задъ ни

f

стжп-ка, пакъ на- прѣдъ! на- прѣдъ! *mf* Ра - мо до

mf

стжп - ка! пакъ напрѣдъ на- прѣдъ, напрѣдъ! Ра - мо до *mf*

mf

f

ра - мо, сплоте-ни здра-во, на- прѣдъ! подъ ед-но зна-

f

f

ра - мо, сплоте-ни здра-во, на- прѣдъ подъ ед-но зна-

f

ff

ме вси да за- пѣймъ! напрѣдъ! на-прѣдъ! — прѣдъ!

1mo 2do

ff

ff

ме вси да за- пѣймъ! напрѣдъ! на-прѣдъ! — прѣдъ!

ОРГАНИЗАЦИОНЕНЪ ДѢЛЪ.

Приносъ къмъ историята на Българския Учителски Съюзъ.

(По поводъ десетгодишнината отъ основаването му).

1895—1905.

отъ **Хр. Гакевъ.**

Бѣлѣжка на автора. — Цѣльта на тия ми бѣлѣжки не е, да дамъ пъленъ прѣгледъ на живота на Българ. Учител. Съюзъ отъ деня на образуването му до днесъ, защото това въ случая нито е нуждно, нито е възможно. Моята цѣль е много по-скромна. Азъ искамъ само да отбѣлѣжа по-главнитѣ моменти отъ негова животъ въ пѫтя на тѣхното развитие въ свръзка съ етапитѣ на общественото състояние, което имъ отговаря. Чрѣзъ това гоня да постигна двѣ цѣли: 1. да улесня бѫдещия историкъ на съюза и 2. да дамъ възможность на съюзнитѣ дѣятели да вникнатъ по-дълбоко въ сѫщностьта на движението, да хванатъ неговитѣ пружини и съзнателно да го отправятъ въ бѫдещия му животъ.

Като пръвъ опитъ, азъ вѣрвамъ, убѣденъ съмъ, моята работа ще е слаба въ много отношения и въ други—непълна. Но утѣшавамъ се съ мисъльта, че слѣдъ моя опитъ необходимо ще се яви една по-вѣща рѫка, която ще даде онова, което азъ не мога да дамъ.

Не ще съмнѣние, моята работа ще страда и отъ голѣма доза субективизъмъ, при все че се старахъ да го избѣгна. То е естествено, толкова повече че азъ, лично, не съмъ чуждъ на съюзното дѣло и на ония негови проявления, които главно визирамъ.

Първи думи.

Ние сме въ десетата година отъ основаването на Българския Учителски Съюзъ.

На 21 юлий 1895 година едно събрание отъ прѣдставители на 47 околийски учителски дружества, което ние сега зовемъ първи учредителенъ конгресъ, провъзгласи обединението на всички учителски дружества и тури основитѣ на тая организация, на която щастливи сме тази година да празднуваме десетгодишнина.

Кратъкъ е тоя периодъ: 10 години! Що сж 10 години за единъ колективитетъ? За отдѣлния човѣкъ даже тѣ сж недостатъчни, да се опрѣдѣли характера му, направлението му, бждещето му. А колко повече за едно по-тѣсно или по-широко обществено движение, каквото безспорно е това на българскитѣ народни учители?

Но дълъгъ и неравенъ е изминатия пжть! Що бѣди, що сълзи, що жертви сж погълнали тия 10 години на народнитѣ учители! Колко енергия имъ костуватъ тѣ? Само тоя, който е таилъ въ гърдитѣ си идеала на сдруженото народно учителство; само тоя, който е носилъ тежкия кръстъ на сдружаването и дѣлилъ мжчнотиитѣ му; само тоя, който въ собствения опитъ се е убѣдилъ, колко скжпо се плащатъ дори и най-нищожнитѣ обществени придобития отъ една враждебна и неулегнала срѣда,— само той знае какво значи 10 годишно сжществуване на Българския Учителски Съюзъ и само той разбира колко цѣнни сж тия малко на брой години и колко пълни съ смисълъ сж тѣ както за миналото и настоящето, тъй и за бждещето на съюза.

Обикновено казватъ: безжизнено и нетрайно е всѣко обществено движение, което нѣма здрави корени въ живота, което, съ други думи, не е една назрѣла нужда на тоя животъ. Това е било всѣкога така. Зараждали сж се подобни движения, достигали сж често обширни размѣри, но не слѣдъ дълго сж загивали подъ немилоститѣ удари на живота, който не търпи слабитѣ, немощнитѣ, недозрѣлитѣ проявления. Донегдѣ така се поглеждаше отъ много страни и на учителското движение въ първитѣ дни на неговото зараждане. Мислѣха си: това е избликъ на младежки идеализъмъ, който скоро ще угасне. А когато движението се разрасте и засили, се́ по причина на сжщото недовиждане, неприятелитѣ му направиха опити да го угасятъ съ единъ хладенъ душъ: чрѣзъ запрѣщение и прѣслѣдване. Но движението не спрѣ; то даже не измѣни посоката си. До тамъ бѣше жизнеспособно и здраво, че прѣживѣ и най-жестоката сждба! И вмѣсто да вѣхне и слабѣе, ние виждаме обратното: то се засиля и закрѣпя, а неприятелитѣ му се намаляватъ и обезсилватъ.

Ако, прочее, нѣкой би се усъмнилъ въ жизнеспособностьта на Българския Учителски Съюзъ и затжгувалъ за неговото бждеще, достатъчно е да му приведемъ това единично доказателство: десетгодишното сжществуване? Оня, който се съм-

нѣва, нека вникне въ съдържанието на тоя 10-годишенъ периодъ, нека внимателно прослѣди перипетиитѣ на съюзния животъ, ако иска да бжде спосенъ пророкъ...

И наистина, въ страна като нашата, дѣто хаосътъ е редъ, разбойничеството — добродѣтель, враждата и подкупа — честность; дѣто надъ всичко царува единъ законъ: своеволието; дѣто обществото съзнателно не сжществува и общественитѣ сили прѣкарватъ още ембрионално развитие; съ една рѣчь, въ страна, като нашата, която прѣкарва страшната криза на вжтрѣшно рушене, за да бжде слѣдъ това възсъздадена, възродена, — въ такава страна жестока е сждбата на всѣко пробуждане. Тъй жестока бѣ тя и за Българския Учителски Съюзъ. Изразъ на пробуждане на едно интелигентно съсловие, сигналъ на една прѣсна, животворна струя отъ нѣщо ново, обновляюще, той биде посрѣщнатъ отъ старото, отъ гнилото, както всѣкога и всѣкждѣ, съ всички срѣдства свойствени нему. Коварство, жестокость, безчеловѣчие... — цѣлъ арсеналъ отъ срѣдневѣковни срѣдства бѣха въ мигъ пуснати въ ходъ. Но колкото жестока, безскрупулна и неумолима бѣ тая адска стихия, която отъ вси страни обгръщаше нашето движение, толкова по-стрѣмително се разливаха неговитѣ вълни и въвличаха въ своя буенъ кипежъ се по-голѣми маси отъ народнитѣ учители.

Но... сега всичко това е вече почти само единъ споменъ. Въ своя 10-годишенъ животъ съюзътъ издълба такава дълбока брѣзда въ нашия животъ, че е невъзможно вече да се мисли изскубването му отъ тоя послѣдния. Той може да срѣща съпротивления, удари... всичко, но не и отрицание на сжществуване.

Безподобна е тая борба за животъ въ кратката наша история на самостоятелно политическо сжществуване, която Българскиятъ Учителски Съюзъ бѣ неумолимо заставенъ да води въ продължение на нѣколко години. Първа е тя по рода си въ насъ и само за това заслужено ще привлече вниманието на историка. Но друга една нейна страна я прави още по-интересна: че тя е изражение на едно професионално пробуждане, отзвукъ на едно дълбоко недоволство отъ социална неправда и единъ съзнателенъ устрѣмъ къмъ по-сносенъ животъ, къмъ други социални отношения. Тя отбѣлѣзва първия моментъ на общественото самосъзнание и съ ярки краски начерта пжть за всички обществени съсловия и

групи. Учителството, прочее, може да се гордѣе, че и въ тая нова фаза на обществено развитие — фаза на професионалнитѣ раздвижвания и сдружавания — се явява пѫтеводитель, както е било въ минали врѣмена и както би слѣдвало да бѫде, поради това че то владѣе въ голѣма степень интелигентность и самосъзнание.

Зачетки на учителско движение. — Първи проявления. — Движение прѣзъ 1889 година. — Характеръ и сѫдба на това послѣдното.

Българскиятъ Учителски Съюзъ е рожба на 1895 година, но учителското движение, въ завършекъ на което той се яви, датира много по-отдавна. Причини за размърдване у учителството, въ смисъль на професионално недоволство и, впослѣдствие, на професионално обединение, нашиятъ животъ създава твърдѣ рано. Въ единъ твърдѣ кратъкъ периодъ слѣдъ освобождението, вслѣдствие закъснѣло икономическо развитие, отъ една страна, и широкото разрастване на финансовитѣ нужди на общинитѣ, наложено отъ новоизникналитѣ нужди на държавата, отъ друга страна, общинитѣ скоро западатъ, изтощаватъ се финансово и въ резултатъ, между другото, даватъ влошаване материалното положение на учителя главно вслѣдствие нередовно изплащане. И ние виждаме още въ 1884 година учителитѣ въ нѣкои градове да затварятъ училищата — стачка да обявяватъ, за дѣто не имъ било платено. Това е материалната причина, която свързваше интереситѣ на отдѣлнитѣ учители, въ първо врѣме на отдѣлни градове, а по-послѣ прѣскочи границитѣ на тия послѣднитѣ и стана единъ основенъ двигатель на общо учителско движение. Почти пакъ по онова врѣме (въ сѫщность малко покъсно) новата държава замечта за единство и хармония въ всички обществени функции и съ нѣколко замаха, които не срѣщнаха отъ мѣродавна срѣда отпоръ, отне на учителството редъ права, които то естествено и твърдѣ заслужено имаше. Първо, държавата му отне*) правото на безусловна избираемость, на каквато по-рано се радваше, и чрѣзъ това, отъ една страна, му нанесе една жестока обида, и, отъ друга страна, още по-тѣсно свърза сѫдбата му съ оная на неговата служба. Второ, държавата унищожи**) изборностьта на училищния инспекторатъ, взе го въ свои рѫцѣ и по тоя начинъ

*) Това стана прѣзъ 1885 год. Точно установление не успѣхме да направимъ.

**) Съ законъ влѣзълъ въ сила отъ 1889 година.

по отношение на службата постави учителството въ зависимость отъ благоразположението на държавната власть и нейнитѣ органи, като по тоя начинъ косвено въздѣйствуваше върху неговата жива, дѣйна психология; отъ тоя моментъ за учителството не бѣ безразлично, ще участвува ли живо или не въ общественитѣ борби, какъвто въпросъ до тогава почти не сѫществуваше; то започна да става повече зритель, отколкото дѣецъ. Тая тенденция, обаче, на отдѣляне учителя отъ живота и поставянето му въ безусловна зависимость отъ службата, единственъ регуляторъ и дирижоръ на която оставаше държавата, постигна своето най-широко приложение въ закона отъ 1891 година, въ тъй наречения живковъ законъ за народното просвѣщение Въ пълно съотвѣтствие съ политическото тогава положение — врѣме на политически гнетъ и политическо безправие — тоя законъ вкова учителя въ чиновнически вериги и колкото общата политическа атмосфера не позволяваше свободно дишане, толкова още бѣ огнетена учителската мисъль отъ новитѣ условия на неговата служба. Учителството долови, наистина, новата държавническа идея и направи знаци на недоволство, дори и упорство, но — само знаци; защото: първо, въ оная мрачна епоха и гласъ да се издаде само бѣ голѣмъ героизъмъ, и, второ, въ компенсация на политическото безправие чрѣзъ новия законъ, като се прѣдвиждаше изплащане по-голѣмата часть отъ заплатата отъ държавата, на учителя се хвърляше една искра отъ надѣжда поне за едно по-сносно материално сѫществуване, което обстоятелство, безспорно, значително понижаваше огъня на неговото възмущение.

Ето тия два рода причини: материални и политикообществени, чрѣзъ едно непрѣкъснато напластяване доведоха на първо врѣме учителството до локално размърдване, а въ 1889 година — до едно по-широко движение, съ тенденция да се излѣе въ общо учителско и още тогава да приеме видъ на учителски съюзъ, което, впрочемъ, по недозрѣлость на общественитѣ условия тогава, свърши печално — съ пълно утихване. Като прѣдвѣстникъ, обаче, на новото движение отъ 1894 година, резултатъ на което бѣ Българ. Учител. съюзъ, за насъ то има не само историческа цѣна и заслужава една кратка характеристика.

Сигналъ на това движение даде образуваното прѣзъ нея година учителско дружество въ гр. Видинъ. А изразитель на

неговитѣ стрѣмежи бѣше печатний органъ на това дружество — „Вѣстникъ на учителското дружество“. На позивътъ на Видинското дружество за сдружаване къмъ учителитѣ въ княжеството се отзовавать благосклонно отъ много мѣста. Образувать се дружества въ: Пирдопъ, Шуменъ, Добричъ, В. Търново, Котелъ и още нѣкой градове. Повдига се въпросъ за обединяване на всички дружества въ единъ съюзъ за обща работа, който въпросъ живо се третира въ колонитѣ на „Вѣстникъ на учител. дружество“. И къмъ края на годината движението завършва съ единъ „мѣстенъ учителски съборъ“ въ гр. Ломъ отъ учители на Видинска и Ломска околии, а отъ всички дружества, доколкото ми е извѣстно, оцѣлява, безъ да прѣкъсне своето сѫществуване до новото учителско движение въ 1894 год., само Добричкото. Оцѣляването на това единствено дружество се обяснява съ това, че то е прѣслѣдвало само една благотворително-просвѣтителна цѣль — а) да помага материално на бѣдни учители и учителки; б) да способствува за тѣхното самообразование и в) да разпространява полезни знания между народа, — която не му е създавала неприятели.

Главнитѣ въпроси, които сѫ занимавали тогава умоветѣ на учителството и които, слѣдователно, сѫ стимулирали движението, ние виждаме въ дневния редъ на „Мѣстния учителски съборъ“ въ гр. Ломъ, който се е откриль на 17 септември 1889 година. Тия въпроси сѫ:

1 и 2. — Относително организацията на учител. дружества и съединяването имъ въ съюзъ.

3. — Какви срѣдства да се употрѣбятъ, щото учителитѣ да се условятъ еднажъ за всѣкога, а не да се пазарятъ сѣка година и прѣмѣстяването имъ да става или доброволно или по уважителни причини.

4. Какви срѣдства да се упражнятъ, щото заплатитѣ на учителитѣ за извѣстно врѣме да бѫдатъ точно опрѣдѣлени и подиръ извѣстенъ периодъ да се увеличаватъ съ извѣстна съразмѣрна талпа; а така сѫщо да се издаватъ сѣкой мѣсецъ редовно.

5. — Какви мѣрки трѣба да се зематъ въ полза на народното образование, за да бѫдатъ знанията, които дава народното училище, а) трайни и положителни, б) пълни, с) реални.

Въ отговоръ на първитѣ два въпроса, съборътъ е далъ слѣдната мотивировка за цѣльта:

„Цѣльта на учителскитѣ дружества е: 1) да се обърне вниманието на обществото и надлежнитѣ власти върху нинѣшното плачевно състояние на народнитѣ ни училища въ учебно, възпи-

тално и материално отношение, за да залегнатъ за по-бързото имъ подигане на висотата, каквато иска тѣхната важность и тѣхното значение за напрѣдъка и благоденствието на народа ни; 2) материалното обезпечение на народния учитель; 3) за запазването приличното съ неговото звание морално достойнство".

Колкото и да е непълна и неточна тая мотивировка, разгледана като изразъ на исканията на народното учителство тогава, сé пакъ тя е достатъчна, за да могатъ се улови въ нея сѫщественитѣ страни на тогавашното движение. Особено въ това отношение характерни сѫ послѣднитѣ два пункта. Вториятъ пунктъ не остава никакво съмнѣние, че единъ отъ важнитѣ стимули на движението е била материалната необезпеченость на народното учителство. Третиятъ е доста неясенъ, та е потрѣбно да се хвърли свѣтлина върху неговото сѫдържание. А тая свѣтлина може да ни даде само „Вѣстникътъ на учител. дружество". Безъ да влизаме въ подробна справка, ние ще прѣдадемъ вкратцѣ печатноразвитата идея по тоя въпросъ. Почти въ всѣки брой на „Вѣстника на учител. дружество" вие ще срѣщнете да се третира съ най-голѣма настойчивость въпроса за „високото значение на народния учитель въ напрѣдъка на народното образование", за общото повдигане и подобрение на народното благосъстояние и за правилното развитие на обществения и политически животъ, вслѣдствие на което и постояно се зове учителя на обществена работа, на живо участие въ всички въпроси на живота, на първо мѣсто, разбира се, училищнитѣ и общопросвѣтнитѣ. Но заедно съ това вие ще забѣлѣжите нерѣдкитѣ заявления, че „къмъ нашата дѣятелность не се отнасятъ съ достатъчно внимание", че заради това насъ ни прѣслѣдватъ, малтретиратъ, че ние сме лишени отъ свободата за обществена работа и пр. и пр. А всичко това, изразено на езика на тогавашната учителска идеология, не е нищо друго освѣнъ „уронване моралното достойнство на народния учитель, прилично съ неговото звание". Задъ една тъмна форма на съсловна сантименталность и съсловно самовъзвеличение, прочее, учителството тогава е изразило единъ свой ламтежъ далечъ не само идеенъ—ламтежъ, който е продуктъ на онеправдана, стѣснена гражданска личность. Като прѣлистваме страницитѣ на тоя паметенъ учителски органъ, ние дохаждаме до убѣждение, че тая неясность на третия пунктъ е по-скоро резултатъ на липса на смѣлость, отколкото на съсловна ограниченость, защото по онова врѣме смѣлостьта бѣ рѣдкость и

можеше да коства на авторитѣ си твърдѣ скъпо. Политическата епоха се е отпечатала тукъ тъй живо, както слѣдующата слѣдъ нея удари печатъ и на новото учителско движение като го приведе къмъ една цѣль (първоначалната въ устава), която още въ първитѣ години на съюзния животъ се указа неотговаряща на характера на движението.

Приликата, прочее, на движението отъ 1889 год. съ това отъ 1894 год. е очевидна до неоспоряемость. И тя се проявява не само тукъ. Въ областьта на обще-училищнитѣ въпроси тя е още по-очибиюща. Така, относително въпроса за уредбата и издържката на народнитѣ училища още тогава сѫ се оформили главно двѣ течения, които „Вѣстникътъ на учител. дружество“ характеризира така: „Едното казва, че най-лесното и най-цѣлесъобразното рѣшение на въпроса е, да се обърнатъ всички училища на държавни. Другото вижда голѣми обществени злини отъ това прѣобръщане и доказва, че народнитѣ ни училища трѣба да си останатъ народни“*). Споредъ тоя вѣстникъ послѣдното течение е прѣобладавало. Измежду тия двѣ течения, обаче, се гушило въ зародишъ още едно, трето, по сѫщество неразлично отъ второто, което не се задоволява съ формалното разрѣшение на въпроса, а изхождайки отъ положението, че всѣка обществена проява е изразъ на социални условия и че безъ сѫществени промѣни въ социалната структура е немислимъ никакъвъ напрѣдъкъ на коя да е отрасълъ отъ живота, иска да насочи учителството къмъ социал-реформаторска дѣйность, като смѣта и че само тая задача може да бѫде задача на учителството. Това течение теоретически е прѣдставено въ брошурата „*Нашата задача*“ (гласъ на народенъ учитель), издадена отъ нѣколко Разградски учители въ Русе, 1889 година.

За да завършимъ бѣлѣжкитѣ си по това движение, остава ни да кажемъ твърдѣ малко думи за неговата сѫдба.

Както и на друго мѣсто споменахме, тя бѣ твърдѣ печална. Движението угасна твърдѣ скоро и се послѣдва отъ едно затихване въ учителскитѣ редове, като че ли нищо не е имало. Причината на това бѣ твърдѣ проста. Това движение се извършваше въ епохата на политическитѣ комплоти, когато само единъ гласъ се разнасяше изъ всички кѫтове на родната ни земя—гласътъ на най-грубия произволъ; всичко

*) бр. 7 год. I—статията: Нѣколко мнѣния по въпроса за подобрѣние положението на учителя.

останало нѣмѣение и се прѣвиваше подъ тежкия хомотъ, безъ да смѣеше да прояви знаци на сѫществувание: несигурностьта на живота, честьта и имота бѣ всесилния факторъ за всенародното безмълвие. Не бѣ възможно, слѣдователно, учителството да избѣгне тая участь, толкова повече че въ всички подобни случаи то първо привлича вниманието на реакцията като единъ по-буденъ и по-пъргавъ слой отъ народа. Обществена срѣда нѣма, безчувствена, отъ една страна, и едно учителство още слабо, безъ живо самосъзнание, току-що изъ неговитѣ редове започва да блѣсва искрата на пробуждането, отъ друга страна,—ето почвата, върху която поникна учителското движение отъ 1889 год. Нему липсваше още собствена храна—здраво съзнание—, за да подържа живота си догдѣ успѣе да намѣри такава въ почвата — обществената срѣда и за това още не изправило се на краката си падна подъ удара на страшния неприятель. То угасна, но въ сърдцата на учителитѣ успѣ да посѣе сѣмето на възраждането, което и при първия пролѣтенъ лѫчъ поникна буйно и се разрасте въ днешния Българ. Учител. Съюзъ. То, прочее, изпълни достойно своята задача.

Реакция въ учителството. — Законътъ отъ 1891 година и прѣшението на 2650 народни учители. — Видима тишина въ редоветѣ на учителството.

Опитътъ на нардното учителство, да се обедини въ името на свойтѣ материални и идейни интереси, направенъ прѣзъ 1889 г., както видѣхме, излѣзе несполучливъ. Нито учителството бѣше още укрѣпнало въ своето самосъзнание, нито общественитѣ условия бѣха назрѣли до тамъ, за да стане възможно неговото обединяване въ името на общитѣ му професионални и обществени задачи и да стане годно за прѣдприемане акции въ посока на тѣхното разрѣшаване. И за това, както при всички обществени движения, стана и тукъ сѫщо: несполуката приведе къмъ застой и даже реакция по двѣ посоки: вѫтрѣ въ него и вънъ отъ него. Разочаровано вслѣдствие несполуката, то изгуби живата вѣра въ своето дѣло и вѣрата въ общественитѣ слоеве, на подръжката на които първомъ разчиташе. Вѣрвайки, че то искрено служи на напрѣдъка на учебното дѣло и се подготовлява за една плодотворна културна работа, то разчиташе на подръжка отъ вси страни, защото „учебното дѣло е народно дѣло". Но отъ „народа" то получи въ отзивъ мълчание, а отъ властьта—заплашване. Тогавашниятъ официозъ „Свобода"

не единъ пжть с' показвалъ зжбитѣ си на учителството, щомъ то нейдѣ и при нѣкакъвъ случай издигнѣше гласа си. А и мѣстнитѣ деребеевци, подпомагани отъ инспекторитѣ, не се забавѣха да се вслушатъ въ гласа на официоза и да вэематъ „потрѣбнитѣ мѣрки“. И по тоя начинъ, то нѣмаше на кого да разчита, освѣнъ да очаква нѣщо отъ благоволението на властьта, а тая послѣднята стана по-внимателна къмъ размърдването въ учителскитѣ редове и като се стараеше при всѣки случай силомъ да го потуши, не изпусна и по-сигурното срѣдство — естественото потушване чрѣзъ изкореняване отчасти причината на недоволството, което и въ голѣма степень постигна чрѣзъ закона за народното просвѣщение отъ 1891 година, въ който прѣдвидѣ изплащането $^{2}/_{3}$ отъ учителската заплата отъ държавата. Хичъ не ще съмнѣние, че тая реформа бѣ единъ сполучливъ за цѣлитѣ на властьта актъ, защото, каквото и да се казва, чрѣзъ материалното подобрѣние, което сравнително старото положение се правѣше отъ тая реформа на учителството, значително отслабна недоволството въ учителството, а заедно съ това и импулса къмъ активность. Това за насъ е тъй ясно, както е ясно за всѣкиго сжщото явление, което днесь, за щастие, се повтаря отъ сжщитѣ хора. Единъ отъ съвѣтницитѣ на тогавашния министъръ на просвѣщението, ако не и сжщинския авторъ на прѣдметния законъ, бѣше днешния министъръ Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, който сега въ още по-голѣма степень прѣслѣдва сжщата политика — умиротворяване на учителството чрѣзъ частично изкореняване причинитѣ на неговото недоволство. Това не може да бжде случайность, както и не може да се разглежда като дѣло на една единствена личность. Тогава и сега, то съставлява сжщественъ принципъ отъ политиката на народно-либералната партия, който гласи: привържи интелигенцията къмъ властьта, доведи нейнитѣ интереси въ хармония съ ония на послѣднята, създай по тоя начинъ пропасть между народната маса и послѣднята и бжди сигуренъ, че за дълги години ти отнемашъ народната свѣсь. И тогавашнитѣ факти идатъ да потвърдятъ нашето заключение. Особено интересенъ е факта на подаване „прошение *) отъ учителитѣ на основнитѣ училища въ Княжество България“ до прѣдседателя на VII-то обикновено На-

*) „Учитель, годинъ I, стр. 59 62.

родно Събрание прѣзъ 1893 година, 2 години слѣдъ вотирането на закона за народното просвѣщение, който фактъ е и единствения по-крупенъ изъ учителския животъ за врѣмето отъ 1889 до 1894 година. Това прошение носи подписитѣ на половината основни учители — 2650 души. Въ това прошение срѣщаме слѣднитѣ характерни пасажи: . . . .

„Подписанитѣ тукъ учители, като благодаримъ Министру на Народното Просвѣщение за патриотическата му услуга, като инициаторъ за появлението на тоя законъ, не по-малко благодаримъ и на г. г. народнитѣ прѣдставители, които съ готовность посрѣщнаха и приеха поменатия законъ, съ което оправдаха както посланието така и довѣрието на народа, който ги бѣ избралъ. Народниятъ учитель има честьта да опита грамаднитѣ добрини, които той донесе. . . . Законътъ за Народното Просвѣщение радостно се посрѣщна отъ народнитѣ учители за това, защото съ него се положиха здрави основи на народното образование, и тѣ се радваха не толкова за себе си, колкото за доброто на народа“ . . . .

Само три години прѣди това, както на друго мѣсто показахме, единъ учителски вѣстникъ, като иска да характеризира теченията въ учителството относително общоучилищния въпросъ — за уредбата и издръжката на основното училище, заключава, че болшинството учители сѫ за народно основно училище. Въ противоположность на това „прошението“ прѣдставя учителството въ другъ образъ: то се радва, че основното училище е дадено на уредба почти въ цѣлость на централната държавна власть, то се радва даже „не толкова за себе си, колкото за доброто на народа“. Това корено противорѣчие може да бѫде обяснено само тъй, както прѣди малко направихме. Материалната мизерия бѣ сѫществена причина въ общия сборъ на такива за недоволството на учителството и когато властьта се показа благосклона въ това отношение къмъ него, то, разочаровано вече да очаква по другъ начинъ подобрѣние, „съ радостъ“ посрѣща „своя благодѣтель“. За него вече нѣмаше други въпроси освѣнъ ония на личната участь, и за това то бързаше да използува благоразположението на своитѣ „щедри приятели“, което и направи чрѣзъ въпросното „прошение“ съ езикъ, достоенъ за единъ робъ, но не и за единъ учитель, който ясно съзнава виновника на своята мизерия. Въ това прошение то прѣдявява само три искания: 1-о) да се повишатъ заплатитѣ на учителитѣ, 2-о) да се намали срока на повишението и 3-о) да се не поставя разлика въ заплатата на селския и градския учитель,— въпроси относящи се изключително до неговата кожа.

Но тия искания надминаваха благоразположението на властьта и тя дори не обърна погледъ къмъ заявлението; то не се чете въ събранието. Оттукъ натъй вече властьта нѣмаше защо да дарява учителството съ нови дарове. То бѣ достатъчно умирено и вразумено, за да търпи и прѣнася разни експерименти на гърба му за дълги години, поне догдѣ царува непрѣкъснато господствующата тогава политическа система.

1894 година, обаче, съ своя политически прѣвратъ — падането на страшната стамбулова диктатура — даде друга насока на работитѣ, а заедно съ това и учителството се яви изново на сцената безъ да слѣзе цѣли десетъ години. Прѣзъ тая година и особно прѣзъ слѣдната 1895 се започна онова стихийно учителско движение, което впослѣдствие прие формата на Българския Учителски Съюзъ.

Учителското движение въ стихийна форма (1894—1895). — Масово организиране. — Ентусиазъмъ и идеализъмъ. — Основни двигатели на движението.

Годината 1894 изигра по отношение на мрачната прѣдходна епоха почти сѫщата роля въ нашия животъ, каквато пролѣтьта играе въ природата. Както съ пукване на пролѣтьта се разкъсва ледената покривка на земята и въ мигъ растителностьта бликва съ жизнена младежка буйность, тъй и 1894 година съ своя политически прѣвратъ (казваме прѣвратъ, безъ да придаваме на тоя терминъ нѣкакво дълбоко историческо съдържание) дойде да разкъса желѣзната броня на политическата реакция и да даде възможность да бликнатъ на повърхнината задържанитѣ отъ нея обществени сили. Другъ е въпросътъ до колко слѣдъ това настѫпи една дѣйствителна промѣна въ политическата система, но фактъ е, че за момента фактътъ на падането на Стамбулова, съ името на когото бѣха свързани толкова тъмни страни на нашия животъ, имаше значение на една сѫществена промѣна и се разглеждаше като начало на една нова ера. Колко мечти, колко илюзии за общо щастие донесе тоя фактъ въ всички общественни сфери! Интелигенция и чиновничество, земледѣлци, еснафи, и дори зародилитѣ се вече капиталисти — всички чувствуваха вързани рѫцѣтѣ си, волята си отъ задушливата политическа атмосфера, всички блѣнуваха за свобода въ дѣйствията, въ прѣдприятията, въ мисъльта. И не е чудно, че тѣ всички посрѣщнаха сгромолясването на страшния режимъ съ възторгъ и че въ първо врѣме всички бѣха обзети отъ единъ чрѣзмѣренъ идеализъмъ. Потиснати и угнетени

всички, застрашени въ своя животъ и имотъ, тѣ, прѣдставители на най-разни по социално положение слоеве — не можаха да съзратъ разногласието въ интереситѣ си или, ако го съзираха, мислѣха си още, че това е послѣдствие на политическия гнетъ, на безправието, и за това, отърсени отъ послѣдния, въ първия мигъ помислиха, че тая общность на интереситѣ прѣзъ падналия режимъ ще продължава и за напрѣдъ и тѣ ще могатъ да вървятъ въ паралелъ, безъ да се докосватъ, безъ да се противополагатъ. Чиновничеството, което до тогава газѣше законитѣ, мечтаеше сега за законность; младитѣ индустриалци оплакваха сждбата на еснафитѣ, а всички заедно—оная на земледѣлцитѣ. Цѣло вавилонско стълпотворение! Припомните си какъ радушно бѣха приемани навсѣкждѣ наслѣдницитѣ на Стамбулова — Стоиловъ и Радославовъ; какви пълни съ идеализъмъ, съблазнителни по форма и съдържание бѣха тѣхнитѣ рѣчи, които бѣха маса; какъ студенчеството, което по онова врѣме повече отъ всѣки другъ пжть показваше революциони наклоности, ржкоплѣскаше на новитѣ властници. Всичко миришѣше на пролѣть, всичко дихаше вѣра въ бждещето! Едва-ли нѣкой тогава би повѣрвалъ, че само слѣдъ 6 мѣсеци Стоиловъ ще гаси свѣщитѣ, за да произвежда избори, или че по сетнѣ Радославовъ ще сѣче земледѣлцитѣ, ако тѣ се противятъ на десятъка.

Всичко това бѣше твърдѣ естествено и необходимо слѣдващe, както слѣдъ буря — хубаво врѣме.

И размърда се българския народъ. Всѣко тичаше да заеме позиции, да застане на крака и да използува врѣмето. Не закъснѣ и учителството. Дълго и по неволя таяще въ гжрдитѣ си своето възмущение противъ неправдитѣ, които се сипѣха върху му, то побърза да заяви своето право и да се погрижи за него. Още рано въ началото на учебната 1894—1895 година започва се буйно организиране въ учителски дружества, което организиране трая прѣзъ цѣлата година непрѣкъснато и бѣ особно силно въ първата половина на 1895 година, слѣдъ появлението на историческия за Българския Учителски Съюзъ позивъ на Варненското окол. учител. дружество до всички народни учители въ княжеството. Движението вървѣше стихийно. То срѣщна отрано мрачния погледъ на тогавашния министъръ на просвѣщението К. Величковъ и получи отъ него жестоки удари въ зародишъ, въ лицето на изгоненитѣ варненски учители Н. Стойновъ и

Славовъ, но развивайки се стихийно то прѣдѣ прѣпятствията, безъ да ги съзрѣ и да имъ даде оцѣнка и продължи пѫтя си. Оня горѣщъ идеализъмъ, който сгрѣваше сърдцата на учителитѣ, оня дебелъ пластъ отъ енергия, събирана и скривана толкова врѣме, не бѣ склоненъ да отдава значение на дребни виходки като Величковитѣ, нито даже да спрѣ вниманието си върху тѣхъ. Безспорно, безжалостното гонение, което Величковъ прѣдприе противъ извѣстни прѣдставители на учителството и впослѣдствие изобщо противъ сдружаването, не остана безъ влияние; то възпрѣ маса учители и ги ограничи. Но младежкиятъ възторгъ се запази въ сърдцата на мнозина и тѣ, неуморни и непрѣклони, продължиха дѣлото си до край. Важно психологическо условие за непрѣклоностьта на учителството тогава бѣ, освѣнъ собствения ентусиазъмъ на учителството, и далечъ небезучастното отношение на обществената срѣда. Тая реагираше вече на всички обществени прояви, а не както по-прѣди, и въ различни форми и отъ разни страни, особно въ първо врѣме, лансираше симпатии, които ободряваха духа и удвояваха енергията на учителството. Безъ това условие, много бѣ възможно движението да бѣ потушено. Разбира се, това нѣмаше да стане тъй лесно, както прѣзъ 1889 година, защото: 1-о слѣдъ закона отъ 1891 година въ учителскитѣ редове нагъстиха много свѣжи, буйни и интелигентни сили, и 2-о 3—4 годишния опитъ слѣдъ приложението на тоя законъ даде горчивъ урокъ на учителството, — като не говоримъ за сравнително по-сноснитѣ нови обществени условия.

Както и да е, но фактъ е, че на учителството се направиха спънки и сериозни спънки, и фактъ е, че то ги прѣгази, ако не и прѣодолѣ напълно и тури начало на своето обединение чрѣзъ конгресъ на 21 юлий 1895 година. До това врѣме, какъвъ интензивенъ и напрѣгнатъ животъ е живѣло то, може да се види отъ простия фактъ, че то разполагаше, вънъ отъ педагогическитѣ списания, съ три печатни органи: „Учителски другарь“ въ София, издание на Софийското окол. учителско дружество „Неофитъ Рилски“, „Надѣжда“ въ Ямболъ, частно издание, и „Учителска дружба“ въ Пловдивъ, частно издание.

*

Интересно е да се знае, коя бѣ тая вѫтрѣшна причина, която караше учителството да се обединява и като нѣщо

цѣло и *самостоятелно* да се яви на обществената арена; какви въпроси го вълнуваха и го доведоха до тазава самопожертвувателна борба? Тоя въпросъ е билъ всѣкога мъченъ; тогава — както и сега. Не единъ пѫть е билъ той разчепкванъ, но всѣкога е довеждалъ до разногласия и е оставалъ вслѣдствие на това тъй тъменъ, както до тогава е билъ. На тоя въпросъ се търсѣше отговора още въ 1889 година; търси се отговора му и прѣзъ 1895 г., когато се полагаха основитѣ на организацията; търсѣше той и всѣкога, когато вѫтрѣ въ организацията сѫ се появявали спорове относително цѣлитѣ, естеството и характера ѝ. И не може да бѫде иначе. Сгрупиратъ се тукъ маса хора. Всички търсятъ да постигатъ нѣщо. Но какво е това нѣщо и какъ — по какви пѫтища и чрѣзъ какви срѣдства ще се постига то, — това се опрѣдѣля въ голѣма степень отъ интелекта, темперамента, чувството и много още особености на всѣки отдѣленъ човѣкъ, като не говоримъ за общественитѣ условия. Една и сѫща болка двама хора нееднакво прѣнасятъ, нееднакво интензивно чувствуватъ. не съ еднаква сила се стрѣмятъ за излѣкуването ѝ и не по еднакви пѫтища търсятъ това, защото и не на еднакво мѣсто намиратъ нейнитѣ причини. Тъй и тукъ. Всички учители тънатъ, напр., въ материална мизерия. Но една часть само отъ тѣхъ я усѣщатъ, вслѣдствие по-висока култура, толкова силно, че показватъ стрѣмежи за избавление отъ нея. Послѣ, едни учители мислятъ, че тя е дѣло на капризъ: не искалъ еди-кой си министъръ да направи това и ето ти учителитѣ теглятъ; за това такива обикновено мислятъ, че цѣрътъ е въ молбата, въ ухажването около министерството. Други пъкъ мислятъ, че това нито е капризъ, нито е случайность, а една система на социалния строй, която може да бѫде подсладявана, подобрѣвана, но само до извѣстна граница, — че въ по-голѣмъ или по-малъкъ размѣръ тая мизерия ще сѫществува, догдѣ сѫществува и строя на днешнитѣ стопански отношения; за това пъкъ тия считатъ, че цѣрътъ е въ борбата, а не въ молбата — въ борбата за извоюване на възможното при днешнитѣ условия и сѫщеврѣменно въ борбата за измѣнение на социалния порядъкъ, на социалнитѣ отношения. Ето коя е причината на разногласията относно поставения горѣ въпросъ; тя, значи, лежи въ индивидуалностьта на учителитѣ. Но отговорътъ на въпроса се затъмнѣва и усложнява още повече отъ това, че тая ин-

дивидуалность се проявява въ една обществена срѣда, къмъ която тя по необходимость реагира; въ тая индивидуалность често, дори всѣкога, се прѣчунватъ обществени лъчи, интерферирать съ собственитѣ ѝ и се отразяватъ навънъ въ една комбинирана форма, въ която мъчно е да се познае първичното отъ производното, собственото отъ чуждото.

Щомъ е така, очевидно е, че като ще се спрѣмъ на тоя въпросъ ние съвсѣмъ не прѣдявяваме претенции, че ще дадемъ окончателно разрѣшение на въпроса. Това ще може да стане само съ течение на врѣмето и въ всѣки случай нѣма да бѫде дѣло на еднолична анализа, а ще бѫде просто констатирано въ общитѣ проявления на Българ. Учител. Съюзъ, когато тоя послѣдния опрѣдѣли веднъжъ за винаги своята физиономия. Ние се рѣшаваме за сега, да направимъ само една кратка анализа при наше индивидуално освѣтление, безъ особни претенции.

Нѣколко централни въпроси занимаватъ учителството непрѣкъснато отъ 1889 година до сега. Тѣ сѫ: 1-о материалната мизерия, 2-о социалната зависимость, 3-о учебно дѣло изобщо, 4-о отношение на учителството къмъ народа. Тия въпроси сѫ тѣсно свързани единъ съ другъ, отдѣлно почти не могатъ да се разглеждатъ. Споредъ нашитѣ наблюдения, тъй, прѣплетени, тѣ и изпъкватъ въ съюзнитѣ проявления отъ начало и до сега. Когато единътъ става цѣль, другиятъ става срѣдство и пр. Така, рѣчемъ ли да замислимъ за извоюване на извѣстни материални подобрения, веднага ни дохожда на умъ, че за това е потрѣбна борба, а борбата прѣдполага социално независимъ човѣкъ, каквито ние не сме. Става нужда, слѣдователно, да се работи и за социална независимость. Но тая сѫщо така се добива чрѣзъ борба обществена; социалната свобода е продуктъ общественъ, тя се постига и гарантира чрѣзъ обществото. Става нужда, вслѣдствие на това, да влѣземъ въ това общество, да го доведемъ до съзнание за това и да поиска и наложи то оня редъ, при който нѣма да бѫде фикция и учителювата свобода. Оттукъ и четвъртиятъ въпросъ и т. н. Това намъ се прѣдставлява така сега. Въ съюзната история, обаче, работата върви съвсѣмъ не по тоя планъ.

Въ 1889 година срѣщаме всички тия въпроси. Въ писмото на Пирдопското окол. учител. дружество (бр. 6 на „Вѣстникъ на учителското дружество“) срѣщаме нарично,

че „прѣди всичко“ главенъ въпросъ на учителството е въпроса за материалното подобрение. Въ бр. 4 на сжщия вѣстникъ четемъ: „цѣльта на учителското едружаване е подобрение материалното положение на народния учитель, като едно отъ най-главнитѣ условия за напрѣдъка на народното образование, което съставлява *идеята* на учителското движение“. Въ бр. 2 намираме: . . . „Ние считаме за необходимо да си усвоимъ тази неопровержима истина, че отъ състоянието на народа ни зависятъ всички обществени и духовни явления у насъ. Основно начало, отъ което считаме разумно да се ржководимъ въ своята дѣятелность е материалното, умственото и нравственото развитие на народа“. Сжщеврѣменно съ това, ние срѣщаме доста често въ тоя вѣстникъ да се говори, че грубъ егоизъмъ било учителството да мисляло прѣди всичко за себе си, че то имало дългъ неизпълненъ къмъ народа, че не се показало достойно и пр. и пр. — Първиятъ редъ на мисли, цитирани точно, както се вижда, привежда въ една стройна генетическа врѫзка всички въпроси на учителството въ тогавашното врѣме. Вториятъ редъ на мисли, напротивъ, разклонява въпроситѣ и вмъква въ срѣдата имъ единъ елементъ на идеализъмъ. Спорь може да се яви, слѣдователно, що е съставлявало истинския двигатель на тогавашното движение: да-ли дългътъ къмъ народа прѣди всичко, че послѣ дългътъ къмъ себе, или обратно — дългътъ къмъ себе прѣди всичко, а понеже тоя дългъ прѣдполага и участието на народа, то тогава и дългътъ къмъ него. На тоя споръ ще отговоримъ косвено по-сетнѣ.

Приблизително такова съчетаване и впослѣдствие затъмняване получаватъ тия въпроси и въ 1895 година. Отъ една страна, виждаме болнитѣ въпроси собствени на учителството, като първични и основни двигатели на движението, логически свързвани съ състоянието на учебното дѣло частно и общото състояние на народа изобщо, отъ друга — тия на забравения дългъ къмъ народа, който тъне въ мизерия и мракъ, — на народническитѣ идеалистични стрѣмежи, ако можемъ така да се изразимъ, като първични двигатели, въ унисонъ съ които се принаждатъ и професионалнитѣ стрѣмежи. Догдѣ прѣдставителитѣ на първото течение стжпватъ на почвата на професионалнитѣ интереси и, разглеждайки ги като обществени проявления, издигатъ ги до степень на обществени задачи, вторитѣ, напротивъ, стжпватъ на една

идеалистична почва и смѣтатъ собственитѣ задачи на учителството за нѣщо второстепенно, дори недостойно, защото съдържало голѣма доза на егоизъмъ. Първото течение иска самопожертвователность отъ учителитѣ заради собственитѣ имъ интереси, зове ги къмъ обществена работа, защото това се налага отъ интереситѣ имъ, второто, напротивъ, иска самопожертвователностьта отъ съвсѣмъ друга гледна точка — не защото интереситѣ ни го диктуватъ, а защото трѣбва да се служи на народа. Трѣбва да се признае, обаче, че и първото течение по онова врѣме страдаше твърдѣ много отъ недостатъка на второто. Въ съюзътъ обикновено се приема, че израз на първото течение е „възванието" на Варненското окол. учител. дружество, това на кюстендилскитѣ учители[1]) и „гласния отговоръ"[2]) на Дрѣновското окол. учител. дружество. Но съдържанието имъ далечъ не отговаря напълно на подобна оцѣнка. Така въ „възванието" четемъ: . . . „намъ работницитѣ за всенародното свѣстяване, намъ борцитѣ противъ невѣжеството, противъ суевѣрието, е прѣдоставенъ жребийтъ за разрѣшението на множество първостепени обществени задачи въ полза на нашитѣ окаяни братя, на които мжчително тежнѣе гибелната и задушителна атмосфера на невѣдението. Нашето хладнокръвие, нашата съ нищо неоправдана пасивность при това положение на нѣщата, когато на народното знание се дава най-дирното сиротинско мѣсто въ йерархията на общественитѣ функции, нашето хладнокръвие, мили другарки и другари, е равносилно съ едно прѣстжпление прѣдъ сждътъ на народната ни история . . . А „гласниятъ отговоръ" добавя: „Хубави мисли, хубави желания, . . , — но какъ да се осжществятъ, какъ ще можемъ ние, народнитѣ учители, да изпълнимъ великитѣ си и нравствени задължения, да постигнемъ ония свѣтли идеали, които учителството ни поставя, какъ ще помогнемъ, като обществени дѣятели, на страдалческия нашъ народъ, като се постараемъ да реализираме ония икономически принципи, които движатъ днесъ умоветѣ?" Тия цитати говорятъ много ясно, че строга граница[3]) не е имало между двѣтѣ течения, че даже тъкмо въ тоя пунктъ, въ който принципално сж се раздѣляли, подъ една друга форма тѣ сж се съединявали. Раздвояването, обаче, обхваща само извѣстни въпроси. То не сжществува по собственитѣ на учителството въпроси. Както

[1]) „Учителска Дружба" бр. 1 г. I (1895 г)
[2]) Бр. 4 на в. „Надѣжда", 1895 г. 1 Мартъ
[3]) Сжщата неясность въ цѣлитѣ, констатира и „Дѣло" (Обществена хроника), год. I, кн. VII — априлъ 1895 г. — значи тъкмо по онова врѣме, когато учителското движение се е разцъвтявало.

за материалната мизерия и служебната несигурность, тъй и изобщо за социалната зависимость на учителя, не е имало двѣ мнѣния. Спорѣ и разногласия по тия въпроси възникватъ само, когато дойде редъ да се търсятъ причинитѣ имъ и да се подбиратъ пѫтища и срѣдства за разрѣшаването имъ. Но послѣднитѣ, види се, не ще да сѫ съставлявали сѫществена прѣчка — не толкова поради естеството имъ, колкото поради силата на първитѣ, — защото и двѣтѣ течения сѫ вървѣли паралелно безъ сблъсквания, безъ даже да отдадатъ внимание на видимитѣ тукъ-тамъ различия. Въ общия водовъртежъ всѣки е намиралъ своето мѣсто, всѣки е виждалъ тукъ или тамъ застѫпени и своитѣ интереси и своето направление и за това е вървѣлъ заедно съ всички.

Но задъ тия идеалистични форми на учителското движение всѣкога и на всѣкждѣ стоятъ професионалнитѣ интереси. Тъй или инакъ разбирани, тѣ си оставатъ присѫщи на всички направления въ учителството, и съставятъ нѣщо като съединително звено. Безъ тѣхъ различията би се усилили и проявили до тамъ, щото по репулсивната си сила биха прѣодолѣли енергията на сцѣплението и сдружаването не би станало или би се разпаднало, ако би било постигнато. Това обяснение намира своето потвърждение и въ живота на съюза. Прѣзъ 1897 и 1898 година, благодарение на подобни разногласия съюзътъ бѣ подложенъ на тежко изпитание; силитѣ му се раздвоиха на първо врѣме — дотамъ различията между тѣхъ бѣха голѣми. Но тая криза се завърши само въ разстояние на една година съ обединяване и потушаване на въпроса за различията. Би ли било възможно това, безъ наличность на по-силни съединителни поводи? Очевидно не. И тия съединителни поводи не бѣха нищо друго, освѣнъ пакъ общитѣ професионални нужди и интереси. Нѣщо подобно даже ние имаме и въ тая година. Вслѣдствие на това, въпрѣки всички смѫтни и противорѣчиви проявления на основнитѣ двигателни сили въ учителското движение, ние приемаме, че това сѫ професионалнитѣ въпроси: тоя за материалната и служебна несигурность и оня за социалната зависимость, въ свръзка съ тѣхъ и състоянието на учебното дѣло.

Ние знаемъ, че въ противовѣсъ на това се привеждатъ маса съображения отъ всички страни: отъ тая, която мисли,

че учителството е било импулсирано къмъ сдружаване отъ чисто идейни мотиви, народнически, както на друго мѣсто ги назовахме, както и отъ оная, която приема за импулсъ професионалнитѣ и обществено-идейни мотиви. Но въпрѣки това формулираме така импулса на учителското движение, защото за насъ е необяснимъ идеализъма на едно цѣло съсловие или съ други думи неговитѣ обществени тенденции и склоности, освѣнъ ако тия не сж теоретически изразъ или поне проявление на собственитѣ негови професионално-обществени интереси. Една личность, отдѣлно взета, при наличность на извѣстни индивидуални особености, може, както и не единъ пжть е било, да се яви носитель на единъ обществен идеалъ, по сжщество неприсжщъ на социалното й положение. Но никждѣ нѣма примѣръ, щото единъ общественъ слой, било даже едно съсловие, да се е явилъ като обществен факторъ помимо своитѣ интереси. При все туй, обаче, частно въ живота на нашето сдружаване ще трѣбва да се признае извѣстна доза участие на чисто идеалистичния елементъ. Това слѣдва необходимо и не може да бжде иначе, защото учителската професия въ самото си естество съдържа значителна доза идеализъмъ. Когато единъ работникъ става общественъ дѣятель или се явява на обществената арена, не ще хичъ съмнѣние, че той излиза тамъ *само* въ името на присжщитѣ на социалното му положение професионални и обществени интереси. Когато, обаче, единъ учитель прави сжщото, задачата е малко по-сложна и не може тъй схематично да се рѣши. Отъ друга страна, идеалистичното облѣкло на учителското движение въ първо врѣме (1894—1895 г.) може съ право да се отдава отчасти и на влиянието на общото тогава психологическо настроение. На друго мѣсто, макаръ и въ двѣ-три думи, ние дадохме една характеристика на тогавашното състояние на общественото съзнание. Невъзможно би било учителството да остане чуждо на това общо идеалистично настроение. Освѣнъ че то по общи причини, като часть отъ цѣлото, ще го е изпитвало само на себе си, но да допуснемъ даже, че е било чуждо за това състояние, то не е могло да се не съобрази съ него. Всѣкиму е извѣстно, какъ най-искренитѣ намерения и побуди на учителството тогава се назоваваха егоистични, партизански. Тоя отзивъ правѣше не само недоволния правителственъ лагеръ, но се споделяше и отъ други кржгове. Петко Кара-

зеловъ въ своето писмо до Разградскитѣ избиратели характеризира тъкмо така аспирациитѣ на учителството; едва ли не каза, че тѣ сж противни на народнитѣ интереси. Споредъ него, прѣстжпление било учителството да мисли за личнитѣ си интереси, когато народътъ пъшкалъ въ двойно иго. И това отношение на общественото мнѣние бѣ толкова силно и настойчиво, че учителството бѣ заставено да се оправдава. „Учит. Другарь“ не единъ пжть прави бѣлѣжки, че учителитѣ не трѣбвало да се увличатъ много въ своитѣ лични нужди, защото било недостолепно. А Варненското окол. учителско дружество, което тогава държеше нишкитѣ на движението, се вижда принудено чрѣзъ настоятелството си да отхвърли обвинението въ партизанство (Партизанско ли е Варненското окол. учителско дружество? — „Надежда“ бр. 11—12). То казва: „Нашитѣ неприятели, които сж и общи неприятели на всички учители, не сж толкова глупи да не знаятъ, че дружество, *учителско* дружество, като нашето, съ ясна и опрѣдѣлена програма, *не е и не може да бжде партизанско*... Всѣки членъ отъ дружеството, вънъ изъ послѣдното, като гражданинъ, като политич. личность, може да има различни, свои лични или партийни убѣждения, различни мировъзрения върху едни или други обществено-политически въпроси... Но дружеството, нека се разбере това, при сжществувание свой уставъ, не може да бжде ни консервативно, ни либерално, ни социалистическо. То си остава *учителско* и нищо повече отъ *учителско*“...

До колко силно е било влиянието на тогавашната обществено-идейна атмосфера върху характера на учителското движение, се вижда отъ факта, че като цѣли на сдружаването се вписаха отъ учредителния конгресъ не ония задачи, които учителювото материално и социално положение поставяше и които съставяха основата на движението, а—: 1. умственото развитие и нравственото повдигане на народа и 2. поставяне учебното дѣло въ страната на подобающата му висота. Ние отдаваме тоя фактъ на това влияние по много причини: 1. защото „възванията“, „гласнитѣ отговори“ и всички печатни изявления на учителскитѣ колективни тѣла — дружествата прѣзъ нея година се въртѣха около единъ централенъ въпросъ — лошото положение на учителя въ всѣко отношение. 2. защото веднага слѣдъ приемане на тая цѣль ние виждаме въ учителската срѣда изявления на радость, за дѣто конгресътъ е поставилъ съюза по-горѣ отъ една тѣснosъсловна организация и го избавилъ отъ упрѣци, каквито отъ

много страни идѣли,*) а въ страната на неговитѣ противници изявления, че това било само една маска, задъ която се криели грубо-егоистични и партизански интереси, 3. защото още въ първата година отъ живота на съюза се почувствува всичкото несъотвѣтствие между задачитѣ, които сдружаването налагаше на учителството, и ония, които се поставиха въ устава, вслѣдствие на което и всрѣдъ съюза се зароди и разви една вѫтрѣшна борба прѣзъ цѣли 4 години, която се завърши съ кореното измѣнение на цѣльта (отъ V конгресъ), като се поставиха за цѣль професионалнитѣ на учителството задачи и 4. защото „срѣдствата“, които въ първия уставъ се прѣдвиждатъ, несъмнѣно за постигане на цѣльта, сѫ въсѫщность, съ изключение на едно — § е. срѣдства, които сочатъ друга цѣль — осигуряване положението на народния учитель. Въ самия конгресъ, впрочемъ, се е развила борба по тоя прѣдметъ между двѣ течения, отъ които едното, тогава нищожно меншество (ако се не лъжемъ прѣдставлявано само отъ 2 души) е искало за цѣль на съюза да бѫдатъ поставени ония болни въпроси на учителството, които и го импулсираха къмъ сдружаването, безъ да е искало да знае за „какво щѣли да рѣкатъ хората“, когато другото, болшинството, между многото други съображения, е взело и това, за което тукъ говоримъ.

Всички тия съображения ставатъ почти излишни, ако рѣче човѣкъ да потърси отговора на занимающия ни въпросъ въ днешния животъ на съюза. Това, що ние днесъ виждаме като съюзно проявление, е несъмнено по-убѣдително, защото то се постига вече слѣдъ 10-годишна работа на мисъльта, слѣдъ толкова лутания то тукъ, то тамъ, и ако по-напрѣдъ въ началото на зараждането е могло да се прѣдполага увлечение вслѣдствие ентусиазъмъ и горѣща вѣра, то съ течение

---

*) „Учитель“, год. III, кн. 1, въ статията „Първи конгресъ на общ. учители въ България“, пише: „Много хубаво стана, дѣто за главна цѣль на съюза се постави не нѣкакво подобрѣние или гарантиране на учителя, т. е. не тѣсна лична цѣль, а широка обща цѣль.. Съ това, конгресътъ можа да се постави тъй високо и, като оставя на страна врѣменното и лошото, като се отказа отъ злобата на деня, опрѣдѣли такава една идеална цѣль“... Характерна е тая бѣлѣжка особено, защото се срѣща и въ „Надежда“, (бр. 22) който на друго мѣсто (бр. 6 — стат. „Едно мнѣние по учител. сдружавания“) по поводъ въпроса за *стачката* не се стѣснява да заяви: „Истънчения вкусъ на нашитѣ политич. партизани ще се накърни отъ изказанитѣ мисли въ горната статия. Не само това, ами и жлъчката имъ ще се повдигне особено отъ думитѣ: „работници“ и „стачка“... Но ние не искаме да гледаме така на работата“...

на врѣмето, чрѣзъ постепеното и наложително отъ опита прояснявание на учителювото съзнание чувството е отстѫпило на по-заденъ планъ и е дало мѣсто на едно по-реално схващане на работата. А какво ни казва сегашното съюзно съзнание? То ни казва тъкмо това, което вече не единъ пѫть повтаряме: че съюзътъ е резултатъ на невъзможното учителюво положение; че учителитѣ се сдружиха съ общи сили, да воюватъ за материална сигурность и социални правдини; и че, понеже коренитѣ на учителювитѣ неправди лежатъ дълбоко въ обществения порядъкъ, то тѣ могатъ да се изтръгнатъ само чрѣзъ обществена работа и обществени срѣдства. Тия, слѣдователно, а не други, могатъ да бѫдатъ и изходнитѣ пунктове въ началото, колкото и смѫтни да ни се прѣдставятъ тѣ въ първия си видъ.

На нѣкои склонни къмъ идеалистиченъ сантиментализъмъ ще се покажатъ тия ни разсѫждения, вѣрваме, не твърдѣ красиви. Други ще повторятъ старитѣ обвинения и укори, че ако това е вѣрно, то учителството народно е страдало отъ твърдѣ много егоизъмъ. На еднитѣ и другитѣ, обаче, ние дължимъ единъ суровъ отговоръ: подобрението на една обществена професия е крачка напрѣдъ къмъ общото подобрение. Професионалнитѣ интереси сѫ по сѫщество обществени интереси и могатъ да се рѣшаватъ само чрѣзъ обществена борба. Да постигашъ професионални интереси, значи чисто и просто, да рѣшавашъ една обществена задача. Какъвъ по-голѣмъ идеализъмъ искате отъ тоя?

По-важни моменти отъ живота на съюза. — Отричане на държавата. — Народътъ — кумиръ. — Вѫтрѣшнитѣ борби отъ II до IV конгресъ. — Измѣняване на цѣльта. — Завеждане сношения съ министерството на Просвѣщението. — Споръ за политика и тактика къмъ държавата. — Послѣдниятъ неприключенъ още споръ. — Заключение.

И тъй учителското движение, слѣдъ едно бурно кипение, на 21 юлий 1895 г. се излѣ въ формата на Българ. Учител. Съюзъ. Всичко, що вълнуваше учителството, намѣри изразъ въ проявленията на послѣдния.

Съ турянето основитѣ на съюза, обаче, кипението въ учителскитѣ редове не утихна. Дотогава, може да се каже, първата прицѣлна точка на движението бѣ „сдружаването на всички учители, съединяването имъ въ общъ съюзъ“. Мислѣше се просто, че единъ пѫть то постигнато, задачитѣ на учителството сѫ на половина рѣшени. Но въ сѫщность тепърва изпъкватъ всичкитѣ трудности. Движението трѣбаше

да се ориентира въ живота, да намѣри своето мѣсто, да предизира чрѣзъ опитна провѣрка своитѣ цѣли, задачи и срѣдства, съ една рѣчь, да се самопознае. Това бѣше необходимо, защото чувството, което характеризираше периода на организирането, е нѣщо прѣходяще, нетрайно. Отъ една страна, животътъ налагаше, отъ друга страна, учителството искаше и — съюзътъ се постави по необходимость въ борба въ двѣ посоки: 1 противъ съпротивленията въ обществената срѣда и 2 самъ въ себе си. Вториятъ родъ борба е послѣдствие отъ първия. Борбата вътрѣ се появи тогава, когато се видѣ, че нищо отъ онова, което се търсѣше, не се постигаше, когато съ други думи трѣбаше да се потърсятъ причинитѣ за неуспѣха на съюзното дѣло: дѣ лежатъ тѣ? А това стана твърдѣ рано, почти още въ първата година, защото, некалено още въ обществени тѣ борби, учителството имà лековѣрието да се заблуждава прѣкомѣрно въ силата на сдружаването. Колкото по-вече то е вѣрвало въ бързото постигане на своитѣ задачи, толкова по-лесно и по-чувствително то изпадна въ разочарование. То, прочее, много бързаше: еднакво въ своето ентусиазиране, както и въ своето разочарование. А общественитѣ явления се развиватъ твърдѣ бавно, тѣ се подчиняватъ на закони, които не държатъ твърдѣ смѣтка за личнитѣ чувства и щения. Ето 10 години вече работи съюза, но извършеното е толкова нищожно, щото, ако основателитѣ му знаеха това, едва-ли щѣха тъй съ присърдце да се заловятъ за неговото дѣло. Трѣба, обаче, да се въздаде нуждната дань на това чувство на ентусиазъмъ и горѣща вѣра въ успѣхитѣ на дѣлото. Безъ него ние нѣмаше да имаме учителски съюзъ.

Прѣзъ своето 10-годишно сѫществувание Българ. Учител. Съюзъ прѣживѣ нѣколко характерни моменти, които сѫ имали рѣшително влияние върху хода и бѫдащето му. Да се посочатъ тѣ и характеризиратъ ще бѫде една отъ задачитѣ на слѣдващитѣ редове.

*

Първиятъ моментъ, който рѣзко опрѣдѣли бѫдещето направление на Българ. Учител. Съюзъ, съвпада по врѣме съ първия конгресъ. Той въ сѫщность не е нищо друго освѣнъ единъ единственъ актъ, но съ грамадни послѣдствия. Това е рѣшението на делегатитѣ отъ учредителния конгресъ да поканятъ министра на просвѣщението да открие конгреса

и отказътъ на тоя последния. Фактътъ е станалъ приблизително така: предложило се и се приело съ „общо съгласие“ да се изпрати 3-члена комисия да поднесе на министра поканата на конгреса. Комисията била приета по поржка на министра отъ главния му секретарь и й било съобщено, че рѣшението на министра ще й се даде на другия день. Вслѣдствие на това откриването на конгреса се отлага на день (за откриването му билъ опредѣленъ 20 юлий, а се открива на 21). На 21 юлий, когато делегатитѣ били всички събрани и сж чакали отговора на министра, явява се комисията и имъ съобщава слѣдното: „Г-нъ министърътъ не може да присжтствува и открива конгреса, защото това дѣло е прѣждеврѣменно и по инициативата на самитѣ учители, а не по оная на министерството, и че съ това щѣло да се подкопае авторитета на министра“. Впечатлението е било изумително. То е паднало като громъ върху главитѣ на ония, които съ искрена вѣра сж искали да поканятъ министра, защото сж се чувствували излъгани и посрамени. Още по-тежко е било то за ония не малцина делегати, които сж дали съгласието си за тая покана, за да не оскърбятъ искреното чувство на своитѣ другари. Тежко е било впечатлението за тѣхъ, защото неволно сж били изложени на една жестока подигравка. Ето какъ описва настроението на конгреса въ тоя моментъ единъ дописникъ на „Учитель“ (год. III, кн. 1. стр. 7):

„Всички ние, що бѣхме събрани за конгреса въ София, и делегати и неделегати, се въодушевлявахме отъ идеята, чрѣзъ каква годѣ стжпка отъ наша страна да заличимъ нѣкои грапавини изъ миналото и да туримъ начало на едно по-добро отношение между нашата кауза и ржководителитѣ на учебното дѣло. Избраната стжпка бѣ легална. за нея поне никой не може да ни обвини въ партизанство и незачитане началството. Съ тоя актъ ние искахме да покажемъ на цѣлия български свѣтъ, че обичаме дѣлото си, обичаме го до тамъ, щото заради негова успѣхъ сме готови да жертвуваме своитѣ частни амбиции. А трѣбва да знаете, че въ конгреса имаше пострадали туне, но и тѣ се съгласиха съ общото желание, никой не обѣли зжбъ да каже нѣщо противъ. И всички бѣхме почти увѣрени, че тази наша стжпка ще бжде оцѣнена и че общото ни желание ще бжде изпълнено. Напразно сме се надѣвали! На 21-й испратената депутация ни донесе една кофа студена вода, която, за голѣмо щастие, съвсѣмъ не указа онуй влияние, което е очаквано отъ нея“...

Изумлението, обаче, настжпило вслѣдствие хладния министерски душъ, скоро извѣтрява и се послѣдва отъ отрѣз-

вление. Делегатитѣ започватъ своята работа и безъ поздравленията на министра; тѣ не се разотиватъ, както е било неговото желание.

Тоя актъ на министра има значение за учителството, като изкупление на неговитѣ грѣхове. До тоя моментъ то бѣ склоно да вѣрва въ добритѣ намѣрения на властьта, да отдава всичко на грѣшки и заблуждения, да мисли, че „ржководителитѣ на учебното дѣло не сж изобщо противъ сдружаването, а само срѣщу нѣкои нетови грѣшки“ и пр. и пр. Отъ тоя моментъ, обаче, благодарение на самата тая власть, то позна сжщностьта на тия отношения, отърси се по неволя въ мигъ отъ собственото си заблуждение и късогледство и тръгна въ истинския пжть на общественитѣ придобития: борбата. Държавата въ лицето на мин-то на Просвѣщението и учителството отъ тоя моментъ станаха неприятели, които допиране можаха да иматъ само въ непримиримата борба. Почтениятъ дописникъ на „Учитель“ по тоя случай казва: „Азъ съмъ напълно увѣренъ, че министерството направи една капитална грѣшка съ този отказъ, която не ще закъснѣе да се отзове твърдѣ злѣ върху много страни“. И това е твърдѣ вѣрно, но съ една поправка. Грѣшка е по отношение интереситѣ на властьта, че чрѣзъ тоя актъ тя отблъсна отъ себе учителството, прати го въ лѣво, когато при едно по-благоразумно отнасяне можеше ако не да го има като сподвижникъ, то поне не като отявленъ противникъ. По отношение добрѣ разбранитѣ интереси на учителството и учебното дѣло, обаче, това не само не е погрѣшка, но напротивъ единъ рѣдъкъ приносъ. На тоя фактъ въ голѣма степень, ако не и изключително, се дължи боевото направление на съюза; на него се дължи тръгването на учителството по пжтя на трайнитѣ обществени придобития, — чрѣзъ обществото и обществената борба; благодарение на това учителството дойде по-скоро до убѣждение, че интереситѣ на учебното дѣло и тия на учителството сж противни на тия на властьта; благодарение на това, най-послѣ, когато врѣмето наложи извѣстни отношения на съюза съ министерството, тия добиха вече съвсѣмъ друго съдържание и смисълъ отъ ония, които биха имали тѣ ако се завържѣха въ първо врѣме, когато учителството не можеше точно да разграничи интереситѣ на учебното дѣло и учителството отъ ония на държавата.

Въ историята на Българ. Учит. Съюзъ, особно по отношение неговото направление и неговата политика, тоя

фактъ е отъ първостепенно значение. Като му отдаваме такава цѣна, ние не можемъ да намѣримъ думи да изкажемъ нашата благодарность на тогавашния министръ, К. Величковъ, за неговата недалновидность. Вмѣсто да повреди, чрѣзъ своето поведение той внуши на съюза оная жизнена сила, безъ която той би билъ единъ трупъ безъ всѣко значение за живота.

*

Вториятъ моментъ въ живота на съюза, който искаме да отбѣлѣжимъ и който не малко допринесе за засилване на съюзното съзнание и укрѣпване на съюзното дѣло, това е периода на вътрешнитѣ недоразумѣния, които прозѣха да раздрусатъ изъ основа съюзната сграда. Тия недоразумения започватъ веднага слѣдъ организирането на съюза, развиватъ се до негдѣ търпимо прѣзъ първата година, достигатъ своя разцвѣтъ прѣзъ втората година и слѣдъ закриването на третия конгресъ се изразиха въ фактическо разцѣпление, което продължава почти прѣзъ цѣлата трета година, и се завършва чрѣзъ ново обединение, първо, въ четвъртия конгресъ и почти окончателно въ петия конгресъ, когато се формулира новата и сега дѣйствующа професионална цѣль на съюза.

Тия недоразумения имаха една обща основа: цѣльта на съюза, или по-точно — нейното разбиране. Приемаше се, че цѣльта на съюза, формулирана отъ учредителния конгресъ — умствено развитие и нравствено повдигане на народа и пр. — е удачно поставена, че тя обгръща всички искания и стрѣмежи на учителството. Поне намъ са извѣстни твърдѣ малко гласове по онова врѣме противъ сѫществото на цѣльта. Но колкото се отнася до разбирането ѝ и особно до срѣдствата за нейното постигане, разногласието бѣше пълно; двѣ течения, строго разграничени, се бѣха оформили по тоя прѣдметъ. Едното течение гледаше на съюза като на едно учреждение съ чисто просвѣтителни задачи и тълкуваше заедно съ това цѣльта въ смисълъ, че умственото развитие и нравственото повдигане на народа трѣба да се постига само чрѣзъ даване на „чиста наука“, която да облагородява сърдцето и душата, което ще рече, че, споредъ гледището на това течение, всичката дѣйность на съюза трѣба да се изжѣе въ даването на народа проста грамотность. Второто течение, напротивъ, разглеждаше съюза като една организация за борба въ името на извѣстни горѣ-долу опрѣдѣлени професионално-обществени

задачѣ и като така то разбираше цѣлвта въ смисълъ, да се издигне народа до разбиране и усвояване на тия задачи, което нѣщо прѣдполага не само грамотность, но и едно обществено-политическо възпитание. За първото течение просвѣщението на масата бѣше цѣль, за второто — то бѣ само срѣдство. Несъгласни въ теория, тѣ бѣха не по-малко несъгласни и въ практиката. Теоретически прѣдставитель на първото бѣше „Учителски другарь“, тогава официаленъ органъ на съюза, редактиранъ отъ управителния комитетъ. Такъвъ на второто бѣше „Учителско движение“, частно издание на нѣколко съюзни членове. По-късно, въ прѣдвечерието на третия конгресъ, когато двѣтѣ течения влѣзоха въ непосрѣдствена борба, се появи и една брошура, която застъпваше становището на второто течение, подъ заглавие (ако се не лъжемъ) „Учителски другарь и капиталитѣ на Българ. Учител. Съюзъ“ отъ Разпоповъ. Борбата между тия двѣ течения бѣ отчаена; тя бѣ въвлѣкла въ своитѣ вълни цѣлата маса на сдруженото учителство. Едно напряжение се чувствуваше въ съюзнитѣ редове. Нерѣдко бѣха даже и страховетѣ за окончателното разрушаване на съюза. Третиятъ конгресъ се очакваше съ нетърпение, за да тури край на удушливата неизвѣстность. Сблъскването на двѣтѣ течения въ конгреса се прояви най-живо по два въпроса: 1. какъ трѣбва да се разбира дѣятелностьта на съюза всрѣдъ народа, което е сѐ едно, по тълкуването на цѣльта и 2. по отношенията на Българ. Учител. Съюзъ къмъ партиитѣ. По двата сѫдбоносни въпроси, обаче, въпрѣки голѣмото ожесточение и бурнитѣ сцени, които се разиграха около тѣхъ, се постигнаха рѣшения*) повидимо примирителни. По първиятъ въпросъ даже даденото тълкуване по общо съгласие се прѣдаде въ апелъ подписанъ отъ всички делегати. Вслѣдствие на това конгресътъ се закри съ надѣжда между делегатитѣ, че е даденъ единъ край на недоразумѣнията. Въ сѫщность, обаче, слѣдъ това тѣ взеха по-остъръ край. Второто течение се прѣдставляваше въ конгреса съ болшинство. За да бѫде сигурно, че неговото становище ще стане начало въ съюзната практика, то повѣри управлението на съюза и редакцията на органа въ рѫцѣтѣ на свои адепти. Това обстоятелство оскърби про-

*) Рѣшенията на тия два въпроса сѫ помѣстени на друго мѣсто въ сборника.

тивното течение и неговиятъ прѣдставитель — бившиятъ управителенъ комитетъ, възползуванъ отъ отказването на 4-ма отъ новоизбранитѣ членове на комитета, отказа да прѣдаде дѣлата на съюза на останалитѣ 5 членове. Той потърсва санкция на своя отказъ въ дружествата. Новоизбранитѣ 5 членове започватъ отъ своя страна да дѣйствуватъ като законенъ комитетъ и тѣ искатъ гласа на дружествата. Едно-врѣменно взеха да издаватъ два вѣстника подъ едно и сѫщо име и една и сѫща нумерация, и двата „органъ на Българ. Учител. Съюзъ“. Около двата комитета, като около центрове, взеха да се групиратъ дружествата: едни въ цѣлость, други се раздѣляха и по части прѣминаваха къмъ двѣтѣ страни. Нѣкои дружества се въздържаха и до IV конгресъ не се присъединиха ни къмъ една отъ двѣтѣ страни. Около м. декември 1898 год. стана явно, че болшинството дружества, вѣрни на конгресната воля, даватъ своята подръжка на новия управителенъ комитетъ и тоя продължи да дѣйствува като законенъ прѣдставитель на съюза до IV конгресъ, а другиятъ комитетъ прѣстана да дѣйствува, но и задържа дѣлата до конгреса. IV конгресъ призна дѣйствието на старыя управителенъ комитетъ слѣдъ III конгресъ незаконно, но въ желанието си да тури край на взаимнитѣ ежби и да повърне изново разпиленитѣ съюзни сили призна всички направени разходи за неправилни, но ги опрости, прие дѣлата и ги остави на бѫдещето ръководство на единъ смѣсенъ комитетъ, съ което и повлия благотворно върху духоветѣ на учителитѣ, както и върху бѫдещето на съюза.

Това е фактическата страна на тоя моментъ отъ съюзния животъ. По-важно е, обаче, да се знаятъ коренитѣ причини на тая вѫтрѣшна борба: да се намѣри тѣхния генезисъ и да си прослѣди тѣхното развитие въ свръзка съ съюзното съзнание и обществената срѣда.

Появата на тия недоразумения не бѣ едно случайно явление; тѣ сѫ прямо рожба на общественитѣ условия, всрѣдъ които съюзътъ трѣбваше да влачи своето сѫществувание. Често тѣ се отдаваха на партийни влияния. Но това обяснение даденъ не отговаря на фактитѣ. Не ще съмнѣние, партийно-политическитѣ възгледи на отдѣлнитѣ учители ще сѫ упражнявали влияние върху формата на борбата, но тѣхното влияние въ никой случай не се е простирало по-дълбоко отъ външнитѣ прояви; основата имъ, — тѣ сѫ само об-

щественитѣ условия. Кои бѣха, обаче, тия условия, които доведоха съюзнитѣ сили въ конфликтъ и какъ тѣ повлияха за това?

Ние казахме по-рано, че учителството, твърдѣ много загрижено за собствената си сждба, страдаше отъ наивностьта да мисли, че прѣдъ видъ важната му мисия въ обществото послѣдното ще стане отзивъ на неговитѣ стонове и ще се загрижи за сждбата му; то не бѣ склонно да се вглежда въ дълбочинитѣ, да търси коренитѣ причини на неправдитѣ, които изпитва; то бѣ готово даже да се довѣри на първиятъ, който ще обърне милозливо око къмъ него. Що е народъ, що е държава, какво сѫотношение има между интереситѣ на тая послѣдната и тия на учителството, — на тия въпроси то още нито си бѣше дало отговоръ, нито даже съзнателно го търсѣше. Така само може да се обясни тоя фактъ, дѣто, въпрѣки измамата, която прѣтърпѣ въ своитѣ надѣжди на държавата (периодъ отъ 1869 до 1884 год); то още не бѣ изгубило вѣра въ благитѣ намерения на властьта и прѣзъ първия конгресъ потърси повторно нейната благословия. То, впрочемъ, се извиняваше: „ние правимъ тая легална стжпка, за да затулимъ устата на нашитѣ клеветници за да докажемъ излишенъ пжть, че обичаме дѣлото си“. Но очевидно е, че задъ тия „извинения“ се криеше вжтрѣшенъ стимулъ: „да не оскърбимъ властьта, — белки още може тя да бжде спечелена“; вѣрата още то не бѣше изгубило. И наистина, каква цѣна може да отдава човѣкъ на голословни клевети, идещи, впрочемъ, отъ страната на самата власть, който е убѣденъ твърдо, че интереситѣ му сж тия на послѣдната се противополагатъ? Учителството значи хранѣше още извѣстни надѣжди за непосрѣдствени подобрения отъ държавата, колкото малки и да бѣха тѣ, колкото и скептически да се отнасяше то само къмъ своята вѣра. При такова настроение, колебливо, безспорно, леко бѣше прѣминаването на учителството на двѣ противни позиции, защото то стоеше на кръстопжть — между двѣтѣ: въ дѣсно, като усили вѣрата си въ държавата и се довѣри окончателно на нея, или въ лѣво, като изгуби и послѣдната искра отъ надѣжда къмъ държавата и влѣзе въ пжтя на непримиримата борба. За това бѣше достатъчно само единъ фактъ, който да му отвори очитѣ, за да види своето глупаво положение на кръстопжтя. И такъвъ фактъ се яви; това бѣ прѣвърител-

ното отношение на министра на просвѣщението къмъ поканата на конгреса. Държавата, въ лицето на тоя министъръ, не само изтърти изъ сърдцето на учителитѣ послѣдната капка отъ надѣждата, която питаяха, но и обяви тѣхното дѣло за прѣстъпно, като противно на нейнитѣ аспирации. Противоположностьта на интереситѣ на учителството и държавата, прочее, до тогава смжтно долавяна, сега блѣсна съ пълната си свѣтлина прѣдъ очитѣ на учителитѣ. И учителството отрѣче държавата, то зае позиции на борба.

Да се бори противъ държавата, да изтръгне силомъ удовлетворение! Но кой и съ що? Учителството съ собственнитѣ си сили? Та що е учителството въ сравнение съ държавата? Необходима е тукъ сила голѣма. А такава сила е „народътъ“.

Учителството изнемогваше подъ тежкото брѣме на своята социална мизерия. Търсѣше то изходъ отъ нея. Държавата отказа да му даде такъвъ. И то се обърна къмъ народа. И защо не? То искаше своето подобрение, за да послѣдва такова на учебното дѣло. А учебното дѣло е народно дѣло. Интереситѣ, значи, на учителитѣ и народа се съвпадатъ. Сигурно народътъ би искалъ да тръгне учебното дѣло напрѣдъ, сигурно тоя би далъ жертви за това, стига само да познае какъвъ важенъ лостъ за благосъстоянието му е то. „Нека влѣземъ въ народа, нека му отворимъ очитѣ, за да разбере това, нека го научимъ на неговитѣ права и длъжности и . . . . всичко ще тръгне въ редъ: държавата ще бжде заставена да отстжпи — на народътъ ще му стане подобрѣ и на насъ сжщо“. Приблизително така се разсжждаваше тогава. Сега може да се показва то всѣкиму наивно, но за врѣмето други разсжждения бѣха невъзможни.

По тоя начинъ народътъ стана кумиръ. Издигането му въ живота, просвѣтяването му—стана цѣль на учителството. И ето ти единъ интензивенъ дѣенъ подемъ на учителството. Сказки, вечеринки, утра, прѣдставления и пр. и вр. започнаха врѣдь. А „народътъ“ мълчеше и червеятъ на социалната неправда гризеше стомаха на учителя. „Народътъ“ не само мълчеше, но и често негодуваше . . .; негови прѣдставители гонѣха и терзаяха учителитѣ, които се бѣха посветили да му служатъ. Що за загадка?! Не, не може да бжде така, отзоваваше се единъ вжтрѣшенъ гласъ въ учителството: „народътъ“ не може да бжде врагъ на просвѣщението, не

може да бъде врагъ на учителството! Има тукъ нѣкакво недоразумение. Вѣроятно, ние, учителитѣ, не знаемъ дѣ да биемъ, не знаемъ какъ да работимъ. . . . Ето какъ, въ отговоръ на тая загадка, се появи споръть относително характера на учителювата дѣятелность и въ съюзътъ се оформиха ония двѣ течения, за които по-горѣ говорихме. Споръть бѣше още по-наложителенъ — трѣбаше да се появи и добие по-скоро разрѣшение, защото държавата не пасуваше: чрѣзъ своитѣ репресивни мѣрки (масови гонения, запрѣщения — § 24 и пр.) тя още по-вече влошаваше положението на учителя. Заедно споръть: разединителнитѣ тенденции се развиваха и усилваха, но, безъ да бъдатъ въ състояние да прѣодолѣятъ съединителнитѣ общи връзки между двѣтѣ крила на съюза, затихнаха, за да се прѣлѣятъ по-сетнѣ въ друга форма.

Ние казахме вече по-горѣ кога и какъ се завършиха тия недоразумения. Това бѣше въ IV-я и особно въ V-я конгресъ. Защо стана това така? Ние можемъ само да догаждаме, като проникнемъ въ дълбочинитѣ на съюзния животъ. За това ще прослѣдимъ тоя послѣдния въ стапкитѣ му отъ оня моментъ, въ който току що го оставихме, т. е. въ момента на възникнуване на спора.

И така, учителството отрѣче държавата и се обърна къмъ „народа". Мудното въздигане на тоя го озадачи и то започна да се вгледва въ своя новъ кумиръ, същеврѣменно и въ себе си. Въ отговоръ то намѣри виновно себе си, въ характера на своята дѣйность и я измѣни поне на теория. Това озадачване, обаче, даде въ резултатъ двѣ тенденции: една оживителна, която взе надмощие, — тая за една по-съврѣмена, по-реална, и по-плодовита дѣйность, и друга, противоположна ней, — тенденция на разочарование и отъ новия кумиръ, който стоеше безмълвенъ на учителювитѣ воили. Носителитѣ на първата вѣрваха въ своя успѣхъ, тѣ гледаха съ усмивка на бъдещето; носителитѣ на втората се измъкваха отъ песимизъмъ и сѣкашъ, като почнаха да се съмнѣватъ въ могъществото на „народа", възвърнаха си вѣрата къмъ държавата. Първата тенденция носѣше на крилѣтѣ си своитѣ прѣкомѣрно довѣрени адепти, втората се спотайваше, като всѣко съмнѣние, въ гънкитѣ на учителювата душа. Тъй вървѣха тѣ ръка за ръка. . . . . Учителството работѣше, не слагаше морна глава, жертвуваше спокойствие, служба, съ-

ществувание, — всичко. Положението си оставаше същото. Спорътъ се развиваше, вършѣше своята разрушителна работа: едни се отчайваха, други напущаха, трети незнаеха кой пѫть да хванатъ. Ужъ близъкъ успѣхъ се прѣдполагаше, а то не само че успѣхъ нѣмаше, ами разрушение послѣдваше. Ново разочарование, — новъ въпросъ! Защо е тоя споръ, каква полза отъ него? Да изтръгнемъ неговитѣ корени! Това бѣ новиятъ курсъ на съюзното съзнание. И се намѣри, че изворъ на тоя споръ, на тия недоразумения, на тия взаимни ежби е погрѣшно поставената цѣль на съюза. За това заедно съ желанието за обединяването на разпокъсанитѣ сили вървѣше настойчиво и желанието за измѣняване на цѣльта. Това и извърши петия конгресъ.

Тукъ, обаче, въ петия конгресъ, се извърши, между друго, и единъ знаменателенъ актъ. Конгресътъ изпрати депутация при министра на народното просвѣщение, тогава Т. Иванчовъ, за да му поднесе взетитѣ рѣшения. Защо и какъ стана това? Какъ бѣше възможно учителството, което до тогава отказваше да има всѣко допиране съ държавата, изведнажъ да направи такава важна стѫпка?

Нека си припомнимъ това, що прѣди малко казахме. Ние констатирахме: 1-о мълчаливото зараждане на една тенденция на разочарование отъ „народа“ и една що-годѣ надѣжда на държавата. Разочарованието се усили още повече вслѣдствие вѫтрѣшнитѣ ежби и разпокъсването на съюзнитѣ сили. Въ това врѣме стана едно политическо промѣнение. Вмѣсто Стоилова кабинетъ, дохажда Грекова съ министъръ на просвѣщението Т. Иванчовъ. Опората на тоя кабинетъ съставяше либералната партия, начело съ Радославовъ. Новото правителство, както всѣко правителство въ медения мѣсецъ на своето властвуване, нѣмаше интересъ да си създава противници, най-вече такива, които стоятъ близко до народа. А учителитѣ имаха това щастие, да стоятъ близо до него. Всѣки учитель, особно селскиятъ, бѣ дѣецъ. Въ селото си той е единъ факторъ, къмъ който еднакво завеждатъ отношения всички политици, на власть, или на опозиция: било за да го иматъ на страната си, било за да го нѣматъ за противникъ. А по онова врѣме, не може да се отрѣче, на много мѣста учительтъ, чрѣзъ влиянието, което бѣ добилъ всрѣдъ селското население, бѣ значително повишилъ цѣната си. Независимо отъ това либералната партия, на власть и

на опозиция, е показвала и по-рано една хитра слабость, да се умилква около интелигенцията, главно около учителството. Тя си правѣше хубаво смѣтката. Прѣдстоеше ѝ, значи, да се възползува отъ случая и да послужи отъ недоволството на учителството, най-малко като го обезвреди чрѣзъ нѣкои нищожни залъгалки, не костуващи нищо на държавата и същеврѣменно не противорѣчащи на нейнитѣ интереси. Имаше тя прѣдъ очи миналото съ грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици и не ѝ оставаше нищо друго освѣнъ да почерпи урокъ отъ него. И единъ прѣкрасенъ день, на първо врѣме чрѣзъ посрѣдници, бивши учители, „приятели на учебното дѣло и съюзната кауза“, министърътъ на просвѣщението завежда сношения съ управителния комитетъ на съюза. Той нѣмалъ нищо противъ сдружаването, радвалъ се даже, че учителството му отнемало по собствена инициатива часть отъ неговитѣ грижи, желаялъ всички учители да влѣзатъ въ съюза, но . . . трѣбало тоя да поднесе устава на утвърждение отъ него, искалъ той да му направи тая услуга, — такива и тѣмъ подобни благи думи се чуха отъ устата на министра. Това не остана тайна за учителството. Измъчвано отъ разочарования и неуспѣхи, то погледна сѣкашъ съ довѣрие. Една малка реплика въ конгреса, и, макаръ и съ чувство на стѣснение, конгресътъ прие да се изпрати комисия при министра. Министъръ Иванчовъ не постжпи тъй платнолно както Величковъ. Той атакуваше жестоко позициитѣ на съюза, но и даде надѣжди . . . Докладътъ на комисията бѣше изслушанъ въ конгреса съ внимание и произведе впечатление тъкмо обратно на онова, което бѣха произвели думитѣ на Величкова въ първия конгресъ. Бждещето се стори на делегатитѣ да не бжде толкова мрачно. Отъ тогава редакторитѣ на съюзния органъ и членоветѣ на управителния комитетъ на съюза взеха да се явяватъ по-често изъ министерството . . . по съюзни работи.

Така се тури начало на отношения, макаръ и неофициални, между съюза и министерството, които по-напрѣдъ, смѣташе се, непрѣодолима пропасть дѣлѣше.

Пристжпваме къмъ обрисуване третия моментъ отъ живота на съюза. Това е периода отъ 1899 год. (V конгресъ) до 1894 година. Характерната черта на тоя моментъ е затишието: вжтрѣ и вънъ отъ съюза. Като изключимъ единъ, — два бурни момента, — първиятъ: десятъчната епоха и вто-

рият: фамозното прѣдложение на Драганъ Цанковъ относително назначаването и уволняването на учителитѣ, което бѣ послѣдвано отъ шумния съборъ на около 2000 народни учители — никакво друго особно съпротивление не срѣщна съюза прѣзъ тоя периодъ отвънъ. Това може да се дължи на честитѣ промѣни на правителствата, може и на други причини. Но фактъ е, че прѣзъ това врѣме съюзътъ прѣкара едно по-малко обезпокоявано сѫществуване. Съобразно съ това ние не виждаме и особни интензивни вѫтрѣшни прояви. Единственниятъ въпросъ, който като червена нишка пронизва живота на съюза за това врѣме, — това е въпроса за отношенията на съюза къмъ министерството, или, както другояче се назова, въпросътъ за политиката и тактиката му. И тоя въпросъ не е нито новъ, нито случаенъ. Той е въ сѫщность продължение на въпроса отъ прѣдшествующия периодъ, или по-точно той е изражение въ друга форма на основния въпросъ на съюза, съ който се роди и съ който ще умрѣ — въпроса за успѣха на неговата кауза.

Тъй или инакъ, учителството допусна, както видѣхме, да се завързватъ отъ негово име отношения съ министерството. Въ тоя повратъ, обаче, трѣба да се знае, то вложи съвсѣмъ друго съдържание. Прѣживѣло единъ пѫть периода на отрицанието на държавата, ориентирано чрѣзъ собствения опитъ въ нейната сѫщность и нейнитѣ аспирации, то далечъ не очакваше вече отъ нея онова, което по-рано очакваше. То научи вече, че всичко каквото иска и мечтае ще бѫде дадено чрѣзъ нея и вслѣдствие на това ще не ще трѣбва да има извѣстни отношения. Но то не се мамѣше вече да вѣрва, че всичко, каквото ще трѣбва да получи отъ нея, ще го получи даромъ, като благоволение. Държавата дава, отстѫпва на недоволния, на онеправдания само до толкова, до колкото тоя е въ състояние да я застави. По тоя начинъ учителскиятъ съюзъ, като организация на учителитѣ, се постави почти въ сѫщото отношение къмъ държавата, като тѣхенъ господарь, въ каквото се поставятъ организациитѣ на наемницитѣ спроти тѣхнитѣ господари. Паралелно съ подготовлението на общественитѣ сили въ помощь на учителювата кауза, паралелно, значи, на борбата съ държавата, учителството въведе въ практика и споразумѣнието, поне по ония въпроси, по които държавата се показваше склонна, поради това че не противорѣчатъ на интереситѣ й, да имъ даде разрѣшение,

И наистина, по тоя начинъ се разрѣшиха съгласно съ исканията на учителството нѣколко въпроси, изправяха се множество волни и неволни „погрѣшки“: мѣстения и уволнения, внесоха се извѣстни подобрения въ реда за назначаването и уволняването на учителитѣ. Но държавата не отиваше по-далечъ оттукъ. И това що даваше, обикновено биваше недостатъчно и, което е по-лошо, нетрайно; както го бѣ дала, тъй можеше и да го вземе. Въ замѣна на това, обаче, държавата взе да получава нѣщо повече отъ учителството. Съблазниха го него макаръ и нищожнитѣ придобивки и въ срѣдата му взеха да се показватъ тенденции опасни, тенденции отъ чисто съсловенъ, дори личенъ характеръ, които се отразяваха на отношенията съ министерството и уподобиха тия послѣднитѣ едва-ли не на „меситски“, както бѣ се изразилъ единъ министъръ на просвѣщението. Управителниятъ комитетъ бѣ се обърналъ почти на едно „справочно бюро“, задачата на което бѣ да нарежда частнитѣ работи на учителитѣ. Тия тенденции бѣха констатирани официозно въ съюзния органъ отъ самия секретарь на съюза. Въ противовѣсь на тия скръбни тенденции, безъ да сѫ изчезвали нѣкога, се развиваха съразмѣрно и правопротивнитѣ на тѣхъ. Тактиката на споразумѣнието, възведена до степень на „меситлъкъ“, окарикатурена чрѣзъ това, даде възможность и сила на ония тенденции, които я отрицаваха по принципъ. Сблъскването на тия тенденции бѣше неминуемо. В. „Нова Струя“, издаванъ въ Плѣвенъ отъ учители — членове на съюза, се яви изразитель на течението, което искаше да прѣдпази съюза отъ поквара и учителството отъ израждане, като заставаше на становището едва-ли не на пълно отрицание тактиката на споразумѣнието. Противното течение, което „Нова Струя“ атакуваше, се умърлушваше, защото нигдѣ и никога то теоритически не е сѫществувало. А между двѣтѣ се изстѫпи съ голѣма сила трето, срѣдно, официалното, ако можемъ да го нарѣчемъ, понеже се застѫпваше отъ официалнитѣ прѣдставители на съюза, което приемаше по принципъ споразумѣнието съ извѣстни уговорки. Най-пълна и характерна характеристика на това официално течение даде тогава секретарьтъ на съюза, Д. Х. Димовъ, въ реферата си, четенъ въ VII конгресъ: „Политиката и тактиката на Българ. Учител. Съюзъ“. Политиката на това течение се изчерпваше съ двѣ думи: политиката на кръстопѫтя. То доби надмощие, яви се

като съединително звено и понеже удовлетворяваше до извѣстна степень двѣтѣ крайни течения приведе ги къмъ врѣменно затихване и помирение.

Слѣдъ това, безспорно, тия двѣ течения не угаснаха, главно, защото условията, които ги подхранваха, съществуваха. Несигурностьта на придобивкитѣ, тѣхната недостатъчность и явния фактъ, че основнитѣ въпроси на учителството очакватъ своето разрѣшение едва при наличность на естествения тѣхенъ носитель, който не може да бѫде другъ освѣнъ една опрѣдѣлена обществена класа, — всички тия сѫ една добра почва за гледището, което не отдава никаква цѣна на споразумителната тактика. Отъ друга страна, защото бѣха възможни извѣстни подобрения и придобивки, за това сѫществуваше и ще сѫществува и противното на това гледище. Паралелно тѣ продължаваха да вирѣятъ, макаръ и видимо съединени въ едно срѣдно, додѣ новитѣ условия не ги извадиха на сцената. Въ новото си сблъскване тѣ изпълватъ вече и послѣдния моментъ отъ живота на съюза, още незавършенъ. Новото сблъскване вѣроятно ще се дължи на общото затишие, което отъ година-двѣ царува въ всички обществени слоеве. Както всичко, напослѣдъкъ, взе да се вглежда въ себе и наоколо, да се групира съ подобнитѣ си, да търси сътвѣтно мѣсто на обществената арена, тъй и учителството не можà да избѣгне на общото течение. Партии се цѣпиха, икономически сдружавания се засилиха, — и учителскиятъ съюзъ трѣбаше да си даде смѣтка за своето мѣсто въ живота еднакво, както и за бѫдещето свое направление и срѣдства. Борбата въ съюза, впрочемъ, която сега се води, въ сѫщность не е борба между двѣтѣ крайни течения, защото, както казахме, едното съзнателно не сѫществува — то се проявява стихийно, а между срѣдното и лѣвото — крайно. Тая борба не се изчерпва само съ тоя частиченъ въпросъ: политиката на съюза къмъ министерството; тя обхваща изобщо политиката на съюза: къмъ държава и партии или обществени сили. Нѣщо повече, съ по-голѣма интензивность се води по въпроса за „неутралитетъ“ на съюза отъ политическитѣ партии, отколкото — за отношенията му къмъ държавата.

Какъ, обаче, ще се завърши тая борба, бѫдещето ще покаже. Ние се отказваме да пророкуваме, за това и спираме бѣлѣжкитѣ си по тая послѣдня фаза отъ съюзния животъ.

* * *

Накратко: Десетгодишниятъ животъ на Българския Учителски Съюзъ не е нищо друго, освѣнъ борба за ориентиране въ живота, за извоюване мѣсто въ него и за възможно ползотворно използуване на неговитѣ сили. Учителството, движено стихийно отъ дълбоко чувствуваната неправда по отношение на него, колкото да е проявявало съзнание за естествения пѫть, по който трѣба да поведе своето дѣло, е било въ течение на тоя десетгодишенъ периодъ едва-ли не една несъзнателна играчка на общественитѣ стихии; никога съзнанието за тоя пѫть не е било толкова силно, толкова прѣодоляюще, за да не бѫде принудено да отстѫпи въ извѣстни пунктове и да не се подчини на неумолимитѣ сили, лежащи вѫтрѣ и вънъ отъ него. Това обстоятелство, безъ да уронва въ нѣщо негова престижъ, защото е една историческа необходимость, е едно лишно доказателство, че пѫтьтъ, въ който е вървѣлъ и върви съюза, е вѣрно избранъ и че, вслѣдствие на това, прѣдстои на съюза едно по-надѣждно бѫдеще. Всѣко желание да се постави съюза въ пѫть, отрицаванъ отъ живота, е пусто желание; не е желанието, колкото да е то силно, което ще направи невъзможното възможно, нито желанието е, което ще възпрѣ да се извърши необходимия процесъ.

Да познаемъ това, ще рѣче да сме се сдобили съ вѣренъ компасъ, безъ който прѣбродването на житейското море е немислимо. А да имаме тоя компасъ, ние нѣма кому другиму да дължимъ, освѣнъ пакъ на насъ: на нашия опитъ, събиранъ и граденъ въ течение на цѣли десеть години и изкупенъ съ безброй много жертви и срѣдства.

Нека се надѣваме, че тепърва ни прѣдстои една съзнателна, добрѣ уяснена работа за нашето дѣло и че въоржжени съ опита ние ще съумѣемъ да се изтръгнемъ изъ ржцѣтѣ на общественитѣ стихии, за да ги подчинимъ и туримъ въ помощь на нашата кауза.

Състояние и дѣйность на съюза

прѣзъ юбилейния периодъ

(1895—1905)

Цифритѣ сами по себе, колкото и да сѫ груби и мъртви, все пакъ при достатъчно и вѣрно събиране и умѣло систематизиране и съпоставяне тѣ сѫ най-главното мѣрило за развитието на една организация. Отъ особенъ интересъ биха били тѣ сега особенно по случай десетгодишнината отъ живота на нашата организация, както за членоветѣ, така и изобщо за всички, които биха се заинтересували отъ живота на съюза. Биха били интересни тѣ и, ако се съпоставѣха съ статистическитѣ свѣдѣния за общия учителски персоналъ въ насъ прѣзъ този периодъ, за да се види, коя и каква часть отъ учителството е влизала и влиза въ съюза и какво е значението на организираното учителство за учебното дѣло въ сравнение съ това на неорганизираното. Но... при всичкото желание и положено усилие, да съберемъ тия свѣдѣния, това ни бѣ абсолютно невъзможно, защото канцеларията ни — единственото въ случая мѣсто, отъ което биха могли да се почерпятъ такива свѣдѣния —не може да ги даде. Това е твърдѣ естествено за „периода на организиране", когото до сега нашиятъ съюзъ е прѣживѣвалъ, а още по-вече, като се иматъ впрѣдвидъ извънредно тежкитѣ условия (външни и вѫтрѣшни) на това прѣживѣване. Едвамъ за послѣднитѣ години сѫ събрани и запазени по-вѣрни и по-подробни цифрови данни, а за миналитѣ години се намѣриха съвсѣмъ разхвърлено и то само приблизителни цифри, било за състава, било за състоянието на касата, било пъкъ изобщо за дѣйностьта на съюза. При все това ще се помѫчимъ да систематизираме, до колкото е възможно, намѣренитѣ цифри и да дадемъ на читателитѣ на тоя сборникъ една, макаръ и само приблизителна, прѣдстава за състава на съюза прѣзъ десетгодишния периодъ на неговото сѫществуване, а така сѫщо и за проявената прѣзъ тоя периодъ дѣйность отъ съюзеното учителство. Слѣдъ тия нѣколко прѣдварителни думи смѣтаме, че се освобождаваме отъ задължението да тълкуваме вѣроятностьта на поставенитѣ подолу цифри, като вѣрваме, че тѣ, колкото и да не сѫ точни, все пакъ сѫ твърдѣ приблизителни до точностьта. Само тамъ,

дѣто тия цифри ни довеждатъ до явно невѣроятни заключения и дѣто съображенията за невѣроятностьта имъ сѫ очевидни, ще обрѫщаме внимание върху послѣднитѣ.

I. Дружества.

Годината 1894—95 е памятна по много раздвижвания въ нашия общественъ животъ. За насъ учителитѣ тя е особенно памятна, поради засилването на по-рано понижвалото и загасвало учителско сдружаване, което се овѣнча най-сетнѣ съ първи успѣхъ на 21 юлий 1895 год.—деньтъ, въ който се основа *Българския Учителски Съюзъ*. Точно колко учителски дружества е имало организирани до тая дата не знаемъ. Прѣдседательтъ на първия конгресъ е заявилъ, че взематъ участие въ конгреса 42 дружества, а по-послѣ дошли още нѣколко делегати, та се прѣдставили въ I конгресъ 47 дружества отъ 47 делегати. Нѣкои (3) дружества сѫ имали по двама делегати, а нѣкои делегати (3) сѫ прѣдставлявали по двѣ дружества. Кои сѫ били първоначалнитѣ прѣчки за сдружаването, това може сега да се научи най-добрѣ отъ лицата, които сѫ участвували тогава въ движението и отъ тогавашнитѣ учителски органи: „Учителски другарь“—София, „Учителска дружба“—Пловдивъ и „Надежда“—Ямболъ. Въ дѣлото на I конгресъ се срѣщатъ само слѣднитѣ систематизирани свѣдѣния: 1) 8-9 дружества посочватъ за прѣчка на сдружаването главно свои «другари-учители», прѣдимно градски; 2) 7-8 дружества посочватъ „училищнитѣ инспектори“, нѣкои отъ които съ бруталностьта си сѫ отивали до тамъ, че просто сѫ разтуряли дружествени заседания; 3) 2 дружества посочватъ училищнитѣ настоятелства; 4) 3 дружества — изобщо училищнитѣ власти; 5) 3 дружества—околийскитѣ началници (на 2 мѣста даже е нанесенъ побой въ окол. управление на инициатори за организиране учителски др-ства въ околиитѣ имъ); 6) противъ 1 др-ство била организирана шайка и пр. При всички тия прѣчки, обаче, учителскитѣ др-ства проживѣха, увеличаваха се и нарастнаха до тамъ, щото изпълниха почти всички околии въ страната ни. Така въ II конгресъ сѫ прѣдставени 49 др-ства, на III—45 отъ 54 въ началото на годината и пр.

Слѣдната таблица показва числата на съюзенитѣ др-ства прѣзъ всичкитѣ години отъ десетгодишния периодъ:

Години	Съюзни дружества	
	въ началото на годината	въ края на годината
Прѣди I конгресъ 1894—95 год.	—	47
I съюзна 1895— 96 година	—	49
II „ 1896— 97 „	54	45
III „ 1897— 98 „	43	38
IV „ 1898— 99 „	57	43
V „ 1899—900 „	75	72
VI „ 1900—901 „	75	70
VII „ 1901—902 „	77	75
VIII „ 1902—903 „	73	68
IX „ 1903—904 „	77	76
X „ 1904—905 „	73	—

Отъ тази таблица се вижда, че най-малко др-ства—38 сж били прѣзъ 1897—98 год. — за IV конгресъ, а най-много 76—1903—904 год. за X конгресъ. 1897—98 е годината, прѣзъ която слѣдъ III конгресъ въ съюзната срѣда имаше разцѣпление. Стариятъ управителенъ комитетъ не бѣ прѣдалъ дѣлата на новия и нѣколко врѣме функционираха и двата комитета, редактираше се органа „Учителски другарь" въ 2 издания съ една номерация. Дружествата тогава не сж били толкова малко, но е имало такива, като Софийското напримѣръ, които прѣзъ нея година не се числѣха къмъ съюза. Отъ тогава насамъ числото на съюзенитѣ др-ства се все увеличава. Но най-голѣмъ скокъ — отъ 57 на 75 въ началото или отъ 43 на 72 въ края на годината — въ това увеличение е направенъ прѣзъ 1899—900 год., т. е. слѣдъ V конгресъ, въ който се прие сегашната цѣль на съюза.

Прѣзъ всичкитѣ години отъ сжществуването на съюза той не е ималъ свои др-ства само въ слѣднитѣ 4 околии: Акъ-Кадънларъ, 2) Каваклии, 3) Кеманларъ и 4) Куртъ бунаръ. Това сж четири малки инородни околии по старото администр. дѣление, първитѣ 3 отъ които по новото не сж вече и такива.

Околии по новото административно дѣление, въ които прѣзъ настоящата 1904—905 уч. год. съюзътъ нѣма др-ства сж: 1) Айтосъ, 2) Берковица, 3) Ески Джумая, 4) Куртъ бунаръ, 5) Кула и 6) Османъ Пазаръ.

Отъ свѣдѣнията, съ които разполагаме, се вижда, че най-стари др-ства сж: 1) Видинско, 2) Добричско, 3) В. Тър-

новско, 4) Ески Джумайско, 5) Котелско, 6) Пирдопско, и 7) Шуменско, основани прѣзъ 1889 год. Слѣдъ тѣхъ идватъ: Казанлъшко и Дрѣновско — 1891 год.; послѣ: Софийско и Тетевенско — 1892 г.; 1) Врачанско, 2) Панагюрско, 3) Т. Пазарджикско и 4) Царибродско — 1893 год.; 1) Айтоско, 2) Б. Слатинско, 3) Балчикско, 4) К. Агачско, 5) Ихтиманско, 6) Кюстендилско, 7) Н. Пазарско, 8) Павликенско, 9) Прѣславско, 10) Плѣвенско, 11) Разградско, 12) Самоковско и 13) Чирпанско — 1902 год.; 1) Анхиалско, 2) Борисовградско, 3) Бѣлоградчикско, 4) Бургазско, 5) Берковско, 6) Босилградско, 7) Варненско, 8) Габровско, 9) Дубнишко, 10) Искрецко, 11) Кулско, 12) Карнобатско, 13) Ломско, 14) Ловечско, 15) Н. Селско, 16) Овчехълмско, 17) Орханийско, 18) Осм. Пазарско, 19) Пещерско, 20) Поповско, 21) Радомирско, 22) Сливенско, 23) Севлиевско, 24) Ст. Загорско, 25) Троянско и 26) Ямболско — 1895 година. Останалитѣ дружества сж, или по-кжсно организирани, или пъкъ за тѣхъ нѣмаме свѣдѣния. Не всички, обаче, сж живѣли непрѣкжснато. Така, отъ основанитѣ прѣзъ 1889 год. непрѣкжснато живѣе до днесъ само Добричското дружество. Отъ основаването на съюза — 1895 год. до днесъ непрѣкжснато сж живѣли само 12 дружества: 1) Анхиалско, 2) Бургазско, 3) В. Търновско, 4) Добричско, 5) Дубнишко, 6) Карнобатско, 7) Ломско, 8) Луковитско, 9) Поповско, 10) Плѣвенско, 11) Прѣславско и 12) Севлиевско. Всички останали дружества сж или прѣкжсвали, или по-кжсно отъ I съюзна 1895-96 години основавани, или пъкъ, макаръ и да не сж прѣкжсвали сжществуването си, броели сж се прѣзъ нѣкои години вънъ отъ съюза, било по неизправность, било по други нѣкакви причини.

Обръщамъ вниманието ни дружествата: Айтоско, Балбунарско, Искрецко, Кулско, К. Агачско, Н. Пазарско, Н. Селско (Софийска околия), Перущицко, Трѣвненско, Шуменско и пр., които много често сж прѣкжсвали, или по-право, особено нѣкои отъ тѣхъ много рѣдко сж сжществували. Така: 1) Айтоското др-ство е сжществувало само прѣзъ 1894—95, 95-96 и 1903-04 години; 2) Балбунарско — 1899-900 и 903-904 години; 3) Искрецко — 1894-95, 1901-902 (довършило съ 4 изправни члена) и 1902-903 години; 4) Перущицко — само прѣзъ 1899-900 год. и то безъ да доживѣе до края на годината и пр. За центрове, като: Балбунаръ,

Искрецъ, Перущица и пр. причинитѣ все могатъ да се подразбиратъ: това сѫ малки селца, бивши околийски центрове, а сега вече погълнати въ всѣко отношение отъ други околии. Перущица даже не е била никога центъръ на околия. Но за центрове, като: Айтосъ, Кула, Трѣвна, особено Шуменъ, това е съвсемъ необяснимо.

Имали сѫ прѣзъ разнитѣ години *малки* измѣнения въ ръста (въ повечето случаи съ увеличение) слѣднитѣ дружества: Анхиалско, Борисовградско, Бѣлоградчикско, Б. Слатинско, Брѣзовско, Босилиградско, Брѣзнишко, Бургазско, Берковско, Балчикско, Добричско, Дрѣновско, Ихтиманско, Кюстендилско, Котелско, К. Агачско, Конушко, Ломско, Н. Загорско, Никополско, Овчехлъмско, Павликенско, Пещерско, Н. Пазарско, Видинско, Панагюрско, Провадийско, Прѣславско, Русенско, Рупчоско, Стрѣмско, Ст. Загорско, Самоковско, Силистренско, Тетевенско, Троянско, Т. Сейменско, Тутраканско, Трѣвненско, Фердинандско, Хасковско, Харманлийско, Царибродско, Чирпанско, Ямболско и Шуменско.

Нарастнали сѫ чувствително, особено въ послѣднитѣ години, дружествата: Бѣленско, Карнобатско, Г. Орѣховско, Орханийско, Софийско, Варненско, Врачанско, В. Търновско, Габровско, Дубнишко, Пирдопско, Плѣвенско, Пловдивско, Разградско, Радомирско, Севлиевско, Свищовско, Т. Пазарджикско, Трънско и Сливенско.

Постоянно сѫ нараствали дружествата: Златаришко и Казанлъшко, а дружествата: Орѣховско и Стражицко въ тазгодишния си полугодишенъ отчетъ съобщаватъ, че иматъ въ дружествата си записани *всички* основни учители отъ околията.

Обрѫщатъ особено вниманието Ловечкото и Поповското дружества съ своитѣ скокове въ ръста имъ: нараствали сѫ до 40, или 60 члена, повърщали сѫ се на 6, или 0; пакъ сѫ нараствали на 20-30 и обратно и пр.

Дружества на основни учители вънъ отъ съюза, които да живѣятъ сега, намъ сѫ извѣстни само 2: Сливенско градско учителско дружество „Напрѣдъкъ“, повечето отъ членоветѣ на което тая година сѫ влѣзли и въ околийското съюзно др-ство и отцѣпеното тая година Тетевенско окол. учителско др-ство съ 11 члена, вмѣсто което е основано друго съюзно съ 19 члена.

За по-голѣма прѣгледность даваме тукъ една таблица на всички сѫществували дружества—членове на съюза съ числата на членоветѣ имъ и внесенитѣ съюзни вноски прѣзъ разнитѣ години:

Таблица —

за членоветѣ и внесенитѣ съюзни вноски отъ

№ по редъ	Околийски учителски дружества	Пр. I. к. 1894—95	I съюзна 1895—96 год.			II съюзна 1896—97 год.			III съюзна 1897—98 год.		
		Членове	Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.
1	Анхиалско „Съгласие“	—	24	107	15	21	82	—	19	86	60
2	Айтоско	37	50	125	19	—	—	—	—	—	—
3	Балъ-Бунарско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Борисовградско	36	31	153	—	27	70	—	25	82	60
5	Бѣлоградчикско „Раковски“	—	16	152	20	—	—	—	—	—	—
6	Бѣлослатинско	62	29	100	—	36	114	60	—	—	—
7	Брѣзовско (Сърненогорско) „Съгласие“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Босилиградско „Сговоръ и наука“	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Бѣленско „Заря“	—	10	48	40	—	—	—	14	29	50
10	Брѣзнишко	—	—	—	—	...	83	—	—	—	—
11	Бургазко „Заря“	40	19	66	77	30	127	—	27	50	—
12	Берковско	52	—	—	—	14	69	—	17	107	40
13	Балчикско	38	38	208	60	41	182	50	81	94	05
14	Варненско	98	49	200	—	(56)	—	—	—	—	—
15	Врачанско	90	35	136	30	59	211	10	24	59	15
16	Видинско „Животъ“	55	21	135	46	—	—	—	21	70	65
17	В. Търновско „Съгласие“	73	32	289	—	25	100	—	25	100	—
18	Габровско „Неофитъ Рилски“	—	28	149	75	43	261	85	—	—	—
19	Добричско „Развитие“	55	51	150	—	63	244	90	49	181	85
20	Дупнишко „Христаки Павловичъ“	65	65	182	86	48	158	40	35	80	65

Забѣлѣжки: 1) Оскобенитѣ числа показватъ числата на членоветѣ въ началото на годината на тия др-ства, които не сж доживѣвали до края;

2) Точкитѣ, които попълватъ нѣкои графи показватъ, че, ако

прѣгледъ

съюзенитѣ дружества прѣзъ 1894—1904 години.

IV съюзна 1898—99 год.			V съюзна 1899—900 год.			VI съюзна 1900—901 год.			VII съюзна 1901—902 год.			VIII съюзна 1902—903 год.			IX съюзна 1903—904 год.		
Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски	
	лв.	ст.		лв.	ст.		лв	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.
14	71	20	16	75	35	21	105	80	16	79	55	15	72	40	12	67	78
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	60	18
—	—	—	....	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	57	—
(25)	—	—	18	84	25	12	23	—	23	108	15	23	125	52	19	117	96
21	75	72	28	102	10	14	60	—	20	77	80	22	118	14	23	117	54
23	98	—	18	89	70	39	170	60	30	152	60	28	161	18	27	153	—
—	—	—	35	116	10	18	60	—	15	65	60	21	109	50	23	119	70
—	—	—	—	—	—	...	79	45	16	95	80	18	84	70	17	97	72
(14)	—	—	27	129	75	32	139	30	36	173	30	31	153	96	37	167	60
17	107	45	24	75	65	14	50	—	13	80	90	17	76	64	16	93	04
28	111	50	21	91	41	26	139	05	17	80	59	15	81	48	27	144	60
—	—	—	27	85	—	21	102	90	22	122	95	22	119	70	16	76	50
18	102	10	30	132	—	17	79	65	26	100	—	—	—	—	—	—	—
57	361	65	114	523	85	70	378	30	70	367	74	64	354	54	89	498	98
15	71	50	—	—	—	33	166	—	39	193	88	36	289	08	47	245	81
(16	...	—	57	216	45	42	206	45	62	301	47	29	187	32	21	104	22
25	137	06	55	235	—	35	200	—	38	218	15	41	230	45	63	329	40
28	77	15	47	182	20	26	160	97	21	145	95	41	203	45	49	243	85
45	150	—	38	160	—	40	197	99	42	217	58	25	268	82	37	199	05
25	63	—	63	234	40	45	210	97	45	219	30	49	323	52	69	420	84

е извѣстно числото на членоветѣ, не е извѣстно това на вноскитѣ, или обратно, но дружеството е живѣло прѣзъ тая година и е изпълнило часть или всички задължения къмъ съюзната каса.

№ по редъ	Околийски учителски дружества	Пр. I. к. 1894—95 Членове	I съюзна 1895—96 год. Членове	съюзни вноски лв.	ст.	II съюзна 1896—97 год. Членове	съюзни вноски лв.	ст.	III съюзна 1897—98 год. Членове	съюзни вноски лв.	ст.
21	Дрѣновско „Св Кирилъ и Методий“	28	28	114	45	19	111	10	—	—	—
22	Ески-Джумайско	49	(32)	—	—	44	229	20	40	191	30
23	Златаришко (Еленско)	—	—	—	—	18	73	20	24	47	70
24	Ихтиманско	—	36	109	10	—	—	—	—	—	—
25	Искрецко	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Казанлъшко	60	68	182	90	....	153	80	—	—	—
27	Кюстендилско „Възпитатель“	121	112	65	—	35	48	65	—	—	—
28	Кулско	39	15	20	95	(15)	—	—	—	—	—
29	Котелско	40	48	107	77	25	78	50	17	46	60
30	К.-Агачко „Възпитатель“	84	—	—	—	—	—	—	—	—	—
31	Конушко (Станимашко) „Раковски“	—	—	—	—	22	102	55	23	88	25
32	Карнобатско	—	17	66	25	19	80	38	23	75	—
33	Ломско	76	20	110	30	...	107	10	14	32	—
34	Ловечско	100	13	64	70	—	—	—	20	51	10
35	Луковитско „Любенъ Каравеловъ“	—	12	22	—	....	104	65	37	139	50
36	Лѣсковско (Г.-Орѣховско, Драгановско) „Самъ си помагай“	—	—	—	—	32	45	10	29	225	—
37	Н.-Пазарско	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Н.-Загорско „Напрѣдъкъ“	—	—	—	—	—	—	—	10	53	10
39	Н.-Селско (Саранско) „Съединение“	56	—	—	—	—	—	—	—	—	—
40	Никополско „Хр. Д. Максимовъ“	—	18	43	97	—	—	—	—	—	—
41	Орѣховско	—	15	49	65	43	80	90	22	60	45
42	Овчехълмско (Г. Конарско)	16	—	—	—	—	—	—	....	63	—
43	Орханийско	40	—	—	—	(34)	—	—	11	60	—
44	Осм. Пазарско	30	27	159	70	23	74	35	—	—	—
45	Пирдопско (Копривщенско)	59	39	170	30	—	—	—	—	—	—
46	Поповско „Събуждане“	—	42	157	11	45	177	45	37	116	95
47	Плѣвенско „Братя Миладинови“	113	83	153	57	....	129	—	68	117	50
48	Павликенско „Бачо Киро“	—	11	33	80	—	—	—	26	59	40
49	Перушицко	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
50	Пещерско „Хр. Ботьовъ“	40	10	6	—	—	—	—	—	—	—
51	Панагюрско	—	80	397	05	71	344	75	—	—	—
52	Пловдивско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
53	Провадийско „Анна Радионова“	—	30	143	—	21	92	—	17	62	—
54	Прѣславско	—	40	148	—	30	129	90	27	84	50
55	Разградско „Народенъ учитель“	86	55	186	55	41	198	70	—	—	—

IV съюзна 1898—99 год.			V съюзна 1899—900 год.			VI съюзна 1900—901 год.			VII съюзна 1901—902 год.			VIII съюзна 1902—903 год.			IX съюзна 1903—904 год		
Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.	Членове	съюзни вноски лв.	ст.
14	61	31	27	128	60	25	171	77	24	120	90	27	130	—	31	152	38
40	179	52	85	50	—	14	75	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—
36	42	30	56	70	—	61	328	70	59	323	45	70	375	20	70	382	17
—	—	—	26	127	30	14	61	65	13	66	66	22	119	40	34	171	09
—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	25	53	11	....	....	—	—	—
34	19	—	47	247	50	84	386	80	85	383	80	93	447	52	110	576	50
—	—	—	66	300	—	55	293	40	48	238	92	40	165	82	46	263	97
—	—	—	—	—	—	17	82	20	—	—	—	—	—	—	10	44	76
14	58	75	30	153	—	—	—	—	15	66	—	22	102	—	31	175	74
—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	182	92	28	191	52	36	180	24
14	50	—	27	156	30	27	139	50	29	133	06	25	153	12	81	181	41
22	102	65	34	62	—	20	67	50	29	143	01	31	149	64	45	223	48
25	70	—	24	86	35	12	82	05	29	137	65	24	127	45	83	163	09
(20)	—	—	56	218	70	29	299	02	69	310	90	20	128	16	24	131	04
36	141	45	48	137	50	...	76	60	21	111	46	17	92	10	33	159	90
17	85	—	59	250	—	22	277	30	60	313	35	80	432	58	76	397	99
—	—	—	28	142	65	22	126	60	—	—	—	13	68	84	18	88	53
12	49	70	34	124	17	31	142	70	25	159	05	24	121	02	35	181	66
....	43	15	...	50	—	31	170	45	24	158	85	(32)	69	22	6	31	44
...	50	—	26	96	20	33	150	—	29	100	10	19	93	66	28	133	08
(22)	—	—	15	98	85	41	235	30	58	256	85	42	179	44	64	318	56
21	55	15	29	97	—	14	68	—	15	64	70	29	138	17	29	150	19
17	74	35	37	181	72	...	228	37	47	262	22	52	293	22	48	248	10
—	—	—	24	119	65	15	76	35	10	58	03	11	62	40	—	—	—
16	64	—	38	281	70	37	215	92	45	275	22	31	243	02	49	278	16
10	65	—	44	110	85	6	60	—	21	118	70	30	171	24	38	158	22
55	100	—	...	200	—	61	207	70	59	234	95	104	426	78	38	395	70
15	89	35	24	60		30	195	90	22	107	30	18	94	20	21	111	50
—	—	—	(22)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	25	85	30	30	165	75	27	151	75	24	130	10	35	163	32
—	—	—	49	139	32	24	126	—	20	95	87	22	135	78	29	170	34
—	—	—	30	166	20	37	181	70	26	159	15	37	228	30	47	283	17
(17)	—	—	40	90	—	26	100	—	56	249	04	43	185	—	56	262	38
18	70	—	27	141	75	27	118	25	19	110	—	32	178	74	29	156	96
—	—	—	26	125	15	28	100	50	21	108	20	41	225	26	58	311	63

№ по редъ	Околийски учителски дружества	Пр. I. к. 1894—95	I съюзна 1895—96 год.			II съюзна 1896—97 год.			III съюзна 1897—98 год.		
		Членове	Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски	
				лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.
56	Радомирско „Съединение“	....	....	12	70	—	—	—	—	—	—
57	Русенско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
58	Рупчоско (Чепеларско) . .	—	13	35	82	—	—	—	—	—	—
59	Стрѣмско (Карловско) „Съгласие“	—	—	—	—	....	68	—	—	—	—
60	Софийско „Неофитъ Рилски“ . .	45	94	615	—	69	485	50	—	—	—
61	Сливенско „Заря“.	48	82	125	40	—	—	—	19	23	40
62	Севлиевско.	84	60	258	86	51	216	50	....	100	—
63	Ст.-Загорско „Атанасъ Ивановъ“ . .	90	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64	Самоковско „К. Фотиновъ“. . . .	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—
65	Стражицко (Кесаревско) „Съгласие“	—	—	—	—	28	91	90	—	—	—
66	Свищорско „Помогни си самъ“ . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
67	Силистренско „Стрѣмление“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
68	Тетевенско „Трудолюбие“	—	38	20	50	—	—	—	—	—	—
69	Троянско	63	64	165	70	57	179	90	—	—	—
70	Т.-Пазарджикско.	—	33	60	55	25	147	60	—	—	—
71	Трънско.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
72	Т.-Сейменско	—		40	—	—	—	—	—	—	—
73	Тутраканско „Братски трудъ“ . . .	—	.... —	—	—	24	103	10	11	68	35
74	Трѣвненско „Съгласие“	—	—	—	—	—	—	—	15	22	80
75	Фердинандско „Сила“. . .	—	—	—	—	24	106	20	22	81	15
76	Хасковско „Съзнание“	—	—	—	—	—	—	—	16	25	80
77	Харманлийско.	—	—	—	—	—	—	—	46	145	75
78	Царибродско	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79	Чирпанско	30	—	—	—	30	152	10	18	83	—
80	Шуменско „Основа“	53	54	317	—	...	123	60	—	—	—
81	Ямболско „Самосъзнание“ . . .	82	82	170	45	....	80	25	....	19	—

IV съюзна 1898—99 год.			V съюзна 1899—900 год.			VI съюзна 1900—901 год.			VII съюзна 1901—902 год.			VIII съюзна 1902—903 год.			IX съюзна 1908—904 год.		
Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски		Членове	съюзни вноски	
	лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.		лв.	ст.
15	27	30	41	207	67	45	240	—	56	95	45	60	284	04	61	321	81
—	—	—	85	264	—	45	268	75	60	180	75	39	200	10	40	215	70
—	—	—	26	100	80	19	93	67	14	73	20	22	105	80	21	110	94
23	36	92	37	150	85	41	198	85	44	172	47	24	137	22	33	187	50
81	880	—	65	360	—	68	319	40	80	397	80	81	429	33	111	568	69
13	29	05	29	110	45	25	113	90	20	103	45	31	131	70	29	160	86
32	166	55	40	152	10	55	307	—	53	265	28	51	252	41	65	330	77
—	—	—	79	248	50	29	117	85	35	184	15	28	185	16	48	241	37
—	—	—	35	154	25	40	157	20	24	165	72	28	209	83	25	166	95
14	57	30	24	78	45	15	85	—	26	138	60	35	180	30	42	222	06
26	69	85	18	83	65	24	110	90	21	116	95	20	118	62	40	173	27
[illegible]	[illegible]	[illegible]	17	72	05	40	157	30	36	154	35	31	170	58	29	144	09
—	—	—	25	109	55	13	51	70	13	75	36	17	80	50	20	72	30
—	—	—	22	85	—	28	163	35	36	190	55	21	136	56	38	197	55
—	—	—	....	155	—	—	—	—	16	114	57	42	231	93	44	241	08
31	90	—	50	165	—	17	79	22	25	133	20	37	197	94	40	228	07
—	—	—	—	—	—	51	150	—	29	149	90	20	117	67	16	74	52
11	58	47	27	189	12	....	150	—	22	121	27	28	147	25	25	127	84
(15)	—	—	—	—	—	10	....	....	14	90	73	11	73	44	10	62	64
22	90	40	18	76	90	28	123	10	36	154	89	36	136	74	25	130	41
(16)	—	—	38	129	65	34	103	85	36	179	50	28	104	55	34	166	81
(36)	—	—	31	70	—	16	75	—	35	170	60	....	133	61	35	180	48
11	60	50	16	122	80	28	183	30	38	177	32	30	183	75	31	193	—
13	55	50	18	103	—	49	272	85	43	242	28	29	171	06	56	298	80
—	—	—	20	100	—	23	41	—	15	90	50	—	—	—	27	168	64
—	—	—	16	90	—	21	74	20	29	142	40	22	141	41	32	196	80

II. Членове.

1) Ръстъ на съюза.

Числото на дружествата се е колебало. При все това съ право се твърди, че прѣзъ изтеклия десетгодишенъ периодъ отъ живота на съюза то изобщо е расло. Нѣколкото малки др-ства, които, ту прѣкжсвать, ту се възобновяватъ, но всѣкога съ *едвамъ десетина* члена, та само увеличаватъ прѣзъ нѣкои години числото на съюзенитѣ др-ства, а прѣзъ други го намаляватъ, сж почти безъ значение за ръста на съюза. Това най-ясно се вижда, когато за мѣрка на съюзния ржстъ се вэематъ най-малкитѣ негови единици-членоветѣ. Въ тѣхното число не е имало повръщане даже и прѣзъ най-тежкитѣ за съюза години.

Слѣдната таблица прѣдставлява числата на записанитѣ въ началото и изправнитѣ въ края на годината членове на съюза прѣзъ всичкитѣ изминали години:

Години	Членове	
	въ началото на годината	въ края на годината
Прѣди I конгресъ 1894—95 год.	—	498
I съюзна 1895—96 „	1719	?
II „ 1896—97 „	1227	739
III „ 1897—98 „	984	798
IV „ 1898—99 „	1318	1025
V „ 1899—900 „	3005	2107
VI „ 1900—901 „	3227	2178
VII „ 1901—902 „	3488	2118
VIII „ 1902—903 „	3236	2360
IX „ 1903—904 „	3563	2865
X „ 1904—905 „	3724	—

2) Изправность.

Едно процентиране на изправностьта прѣзъ разнитѣ години е особенно важно, защото по него ще можемъ да

познаемъ, напрѣдвало ли е съзнателното влизане въ съюза, или не и до колко. Такива проценти не могатъ се извадя само за първата съюзна година, защото не се намѣри въ книжата числото на изправнитѣ членове прѣзъ нея година, а сѫщо и за текущата, понеже то пъкъ не може да се опрѣдѣли още.

Слѣдната таблица ни показва тия проценти:

Г О Д И Н И	Въ началото на годината	Въ края на годината оставатъ	
	отъ записани	изправни	неизправни
I съюзна 1895—96 год.	100	—	—
II „ 1896—97 „	100	60·23	39·77
III „ 1897—98 „	100	81·10	18·90
IV „ 1898—99 „	100	77·77	22·23
V „ 1899—900 „	100	70·12	29·88
VI „ 1900—901 „	100	67·49	32·51
VII „ 1901—902 „	100	60·74	39·26
VIII „ 1902—903 „	100	72·93	27·07
IX „ 1903—904 „	100	80·25	19·75
X „ 1904—905 „	100	—	—

Виждатъ се невѣроятни процентитѣ за първитѣ 5 години, защото, не само че е недопустимо, щото процента на неизправнитѣ прѣзъ тия години да е расълъ, а тоя на изправнитѣ да се е постепено намалявалъ, но има явни съображения, които говорятъ, че тукъ има грѣшки. За тия години почти, че липсватъ списъци за членоветѣ, та тогавашнитѣ управителни комитети по всѣка вѣроятность сѫ се задоволявали прѣдимно съ числата само на изправнитѣ членове, а за тия на неизправнитѣ, като не сѫ имали възможность точно да ги констатиратъ, нито е бивало на врѣмето особено важно това, посочвали сѫ ги въ такъвъ размѣръ, за какъвто сѫ намирали свѣдѣния. А за източници на тия свѣдѣния, както се знае, често сѫ бивали само „припомнюванията“ на делегатитѣ, при идването имъ на конгреситѣ. Прѣзъ първитѣ години отъ съюзния животъ срѣдствата не позволяваха да се издържа персоналъ, който да води такива тънки смѣтки. Обаче отъ 1901—902 год., когато за пръвъ

какъ се уреди секретарията при съюзното управление и отъ когато вече има и по-порядъчно наредена канцелария, тия проценти стжпватъ въ една правилность. Процентътъ на изправнитѣ ежегодно расте, а тоя на неизправнитѣ постепенно намалява. Изправни: 60·74% — 1901—02 год., 72·93% — 1902—03 год. и 80·25% — 1903—04 год., а неизправни: 39·26% — 1901—02 год., 27·07% — 1902—03 г. и 19·75% — 1903—04 год. Па даже, ако се допустне, че всичкитѣ по-прѣдишни цифри сж точни, то пакъ процента 80·25% на изправни членове прѣзъ послѣдната изтекла съюзна 1903—04 год. е най-голѣмъ отъ всички досегашни. Само тоя 81·10% отъ 1897—98 год. го прѣвишава малко.

3) Каква часть е съюзеното учителство отъ общия учителски персоналъ.

Още по-правиленъ е прогреса на съюза по отношение процента на съюзеното учителство отъ общия учителски персоналъ прѣзъ изтеклитѣ години. Нашия съюзъ, макаръ и да се нарича „Български Учителски Съюзъ", слѣдователно съюзъ на всички учители (основни, класни), е билъ до сега почти изключително съюзъ на основнитѣ учители. Ето защо ще процентираме числата на основнитѣ учители — изправни членове отъ общитѣ числа на основнитѣ учители въ България прѣзъ разнитѣ години. Тукъ обаче има една малка трудность. За по-вечето отъ годинитѣ нѣма въ съюзнитѣ книжа свѣдѣния за изправнитѣ членове: колко отъ тѣхъ сж основни учители, колко класни и колко на неучителска длъжность. Такива свѣдѣния има само за годинитѣ 1900—01, 1002—03 и 1903—04 год. За приблизителна цифра на класнитѣ учители и неучителитѣ, но съ запазени членски права прѣзъ разнитѣ останали години вземаме, като най-вѣроятна, срѣдната цифра 100, която спадаме отъ общата цифра на изправнитѣ членове прѣзъ тия години. Остатъкътъ ще прѣдставлява слѣдователно приблизителната цифра на основнитѣ учители — изправни членове прѣзъ тия години. Тогава ще имаме слѣдната таблица:

Г О Д И Н И	Числа на основнитѣ учители въ България	Числа на изправнитѣ членове осн. учители	Проценти на съюзенитѣ осн. учители отъ всички осн. учители
Прѣди I конгр. 1894—95 г.	6513	398	6·11%
I съюзна 1895—96 год.	6437	—	—
II „ 1896—97 „	5984	839	10·68%
III „ 1897—98 „	5956	698	11·76%
IV „ 1898—99 „	5986	925	15·45%
V „ 1899—900 „	5900	2007	34·02%
VI „ 1900—901 „	5800	1978	34·10%
VII „ 1901—902 „	5641	2018	35·77%
VIII „ 1902—903 „	5844	2235	38·38%
IX „ 1903—904 „	6230	2643	42·41%

И тукъ не можемъ да не констатираме, че, когато прѣзъ всичкитѣ години процентътъ на съюзеното основно учителство отъ общия осн. учителски персоналъ е нарасвалъ всѣка година само съ по 0·08 до 3.69, прѣзъ 1899—900 год. нарастването е 18·57 (отъ 15·45% на 34·02%).

Нарастването на тоя процентъ, колкото и да е правилно, все пакъ послѣдната му цифра 42·41% за 1903—04 год. още не е съвсѣмъ утѣшителна. Тя едвамъ се приближава до половината отъ основното учителство въ България, а колко ли още ще трѣбва да се чака, до като се мине тази граница — да прибере съюзътъ въ своитѣ редове $^2/_3$, $^3/_4$, или пъкъ почти цѣлото основно учителство! Прочее, възъ основа на досегашния прогресъ нека се надѣваме и на по-нататъшенъ.

4) Класификация на състава.

Качественниятъ съставъ на съюза прѣзъ разнитѣ години не е извѣстенъ. Свѣдѣния за това се намѣриха само за 1900—01, 1902-03 и 1903—04 години. Ще го разгледаме само за тѣхъ. Ако погледнемъ на числата, трѣбва да признаемъ, че съюзътъ има най-много основни учители срѣщу много малко класни, грамадна часть селски срѣщу много по-малка — градски и по-вече мжже отъ колкото жени.

а. По полъ; селски и градски основни.

Ако обаче се процентиратъ числата на сдруженитѣ учители отъ тия категории отъ общитѣ имъ числа въ учителския персоналъ, ще се получи малко по-другъ резултатъ. Процентътъ на сдруженитѣ основни учители отъ всички основни училища е даденъ по-горѣ и нѣма защо да се повтаря. Този на класнитѣ учители въ нашия съюзъ не може да се извади, защото точното имъ съюзно число е извѣстно само за 3 послѣдни години, за които пъкъ общото имъ число не ни е извѣстно. Ще направимъ съ долнята таблица това само за „селски" и „градски" и „мжже" и „жени" и то само „основни".

		Мжже	Жени	Селски	Градски
1900—01 г.	Цѣлия *основ.* учит. персоналъ	3898	1902	4528	1272
	Сдружения *осн.* учит. персоналъ	1270	708	—	— *)
	Проценти на сдруженитѣ	32·58%	37·22%	—	—
1902—03 г.	Цѣлия *основ.* учит. персоналъ	3956	1888	4581	1263
	Сдружения *осн.* учит. персоналъ	1535	700	1687	548
	Проценти на сдруженитѣ	38·81%	37·08%	36·83%	43·38%
1903—04 г.	Цѣлия *основ.* учит. персоналъ	—	—	—	—
	Сдружения *осн.* учит. персоналъ	1798	845	2113	530
	Проценти на сдруженитѣ	—	—	—	—

Ако се сравнятъ процентитѣ на сдруженитѣ основни учители и учителки прѣзъ 1900—01 и 1902—03 години, за които такива можаха да се намѣрятъ, ще се види, че процента на мжжетѣ е порастналъ съ 6·23% (отъ 32·58% на 38·81%), когато тоя на женитѣ е спадналъ съ 0·14% (отъ 37·22% на 37·08%).

Интересни сж също процентитѣ на селскитѣ и градскитѣ сдружени отъ всичкитѣ селски и градски основни учители за 1902—03 год. Така. Процентътъ на сдруженитѣ

*) За непопълненитѣ графи нѣмаме свѣдѣния.

селски учители е 36·83%, а този на градскитѣ — 43·38%. Излиза, че неоснователни сѫ били до сега нашитѣ упрѣци къмъ градскитѣ учители за нѣкакви отбѣгвания отъ сдружаването. Въ това ние сме се заблуждавали сигурно отъ всѣгдашното абсолютно болшинство на селскитѣ учители въ учителскитѣ др-ства, безъ да сме вземали въ съображение, че и въ общия учителски персоналъ числото на градскитѣ учители е твърдѣ малко въ сравнение съ това на селскитѣ. Па щѣше да бѫде и чудно, ако странѣха по-вече отъ съюза именно градскитѣ учители, тѣзи, които иматъ по-голѣма възможность да вкусватъ отъ градската култура, за която мнозина селски учители не безъ въздишка всѣкога си спомнюватъ и, липсата на която нѣкои др-ства изрично поставятъ въ „неблагоприятнитѣ условия за дѣйность“.

б) По образование.

Слѣдната таблица прѣдставлява съюзнитѣ членове, разпрѣдѣлени по образование по състава за 1903—04 година ведно съ процентитѣ на всѣка група отъ общото число на изправнитѣ членове:

Непълно срѣдно		Непълно висше		Землед.	Богосл.	Педагог		Гимназ.		Пълно висше		Неизвѣстни		Всичко	
м.	ж.	м.	ж.	м.	м.	м	ж.	м	ж.	м.	ж	м	ж.	м.	ж
133	30	50	2	204	147	878	152	373	681	41	—	176	4	1997	869
4·64	1 05	1·74	0·07	7·11	5·16	30·46	5 31	13·01	23 70	1·43	—	6 14	0·12	69·69	30 31
5·69		1·81		7·11	5·16	35 77		36 71		1·43		6·26		100	

Отъ тази таблица се вижда че най-голѣмъ процентъ въ съюза сѫ „гимназиститѣ“. Обаче ние допускаме тукъ грѣшка, защото този процентъ се издига съ „учителкитѣ“, за които и педагогическитѣ училища се наричатъ „гимназии“, та много отъ тѣхъ, посочватъ образованието си, като гимназиално, вмѣсто педагогическо. Подиръ гимназиститѣ идватъ по таблицата педагогиститѣ. За забѣлѣзване е, че процента на членоветѣ съ по-долньо отъ срѣдньо образование е само 5·69. Да-ли и въ общия учителски персоналъ е само толкозъ?

в. По степени.

За сжщата 1903—904 год. съюзнитѣ членове се разпрѣдѣлятъ по степени така:

Основни										Класни										Всичко	
волн.		вр н.н.		III ст.		II ст.		I ст.		волн.		вр н.н.		III ст.		II и I ст.		поучители и неизвѣстни			
м	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
44	19	710	499	529	217	401	99	61	11	23	3	36	—	10	—	3	—	180	21	1997	869
1·52	0·66	24·66	17·41	18·74	7·57	13·94	3·45	2·11	0·38	0·80	0·10	1·24	—	0·34	—	0·10	—	6·24	0·74	69·69	30·31
2·18		42·07		26·31		17·39		2·49		0·90		1·24		0·34		0·10		6·98		100	

Отъ тази таблица се вижда, че най-голѣмъ процентъ (42·07) отъ съюзнитѣ членове сж врѣменно-новоназначенитѣ основни учители, слѣдъ тѣхъ идватъ III ст. основни (26·31), II ст. основни — 17·39, I ст. основни — 2·49 и най-малко отъ основнитѣ сж волнонаемнитѣ (2·18%), а изобщо най-малъкъ процентъ сж II и I ст. класни (0·10%).

5) Движение въ състава.

Би било особенно интересно едно сравнение на движението на съюзнитѣ членове съ това на общия учителски персоналъ, обаче това е абсолютно невъзможно, защото подробни цифри по него за съюза имаме само за 1903—904 година и текущата, а пъкъ статистически свѣдѣния за общия персоналъ прѣзъ тия 2 години още нѣма. Ето защо ще бждемъ принудени да направимъ само едно вжтрѣшно сравнение на новитѣ миналогодишни и тазгодишни членове, както и на напусналитѣ.

а. Прѣмѣстени.

Най-напрѣдъ ще прѣдставимъ въ таблица числата на членоветѣ, които сж промѣнили дружествата си вслѣдствие промѣна на мѣстоучителствуването.

Стари членове, минали въ нови дружества*).

Години	Учители						Учителки					
	основ.	клас.	селски	градски	неуч-ли	всичко	основ.	клас.	селски	градски	неуч-ли	всичко
1903—04 г.	91	10	71	30	19	120	30	1	21	10	5	36
1904—05 г.	95	20	78	37	12	127	29	—	24	5	3	32

Ако процентираме числата на прѣмѣстилитѣ се членове отъ ония на респективнитѣ имъ групи, ще имаме слѣдната таблица:

ГОДИНИ		Членове							
		Основни	Класни	Селски	Градски	Неуч-ли	Всичко	Учители	Учителки
1903 — 904 год.	1. Числа на изправнитѣ членове отъ 1902—903 год. . .	2235	84	1678	641	41	2360	1645	715
	2. Числа на членоветѣ, които сж си промѣнили др-вата .	121	11	92	40	24	156	120	36
	3. Проценти на прѣмѣстилитѣ се отъ всичкитѣ по групи.	5·41%	13·09%	5·48%	6·25%	58·54%	6·60%	7·29%	5·04%
1904 — 905 год.	1 Числа на изправнитѣ членове отъ 1903—904 год. . .	2643	77	2120	600	146	2866	1997	869
	2. Числа на членоветѣ, които сж си промѣнили др-вата .	124	20	112	32	15	159	127	32
	3. Проценти на прѣмѣстилитѣ се отъ всичкитѣ по групи.	4·69%	25·97%	5·28%	5·33%	10·28%	5·54%	6·36%	3·68%

Горнитѣ свѣдения сж само за прѣмѣстванията, когато се е мѣнявало и дружеството, слѣдователно и околията. Въ тѣхъ не влизатъ промѣнитѣ на учителскитѣ мѣста въ сжщата

*) Сборoветѣ „всичко" се получаватъ отъ: „основни", „класни" и „неучители" — или отъ: „селски", „градски" и „неучители".

околия. Може би съ това ще се обясни и обстоятелството, че процента на прѣмѣстенитѣ градски учители и за двѣтѣ години е по-голѣмъ отъ тоя не прѣмѣстенитѣ селски (6·25 % и 5·33 % на градскитѣ срѣщу 5·48 % и 5·28 % на селскитѣ).

Не ни е извѣстенъ сѫщо и процента на прѣмѣстенитѣ отъ цѣлия учителски персоналъ, защото за тия двѣ години училищната статистика още не е отпечатана, нито пъкъ можахме да намѣримъ тия свѣдѣния въ министерството на просвѣщението. Ето защо необходимо е тукъ пакъ да се обърне внимание на читателитѣ, че по-долнитѣ заключения, които ще бѫдатъ извадени отъ тия таблица сѫ, може би, не до тамъ положителни, но при все това, като интересни, ще направимъ нѣкои отъ тѣхъ. Прѣди всичко бие на очи, че общия процентъ на прѣмѣстеното (съ промѣна на околията) едружено учителство — 5·54 % за послѣдната 1904—905 год., значи за простѫпки прѣзъ 1903—904 год., е по-малъкъ отъ този за м. г. — за простѫпки прѣзъ 1902—903 год. Излиза, че шумътъ, който се вдигна около „прочутитѣ“ Великъ-денски конференции прѣзъ 1904 год., не е увеличилъ процента на мѣстенията. Ако сравнимъ процентитѣ по групи — основни и класни, или селски и градски, м. и ж., ще констатираме слѣдньото: процентътъ за „стари членове, минали въ нови д-ва“ — основни учители въ началото на тази година — 4·69 % е по-малъкъ отъ този 5·41 % за м. г., когато тоя на „класнитѣ уч-ли“ — 25·97 % за настоящата година е много по-голѣмъ отъ оня 13·09 % за м. г. Интересно е да се провѣри това за общия персоналъ на класнитѣ учители, още по-вече, че съ тѣхъ прѣзъ 1903—904 год. нищо прѣдизвикателно не се е случило, както бѣ съ конференциитѣ на основнитѣ, та съ нищо не може да се обясни това удвояване процента на прѣмѣстенитѣ отъ тѣхъ. И ако излезе, че и въ общия учителски персоналъ тия мѣстения сѫ въ такова отношение, явно ще бѫде спечеленото отъ нашия съюзъ завидно положение за основнитѣ учители въ сравнение съ това на класнитѣ поне въ това отношение.

Намалението на процента на прѣмѣстенитѣ е по-голѣмо за градскитѣ (отъ 6·25 на 5·33), а по-малко за селскитѣ (отъ 5·48 на 5·28); по-голѣмо е сѫщо намалението за женитѣ (отъ 5·04 на 3·68) отъ това на мѫжетѣ (отъ 7·29 на 6·36).

Игнорираме мѣстенето на „неучителитѣ членове“, едно, защото то не е въ свързка съ училищнитѣ власти, и друго, защото вижда се невѣроятна тѣхната цифра—41 за 1902—903 год., още по-вече, че при прѣровването на книжата забѣлѣзахме, че мнозина отъ тѣхъ не сж поставяни въ групата-неучители-членове, а сж оставяни въ съотвѣтната на учителското имъ положение група. Напримѣръ: ако сж били по-рано селски учители, оставяни сж въ нея група и пр.

Освѣнъ това да не се забравя, че тукъ не сж взимани въ съображение и мотивитѣ на мѣстенията. Възможно е, „принудителнитѣ“ мѣстения за послѣдната година да сж по-вече отъ тия за по-прѣдинта, а обратния резултатъ въ горнитѣ проценти да се компенсира съ „доброволнитѣ“ мѣстения. Ние обаче нѣмаме цифрови свѣдѣния за мотивитѣ на тия мѣстения и за това говоримъ общо за тѣхъ.

б. Нови членове.

Да разгледаме сега новитѣ членове. Тѣхъ дѣлимъ на три категории: 1) бивши членове, но неизправни—сега записани, като нови, 2) стари учители, съ по-вече отъ 1 година учителствуване—записани за нови членове и 3) I година учители—записани за нови членове. Такова разпрѣдѣление по групи на новитѣ членове има само за 1903—904 и 1904—905 години. Грѣшки въ тия групи сж вѣроятни, за първитѣ 2 отъ тѣхъ, защото мнозина бивши членове по едни или други причини прѣдпочитатъ да се поставятъ въ групата „нови членове“, отъ колкото въ групата „бивши неизправни, но записани, като нови“. А числата на третята група и за двѣтѣ години сж почти положително вѣрни.

Група *а*. Бивши неизправни:*)

Години	Основни		Класни		Селски		Градски		Неучители		Всичко	
	м.	ж.	м	ж	м.	ж.	м	ж	м	ж.	м	ж.
1903—04 г.	60	18	1	—	50	15	11	3	—	—	61	18
1904—05 г.	91	25	—	—	81	16	10	9	—	—	91	25

*) И тукъ графата „всичко“ се получава отъ: „селски“, „градски“ и „неучители“, или — „основни“, „класни“ и „неучители“.

Група *б*. Стари учители:

1903—04 г.	266	129	23	1	236	22	51	38	4	—	293	38
1904—05 г.	278	166	18	2	243	104	58	64	1	—	297	64

Група *в*. I година заучителствували.

1903—04 г.	132	141	2	—	119	11	15	26	—	—	134	141
1904—05 г.	145	127	5	—	131	109	19	18	—	—	150	127

Всичко нови членове:

1903—04 г.	458	288	26	1	407	222	77	67	4*)	—	488	289
1904—05 г.	514	318	28	2	455	229	82	91	1*)	—	538	320

Сега ще прѣдставимъ процентно групитѣ *а*, *б* и *в* и тѣхния сборъ отъ общитѣ числа (777 и 858) нови членове прѣзъ послѣднитѣ двѣ години съ слѣднитѣ таблици:

I основни и класни.

Години и групи		На 100 нови членове падатъ се:									
		Основни			Класни			Неучители		Всичко		
		м.	ж.	вс.	м.	ж.	вс.	м.	ж.	м.	ж.	вс.
1903-04 г.	Група *а*	7·72	2·32	10 04	0·13	—	0·13	—	—	7·85	2·32	10·17
	„ *б*	34 23	16·60	50·83	2·96	0·13	3 09	0·51	—	37·70	16·73	54·43
	„ *в*	16 99	18·15	35 14	0 26	—	0 26	—	—	17 25	18·15	35·40
	Всичко	58 94	37·07	96.01	3 35	0·13	3 48	0·51	—	62 80	37·20	100
1904-05 г.	Група *а*	10 61	2·91	13·52	—	—	—	—	—	10 61	2 91	13·52
	„ *б*	32·40	19 35	51·75	2·09	0·23	2 32	0·12	—	34·61	19·58	54 19
	„ *в*	16·91	14·80	31·71	0·58	—	0 58	—	—	17 49	14·80	32 29
	Всичко	59 92	37·06	96 98	2 67	0 23	2·90	0 12	—	62·71	37·29	100

II селски и градски.

Години и групи		На 100 нови члена падатъ се:									
		Селски			Градски			Неучители		Всичко		
		м.	ж.	вс.	м.	ж.	вс.	м.	ж.	м.	ж.	вс.
1903-04 г.	Група *а*	6·44	1·94	8·38	1·41	0·38	1·79	—	—	7·85	2 32	10·17
	„ *б*	30·63	11·84	42 47	6 56	4·89	11 45	0 51	—	37·70	16·73	54·43
	„ *в*	15·32	14 80	30·12	1·93	3·35	5·28	—	—	17·25	18·15	35·40
	Всичко	52·39	28·58	80·97	9·90	8 62	18·52	0·51	—	62·80	37·20	100
1904-05 г.	Група *а*	9·45	1·86	11·31	1·16	1·05	2 21	—	—	10.61	2·91	13 52
	„ *б*	28·28	12·13	40 41	6·21	7.45	13·66	0·12	—	34 61	19 58	54·19
	„ *в*	15·28	12 71	27·99	2·21	2 09	4·30	—	—	17·49	14·80	32·29
	Всичко	53·01	26 70	79·71	9·58	10 59	20·17	0·12	—	62·71	37·29	100

*) Това сж окол. инспектори.

Ако се рѣшимъ сега само възъ основа таблицитѣ за послѣднитѣ 2 години да правимъ заключение за тенденцията въ привлеждането на нови членове въ съюза, ще признаемъ, че най-голѣмия процентъ отъ новитѣ членове сѫ старитѣ учители, които се записватъ за нови членове (54·43 % за 1903—904 год. и 54·19 % за 1904—905 год.). Слѣдъ тѣхъ идатъ първогодишнитѣ учители. Забѣлѣзва се сѫщо, че процента на повърналитѣ се въ съюза бивши неизправни членове тази година е по-голѣмъ отъ този за м. г. (13·52 % срѣщу 10·17 % за м. г.). Процентътъ на влѣзлитѣ тази година въ съюза градски учители — 20·17 % е по-голѣмъ отъ миналогодишния — 18·52 %, а за селскитѣ учители — наопаки: тазгодишниятъ имъ проценъ 79·71 % е по-малъкъ отъ миналогодишния—80·97 %. Ако пъкъ сравнимъ процентитѣ на новитѣ основни и класни учители, ще констатираме, че този отъ основнитѣ тази година—96·98 % е по-голѣмъ отъ миналогодишния—96·01 %, а този на класнитѣ тази година —2·90 % е по-малъкъ отъ миналогодишния 3·48 %. Вѣроятно съ закрѣпване на класния съюзъ класнитѣ учители ще започнатъ да се дърпатъ отъ нашия.

в. Напустнали съюза.

Още нѣколко думи за напустналитѣ съюза членове и сътуй ще свършимъ отдѣла за „състава на съюза“. И тукъ по необходимость ще си послужимъ съ цифри само за 1903—904 год., понеже само за нея год. имаме подробни такива. За улеснение нека пакъ си послужимъ съ една таблица.

Групи	Отказали		Почнали		Изключени		Всички		Изправни м. г.		Неизпр. м. г. нови		Стари уч. нови чл.		Нови уч. нови чл.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м	ж.
Осн.	378	220	8	6	9	—	395	226	334	189	6	5	46	15	9	17
Кл.	44	1	1	—	—	—	45	1	36	—	—	—	7	1	2	—
Неуч.	24	4	2	—	—	—	26	4	24	3	—	—	2	1	—	—
Всич.	446	225	11	6	9	—	466	231	394	192	6	5	55	17	11	17
Сел.	319	144	6	5	4	—	329	149	282	127	5	4	34	8	8	10
Град.	103	77	3	1	5	—	111	78	88	62	1	1	19	8	3	7
Неуч.	24	4	2	—	—	—	26	4	24	3	—	—	2	1	—	—

Или всичко напустнали прѣзъ 1903—904 год. съюза 697 члена, отъ които 671 (96·29 % отказали се, —17 (2·50 %) почнали и 9 (1·21 %) изключени.

По груповото членство напусналитѣ се падатъ: 1) 586 (84·07 %) изправни отъ прѣдната година членове, 2) 11 (1·59 %) бивши неизправни, записани като нови, 3) 72 (10·32 %) нови членове, но стари учители и 28 (4·02 %) нови членове—първогодишни учители. Това е отношението помежду само на напусналата часть отъ групитѣ, на които сме раздѣлили съюзния съставъ. За насъ е обаче по-важно да знаемъ, какво е отношението на напусналитѣ части отъ цѣлитѣ съотвѣтни тѣмъ групи, за да видимъ кои членове по-вече напускатъ. Цифритѣ по това сж слѣднитѣ: 1) отъ 2360 заварени изправни члена въ съюза въ началото на 1903—904 год., напуснали сж прѣзъ течение на годината 586 члена, или 24·83 %; 2) отъ 331 нови члена—стари учители, напуснали сж 72 члена, или 21·75 %; 3) отъ 79 бивши неизправни, записани, като нови, напуснали сж 11 члена, или 13·92 % и 4) отъ 275 нови члена първогодишни учители напуснали сж 28 члена, или 10·18 %. Излиза, че най-малко напускатъ съюза първогодишнитѣ учители, а най-много нѣколкогодишнитѣ му членове. Утѣшителното е обаче, че тия, които веднажъ сж напускали съюза и прѣзъ изтеклата година сж се повърнали, сжщо така твърдѣ малко напускатъ. Тѣхниятъ процентъ на напуснали е 13·92 % срѣщу 24·83 % на старитѣ членове, напуснали съюза. А отъ това можемъ да заключимъ, че тия, които по едни, или други причини веднажъ сж се кжсали отъ съюза, при повторното имъ влизане въ него по-мжчно се кжсатъ. Види се на практика се убѣждаватъ, че вънъ отъ съюза не ще бжде по-добрѣ.

III. Дѣйность.

Въ той дѣлъ нѣкои може да търсятъ прѣгледъ на всичко извършено изобщо отъ съюза за досегашнитѣ придобития, а така сжщо и на акциитѣ, които той при разни случаи е прѣдприемалъ съ, или безъ резултатъ. Заявяваме, че такъвъ „исторически прѣгледъ“, споредъ насъ, не може да влѣзе подъ заглавието на настоящата статия, нито пъкъ се намѣраха цифри, които да могатъ то прѣдстави. Нашата задача тукъ ще бжде да прѣдставимъ съ цифритѣ, които можаха да се намѣрятъ, какъ и до колко вжтрѣшната (дружествено-организационна и самообразователна) и външната дѣйность на съюзнитѣ единици: дружества и членове се е развивала.

1. Дружествено-организационна дѣйность.

Първитѣ прояви на тая дѣйность сѫ дружественитѣ и настоятелствени заседания. Отъ тѣхнитѣ числа може приблизително да се сѫди за живота на дружествата.

				др-ствени заседания	нас-ствени заседания
Прѣди	I конгресъ	1894—95	година	179	—
	I сѫюзна	1895—96	„	362	188
	II „	1896—97	„	356	202
	III „	1897—98	„	128	—
	IV „	1898—99	„	246	—
	V „	1899—900	„	538	401
	VI „	1900—901	„	602	398
	VII „	1901—902	„	728	345
	VIII „	1902—903	„	680	—
	IX „	1903—904	„	740	438

Вижда се ясно отъ тая таблица, какъ числото на дружественитѣ заседания постоянно расте. Числото на настоятелственитѣ заседания има колебание, но изобщо и то е расло.

Безъ съмнѣние др-ственитѣ заседания не служатъ само за организационни работи. Често тѣ служатъ и за самообразование на членоветѣ чрѣзъ сказки, общи четения и пр., но все пакъ по-голѣмата часть отъ работата въ тѣхъ е организационна. Закрѣпналостьта на учителскитѣ др-ства отъ година на година става все по-здрава и по-трайна. Дружествениятъ животъ чрѣзъ „първитѣ годишни събрания“ е започвалъ прѣзъ първитѣ години обикновенно прѣзъ октомври, ноември, декември, а често и прѣзъ януари, февруари, па даже и мартъ. Едвамъ въ IX конгресъ се изработиха „наредби за редъ и стѣгнатость въ сѫюза“, споредъ които др-ствата се задължаватъ да започватъ сношенията си съ комитета най-късно до 1/XI, а само при изключителни обстоятелства до 1/I. И въ резултатъ на тѣхъ прѣзъ 1903—904 год. само 4 д-ства сѫ възобновени прѣзъ ноември и декември (всички останали прѣди 1/XI), а текущата година нито едно др-ство не е прѣскочило 1/XI. Прѣзъ послѣдната (т. г.) влезли сѫ въ сношение съ комитета прѣзъ първата половина на септември 11 др-ства, прѣзъ втората—27 др-ства, прѣзъ I половина на октомври 24 др-ства и прѣзъ II—11 др-ства. Излиза, че още прѣзъ септември сѫ се възобновили по-вече отъ поло-

вината др-ства, а за втората половина на октомври сж останали само 11 др ства.

За по-голѣмо гарантиране на своитѣ членове и слѣдователно за по-здраво закрѣпване на др-ствата, послѣднитѣ сж започнали да организиратъ взаимоспомагателни каси. Прѣзъ 1900—1901 год. такива сж организирани отъ 5 дружества, а прѣзъ слѣдната 1901—902 год — отъ 14 дружества.

2. *Самообразователна дѣйность.*

Тя се е проявявала чрѣзъ пробни уроци, дружествени събрания съ сказки, учителски курсове, кржжоци, др-ствени библиотеки и пр.

			пробни уроци	частни сказки	учит. курс.	томове въ д-ств. биб.
Прѣди I конгресъ	1894— 95	г.	28	61	—	500 (1)
I съюзна	1895— 96	„	178	60	—	2944 (19)
II „	1896— 97	„	196	68	—	2812 (17)
III „	1897— 98	„	—	63	—	2617 (15)
IV „	1898— 99	„	—	111	—	3080 (17)
V „	1899—900	„	—	250	—	— ***)
VI „	1900—901	„	—	565	—	—
VII „	1901—902	„	—	379	2	—
VIII „	1902—903	„	—	373	8**)	—
IX „	1903—904	„	—	472	5*)	8500 (44)

Отъ тия цифри се вижда, че първоначално главната духовна храна, която сж давали дружествата за самообразованието на своитѣ членове сж били „пробнитѣ уроци, послѣ се засилватъ „сказкитѣ“, които сж достигнали своя максимумъ 565 прѣзъ 1900—901 год., отъ когато насамъ започватъ системно урежданитѣ учителски курсове.

Друго важно срѣдство за самообразованието на членоветѣ сж дружественитѣ библиотеки. Не бива само по числата на томоветѣ въ тѣхъ прѣзъ разнитѣ години да сждимъ за тѣхното състояние, защото тѣ (числата) не сж изобщо за всички др-ства и много отъ послѣднитѣ само споменаватъ, че състоянието на библиотеката имъ било „добро“, „удовлетворително“, „сега се урежда“ и пр., значи тѣ иматъ малко или много книги, които не влизатъ въ прѣдставенитѣ сборове.

**) Отъ тѣхъ 5—„2-3 дневни“, а другитѣ 3 лѣтни ваканционни.

*) Отъ тѣхъ 1 тридневенъ, а другитѣ 4 лѣтни ваканционни.

***) Оскобенитѣ числа показватъ числата на библиотечнитѣ книги за др-ствата, които сж посочили точнитѣ цифри на томоветѣ въ библиотекитѣ имъ.

При все това отъ заявленията на самитѣ др-ства въ тѣхнитѣ отчети може да се заключи, че състоянието на дружественитѣ библиотеки е изобщо твърдѣ неудовлетворително, даже слабо. Само Добричското дружество е имало „най-богатата въ града библиотека“. Много др-ства обаче нѣматъ вѣра въ закрѣпване на „библиотеки“ при учителскитѣ др-ства. Така. Нѣкои отъ тѣхъ съ центрове въ голѣми градове считатъ, че др-ствена библиотека е нѣщо непотрѣбно, защото имали достатъчно други, отъ които да се ползуватъ. Други сѫ се нагърбили съ уредбата на „педагогическия отдѣлъ“ въ тѣхнитѣ мѣстни библиотеки и читалища, въ замѣна на което печелятъ правото, да се ползуватъ отъ всичкитѣ книги въ библиотеката. Трети, неимеющи въ своя районъ, нито своя, нито друга обществена библиотека, намиратъ едничъкъ изходъ въ „организиране на подвижна съюзна библиотека“ и т. н. т. Прочее при засилената, особенно тази година, инициатива за систематическото самообразование на учителството, на съюза прѣдстои о-врѣме да обмисли и направи възможното за това.

3. *Обществена дѣйность.*

За тази дѣйность прѣдставяме слѣдната таблица:

Години				Вечерни училища гр.	Вечерни училища сел.	Недѣлни училища гр.	Недѣлни училища сел.	Прѣдставления гр.	Прѣдставления сел.	Вечеринки гр.	Вечеринки сел.	Публични сказки гр.	Публични сказки сел.
I	съюзна	1895—96	г.	50		7		110		69		192	
II	„	1896—97	„	30		6		108		74		164	
III	„	1897—98	„	16		2		101		81		118	
IV	„	189·—99	„	37		4		115		77		142	
V	„	1899—900	„	13	59	2		34		228		485	
VI	„	1900—901	„	14	135	—		69	288	64	266	135	156
VII	„	1901—902	„	9	303	—		92	384	64	278	151	661
VIII	„	1902—903	„	17	267	—		87	411	47	199	134	504
IX	„	1008—904	„	16	810	4	52	78	837	46	108	108	681

Години				Читалища и библиотеки гр.	Читалища и библиотеки сел.	Селски аптеки	Дѣтски забавлен. гр.	Дѣтски забавлен. сел.	Дѣтски библиотеки	Ученически трапезарии	Ученич. д-ва за защита пол. птички	Фондове за бѣдни у-ци	Землед. сдружавания
I	съюзна	1895—96	г.	—		—	—		—	—	—	—	—
II	„	1896—97	„	10		—	18		—	—	—	·	—
III	„	1897—98	„	12		—	26		—	—	—	—	—
IV	„	1898—99	„	26		—	47		—	—	—	—	—
V	„	1899—900	„	43		—	115		44	—	5	—	—
VI	„	1900—901	„	36		5	32	159	32	2	—	4	8
VII	„	1901—902	„	73		39	48	208	53	4	1	12	8
VIII	„	1902—903	„	8	62	7	70	166	—	2	2	—	3
IX	„	1903—904	„	17	134	8	75	324	3	4	—	8	6

Нека по тази таблица всѣки самъ си прави заключение за характера, количеството, разнообразието и пр. на учителската обществена дѣйность. Ще обърнемъ внимание само върху обстоятелството, че въ нея не се изчерпва всичката учителева енергия. Една малка анкета тази година за участието на учителя въ мѣстнитѣ културни, економически, политически, благотворителни и пр. сдружавания ни даде слѣднитѣ резултати: само отъ 21 др-ства 447 съюзни членове, сж такива и на разнитѣ видове други мѣстни др-ства, въ по-вечето отъ които учителевото участие е било отъ „незамѣнимо" „рѣшающе", „ржководяще" и пр. значение. Останалитѣ дружества не могли да съберать свѣдѣния по тоя въпросъ и само въ 2 околии съюзни членове не влизали въ други дружества и то защото нѣмало такива.

IV Каса.

За състоянието на съюзната каса прѣзъ всичкитѣ години прилагаме тукъ двѣ общи таблици: едната приходна, а другата разходна: (гледай стр. 67 и 68).

Всичкитѣ съюзни вноски за деветьтѣ години сж 80999·23½ лв. Къмъ тѣхъ трѣбва да прибавимъ и недоборитѣ 4494·64 лв. а така сжщо и постжпилитѣ тая година недобори отъ съюзни вноски — 153·78, или всичко съюзни вноски 85647·65½ лв.

Всичкитѣ подаръци за фондоветѣ сж 4910·64 лв., а съюзътъ е вложилъ въ Народната банка до сега по тритѣ фонда: „Подпомагане", „Фотиновъ" и „Максимовъ" — 56,587·15 лв.

Съюзътъ е отпусналъ прѣзъ изтеклитѣ години помощи на пострадали членове всичко 7782·55 лв., отъ които само 1165 лв. сж повърнати, останалитѣ сж били безвъзвратни.

ПРИХОДНА ТАБЛИЦА

№	НАИМЕНОВАНИЯ	За 1895—96 год. лв.	ст.	За 1896—97 год. лв.	ст.	За 1897—98 год. лв.	ст.	За 1898—99 год. лв.	ст.	За 1899—900 год. лв.	ст.	За 1900—901 год. лв.	ст.	За 1901—902 год. лв.	ст.	За 1902—903 год. лв.	ст.	За 1903—904 год. лв.	ст.	За 1904—905 год. лв.	ст.
1	*I. Наличность отъ м. г.*)* . . .	—	-	6047	33	7139	33	8027	35	7942	67	16287	44	24404	46	38548	08	50425	14	62213	01
	II. Съюзни.																				
2	Съюзенъ вносъ	6133	87	6600	91	3209	45	3928	45	10140	34	10672	67	12544	22	12641	79	15127	53½		
3	Недоборъ отъ съюзенъ вносъ . . .	—	—	—	—	—	—	224	52	279	82	399	13	1553	55	929	68	1107	64		
4	Възвърнати помощи	505	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	660	—		
5	Подаръци за фондоветѣ и пр. . .	615	50	279	—	--	—	272	25	537	65	232	85	1645	10	708	60	624	69		
6	Лихви	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	--	226	86	498	15		
7	Непрѣдвидени	2808	80	4718	84	1117	17	220	55	166	65	398	10	1392	85	25	80	250	15		
		10063	17	11598	75	4326	62	4645	77	11124	46	11703	05	17135	72	14527	73	18268	16		
	III. Съюзенъ органъ.																				
8	Абонаменти	6681	20	4267	70	2852	02	3215	06	6029	62	6499	—	7741	60	7508	85	7944	07½		
9	Публикации	328	20	349	35	277	35	260	90	258	14	331	70	438	30	545	86	764	56		
10	Недоборъ отъ абонаменти	—	—	—	—	—	—	—	—	77	34	487	80	468	50	605	54	464	50		
11	Недоборъ отъ публикации	--	—	—	—	—	—	—	—	106	—	41	75	2	70	20	80	5	—		
		7009	40	4617	05	3129	37	3475	96	6471	10	7360	25	8651	10	8676	05	9178	13		
	А всичко. . .	17072	57	22263	13	14595	32	16149	08	25538	23	35350	74	50191	82	61751	86	77871	44		

*) Тукъ влиза чистата наличность + капиталитѣ въ Б. Н. Б — за фондоветѣ.

РАЗХОДНА ТАБЛИЦА

№	НАИМЕНОВАНИЯ	За 1895—96 год. лв.	ст.	За 1896—97 год лв.	ст.	За 1897—98 год. лв.	ст.	За 1898—99 год. лв.	ст	За 1899—900 год. лв.	ст.	За 1900—901 год. лв	ст.	За 1901—902 год. лв.	ст.	За 1902—903 год. лв.	ст.	За 1903—904 год. лв.	ст	За 1904—905 год. лв.	ст.
	I. Фондове:																				
1	„Подпомагане и пр.“	—	—	—	—	—	—	4000	—	4466	35	4466	35	18000	—	28000	—	38000	—	50065	50
2	„Фотиновъ“	—	—	279	—	279	—	279	—	279	—	279	—	964	80	3614	90	5614	90	6114	90
3	„Максимовъ“	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	176	75	406	75
		—	—	279	—	279	—	4279	—	4745	35	4745	35	18964	80	31614	90	43791	65	56587	15
	II. Съюзни.																				
4	Заплати на служащи	188	25	—	—	—	—	—	—	—	—	1353	—	1740	—	2000	—	2367	95		
5	Канцеларски и кореспонденция . . .	826	75	400	—	422	70	248	60	392	70	397	43	328	70	477	47	764	52		
6	Наемъ и покъщнина.	212	10	600	—	600	—	564	—	690	40	718	20	707	—	528	—	336	—		
7	Отопление и освѣтление	—	—	46	87	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	103	40	66	65		
8	Библиотека	—	—	100	—	63	35	80	05	59	02	90	65	—	—	202	57	229	30		
9	Непрѣдвидени	1300	25	4560	70	387	65	389	06	231	96	66	65	250	10	377	71	621	79		
10	Конгресни разноски	25	80	230	—	330	—	260	90	212	70	239	60	230	50	241	60	241	20		
11	Помощи	789	30	450	—	—	—	60	—	413	25	1565	—	1190	—	700	—	2615	—		
		2792	45	6387	57	1803	70	1602	61	2000	03	4430	53	4446	30	4630	75	7242	41		
	III. Съюзенъ органъ.																				
12	Редактори	477	50	2655	—	—	—	2535	15	3187	40	3490	10	2600	—	2600	—	3000	—		
13	Печатъ	6422	—	4802	—	3614	40	2890	65	3031	—	2643	65	2784	78	2976	30	3229	—		
14	Експедиция	1333	27	1279	43	439	18	799	80	732	36	861	75	911	56	809	93	1124	26		
15	Хонораръ	—	—	—	—	—	—	400	—	—	—	—	—	264	75	264	10	515	11		
16	Администраторъ	—	—	—	—	707	74	—	—	—	—	—	—	492	80	—	—	357	65		
17	Наемъ, отопление, освѣтление и пр .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	143	60	—	—	290	—		
		8232	77	8736	43	4761	32	6625	60	6950	76	6995	40	7197	44	6695	97	8516	02		
	За уравн. наличность въ края на год.	6047	35	6860	38	8029	60	3641	87	11842	09	19179	46	19583	28	18810	24	18321	36		
	А всичко. . .	17072	57	22263	38	14595	32	16149	08	25538	28	35350	74	50191	82	61751	86	77871	44		

КОНГРЕСИ

на

Българския Учителски Съюзъ

(1895—1905).

Първи учредителенъ конгресъ.

Откритъ на *21 юлий 1895 г.*, закритъ на 27 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 47 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати*), както слѣдва:

1. Разградско — А. Димитровъ и Слави Зидаровъ, 2. Ломско — А. Поповъ, 3. Орханийско — А. Цвѣтковъ, 4. Бургазко и 5. Поповско — Б. Бояджиевъ, 6. Османъ-Пазарско — В. Ранковъ, 7. Троянско — В. Илиевъ, 8. Казанлъшко — В. Тодоровъ, 9. Босилиградско — В. Джансъзовъ, 10. Казълъ-Агачко — Г. Пенчевъ и М. Кантарджиевъ, 11. Искрецко — Г. Кировъ, 12. Берковско — Г. Мановъ, 13. Пирдопско — Г. Герговъ, 14. Софийско и 15. Силистренско — Д. Крусовъ, 16 Севлиевско — Д. Бояджиевъ, 17. Бѣлослатинско — Д. Атанасовъ, 18. Дрѣновско и 19. Габровско — Д. Негенцовъ, 20. Айтоско — З. Кировъ. 21. Ямболско — Ив. Тодоровъ, 22. Врачанско — Ив. Ст. Андрейчинъ, 23. Кулско — Кр. Ценовъ, 24. Ново-Пазарско — К. Янчевъ, 25. Шуменско — К. Деневъ, 26. Пещерско — К. Бараковъ, 27. Борисовградско — Л. Дончевъ, 28. Котленско — М. Василевъ, 29. Дупнишко — Н. Пъдаревъ, 30. Варненско — Н. Стойновъ и П. Саватчиевъ, 31. Кюстендилско — Н. Коцевъ, 32. Търновско — Н. Цаневъ, 33. Балчишко — Н. Христовъ, 34. Старо-Загорско — П. Миховъ, 35. Ески-Джумайско — П. Захариевъ, 36. Панагюрско — Ст. Костурковъ, 37. Сливенско — Ст. Славовъ, 38. Ловченско — Ст. Сирковъ, 39. Чирпанско — Ср. Иовчевъ, 40. Новоселско — С. Митишевъ, 41. Радомирско — С. Панайотовъ, 42. Добричко — Ст. Мараджиевъ, 43. Плѣвенско — Т. Бърдаровъ, 44. Тетевенско — Т. Лашковъ, 45. Самоковско — Хр. Ив. Самарджиевъ, 46. Видинско — Ц. Сталийски, 47. Овчехълмско — Щ. Илиевъ.

Бюро. Прѣдседатель: Д. Крусовъ, подпрѣдседатель: З. Кировъ, секретари: Ив. Андрейчинъ, Л. Дончевъ и Т. Димитровъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

---

*) Глед. портрета на стр. 71.

По възрасть: до 20 г. — 1, отъ 20—25 г. — 9, отъ 25—30 г. — 23, отъ 30 г. нагорѣ — 14;

По образование: съ срѣдно образование — 30, висше — 1, непълно висше — 1, непълно срѣдно — 14;

По видъ на училища, въ които учителствуватъ: въ класно училище — 24. въ основно — 23;

По години на учителствуване: 1 година — 5, до 5 г. — 11, до 10 г. — 19, отъ 10 г. нагорѣ —, 12.

По-важни рѣшения.

а. *По организацията.*

Изработенъ е устава на Българ. Учителски Съюзъ. (Текстътъ на устава — на друго мѣсто въ сборника).

б. *По училищни въпроси.*

1. *За зависимостьта на учителя*: — „Учителитѣ да зивисятъ отъ училищнитѣ настоятелства, съ права които имъ прѣдвижда сегашния законъ, контролирани отъ окръжния училищенъ съвѣтъ съ реформиранъ съставъ".

2. *За наказанията на учителитѣ*: — „Да има правилникъ, въ който да е указано за какви постъпки какви наказания се налагатъ и да се налагатъ едно подиръ друго. На учителя да се дава право да доказва невинностьта си въ съда и ако излѣзе невиненъ, да му се плаща за изгубеното врѣме".

3. *За заплатитѣ на основнитѣ учители и учителки*: — „Заплатитѣ да бъдатъ същитѣ, каквито законопроекта прѣдвижда за учителитѣ, като се не прави разлика между учители и учителки, били градски или селски".

4. *По състава на окръж. училищ. съвѣтъ*: — „Окръжниятъ училищенъ съвѣтъ да има слѣд. съставъ:

1) Директоритѣ на срѣднитѣ учебни заведения въ окръжния градъ;

2) Училищнитѣ инспектори въ цѣлия административенъ окръгъ;

3) Главния учитель на основнитѣ училища въ окръжния градъ;

4) Прѣдседателя на окр. пост. комисия;

5) Прѣдседателя на окръжния съдъ;

6) Окръжния лѣкарь;

7) Толкова народни учители, избрани отъ окръга, колкото е числото на другитѣ членове отъ съвѣта. Бюрото на

съвѣта да бѫде избирано отъ членоветѣ му. Въ случай на нужда да се викатъ лица специалисти — инженери и пр.“.

5. *За главнитѣ учители и директоритѣ*: — „Главнитѣ учители и директоритѣ да бѫдатъ избирани за по една година отъ другаритѣ имъ учители“.

6. *За училищнитѣ инспектори*: — „Инспекторитѣ да бѫдатъ окрѫжни и околийски, избирани за 3 години отъ учителитѣ и настоятелитѣ въ окрѫга или околията. За окрѫжнитѣ инспектори да се избиратъ лица съ висше образование и 5 год. учителска практика, а за околийски инспектори — свършили срѣдно учебно заведение или държали държавенъ изпитъ съ 5 год учителска практика“.

***Забѣлѣжка.* — Другитѣ рѣшения на I конгресъ се намиратъ въ „Учителски другарь“ год. I отъ бр. 23 насетнѣ.**

Втори редовенъ конгресъ.

Откритъ на 20 юлий 1896 г., закритъ на 26 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 37 окол. учителски дружества, прѣдставлявани отъ 37 делегати, както слѣдва:

1. Габровско — Ил. Веновъ, 2. Поповско — Ем. Данчевъ, 3. Борисовградско — Л. Дончевъ, 4. Разградско — Върбановъ, 5. Дрѣновско — Хр. Ирнчевъ, 6. Ломско — Цв. Стояновъ, 7. Балчишко — Ив. Коларовъ, 8. Кюстендилско — Г. П. Димитровъ, 9. Тетевенско — Хр. Минчевъ, 10. Карнобатско — Ч. Христовъ, 11. Бѣлоградчишко — Д. Негенцовъ. 12. Никополско — Н. Бакевъ, 13. Врачанско — Ив. Кеповъ, 14. Севлиевско — Хр. Ганевъ, 15. Плѣвенско — Хр. Стоевъ, 16 Пирдопско — П. Заимовъ, 17. Бѣлослатинско — Тричковъ, 18 Ихтиманско — Николчовъ, 19. Видинско — Ц Сталийски, 20 Търновско — Г. Недѣлчевъ, 21. Шуменско — Хр. Коссвъ, 22. Анхиалско — Г. Пенчевъ, 23. Сливенско — Г. Стойновъ, 24. Павликенско — А. Цачевъ, 25. Котленско — Т. Касабова, 26. Чирпанско — А. Поповъ, 27. Троянско — Хр. Димитровъ, 28. Софийско — Р. В. Радевъ, 29. Панагюрско — Ср. Иовчевъ, 30. Добричко — Д. Господиновъ, 31. Т.-Пазарджишко и 32. Пещерско — Г. Стефановъ, 33. Дупнишко — Ек. Стоичкова. 34 Варненско — Анг. Николовъ, 35. Бургазко — И. Читаковъ, 36 Ямболско — Г. Несторовъ. 37. Орѣховско и Софийско — Г. Кривошиевъ, 38. Айтоско — М. Дръндаровъ.

Бюро. Прѣдседатель: Ц. Сталийски, подпрѣдседатель: А. Поповъ, секретари: Н. Върбановъ, Л. Дончевъ и Ек. Стоичкова.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: Отъ 20—25 г. — 15, до 30 г. — 10, отъ 30 г. нагорѣ — 12.

По образование: висше — 4, срѣдно — 25, непълно висше — 1, непълно срѣдно — 7.

По видъ на училище, въ което учителствуватъ: въ класно — 16, въ основно — 21.

По години на учителствуване: само 1 г. — 2, до 5 г. — 12, до 10 г. — 13, отъ 10 г. нагорѣ — 10.

По-важни рѣшения.

По обществено-училищни въпроси.

По законопроекта за училищата изказани сѫ като мнѣния слѣднитѣ по-важни положения:

Първоначалното обучение да почва отъ 7-та навършена година. — Първоначалното образование да бѫде задължително, а не годинитѣ, които трѣба да прѣкаратъ дѣцата въ училището. — Свършившитѣ педагогически училища да се назначаватъ направо за редовни учители, а свършившитѣ срѣдно или специално (духовно, землед.) да се степенуватъ слѣдъ издържане изпитъ по педагогия и практически уроци. — Учителитѣ да иматъ право да заематъ изборни почетни общински длъжности, а когато бѫдатъ избрани на нѣкоя плащана общин. длъжность да иматъ право да я заематъ или откажатъ слѣдъ утвърждение на избора. — Врѣменото уволнение и уволнението за винаги да е слѣдствие отъ присѫда. — Уволнението на инспекторитѣ да става чрѣзъ присѫда. — Да се заставятъ всичкитѣ господари редовно да пращатъ своитѣ калфи, чираци, слуги, слугини, недовършили основното училище, въ вечернитѣ и праздничии училища. — Държавата да уреди фондъ за подпомагане на бѣдни ученици и ученички.

По вечернитѣ и праздничии училища се изработили правилникъ и програма.

Забѣлѣжка. — Подробно всички рѣшения се намиратъ въ „Учителски другарь“ год. II извънреденъ брой отъ 8 августъ 1896 г.

Трети редовенъ конгресъ.

Откритъ на 20 юлий 1897 год., закритъ на 31 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 39 околийски учителски дружества прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Тутраканско — Н. Николовъ, 2. Врачанско — Г. М. Бошняковъ, 3. Орѣховско — Хр. Костовъ, 4. Софийско — Р. В. Радевъ

и Ц. Сталийски, 5. Карнобатско — П. Овчаровъ, 6. Прѣславско — Ив. Ю. Калчевъ, 7. Габровско и 8. Драгановско — Ив. К. Саламановъ, 9. Кесаровско — Б. Танановъ, 10. Борисовградско — Д. Митковъ, 11. Троянско — М. Миревски, 12. Дупнишко — Д. К. Павловъ, 13. Плѣвенско — Ив. Мошевъ, 14. Севлиевско — Ст. Велчевъ, 15. Дрѣновско — В. Генчевъ, 16. Разградско — Н. Върбановъ, 17. Кюстендилско — А. Ковачевъ, 18. Златаришко — Н. Спасовъ, 19. Бѣло-Слатинско — Г. Данаиловъ, 20. Котленско — Ст. Ноковъ, 21. Ломско — Н. Ив. Харлаковъ, 22. Чирпанско — К. Каназирски, 23. Т.-Пазарджишко — П. Миховъ, 24. Търновско — В. Владковъ, 25. Анхиалско — Г. Пенчевъ, 26. Брѣзнишко — Г. Алексиевъ, 27. Казанлъшко — Ив. Хр. Геневъ, 28. Поповско — Ю. Абаджиевъ, 29. Панагюрско — Д. Дюкмеджиевъ и П. Григоровъ, 30. Балчишко — К. Д. Кюркчиевъ, 31. Провадийско — Г. Михаиловъ, 32. Луковитско — В. Русковски, 33. Шуменско — Хр. Димитровъ, 34. Станимашко — Н. Гашаровъ, 35. Добричко — Н. Стойновъ, 36. Фердинандско — Д. Станчевъ, 37. Видинско — Т. Петровъ, 38. Бургазко — М. Кантарджиевъ, 39. Членове на контролния комитетъ — Хр. Ганевъ, Д. Негенцовъ, Д. Господиновъ и Ср. Иовчевъ.

Бюро. Прѣдседатель: Георги Пенчевъ, подпрѣдседатели: Д. Негенцовъ и Хр. Димитровъ, секретарь: Хр. Ганевъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: до 20 год. — 1, до 25 г. — 18, до 30 г. — 15, отъ 30 г. нагорѣ — 10.

По образование: висше — 4, срѣдно — 34, непълно срѣдно — 6.

По видъ на училище, въ което учителствуватъ: класно — 14, основно — 30.

По години на учителствуване: само 1 година — 4, до 5 год. — 18, до 10 год. — 16, отъ 10 год. нагорѣ — 6.

По-важни рѣшения.

а. *По организацията.*

1. ***Тълкуване на съюзната цѣль***: — Прѣдъ видъ на това, че досегашната дѣятелность на Българския учителски съюзъ почти отъ всички членове и дружества се признаваше за недостатъчна, прѣдъ видъ още и на разногласията, които се явиха прѣзъ истеклата година относително цѣлитѣ и срѣдствата на съюза и тѣхното разбиране, третиятъ конгресъ на Българския учителски съюзъ намѣри за нуждно да се занимае съ въпроса за бждащата дѣятелность на Българския учителски съюзъ.

Слѣдъ като се изказаха най-обстоятелно почти всичкитѣ г. г. делегати по тоя въпросъ, като се взеха прѣдъ видъ

1) мотивитѣ морални и материални, които сѫ породили учителското движение и сѫ създали Бълг. учит. съюзъ; 2) досегашната дѣятелность на съюза; 3) прѣчкитѣ, които сѫ срѣщали др-вата и отдѣлнитѣ членове на съюза въ своята дѣятелность; 4) съврѣменното положение и нуждитѣ на нашия народъ, главно на народната ни маса, и 5) нуждитѣ, интереситѣ и нравственитѣ задачи на българския учитель, — третиятъ конгресъ прие слѣднитѣ постановления за бѫдащата дѣятелность на Българ. учит. съюзъ:

а. Дѣятелностьта на съюза и за напрѣдъ да бѫде насочена къмъ постигане тази главна и обща цѣль, която е показана и опрѣдѣлена въ устава на съюза, приетъ отъ първия учителски конгресъ, като си служи за постигане на тази цѣль съ срѣдствата, прѣдвидени въ сѫщия уставъ, и тълкуванията, дадени въ III конгресъ.

б. Цѣльта на съюза — умственото развитие и нравственото повдигане на народа, трѣбва да се разбира въ най-широка смисъль. Просвѣтителната и възпитателна дѣятелность на съюза за постигане горнята цѣль трѣбва да обнима въ себе си не само даването на народа чисто научни знания, въ тѣсната смисъль на думата, и обикновенлитѣ морални идеи, но така сѫщо и знания по всички обществено-икономически и политически въпроси, както и идеитѣ на съврѣменната гражданска и обществена мораль; съ други думи, дѣятелностьта на Бълг. учит. съюзъ трѣбва да бѫде насочена колкото къмъ просвѣтяване и възпитание на народа, въ школската смисъль на думитѣ, толкова и къмъ политическото и гражданско възпитание на сѫщия народъ.

в. Измежду срѣдствата за достигане съюзната цѣль трѣбва да се обърне особено внимание на съюза върху втората точка, сирѣчъ върху стрѣмлението да се гарантиратъ правата и независимостьта на народния уч-ль, като педагогъ въ училището и като дѣятель въ обществото, понеже нуждата отъ това срѣдство е най-належаща и най-усѣтна за членовеѣ на съюза.

При туй трѣбва да се разбира, че гарантиране правата и независимостьта на учителя може да се постигне: първо, и най-главно, чрѣзъ народа, чрѣзъ дѣятелно и усърдно работене за гражданското събуждане и политическото възпитание народа и чрѣзъ спечелване любовьта и довѣрието

на този народъ. И второ, чрѣзъ укрѣпването и обогатяването на самия съюзъ.

г. За да може съюзътъ да се усили и да укрепне още повече, та съ това и цѣльта на съюза да може да се постигне по-успѣшно и членоветѣ му да могатъ да намѣрятъ по-добра и по-яка гаранция въ него, необходимо е между другото да се работи отъ съзнателнитѣ и убѣдени членове на съюза старателно и систематически, за да се пробуди пълно и истинско съзнание и разбиране цѣлитѣ и задачитѣ на съюза, както между несъзнателнитѣ, слѣдов. и недѣятелни членове, така и между учителитѣ, които стоятъ вънъ отъ съюза.

2. *По отношенията на съюза къмъ политическитѣ партии и властитѣ*: По принципъ отношенията на Българ. учител. съюзъ спрѣмо властитѣ и политическитѣ партии могатъ да изхождатъ само отъ цѣлитѣ и срѣдствата на съюзната корпорация. Слѣдователно, Българ. учител. съюзъ, като отдѣлна учителска корпорация, съ опрѣдѣлени цѣли и срѣдства, не принадлежи къмъ никоя политическа партия, както и не може да се ангажирва въ своитѣ дѣйствия съ дѣйствията на никоя властъ и запазва винаги своята самостоятелность.

3. *По правото на сдружаване*: Конгресътъ намира § 24 отъ инструкцията (за управлението и уредбата на основнитѣ училища) за противоконституционенъ и противозаконенъ и,като протестира противъ него, апелира къмъ общественото мнѣние и къмъ Народното Събрание да защитятъ правата на народния учитель.

Четвърти редовенъ конгресъ.

Откритъ на *20 юлий 1898 год.*, закритъ на 28 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 34 учителски дружества прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Луковитско — Н. Христовъ, 2. Добричко — Ив. Мошевъ, 3. Орѣховско — Хр. Костовъ, 4. Берковско — Д. Негенцовъ, 5. Плѣвенско — Г. Стояновъ, 6. Харманлийско — В. Будиновъ, 7. Прѣславско — Ив. Калчевъ, 8. Чирпанско — Д. Райковъ, 9. Орханийско — Д. Панчевъ, 10. Тутраканско — Т. Нейчева, 11. Фердинандско — А. Никитовъ, 12. Ески-Джумайско — Ж. Халаджовъ, 13. Павликенско — В. Мавриковъ, 14. Златаришко — Ив. Трифоновъ, 15. Карнобатско — С. Райновъ, 16. Ловченско — Г. Бъчеваровъ, 17. Анхиалско — Г. Пенчевъ, 18. Конушко — Ив.

Мошевъ. 19. Търновско — Б. Танановъ, 20. Новозагорско — А. Бобевъ. 21. Врѣзнишко — Ст. Власковъ, 22. Овчехълмско — Г. Котаровъ, 23. Поповско — Кърджиевъ, 24. Бургазко — П. Овчаровъ, 25. Севлиевско — Хр. Ганевъ, 26. Видинско — Ст. Зайцаровъ, 27. Борисовградско — Л. Дончевъ, 28. Драгановско — А. Лотевъ, 29. Врачанско — Ц. Цешевъ, 30. Хасковско — Георгиевъ, 31. Бѣленско — В. Никифоровъ, 32, Кюстендилско — М. Давидовъ, 33. Дупнишко — Д. Павловъ, 34. Ломско — Н. Харлаковъ.

Бюро. Прѣдседатель: Г. Пенчевъ, подпрѣдсѣдатель: Д. Цегенцовъ, секретарь: А. Лотевъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: отъ 20—25 г. — 13, отъ 25—30 г. — 16, отъ 30 г. нагорѣ — 4.

По образование: съ срѣдно образование — 23, висше — 5, непълно срѣдно — 5.

По видъ на училище, въ което учителствуватъ: въ класно — 12, въ основно — 21.

По години на учителствуване: 1 год. — 2, до 5 год. — 20, до 10 год. — 10, отъ 10 г. нагорѣ — 1.

По-важни рѣшения.

а) *По организацията.*

Подчертава резолюцията на III конгресъ по дѣятелностьта на съюза, като прѣпоржчва изработването отъ управителния комитетъ планъ за по-цѣлесъобразна дѣятелность на дружествата, като се обърне внимание прѣди всичко за умственото и нравственото повдигане на дружественитѣ членове.

б. *По обществено-училищни въпроси.*

1. *За медицинската помощь въ училищата.* — „Конгресътъ признава, че условията, при които сж поставени нашитѣ ученици, сж съвършенно нехигиенически и взетитѣ мѣрки за здравословното състояние на ученицитѣ сж недостатъчни. За доброто здравие на ученицитѣ намира за добрѣ да се взематъ слѣднитѣ мѣрки:

1) Построяване на хигиенически училищни здания и снабдяване на училищата съ хигиенична покжщнина;

2) Владѣнието отъ страна на учителитѣ на най-елементарнитѣ познания по медицината, достатъчни поне за познаване признацитѣ на най-разпространенитѣ прилепчиви болести, даване на първа врѣменна помощь на внезапни заболѣвания и лѣкуване на леки заболѣвания.

За постигане на това необходимо е отваряне прѣзъ лѣтната ваканция на врѣменни учителски медицински курсове и въвеждане доколкото е възможно въ срѣднитѣ училища прѣподаване на медицината и хигиената;

3) Добро познаване отъ страна на учителя: физическото и умствено състояние на всички ученици, болѣститѣ, съ които тѣ влизатъ въ училището, болѣститѣ, къмъ които сж прѣдразположени и силата на тѣхнитѣ умствени способности — голѣмината на материала, който могатъ да издържатъ;

4. Учебниятъ материалъ въ училището да бжде спорѣдъ силитѣ на дѣцата. Необходимо е раздѣление на ученицитѣ спорѣдъ способноститѣ имъ;

5. Прѣглеждане на ученицитѣ два пжти въ седмицата отъ лѣкарь или фелдшеръ, а тамъ гдѣто нѣма възможность, да става това поне веднажъ въ мѣсеца;

6) Устрояване на малка аптека при училищата или селата, които да съдържатъ най-необходимитѣ лѣкарства, отъ гдѣто могатъ да се даватъ безплатно на дѣцата;

7) Общината, окржга и държавата да даватъ веднага на ученицитѣ, които нѣматъ срѣдства, потрѣбната помощь, необходима за доброто имъ здравие, като: лѣкове, дрѣхи, храна и помѣщение;

8) Популяризирането отъ страна на учителя между населението медицината и хигиената;

9) Даване по-голѣмо мѣсто на дѣтскитѣ игри и гимнастиката въ училището и

10) Да се дѣйствува за даване безплатна медицинска помощь на народния учитель и да се построятъ добри хигиенически жилища за учителитѣ въ села, дѣто не могатъ да се намѣрятъ такива.

2. *По причинитѣ за неуспѣха въ вечернитѣ училища.* — „Конгресътъ прѣпоржчва:

1) Подготовка и умение отъ страна на прѣподавателитѣ; 2) Изработване законъ, който да принуди господаритѣ да пращатъ своитѣ слуги въ свободното си врѣме въ тия училища, законъ, който да ограничава продължителното работно врѣме за работницитѣ и законъ, който да задължава мѣстнитѣ училищни власти да съдѣйствуватъ на прѣподавателитѣ; 3) Материалътъ прѣди всичко да съотвѣтствува на належащитѣ потрѣбности на слушателитѣ; 4) Да се иска по-голѣма свобода за дѣятелность отъ страна на учителя.

3. *По зависимостьта на народнитѣ учители.* — 1) Училищата да се дадатъ въ ржцѣтѣ на общинитѣ; 2) Назначаването и уволняването на учителитѣ да става отъ настоятелствата, а да се потвърдява отъ окржж. училищни съвѣти. Причинитѣ за уволняването на учителитѣ да сж точно опрѣдѣлени въ закона на народ. просвѣщение. Уволненитѣ учители да иматъ право да доказватъ своята невинность прѣдъ сждилищата и ако се докаже, че сж невинни, да имъ се плати за изгубеното врѣме и имъ се повърне мѣстото; 3) Училищнитѣ инспектори да се избиратъ отъ учителитѣ и училищнитѣ настоятелства въ окржга; 4) Окржжниятъ училищенъ съвѣтъ да се реорганизира; 5) Избирането на училищнитѣ настоятели да не става едноврѣмено съ избора за общински съвѣтници. Да се даде право на женитѣ да избиратъ и да бждатъ избираеми за училищни настоятели; 6) Заплатитѣ на учителитѣ да се събиратъ отъ държавнитѣ бирници заедно съ държавнитѣ данъци и да се внасятъ въ главнитѣ бирничества на името на главнитѣ учители; 7) Главнитѣ учители да се избиратъ отъ учителитѣ; 8) Училищнитѣ бюджети да се съставятъ отъ учил. настоятелство и учителскитѣ съвѣти, а изпълнението имъ да се прѣдостави на учителскитѣ съвѣти. Както съставянето на бюджетитѣ, така и упражняването имъ да става подъ контрола на окржжния училищ. съвѣтъ.

Пети редовенъ конгресъ.

Откритъ на 20 юлий 1899 год, закритъ на 27 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 37 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Брѣзнишко — Л. Стояновъ, 2. Бѣлослатинско — П. Василевъ, 3. Варненско — Г. Пенчевъ, 4. Дрѣновско — Ст. Станчевъ, 5. Карнобатско — Д. В. Патева, 6. Кесаревско — Б. Върбановъ, 7. Котленско — Хр. Ганевъ, 8. Орханийско — В. Гайдаровъ, 9. Севлиевско — Ив. Пастуховъ. 10. Търновско — М. Петровъ, 11. Фердинандско — К. Димовъ, 12. Царибродско — Г. Димитровъ, 13. Дупнишко — Д. Димовъ, 14. Балчишко — Хр. Ганевъ, 15. Бургазко — К. Янчевъ, 16. Габровско — М. Теофиловъ, 17. Ески-Джумайско — Стр. Върневъ, 18. Златаришко — Ив. Трифоновъ, 19. Конушко — Вл. Дамяновъ, 20. Ломско — Ю. Бѣлчевъ, 21. Луковитско — Д. Анастасовъ, 22. Новозагорско — А. Бобевъ, 23. Плѣвенско — Ил. Краевъ, 24. Чирпанско — Хр.

Ганевъ, 25. Горне-Орѣховско — Ал. Лотевъ, 26. Софийско — Т. Влайковъ и К. Георгиевъ, 27. Бѣлоградчишко — В. Савчевъ, 28. Копривщенско — Н. Вововъ, 29. Сливенско — Н. Георгиевъ, 30. Трънско — Ст. Велчевъ, 31. Новоселско — Т. Ивановъ, 32. Стрѣмско — Тр. Шипковъ, 33. Казанлъшко — Е. Боршуковъ, 34. Добричко — Н. Златковъ, 35. Павликенско — Ив. Пастуховъ, 36. Овчехълмско — Д. Поповъ, 37. Врачанско — Ив. Димитровъ.

Бюро. Прѣдседатель: Георги Пенчевъ, подпрѣдседатель: Н. Бозовъ, секретарь: Ал. Лотевъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрастъ: отъ 20—25 г. — 19, отъ 25—30 г. — 13, отъ 30 г. нагорѣ — 3.

По образование: висше — 7, срѣдно — 26, непълно срѣдно — 2.

По видъ на училище, въ което учителствуватъ: класни — 10, основни — 25.

По години на учителствуване: 1 год. — 2, до 5 год. — 16, до 10 г. — 15, отъ 10 г. нагорѣ — 2.

По важни рѣшения.

а. По организацията.

I. Измѣнение цѣльта на съюза и прѣработване на устава. (Приетиятъ уставъ — на друго мѣсто въ сборника).

II. За прѣуспѣването на дружествата.—Прѣпоръчватъ се: 1. Уредба на подвижни и постоянни библиотеки, снабдени съ разнообразни по съдържанието си книги; държане на достъпни, разнообразни, но систематично наредени сказки; реферати върху съчинения и специални въпроси за проучване. 2. Взаимни отстъпки, търпимость и хладнокръвно обсъждане и на противни мнѣния. 3. Съставяне прѣдварителенъ планъ за дѣйствие. 4. Раздѣляне на пунктове и устройване подвижни дружествени центрове.

б. По обществено-училищни въпроси.

I. Реформи въ областьта на просвѣщението.—1. При еднакви условия и цензъ заплатитѣ на учителкитѣ да бъдатъ еднакви съ тия на учителитѣ. 2. Въ долнитѣ класове да нѣма никакви такси. Въ горнитѣ класове да има такси въ размѣръ какъвто по-рано се прѣдвиждаше въ закона. 3. На омъжената учителка трѣба да се позволява да учителствува когато и гдѣто иска. 4. Първоначалното образование да бъде задължително, а не годинитѣ, които дѣцата трѣба да прѣкаратъ въ училището и да почва отъ 7-та навършена година. 5.

Задължително да бжде прѣминаването на V и VI отдѣления.

II. Права и длъжности на учителя. (Окржжно № 3396 отъ 27 мартъ 1899 г. на м-то на Просвѣщението).— Конгресътъ намира: 1. Че г-нъ Министра, като смѣсва неправилно задълженията на учителя, като учитель въ училището, съ неговитѣ права и задължения, като гражданинъ, и като се ползува не отъ сжщинския свободолюбивъ духъ на нашата конституция, а отъ едно специално бюрократическо нейно тълкуване, несправедливо и незаконо иска да простре своя контроль и върху работитѣ на учителя вънъ отъ училището, за които той нѣма никакви задължения по сжществующитѣ въ страната закони по просвѣщението; 2. Че това негово тълкуване не може да има никаква задължителность за учителитѣ; и 3. Че ако законитѣ въ насъ гарантиратъ извѣстни права и свободи за гражданитѣ, то отъ тѣхъ въ най-голѣми размѣри трѣба да се ползуватъ учителитѣ прѣдъ видъ особеностьта на професията имъ.

Шести редовенъ конгресъ.

Откритъ на 16 юлий 1900 г., закритъ на 24 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 63 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати както слѣдва:

1. Анхиалско — А. Кокановъ, 2. Балчишко — М. Скопакова, 3. Берковско — Т. Малиновъ, 4. Борисовградско — Ст. Ганевъ, 5. Брѣзнишко — Ер. Кановъ, 6. Брѣзовско — Г. Чичовски, 7. Бургазко — Хр. Нейчевъ, 8. Бѣленско — Хр. А. Ганевъ, 9. Бѣлоградчишко — К. Чорбановъ, 10. Бѣлослатинско — Хр. Диковъ, 11. Варненско — Г. Пенчевъ и Хр. Стоевъ, 12. Видинско — Т. К. Тодоровъ, 13. Габровско — П. Сжбевъ, 14. Добричко — П. Ралевъ, 15. Дрѣновско — Хр. Негенцовъ, 16 Дупнишко — Д. Петруновъ и Ал. Радославовъ, 17. Златаришко — Ст. Станчевъ, 18. Ихтиманско — Г. Тошевъ, 19 Казанлжшко — П. Бояджиевъ, 20. Карловско — Тр. Шипковъ, 21. Карнобатско — Вр. Будиновъ, 22. Кесаровско — Хр. Бояджиевъ, 23. Конушко — Ив. П. Георгиевъ, 24. Копривщенско — К. Цвѣтковъ, 25. Котленско — Ст. Нозовъ, 26. Кюстендилско — К. Кюркчиевъ и П. Свраковъ, 27. Ломско — Д. Х. Димовъ, 28. Луковитско — Ц. Василевъ, 29. Лѣсковско — Ю. Кулелиевъ и Ст. Гладковъ, 30. Никополско — Г. Пѣевъ, 31. Ново-Загорско — Г. Ковановъ, 32. Новопазарско — М. Джидрова, 33. Новоселско — П. Робовъ, 34. Орханийско — Ал. Атанасовъ, 35. Орѣховско — Н. Николовъ, 36. Павликенско

— Е. Марковски, 37. Панагюрско — Ст. Брадистиловъ, 38. Пловдивско — В. Тодоровъ, 39. Плѣвенско — Г. Стояновъ, 40. Поповско — Ив. Ормановъ, 41. Провадийско — К. Генчевъ, 42. Прѣславско — Т. Димчевъ, 43. Радомирско — Д. Константиновъ, 44 Разградско — Т. Георгиевъ, 45. Рупчоско — Ст. П. Георгиевъ, 46. Русенско — Хр. Ирнчевъ, 47. Самоковско — П. Димитровъ, 48. Севлиевско — Д. С. Денчевъ, 49. Силистренско — Ив. Коларовъ, 50. Сливенско — Ст. Станчева, 51. Софийско — Т. Г. Влайковъ и Хр. Шипковъ, 52. Ст.-Загорско — Г. Недѣлчевъ, 53. Т.-Пазарджишко — Ив. Клинчаровъ, 54. Тетевенско — Хр. Аврамовъ, 55. Трънско — Ал. Лотевъ, 56. Тутраканско — П. Мавродиновъ, 57. Търновско — Ив. Кановъ, 58. Фердинандско — Г. Кръстевъ, 59. Харманлийско — Ив. Димитровъ, 60. Хасковско — М. Ничевъ, 61. Царибродско — В. Сливковъ, 62. Шуменско — Хр. Косевъ, 63. Ямболско — Н. Ив. Курдовъ.

Бюро. Прѣдседатель: Г. Пенчевъ, подпрѣдсѣдатели: В. Тодоровъ и Г. Недѣлчевъ, секретарь: Ал. Лотевъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така.

По възрасть: до 20 г. — 2, отъ 20—25 г. — 24, отъ 25—30 г. — 35, надъ 30 г. — 8.

По образование: висше — 5, непълно висше — 7, срѣдно — 54, непълно срѣдно — 2.

По видъ на училище, въ което учителствуватъ: класни — 15, основни — 48, свободни — 5.

По години на учителствуване: само 1 г. — 4, до 5 г. — 26, до 10 г. — 31, нагорѣ отъ 10 г. — 3, непоказани — 4.

По-важни рѣшения.

а. По организацията.

I. *Отношения на съюза къмъ училищнитѣ власти.* — „Изхождайки изъ положенията: 1. Че бълг. учител. съюзъ не е провокиралъ, нито мисли за напрѣдъ да провокира училищнитѣ власти; 2. Че отношенията на съюза къмъ училищнитѣ власти въ голѣма степень зависятъ отъ отношенията на тия послѣднитѣ къмъ съюза; 3. Че отношенията на съюза къмъ властитѣ теоритически сѫ опрѣдѣлени отъ срѣдствата на съюза, които, разумно използувани, за сега сѫ достатъчни за постигане резултати по-добри отъ досега добититѣ; 4. Че при наличностьта на силитѣ, съ които разполага, съюзътъ за сега не може да си служи съ по-други срѣдства отъ прѣдвиденитѣ въ съюзния уставъ и 5. Че тия срѣдства не изключватъ сношенията на съюза съ властитѣ, — рѣшава: 1. По всички вземани отъ властитѣ мѣрки, които засѣгатъ интереситѣ на учебното дѣло, както и по всички мѣрки, които

сдруженото учителство мисли, че би трѣбвало да се вематъ, съюзътъ, чрѣзъ управителния комитетъ, учителскитѣ дружества, конгреса или печатнитѣ си органи, се застжпва прѣдъ властитѣ, като по миренъ и приличенъ начинъ изказва мотиворанитѣ си искания; 2. Резолюции и протести, съ които се ацелира къмъ общественото мнѣние, не могатъ да се ватъ безъ да е била изпитана горната мѣрка; 3. Съюзътъ въ никакви случаи не може да взема ангажименти, изпълнението на които би противорѣчило на цѣлитѣ и срѣдствата на съюзния уставъ или които би компрометирали учителството".

II. *По изпитнитѣ, на които прѣзъ нея година сж били изложени учителитѣ* е взета обстойна резолюция, която поради размѣритѣ ѝ не помѣстваме. Отпечатана е въ „Съзнание" год. II, бр. 47—48, стр. 6 и 7.

б) По обществено-училищни въпроси.

I. *По цѣльта на основното училище.* — „Като взе прѣдъ видъ: 1. Че нѣма никакво основание за измѣнение на настоящата въ сега дѣйствующия законъ цѣль на основното училище; 2. Че новата, нравствено-религиозна цѣль поставя морала въ зависимость отъ религиозностьта на възпитаника и съ това създава опасность, щото въ случай на ослабяване или на разрушаване религиознитѣ вѣрвания, това да повлече подирѣ си ослабване или разрушение на самия моралъ; 3. Че тя отваря вратата на намѣси въ училището отъ страна на черквата и на прѣслѣдвания на учителя за свободолюбивитѣ му стрѣмления отъ страна на всички реакционни елементи въ страната и 4. Че тя поставя за цѣль нѣщо, което споредъ разбирането на днешния животъ може да бжде най-много срѣдство за развиване въ възпитаницитѣ нравствени начала, като съ това прѣдизвиква коренни измѣнения въ учебната програма и уредбата на училищата, които би тикнали учебното дѣло съ десятки години назадъ, — изказва се противъ нравствено-религиозната цѣль на основното училище и е на мнѣние, че непосрѣдствената цѣль на основното училище трѣбва да гласи тъй: цѣльта на основното училище е да положи основа на нравственъ характеръ въ бждащитѣ граждани, да развие тѣхнитѣ умствени и физически сили, да ги приучи къмъ самостоятеленъ умственъ и физически трудъ и да имъ даде най-необходимитѣ за живота

познания, — а крайната цѣль на задължителното за дѣцата на всички български граждани първоначално училище трѣбва да бжде: да подготви възпитаницитѣ за обществения животъ и направи отъ тѣхъ ратници на човѣшкия напрѣдъкъ".

II. *По училищнитѣ настоятелства.* — 1. Училищното настоятелство да е отдѣленъ и независимъ отъ общинското управление институтъ, защото тъй както е поставено днесь, то се намира подъ прямото влияние на кмета, лице, което е заставено да се грижи за интереси отъ най-разнообразенъ общински характеръ и слѣдователно нѣма възможность специално да е проникнатъ отъ тѣзи на училището, даже и при най-съвѣстно изпълнение на своитѣ обязаности. 2. Въ голѣмитѣ села и въ градоветѣ, гдѣто има повече училища, за всички основни училища въ една махла и за всѣко главно училище да има отдѣлни училищни настоятелства. Махленскитѣ училищни настоятелства съвокупно да съставятъ общото училищно настоятелство за града или селото. По този начинъ бързо и сигурно ще се удовлетворяватъ нуждитѣ на всѣко училище и повече ще се заинтересува народа за учебното дѣло. Сжщо и за окржжнитѣ училища, дѣто такива има, грижата за тѣхъ да се възложи вмѣсто на окр. пост. комисия на отдѣлно училищно н-во, на което отношенията къмъ комисията да бждатъ такива, каквито сж ония на учил. настоятелства на основ. училища къмъ общинскитѣ управления. Желателно е и срѣднитѣ учебни заведения да иматъ подобни свои училищни настоятелства. 3. За членове на учил. настятелства да се избиратъ лица отъ 25-годишна възрасть нагорѣ, тъй като отъ тази възрасть има хора съ по-голѣма заинтересованость и даватъ по-голѣмъ процентъ грамотни. При това да се даде право и на женитѣ да бждатъ избиратели и избирани за учил. настоятели, тъй като тѣ и безъ туй сж допуснати въ училището и понеже този институтъ прѣдставлява най-добри условия, за да се направи първа стжпка за въвкването на женитѣ въ обществения животъ. 4. Изборътъ за училищни настоятелства да става по пропорционалната избирателна система, защото съ това се дава възможность за осигуряване на едно по-правилно изражение на разнитѣ обществени течения. Изборътъ на училищни настоятелства да става отдѣлно отъ този на общ. съвѣтници и мандата имъ да нѣма никаква свръзка съ онзи на съвѣтницитѣ. Провѣрката и касирането на учил. настоятели да

става отъ окр. училищ. съвѣтъ, като най-компетентенъ. Касирането да става съ мотивирано постановление. 5. Въ учил. настоятелство съ съвѣщателенъ гласъ да влиза и главния учитель на училището, като най близко заинтересованъ за нуждитѣ му. Той да води и дѣлата на настоятелството. 6. Училищнитѣ настоятелства при общинскитѣ училища да съставятъ училищния бюджетъ въ съгласие съ общинския съвѣтъ, а онѣзи на окржжнитѣ училища въ съгласие съ членоветѣ отъ окр. пост. комисия. Училищнитѣ суми, постжпили въ общинското управление за основнитѣ училища и въ постояннитѣ комисии за окржжнитѣ, да се изразходватъ отъ училищнитѣ настоятелства. 7. По отношение длъжноститѣ на училищното настоятелство конгресътъ е съгласенъ съ ония, изброени въ чл. 71 на законопроекта.

III. По окржж. училищни съвѣти. — Окржжниятъ училищенъ съвѣтъ е училищна власть и административно сждилище за първоначалнитѣ училища въ окржга. Съобразно това дисциплинарно-сждилищнитѣ му функции трѣба да се отдѣлятъ отъ него и вмѣнятъ въ обязаность на особени дисциплинарни сждилища. Составътъ на окржж. учил. съвѣтъ трѣба да се опрѣдѣли съобразно интереситѣ, които при неговитѣ дѣла се засѣгатъ. Общинитѣ и учителитѣ сж еднакво и най-много заинтересованитѣ. Тѣхнитѣ избранници, по равно число за еднитѣ и другитѣ, трѣба да съставляватъ болшинството на съвѣта. Покрай тѣхъ дохождатъ прѣдставителитѣ на държавната власть, къмъ които спадатъ и специалиститѣ. Прѣдставителитѣ на учителитѣ (основни и главни) и на общинитѣ (при тѣзи отдѣлно прѣдставители на училищнитѣ настоятелства и на общинскитѣ съвѣти) трѣба да се избиратъ отъ горнитѣ групи, всѣка отъ които съставя за себе си отдѣлно избирателно тѣло. Избирането трѣба да бжде прямо и да става по околии. Вънъ отъ това, относително самия институтъ конгресътъ е на мнѣние, че отъ по-голѣма полза за учебното дѣло ще е, ако се уредятъ окол. училищни съвѣти, които да поематъ сегашната работа на окржжния училищенъ съвѣтъ, а на този, уреденъ съобразно новата му задача, се прѣдостави грижата за по-виснитѣ училища въ окржга.

IV. Цензъ за народнитѣ учители. — Прѣдъ видъ на това, 1. че разнитѣ срѣдни учебни заведения у насъ иматъ свое специално назначение, 2. че прѣподаването на прѣдмета педагогия въ тѣзи училища става покрай другото, което

е специално на тия училища, а отъ това и знанията по тоя прѣдметъ, добити отъ тѣхъ, не могатъ да бѫдатъ достатъчни за нуждната учителска вѣщина, 3. че на държавния изпитъ не може положително да се констатира, доколко кандидатътъ е придобилъ нуждната подготовка, а само до нѣкждѣ се узнаватъ неговитѣ теоритически знания, — прие слѣдната резолюция: за учители въ основнитѣ училища да се допущатъ свършилитѣ педагогическо училище. Да се допущатъ врѣмено и свършилитѣ гимназия, земледѣлско и духовно училище, само ако нѣма нуждното число педагогисти.

V. *Дисциплинарни сѫдилища.* — Учителитѣ, като обществени служители, сж длъжни въ съгласие съ конституцията и законитѣ на страната съвѣстно да изпълняватъ повѣрената имъ длъжность, да се подчиняватъ на законитѣ разпореждания на тѣхното началство и да иматъ, вжтрѣ и вънъ отъ службата си, примѣрно поведение. Неизпълнителитѣ на тѣзи задължения да подлежатъ на дисциплинарни наказания. — За да се осигури справедливото прилагане на наказанията, дисциплинарно-сждилищнитѣ функции трѣба да се отнематъ отъ изпълнителната власть — иначе тя е обвинитель и сѫдия въ единъ и сѫщи случай, сѫдия въ свойто дѣло! — и прѣдадатъ на особни за тая цѣль уредени дисциплинарни сѫдилища. — Самостоятелностьта на рѣшенията, независимостьта на съставляющитѣ ги сѫдии, както и сѫдебния редъ да бѫдатъ напълно прокарани при тѣхъ. — За по-голѣма гаранция срѣщу грѣшки и за по-добро изпълнение на работата да има двѣ инстанции дисциплинарни сѫдилища. — Горнята инстанция, една за всички учители, че нѣкога една такава за всички обществени служители, да осигурява правилното и еднакво прилагане на закона, значи да служи главно за касациона инстанция, а само при най-голѣмитѣ наказания (прѣмѣстване съ понижение, уволнение) за втора, апелационна инстанция, когато долнята (или долнитѣ, ако за markerазнитѣ категории учители resp. обществени служители се уредятъ особни дисциплинарни сѫдилища), първа, при полекитѣ наказания и послѣдня инстанция, да осигурява правилното прѣцѣнение на отдѣлния случай и значението му въ свръзка съ длъжностното положение на учителя. — Въ съобразность съ туй висшия дисциплинаренъ сѫдъ за учители да се състои въ болшинството си отъ висши сѫдии и покрай тѣхъ учителя, сѫдиитѣ избирани отъ върховния сѫдъ, учи-

телитѣ отъ висшия учебенъ съвѣтъ. — Напротивъ въ дисциплинарното сѫдилище resp. дисциплинарнитѣ сѫдилища първа инстанция могатъ да прѣобладаватъ несѫдиитѣ, трѣба тогазъ обаче да се гледа, щото заинтересованитѣ групи да бѫдатъ еднакво прѣдставени тамъ. — Съобразно това дисциплинарното сѫдилище първа инстанция за народнитѣ учители да се състои отъ единъ сѫдия за прѣдседатель и по единъ учитель въ училищния съвѣтъ, за членове, — Сѫдопроизводството напълно да гарантира едно правилно рѣшение. Още при изслѣдването, което да става отъ окол. инспекторъ, да се дава пълна възможность на учителя да прѣдставя доказателства за своя полза и особно да му се позволява прѣглеждането актоветѣ, за да взема необходимитѣ мѣрки въ случай на завеждане дисциплинарно дѣло. — Въ самото сѫдебно заседание, гдѣто владѣятъ принципитѣ на публичностьта, устното сѫдопроизводство и едноврѣменостьта, слѣдъ рѣчьта на страната, която обвинява (началството, прѣдставлявано отъ окрѫж. инспекторъ), да се дава пълна възможность на обвиняемия да използува всички легални срѣдства за своя защита. Въ особености да има той право на адвокатска защита. — Присѫдата, която сѫдътъ взема по убѣждение отъ цѣлото разискване прѣдъ него, да се придружава съ мотиви.

Седми редовенъ конгресъ.

Откритъ на *15 юлий 1901 год.*, закритъ на 22 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 67 учителски дружества прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Орханийско — Ал. Атанасовъ, 2. Станимашко — А. Д. Ахряновъ, 3. Карловско — Ан. Панайотовъ, 4. Добричко — Ал. Радославовъ, 5. Босилиградско — Ан. Чавдаровъ, 6 Казанлѫшко — В. Каравасилевъ, 7. Ямболско — В Кузмановъ, 8. Царибродско — В. Сливковъ, 9. Севлиевско — Г. Балтаджиевъ, 10. Русенско — Г. Ненковъ, 11. Варненско — Г. Пенчевъ, и Н. Петковъ, 12. Ломско — Г. Панчеревски, 13. Бѣлослатинско — Д. Анастасовъ, 14. Троянско — Д Грънчаровъ, 15. Софийско — Д. Х. Димовъ, 16. Габровско — Д. Негенцевъ, 17. Плѣвенско — Д. Тодоровъ, 18. Борисовградско — Димо Тодоровъ, 19. Дупнишко — Д. Павловъ, 20. Новопазарско — Д. Ив. Чолаковъ, 21. Карнобатско — Е. Марковски, 22. Ново-селско — Ер. Кановъ, 23. Ихтиманско — З. Георгиевъ, 24. Трънско — Ив. Мариновъ, 25. Овчехълмско —

Ив. Недѣлковъ, 26. Брѣзовско — Ив. Пастуховъ, 27. Павликенско — Ив. Петковъ, 28. Кюстендилско — Ив. Димитровъ, 29. Кесаровско — Ив. Кожухаровъ, 30. Златаришко — Ив. Трифоновъ, 31. Бургазко — Киро Янчевъ, 32. Провадийско — К. Митишевъ, 33. Панагюрско — М. Влайковъ, 34. Т.-Сейменско — М. Велевъ, 35. Хасковско — М. Жековъ, 36. Берковско — М. Марковъ, 37. Кулско — М. Становъ, 38. Врачанско — М. Пундевъ, 39. Брѣзнишко — М. Герасковъ, 40. Никополско — М. Балтаджиевъ, 41. Самоковско — Н. П. Николчовъ, 42. Радомирско — Н. Вжжаровъ, 43. Пловдивско — Н. Чардафонова, 44. Ловченско — П. Владевъ, 45. Анхиалско — П. Малеевъ, 46. Разградско — П. Петровъ, 47. Сливенско — П. Чукурлиевъ, 48. Орѣховско — Р. Ивановъ, 49. Пещерско — Р. Николовъ, 50. Силистренско — С. Анастасовъ, 51. Харманлийско — С. Вълковъ, 52. Новозагорско — Сл. П. Камбуровъ, 53. Луковитско — Ст. Калжчевъ, 54. Старозагорско — Ст. Седмаковъ, 55. Тутраканско — С. Тодоровъ, 56. Дрѣновско — Ст. Станчевъ, 57. О.-Пазарско — Т. Димитровъ, 58. Бѣлоградчишко — Т. К. Тодоровъ, 59. Чирпанско — Т. Стоиловъ, 60. Фердинандско — Т. Малиновъ, 61. Прѣславско — Т. Димчевъ, 62. Рупчоско — Т. Чичовски, 63. Лѣсковско — Хр. Станчевъ, 64. Бѣленско — Юрд. Стойковъ, 65. Търновско — Ст. Ц. Баръмовъ, 66. Свищовско — Хр. Ганевъ, 67. Златишко — Хр. Нейчевъ.

Бюро. Прѣдседатель: Г. Пенчевъ, подпрѣдседатели: Д. Негенцовъ и Хр. Ганевъ, секретарь: Ив. Пастуховъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: отъ 20—25 г. — 15, отъ 25—30 г. — 44, надъ 30 г. — 9.

По образование: висше — 10, невълно висше — 4, срѣдно — 54.

По видъ на училището, въ което учителствуватъ: класни — 15, основни — 48, свободни — 5.

По години на учителствуване: 1 год. — 2, до 5 г. — 31, до 10 г. — 28, надъ 10 г. — 5, непоказани — 2.

По-важни рѣшения.

а. По организацията.

I. Стачката като боево срѣдство на съюза. — Като има прѣдъ видъ: 1. Че българскиятъ учителски съюзъ изцѣло и отдѣлнитѣ учителски дружества частно нѣматъ достатъчно популярность въ обществото, поради което не могатъ да разполагатъ съ каква да е обществена сила въ случай на нужда; 2. Че повечето отъ съюзнитѣ искания чрѣзъ едно енергично но легално застжпване и по едно възможно благоприятно стечение на редъ обстоятелства вънъ отъ сферата на учи-

телската организация, както е било до сега — могатъ по-скоро и по-ефтино да се осжществятъ, отколкото чрѣзъ каква да е демонстрация или крайность; 3. Че онния наши искания, които властьта нѣма да осжществи по такъвъ начинъ, могатъ да ѝ се наложатъ само чрѣзъ една организирана обществена сила, съ каквато не разполагаме за сега; 4. Че остритѣ стълкновения съ властьта при такива обстоятелства ще дадатъ маса извънредни жертви, които ще умаломощятъ съюза до такава степень, щото да стане даже негоденъ да подкрѣпи обикновенитѣ свои жертви; 5. Че учителската организация не е единичката организация, на която прѣдлежи да разрѣшава общественитѣ задачи, та да бърза съ извоюването на права, които иматъ другъ свой естественъ носитель; 6. Че стачката като единичко демонстративно срѣдство за борба уврежда интереситѣ на учебното дѣло, което е най-малко виновато за грѣшкитѣ на властьта и за недостатъцитѣ въ системата на просвѣщението; 7. Че учителската организация не се ползува съ симпатиитѣ на голѣма часть отъ учителското съсловие, а, слѣдователно, и прѣдприятията ѝ ще се посрѣщнатъ враждебно отъ нея; 8. Че стачкитѣ прѣчупватъ характеритѣ на множество учители, което въ повечето случаи се отразява злѣ върху закрѣпването на личностьта и каляването ѝ въ борбата,—рѣши: Българскиятъ учителски съюзъ да не прибѣгва въ борбата си до стачки, били тѣ общи или частни.

II. Защита и помощь на съюзни членове.—Изработенъ е правилникъ, който и днесь дѣйствува, отпечатанъ на друго мѣсто въ сборника.

6. По обществено-училищни въпроси.

1. Издържка на училищата. — По въпроса общо за издържката на училищата VII конгресъ на Б. У. С., като взе прѣдъ видъ: 1. че образованието е една обществена и държавна нужда, която трѣба да се удовлетвори прѣди всички други, понеже то е едно главно условие да сжществува обществото или държавата, като култура единица; 2. че издържката на училищата е отъ своя страна тоже едно отъ първитѣ условия, за да сжществува едно широко и добрѣ уредено образование; 3. че обществото, макаръ и да дава всичкитѣ срѣдства, не може да урежда издържката само, понеже нѣма за това за сега врѣме и възможность; 4. че издържката на училищата е длъжность, а не право, която трѣба

да се възложи на овя институтъ, който най-добрѣ ще я извърши; 5. че нашитѣ общини понастоящемъ сѫ изпаднали икономически, та не може безъ голѣмъ рискъ да се остави тая длъжность на тѣхъ; 6. че да бѫде правилно развитъ обществения организъмъ образованието трѣба да бѫде разпръснато съразмѣрно навсѣкѫдѣ; 7. че това равномѣрно разпрѣдѣление на срѣдствата за образованието може да го извърши сега за сега най-добрѣ държавата; 8. че отъ въпроса, да-ли държавата или общината издържа училищата, малко зависи въпроса за автономностьта или ограничението на училищната свобода, — изказва мнѣние: Издръжката на училищата е длъжность на държавата и тя трѣба да поеме всичко касающе се до училището въ това отношение, изключая малкитѣ веществени разходи, които да се изпълняватъ отъ училищнитѣ настоятелства.

Като взе прѣдъ видъ още: 1. че днешната система на издържката на училищата по една или друга причина ще сѫществува и за напрѣдъ; 2. че тази издръжка не е редовна поради финансови затруднения на държавата и общинитѣ; 3. че поради тая нередовна издръжка положението на училището е разклатено и то не може да изпълни своитѣ задачи поне удовлетворително, което се отражава злѣ върху самото общество; 4. че врѣме е вече да се прѣмахне това зло, доколкото е възможно по единъ цѣлесъобразенъ начинъ, и 5. че прѣкия данъченъ училищенъ товаръ тежи на обществото — изказва мнѣние: 1. държавата и общинитѣ да намѣрятъ такова срѣдство, отъ което да се ползуватъ въ врѣме на финансови затруднения и което да помага за намаление прямия данъченъ товаръ на населението; 2. Това срѣдство трѣба да бѫдатъ училищнитѣ фондове, които конгресътъ приема по принципъ само като важно спомагателно срѣдство.

По отношение на фондоветѣ като взе прѣдъ видъ: 1. Че държавата все таки може още доста врѣме да харчи за издържката на училищата оная часть, която ѝ се пада безъ особени затруднения; 2. че общинитѣ по настоящемъ се указватъ несъстоятелни да изпълняватъ тия си задължения добрѣ; 3. че населението може да се привлече да съдѣйствува за увеличение срѣдствата, които ще улеснятъ издръжката на училищата, само ако вижда реални резултати отъ това и че лично на нему принасятъ облага, като улекчаватъ данъчния му товаръ, — изказва мнѣние: 1. Фондоветѣ да се

раздѣлятъ на два вида: а. общъ фондъ, който да се събира въ една каса отъ общитѣ приходи, които държавата ще изнамѣри и узакони и б. частни или общински фондове за община, съставени отъ остатъцитѣ на тѣхнитѣ бюджети, приходитѣ на училищнитѣ имоти и други разни доходи; 2. Общиятъ фондъ да се остави на капитализиране, до като приходитѣ му значително нараснатъ, слѣдъ което часть отъ тѣхъ да се употрѣбява за съразмѣрно облегчение на държавния и общинския училищенъ бюджетъ, а приходитѣ отъ частнитѣ фондове да се употрѣбяватъ за текущи нужди на училищата; 3. общиятъ фондъ да се управлява отъ единъ комитетъ отъ компетентни лица, които държавата назначава, а общинскитѣ или частнитѣ — отъ околийски училищни съвѣти.

По въпроса за редовното изплащане заплатитѣ на учителитѣ конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. че заплатитѣ на учителитѣ до сега нередовно сж се исплащали отъ общинитѣ; 2. че нито една отъ мѣркитѣ, вземани до сега отъ централната власть за редовното исплащане, не сж се указали ефикасни; 3. че учителитѣ поради това сж изложени на унижение и експлоатиране отъ страна на лихваритѣ, — изказва желание: 1. Държавата по-скоро да прѣмахне тая система и да приеме изцѣло исплащането заплатитѣ на учителитѣ; 2. до като трае настоящата система на исплащане да се узакони, щото кметоветѣ да сж длъжни да внисатъ въ ковчежничествата или каситѣ $^2/_3$ до септемврий, а останалата $^1/_3$ до 1-ий януарий отъ сумитѣ на тѣхния училищенъ бюджетъ, които се отнасятъ за учебни пособия, библиотека и за фондоветѣ. За невнесенитѣ на врѣме суми да плащатъ глоби; 3. отъ тия събрани на врѣме пари учителитѣ по вѣдомость да получаватъ заплатитѣ си, — изплащането да става отъ директоритѣ или главнитѣ учители въ центъра на околията.

По поводъ на възникналитѣ въпроси отъ общия въпросъ за издръжката на училищата, именно въпросътъ за фондоветѣ и за свободата на училището, конгресътъ прѣпоржчва на съюзното учителство: 1. да пропагандира идеята за фондоветѣ въ обществото, до като тя се абсорбира отъ послѣдното до толкова, че да стане обществена идея и се наложи и отъ долу на държавата; 2. да подбужда производителнитѣ долни слоеве да взиматъ по-активно участие въ обществения животъ и управлението на страната, та че по тоя начинъ

държавата, крѣпища се на тѣхната сила, да дѣйствува за тѣхнитѣ интереси, защото само по тоя начинъ народното образование ще има такъвъ духъ и цѣли, каквито сѫ сгодни за интереситѣ на туй общество, и само тогава учителитѣ ще бѫдатъ напълно свободни, да дѣйствуватъ за постигането имъ.

Осми редовенъ конгресъ.

Откритъ на 1 юлий 1902 г., закритъ на 7 с. м. София.

Съставъ.

Участвували 72 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Бѣлоградчишко — Ал. Андреевъ. 2. Рупчоско — А. Бобоцевъ, 3. Хасковско — Ал. Георгиевъ. 4. Софийско — Ал. Герасковъ и Ст. Костурковъ. 5. Трънско и Брѣзнишко — Ал. Лотевъ, 6. Варненско — А. Мирчевъ и Г. Пенчевъ. 7. Пловдивско — А. Трифоновъ. 8. Орханийско — Б. Матѣевъ, 9. Лѣсковско — В. Василевъ. 10. Казанлъшко — В. Каравасилевъ и Г. Чорбаджийски. 11. Бургазко — В. Наумова, 12. Добричко — Г. П. Василевъ, 13. Старо-Загорско — Г. Желевъ. 14. Прѣславско — Г. Михаиловъ. 15. Пещерско — Г. Рилски. 16. Плѣвенско — Г. Стояновъ. 17. Павликенско — Д. Х. Димовъ. 18. Карнобатско — Д. Драгановъ, 19. Анхиалско — Д. Константиновъ, 20. Ловчанско — Г. Петровъ, 21. Чирпанско — Д. Райковъ. 22. Берковско — Д. Станчевъ. 23. Борисовградско — Д. Тодоровъ, 24 Царибродско — Д. Дрѣнски, 25. Поповско — Д. Хаджиевъ, 26. Шуменско – Е. Марковски, 27. Конушко — Ив. П. Георгиевъ. 28. Кесаровско — Ив. Кожухаровъ, 20. Кюстендилско — Ив. Коларовъ. 30. Овчехълмско — — Ив. Мжйковъ, 31. Провадийско — Ив. Мариновъ и К. Митишевъ. 32. Тутраканско — Ив. Митиковъ, 33. Ямболско — Ив. Сухлевъ. 34. Златаришко — Ив. Трифоновъ, 35. Панагюрско — Кр. Г. Натовъ. 36. Троянско — Л. Радковски. 37. Никополско — М. Болтаджиевъ. 38. Ново Загорско — М. Стояновъ. 39. Врачанско — М. Христовъ. 40. Харманлийско — М. Велевъ, 41. Радомирско Н. Вжжаровъ. 42. Бѣлослатинско — Н. Върбановъ. 43. Луковитско — Н. Илиевъ. 44. Сливенско — Н. Курдовъ. 45. Пирдопско — Н. Пушкаровъ, 46. Т.-Пазарджишко — Н. Петлешковъ. 47. Самоковско — П. Захариевъ. 48. Ихтиманско — П. Пашевъ. 49. Разградско — П. Петровъ, 50. Габровско — П. Сжбевъ. 51. Орѣховско — Р. Ивановъ, 52. О.-Пазарско — Р. К. Куцарова. 53. Силистренско — Ст. Анастасовъ. 54. Тетевенско — С. Дечковъ, 55 Трѣвненско — С. Иордановъ. 56. Т.-Сейменско — С. Недковъ. 57. Казълагачко — С. Петковъ. 58. Дрѣновско — Ст. Станчевъ, 59. Търновско — С. Тодоровъ, 60. Брѣзовско — Т. Димитровъ. 61. Фердинандско — Т. Малиновъ. 62. Дупнишко — Т. Петруновъ, 63. Босилиградско — Т. Стоименовъ. 64. Видинско — Т. К. Тодоровъ, 65. Карловско — Тр. Шипковъ. 66. Бѣленско — Хр. А. Ганевъ, 67. Ломско —

Хр. Димитровъ, 68. Русенско — Хр. Иончевъ, 69. Свищовско — Хр. Хаджиевъ, 70. Новоселско — Хр. Шияковъ, 71. Севлиевско — Хр. Ив. Ганевъ.

Бюро. Прѣдседатель: Г. Пенчевъ, подпрѣдсѣдатели: Хр. Ив. Ганевъ и Ив. Мариновъ, секретарь: Г. Стояновъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: до 20 г. — 2, отъ 20—25 г. — 8, отъ 25—30 г. — 54, отъ 30 г. нагорѣ — 11.

По образование: висше — 10, непълно висше — 3, срѣдно — 62.

По видъ на училището, въ което учителствуватъ: класни — 9, основни — 60, свободни — 6.

По години на учителствуване: до 5 г. — 21, до 10 г. — 47, надъ 10 г. — 7.

По-важни рѣшения.

а. По организацията.

I. По тактиката на съюза. — Изобщо удобрява досегашната тактика на учителския съюзъ и намира за добрѣ да остане тя такава, до когато нуждитѣ поискатъ измѣнението ѝ.

II. Мѣрки за редъ и стегнатость на организацията. — Резолюцията прѣдъ видъ на послѣ-изработенитѣ наредби губи значение. Отпечатана е въ „Съзнание“ г. IV, бр. 47-48, стр. 8.

б. По обществено-училищни въпроси.

I. По прѣдложението на Драганъ Цанковъ за измѣнение нѣкои членове отъ закона за нар. просвѣщение и намаление заплатитѣ на селскитѣ учителки и учители и градскитѣ учители. (Резолюция на учителския съборъ — конгресътъ заедно съ поканенитѣ и надошли по тоя случай около 1800 учители). —

По безусловното назначаване и уволняване на народнитѣ — основни и класни — учители отъ училищнитѣ настоятелства съвмѣстно съ общинскитѣ съвѣти, като се взе прѣдъ видъ: 1. че народното образование е единъ изъ между най-важнитѣ обществении въпроси и всѣко мѣроприятие по него трѣба да бѫде насочено въ негова полза, 2. че нашитѣ училищни настоятелства въобще не сѫ подготвени да се грижатъ за вѫтрѣшната уредба на училището, защото излизатъ изъ общество, което има още за образецъ и идеалъ погрѣшната въ основата си училищна система отъ прѣди освобождението, 3. че училищнитѣ настоятелства и общински

съвѣти се намиратъ подъ влиянието и опеката на силнитѣ на деня, така че тѣ ще испълняватъ не народното желание при уреждане учителския персоналъ, а тѣхната воля, и като нестабилни учреждения, мѣняющи се почти всѣка година, и учителския персоналъ въ ущърбъ на училището ще бѫде подложенъ на сѫщата промѣнливость, 4. че при днешния финансовъ упадъкъ, въ който се намиратъ общинскитѣ съвѣти и училищни настоятелства, не ще могатъ да испълнятъ добрѣ и безъ врѣда за народното образование ония длъжности, които ще легнатъ върху тѣхъ съ прокарването на тая система, — съборътъ намира: че безусловната зависимость на учителя отъ училищнитѣ настоятелства и общински съвѣти, колкото и да е на гледъ демократично, е несвоеврѣменно и врѣдно за учебното дѣло, защото отваря широко вратитѣ на произвола.

По отношение допускането на селскитѣ учил. настоятелства да си пазарятъ съ по-долня заплата учители, и позволението на села съ по-малко отъ 40 кѫщи да си уславятъ частни учители безъ цензъ и съ произволно възнаграждение, като взе прѣдъ видъ: 1. че въвеждането на пазарлъка е едно голѣмо унижение на учителското достойнство, 2. че тая мѣрка подкопава коренно и така лошото материално положение на учителя, 3. че тя ще прѣдизвика една реакция въ учебното дѣло, като добритѣ учители се видятъ принудени да напуснатъ своята професия, за да търсятъ по-благоприятна, 4. че туй ще даде възможность за деморализация между учителскитѣ редове и между училищнитѣ настоятелства, като ще се извършватъ разни непрѣпорѫчителни сдѣлки, 5. че села съ по-малко отъ 40 кѫщи сѫ много въ България, 6. че властьта, за да се освободи отъ бюджетни тяжести, прямо или косвено ще подбужда или заставя тия села да търсятъ ефтини и безъ цензъ учители, 7. че по тоя начинъ образованието и въспитанието на населението въ тѣхъ ще се понижи, защото неподготвения персоналъ не ще съумѣе да испълни задачата си, 8. че съ тая мѣрка числото на учениците ще се намали още повече, а това е противно на принципа на задължителното учение, който се прокарва въ нашата конституция, 9. че отъ това ще се увеличи безграмотностьта на населението, което ще докарва и по-голѣмото му обезправяне и експлоатиране, 10 че на населението отъ туй мѣроприятие нѣма да стане по-легко, защото училищниятъ налогъ не му се махва, и все ще трѣба да плати за неподс-

готвения си учитель 400—500 лева, когато сега плаща толкова за подготвенъ, 11. че въ случая държавата се отнася мащински, като товари безъ разлика всичкото население съ данъчни тяжести, а не благоприятствува еднакво за образованието му, — съборътъ намира: че искането да се пазарятъ учителитѣ съ селскитѣ училищни настоятелства и да могатъ села съ по малко отъ 40 кѫщи да си взематъ учители и безъ цензъ, е прямо насочено противъ образователнитѣ интереси на селската маса и убийствено за учителството.

Относително запрѣщението на народния учитель да се записва за членъ на политическитѣ партии, да участвува въ тѣхнитѣ събрания и да не може да работи въ вечерното училище безъ присѫтствието на членъ отъ настоятелството или общинския съвѣтъ, като се взе прѣдъ видъ: 1. че въ нашата страна политическитѣ убѣждения на гражданина сѫ гарантирани отъ конституцията, а учительтъ е пълноправенъ български гражданинъ, 2. че учительтъ, като често пѫти едничекъ образованъ човѣкъ въ селото, е принуденъ да взема участие въ общественитѣ борби, да съвѣтва, упѫтва и прѣдпазва, а това не е нищо друго освѣнъ политическа дѣйность, 3. че участието на учителитѣ въ партиитѣ е полезно и за самитѣ партии, защото тоя внася по-голѣма толерантность и по-широко гледище въ тѣхъ, 4. че ограничението на учителя въ вечерното училище е една обида за него и прави невъзможно сѫществуването на вечернитѣ училища, 5. че на никому формално не е запрѣтено да посѣщава вечернитѣ училища, така че при съмнѣние въ отдѣлни случаи властьта, включая и училищнитѣ настоятелства, могатъ да провѣрятъ и контролиратъ учителската дѣйность, — съборътъ намира: че това прѣдложение е противоконституционо, защото изнасилва учителската личность въпрѣки прокламираната отъ конституцията свобода на убѣжденията, и крайно врѣдно за обществото, защото го лишава отъ единъ обективенъ съвѣтникъ и дѣецъ.

Относително законопроектътъ за училищнитѣ настоятелства и измѣненията въ тѣхната уредба, като взе прѣдъ видъ: 1. че за всѣка обществена функция трѣба да се избиратъ лица, приготвени и подходящи за нея, 2. че лицата на тия постове, ако сѫ изборни, трѣба да се избиратъ по възможность отъ повечето граждани на дадено мѣсто, за да се доде по-близо до проявлението на общата народна воля, 3. че

постигането на това може да стане, ако не се постави за избирателитѣ никакъвъ ограничителенъ ценъ, освѣнъ пълнолѣтието и ако се избере най-подходящата изборна система, 4. че за въ училищнитѣ настоятелства трѣбватъ хора запознати и прѣдадени на учебното дѣло, а притежаването на кѫща или каквото да е имущество и старость не създава това качество, 5. че ограничението избирателното право за уч. настоятелства е противоконституционо и може да послужи за прецедентъ на понататъшни ограничения, 6. че начинътъ, по който ще става избора на училищнитѣ настоятелства, е съмнителенъ и ще дава възможность за произволи, 7. че прѣдложението не урежда цѣлата материя по тоя институтъ, а го засяга частично, — съборътъ намира: че законопроектътъ за училищнитѣ настоятелства и другитѣ измѣнения въ тоя институтъ сѫ неполезни за училището, и, като насочени за ограничение правата на обществото — противоконституциони.

Относително вмѣсване на духовно лице въ състава на окрѫж. училищ. съвѣтъ, като се взе прѣдъ видъ: 1. че е крайно опасно за прогресивното развитие на една страна да се вплитатъ духовни лица въ училищнитѣ въпроси, 2. че съврѣменнитѣ възгледи върху задачитѣ на училището рѣзко се различаватъ отъ възгледитѣ на църквата върху сѫщото и 3. че окрѫжнитѣ съвѣти се нуждаятъ отъ едно пълно реформиране, което съвсѣмъ не се постига съ вмъкването на още единъ членъ, какъвто и да билъ той, въ състава му, — съборътъ намира: че даването право на митрополититѣ или тѣхнитѣ делегати да участвуватъ въ окрѫжнитѣ училищни съвѣти е безъ всѣка полза за учебното дѣло, а даже и опасно.

Относително прокараното въ бюджетопроекта на министерството на народното просвѣщение намаление на заплатитѣ на селскитѣ учителки и учители и градски учителки, като се взе прѣдъ видъ: 1. че и отъ селскитѣ и отъ градскитѣ учители, както и учителкитѣ се иска еднакъвъ ценъ и иматъ еднакви задължения прѣдъ закона и другитѣ наредби по просвѣщението, 2. че външнитѣ условия, именно цѣнитѣ на потрѣбителнитѣ продукти въ нашитѣ села и градове сѫ почти еднакви, а другитѣ условия — хигиенични, културни и пр. — сѫ несравнено по-лоши въ селата, 3. че учительтъ въ село, ако и да работи по-късъ срокъ въ нѣкои мѣста, той е задълженъ да извърши най-малко това, което

и градския учитель, 4. че обществените и училищни задачи на учителя въ село сж много по-трудно изпълними; за тѣхното изпълнение трѣбатъ по-добри учители, а съ мизерия и несправедливи мѣроприятия тѣ никога нѣма да се привлекатъ, 5. че малкото и недостатъчно възнаграждение има врѣдно влияние на авторитета и нравитѣ на учителството, 6. че селскиятъ учитель е подложенъ на много повече разходи, като е принуденъ да ходи по конференции, събрания, командировки и пр. безъ да му се плаща за това, 7. че икономии не се правятъ отъ всички обществени служители, а само отъ селския учитель и градска учителка. 8. че получената икономия по тоя начинъ не ще спаси финансово България, а сигурно ще повреди на учебното дѣло и 9. че въобще възнаграждението на народния учитель и учителка въ насъ е толкова низко, че не допуща никакво намаление, а напротивъ — диктува увеличение, — съборътъ намира, че тия бюджетни намаления сж врѣдни, несправедливи и насочени противъ материалното благосъстояние на учителя и ще се отразятъ гибелно за учебното дѣло.

Възъ основа на всичко това, съборътъ: 1. високо протестира противъ узаконяването на тѣзи мѣроприятия, като явно насочени противъ общественото развитие, противъ бждещето на нашата страна и противъ сжществуването и свободата на учителя; 2. съжалява, че прибързано сж внесени въ камарата тия мѣрки и поради това отклонявать учителството отъ образователната му работа, за да стжпя въ остра борба и конфликтъ съ правителството за запазване на училището и своитѣ права отъ поругание и разслабване; 3. умолява народното прѣдставителство енергически да се противопостави на тия ретроградни и несправедливи мѣроприятия; 4) надѣе се, че министърътъ на народното просвѣщение ще вземе актъ отъ желанието на учителството и сжщо така ще се противопостави на тѣзи прѣдложения и ще изработи законъ за народното просвѣщение въ духа на сегашнитѣ нужди; 5. заявява, че ако, въпрѣки силнитѣ доводи, които говорятъ противъ тѣзи измѣнения, тѣ се прокаратъ, учителството не ще се отчае, а съ по-голѣма сила ще се залови за работа, като употрѣби всички срѣдства, съ които разполага, за да защити учебното дѣло и себе си.

Девети редовенъ конгресъ.

Откритъ на 6 юлий 1903 г., закритъ на 12 с. м. София.

Съставъ.

Участвували сж 65 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати, както слѣдва:

1. Анхиалско — П. Стаматовъ, 2. Берковско — Д. Филиповъ, 3. Бѣлоградчишко — Г. Минчевъ, 4. Бѣлослатинско — Н. Николовъ, 5. Бургазко — В. Каравасилевъ, 6. Брѣзовско — Г. Нуневъ, 7. Бѣленско — М. Генчевъ, 8. Босилиградско — Юр. Захариевъ, 9. Борисовградско — Д. Митковъ, 10. Видинско — Р. Ивановъ. 11. Варненско — Г. Пенчевъ, 12. Врачанско — М. Христовъ, 13. Габровско — Хр. Ст. Негенцовъ, 14. Добричко — Ал. Недѣлковъ, 15. Дрѣновско — Ст. Руневски, 16. Дупнишко — Ал. Г. Младжовъ, 17. Златаришко — Ив. Трифоновъ. 18. Ихтиманско — Ал. Андреевъ, 19. Искрецко — Хр. Стояновъ, 20. Кюстендилско — Т. х. Ивановъ, 21. Карнобатско — Д. Водевъ, 22. Казълагачско—Ив. Мариновъ. 23. Казанлъшко—Д. Маниковъ, 24. Конушко—Иор. Табаковъ, 25. Ломско — Ив. Кановъ, 26. Ловчанско—Б. Рачевъ, 27. Лѣсковско—Б. Танановъ, 28. Ново-Загорско—Г. Господиновъ, 29. Никополско—А. Бангова, 30. Ново-Пазарско—Т. Димитровъ, 31. Орханийско—Спир. Г. Марковъ, 32. Овчехълмско—Н. Танчевъ, 33. Орѣховско — Ан. Дуневъ, 34. Пирдопско — Хр. Нейчевъ, 35. Плѣвенско — Г. Стояновъ, 36. Панагюрско — Кр. Г. Натовъ, 37. Поповско — Гено Сжбевъ, 38. Прѣславско — Г. Михаиловъ, 39. Павликенско — Хр. Петровъ, 40. Провадийско — Ст. Петровъ, 41. Пловдивско — А. Трифоновъ, 42. Радомирско — Д. Георгиевъ, 43. Разградско — П. Петровъ, 44. Рупчоско — Ат. Згуроски, 45. Русенско — Никола Цаневъ, 46. Севлиевско — Хр. Ив. Ганевъ, 47. Софийско — Ал. Герасковъ и Здр. Атанасовъ, 48. Стрѣмско — Д. Грънчаровъ, 49. Силистренско — Д. Николовъ, 50. Старо-Загорско — М. Станевъ, 51. Сливенско — Ст. Василевъ, 52. Свищовско — Р. Бѣлчевъ, 53. Стражицко — Дан. Дочевъ, 54. Самоковско — П Захариевъ, 55. Тутраканско — Д. Костовъ. 56. Трѣвненско — С. Иордановъ, 57. Трънско — П. Ралевъ, 58. Тетевенско — Ив. Г. Милиджийски, 59. Т.-Пазарджишко — Хр. Ивановъ, 60. Троянско — Б. Шейтановъ, 61. Търновско — Иор. Кулелиевъ, 62. Фердинандско — Г. Кръстевъ, 63. Хасковско — Ал. Паскалевъ, 64. Царибродско — Н. Кировъ, 65. Ямболско — Н. Курдовъ.

Бюро. Прѣдседатель: Г. Пенчевъ, подпрѣдседатели: Хр. Ганевъ и Ив. Мариновъ, секретарь: Ал. Герасковъ.

По възрасть, образование и пр. делегатитѣ се класифициратъ така:

По възрасть: до 20 г, — 1, отъ 20—25 г. — 10, отъ 25—30 г. — 40, отъ 30 г. нагорѣ — 15;

По образование: висше — 9, непълно висше — 2, срѣдно — 54, непълно срѣдно — 1;

По вида на училището, въ което учителствуватъ: класни — 11, основни — 55.

По години на учителствуване: 1 г. — 1, до 5 г. — 22, до 10 г. — 30, отъ 10 г. нагорѣ — 13.

По-важни рѣшения.

а. *По организацията.*

Редъ и стегнатость. — Изработени сѫ: правилникъ за отношенията между околийскитѣ учителски дружества и управителния комитетъ и наредби за редъ и стегнатость въ съюза. (Гледай «приложение» — орган. дѣлъ на сборника).

б. *По обществено-училищни въпроси.*

Основни положения на училищното законодателство. I. Конгресътъ намира, че трѣбва да има слѣднитѣ видове училища: а) дѣтски; б) първоначални (основни и главни); в) гимнази и г) специални училища. — II. Конгресътъ, като взема прѣдъ видъ: а) важностьта на домашното възпитание, б) невъзможностьта да се дава такова възпитание отъ голѣмо болшинство родители; в) отрицателното влияние на улицата, намира, че е необходимо уреждането на училища, които да попълнятъ тая празнота, а тия сѫ дѣтскитѣ училища. — III. Общиятъ характеръ на народното образование. — По тоя въпросъ конгресътъ като взе прѣдъ видъ: 1) — че отъ нѣколко врѣме насамъ все по-често и по-често започва да се изказва незадоволство отъ досегашния характеръ на народното ни образование, отъ ония резултати, които народното ни училище дава; 2) — че на общото ни народно образование се посочва, като на една отъ сериознитѣ причини, които докараха икономическото западане на нашата страна, и 3) — че за излизане отъ това тежко положение, между другото, се прѣпорѫча особено настойчиво намаление на досегашнитѣ ни общеобразователни училища и замѣняването имъ съ професионални, които, поставящи си за цѣль подготвяне добри работници по разнитѣ клонове на индустрията, да могатъ спомогна за създаването и у насъ на новодерни форми на производството, на нова индустрия, — намира: а) че досегашния характеръ на общото народно образование — давано прѣдимно въ нашитѣ класни и срѣдни училища — не може да се обвинява за нѣкакво врѣдно въздѣйствие върху икономичния ни животъ, защото то не е

докосвало производителнитѣ обществени слоеве, които и сега киснатъ въ класическо невѣжество; б) че за развитието на индустрията и модернитѣ форми на производството, заради които се искатъ професионалнитѣ училища, сж потрѣбни не толкова похватни работни ржцѣ, каквито, впрочемъ, и сега не липсватъ, а съ хармонично развитие на всички духовни сили работници, които да могатъ да схванатъ условията, при които сж поставени да работятъ, както и да нагласяватъ работата си съобразно изискванията на спроса и вкуса на потрѣбителитѣ; в) че не професионалнитѣ училища сж създали индустрията, тамъ дѣто тя сега сжществува, а напротивъ, тѣ сж изникнали подъ давлението на закрѣпналата по съвършено други причини индустрия; г) че опитътъ е показалъ, какво отъ нѣколко постжпили едноврѣменно въ производството работници, по-напрѣдватъ, по-похватни и по-продуктивни сж онѣзи отъ тѣхъ, които иматъ по-високо общо образование; д) че прогресътъ на едно общество се съпровожда отъ увеличението на неговитѣ културни нужди, което е въ права зависимость пакъ отъ неговата интелигентность. Само обществата съ низка култура се характеризиратъ съ слаби нужди и тѣ, обикновено, ставатъ роби на онѣзи народи, които си сж създали повече и по-разпространени нужди. Нашиятъ народъ, слѣдователно, който още се задоволява съ много малко, има много малко и много ограничени нужди, би загиналъ всрѣдъ тоя кипежъ на надпрѣваряне и прогресъ, ако ô врѣме не се повдигне неговата интелегентность — нѣщо невъзможно при едностранчивото професионално образование; е) че чрѣзъ професионалнитѣ училища, защитницитѣ на подобно възпитание не искатъ да възбуждатъ само любовь къмъ работа, къмъ труда — това и, сегашнитѣ общеобразователни училища, даватъ — а да, искаратъ ловки и свикнали съ чисто физическитѣ усилия на техническата работа работници, което е невъзможно за дѣца на 10—12 г. възрасть; ж) че професионалната образователна дѣйность има за обектъ само отдѣлни образователни елементи, има за цѣль да даде само отдѣлни познания, иска да развие способности за усвояване само на опрѣдѣлени културни блага, а това е едностранчиво образование, образование, което игнорира развитието на цѣлокупния човѣкъ; з) че чрѣзъ професионалното образование се гони замогването на нашата страна само въ икономическо отношение,

когато се знае, че ако ние имаме нужда отъ вѣщи грънчари, дърводѣлци, кожухари и земледѣлци, то имаме още по-голѣма нужда отъ добри и съзнателни гласоподаватели, отъ способни и нравствени избиратели, отъ добри и подготвени за длъжностьта си родители. Професионалното училище не може ни да всичко това: ако то е способно да създаде искусни работници, то е неспособно да даде добри граждани.

На основание всичко казано до тукъ, конгресътъ *рѣши*: да се запази и занапрѣдъ досегашния общеобразователенъ характеръ на народното училище, като се не изпущатъ изъ прѣдъ видъ всички онѣзи изисквания, що се излагатъ въ слѣднитѣ точки на настоящата резолюция.

По уредбата на главнитѣ училища.

I. Общи положения.

Конгресътъ, като зема прѣдъ видъ: 1. Че при уредбата на училищата въ една демократическа държава, каквато трѣбва да бжде нашата, трѣбва да изхождаме прѣди всичко отъ интереситѣ на широкитѣ народни слоеве; 2. Че, за да се спази нуждната справедливость въ дѣлото на народната просвѣта, трѣбва да се даде възможность на дѣцата на всички български граждани да продължаватъ образованието си, догдѣто искатъ, безъ никакви прѣчки, толкова повече, че съ това ще стане по-свободно проявление на дарбитѣ и талантитѣ; 3. Че първоначалното образование съ 4 или 5 годишния си курсъ не дава почти нищо друго, освѣнъ една обикновенна грамотность на населението и е недостатъчно за всестранното развитие на нашия народъ; 4. Че българската култура изобщо, нуждаяща се отъ по-образовани и способни за самообразование личности за нейния развой; нашето земледѣлие, търговия и индустрия, нуждаящи се отъ по-високо образовани личности за тѣхното подобрение и усъвършенствуване; най-сетнѣ, конституционната ни демократическа държава, изискваща съзнателни граждани — всички тия налагатъ едно по-високо — поне трикласно — образование на населението, като една необходимость за нашата останала назадъ страна. — Възъ основа на всичко това конгресътъ: 1. Настоява за уреждане всичкитѣ ни общеобразователни заведения на широка демократическа почва, като първоначалнитѣ училища служатъ за основа на класнитѣ, а

класнитѣ — за гимназиитѣ и други срѣдни учебни заведения, безъ никакви прѣпятствия за свободното прѣминаване отъ едина, по-доленъ видъ училище — въ другия по-горенъ; 2. Изказва желание, щото III-класнитѣ училища, като първа необходимость въ дѣлото на народното просвѣщение, да бѫдатъ по-скоро уредени и то подъ името „главни училища", като продължение на основното училище, съ 3 годишенъ курсъ; 3. Понеже за сега не е възможно разширението задължителностьта на учението до трети класъ, то конгресътъ е на мнѣние, щото на трикласното образование поне да се не турятъ никакви прѣчки отъ страна на държавата, а наопаки, да се дадатъ всички улеснения; затова е необходимо: а) да се отворятъ въ всѣка една административна околия задължително по двѣ главни училища най-малко; б) да се не взематъ никакви училищни такси, като на горенъ курсъ на основното училище; в) да се даде възможность на повече бѣдни ученици да слѣдватъ въ тѣхъ чрѣзъ отпущане помощи, учебници, основаване училищни трапезарии и др. — съ помощьта на държавата.

II. Характеръ и цѣль на главнитѣ училища.

Конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. Че България се нуждае отъ човѣци, способни да възприематъ културата, и граждани, съзнаващи своитѣ права и длъжности; 2. Че такива може да създаде само общото образование; 3. Че пропадането на нашия поминъкъ не се длъжи на нашитѣ обществени училища, а на редъ други икономически причини; 4. Че професионалнитѣ училища, ако замѣстятъ общеобразователнитѣ, ще попрѣчатъ за всестраното развитие на българската младежъ и българската култура, безъ да подобрятъ сами народния поминъкъ; 5. Че при една практическа програма, съ умственото развитие и любовь къмъ труда, които дѣцата ще придобиятъ въ общеобразователнитѣ главни училища, тѣ ще могатъ много по-лесно и бързо да усвоятъ всѣки занаятъ или друга работа, на която биха се посветили, толкова повече, че слѣдъ свършване на главното училище ще могатъ по-добрѣ да се опрѣдѣлятъ тѣхнитѣ наклоности и способности.

Възъ основа на това конгресътъ рѣши: 1. Изказва мнѣние, щото характера на главнитѣ училища да бѫде общеобразователенъ, а не професионаленъ; 2. Мисли, че профе-

сионални училища трѣбва да се отварятъ надъ главнитѣ училища само тамъ, гдѣто нараслитѣ икономически нужди ги наложатъ, а при главнитѣ училища могатъ да се отварятъ само професионални курсове по извѣстни, прѣобладающи на мѣстото занаяти; 3. Опрѣдѣля цѣльта на главнитѣ училища така: главнитѣ училища иматъ за цѣль да разширятъ общото образование, добивано въ основното училище, като подготвятъ дѣцата за практическия животъ и срѣднитѣ учебни заведения.

III. Програма на главнитѣ училища.

Конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. че не може за сега да изказва подробни мнѣния по въпроса за училищната програма въ главнитѣ училища, но трѣбва обаче да даде общи взглядове; 2. че програмата трѣбва да отговаря на общеобразователния характеръ на тия училища и да дава minimum-а отъ знанията, необходими за слѣдване въ срѣднитѣ учебни заведения; 3. прѣдъ видъ на това, че половината отъ свършилитѣ главното училище се задоволяватъ съ трикласното образование и при встѫпването въ живота трѣбва да сѫ придобили любовь къмъ труда и извѣстна сръчность въ всѣка физическа работа, а за това трѣбва програмата да съдържа извѣстни познания по земледѣлието и занаятитѣ; 4. че тази практичность на програмата и приспособяванието ѝ къмъ поминъчния животъ не трѣбва обаче да затъмнява общеобразователния ѝ характеръ; 5. че за политическото възпитание на бѫдещитѣ български граждани е необходимо да бѫдатъ застѫпени общественитѣ знания като отдѣленъ прѣдметъ; 6. че и френски езикъ трѣбва да бѫде застѫпенъ въ програмата, поне като факултативенъ прѣдметъ, за да могатъ свършилитѣ главнитѣ училища безпрѣпятствено да постѫпватъ и слѣдватъ въ гимназиитѣ.

Възъ основа на горнитѣ съображения конгресътъ рѣши: 1. изказва мнѣние, щото въ програмата за главнитѣ училища да влѣзатъ всички общеобразователни прѣдмети, които има въ сѫществующитѣ програми за долния курсъ на гимназиитѣ като имъ се даде по-практически характеръ; 2. въ главнитѣ училища да се изучатъ и обществени знания (гражданско учение и елементарни познания отъ държавната наука и политическа икономия, като отдѣлни прѣдмети), както и френски езикъ факултативно; 3. покрай общеобразователнитѣ прѣд-

мети, да се прѣподава и ржчна работа, познания по земледелието и занаятитѣ, а при нѣкои главни училища, гдѣто икономичнитѣ нужди го изискватъ—да се отварятъ специални курсове по извѣстни занаяти.

IV. По издръжката.

Конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. че при днешното западнало финансово състояние на нашитѣ общини и дума не може да става за прѣдаване издръжката на главнитѣ училища въ тѣхнитѣ ржцѣ; 2. че за населението, което плаща, е все едно, чрѣзъ кого ще издържа тия училища, чрѣзъ общината ли, или чрѣзъ държавата. Конгресътъ, като взе това прѣдъ видъ, изказва мнѣние, щото, до създаването на достатъчни училищни фондове, главнитѣ училища да се издържатъ отъ групата общини, за които сж отворени, но сумитѣ за това да се прибиратъ и изразходватъ отъ държавата.

V. По управлението.

Конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. че главнитѣ училища сж продължение на основнитѣ; 2. че населението трѣбва да се научи да се грижи за тѣхната уредба и правиленъ развой, чрѣзъ свои изборни лица, както за основнитѣ училища, а държавата трѣбва само да ги инспектира, —

Изказва мнѣние: 1. щото главнитѣ училища да се надзиравать и уреждатъ отъ изборни училищни настоятелства; 2. инспектирането имъ да става отъ специални министерски ревизори.

VI. Учителски персоналъ.

Конгресътъ, като взе прѣдъ видъ: 1. Че съ закриването долния курсъ на гимназиитѣ и при наличността на висшето училище, ние ще имаме достатъченъ учителски персоналъ съ висше образование, пригоденъ за главнитѣ училища. 2. Че размѣритѣ и важността на прѣдметитѣ, прѣподавани въ главнитѣ училища, изискватъ по-високо отъ срѣдното образование, а възрастьта на ученицитѣ — специални педагогически приеми, които могатъ да притежаватъ учители съ висше и педагогическо образование. 3. Но че полезно ще бжде за успѣха на главнитѣ училища, ако въ тѣхъ влѣзатъ, като учители и по-даровити и интелигентни основни учители, слѣдъ издържането на извѣстенъ изпитъ.

Възъ основа на това, конгресътъ изказва мнѣние: 1. За редовни учители въ главнитѣ училища да се назначаватъ лица съ висше образование слѣдъ издържането на извѣстенъ практически изпитъ по педагогия. 2. За учители въ главнитѣ училища да се допускатъ и редовни основни учители съ 5 годишно учителствуване, слѣдъ издържането на специалния за тази цѣль изпитъ. 3. По ржчната работа, земледѣлието и др. сржчности, както и по френски езикъ да се назначаватъ, като волнонаемни, учители съ срѣдно образование, познаващи прѣдмета си. 4. Всичкитѣ учители въ главнитѣ училища да се назначаватъ отъ училищнитѣ настоятелства и уволняватъ отъ дисциплинарнитѣ сждилища.

VII. По уредбата на гимназиитѣ.

Учителскиятъ конгресъ като взе прѣдъ видъ: 1. Че гимназиитѣ ни трѣбва да готвятъ водители на народа за културното му развитие, а не кандидати за висшето специално образование и затова трѣбва да иматъ общеобразователенъ характеръ. 2. Че страхътъ отъ умственъ пролетариятъ е неоснователенъ и при единъ цензъ за всички длъжности ще се окаже недостигъ отъ лица съ срѣдно образование. 3. Че прѣдъ видъ важностьта на срѣдното образование за всестранното културно повдигане на нашия народъ, то трѣбва да се направи достжпно и улеснено за всички дѣца на българскитѣ граждани, а не да бжде привилегия на извѣстни класи. 4. Че съ закриването долния курсъ на гимназиитѣ и замѣняването му съ главнитѣ училища ще се създаде едно необходимо равенство за дѣцата на всички — бѣдни и богати, отъ града, гдѣто е гимназията, или другитѣ градове и села, гдѣто има само главни и основни училища; ще се намали числото на ученицитѣ въ гимназията; ще се подобри обучението и особено възпитанието на дѣцата отъ двата вида училища (главни и гимназии).

Прѣдъ видъ на всичко това, конгресътъ изказва мнѣние: 1. Гимназиитѣ да бждатъ разсадници на общо срѣдно образование. 2. да се отвори въ всѣки окржгъ наймалко по една мжжка и една дѣвическа гимназия. 3. Да се закрие долния курсъ на гимназиитѣ и замѣни съ главнитѣ училища, като гимназиитѣ останатъ съ 5 класа (IV—VIII). 4. Да се приематъ въ гимназиитѣ безъ изпитъ всички, които свършватъ глав. у-лище. 5. да се улеснява слѣдването въ тѣхъ на

бѣдни ученици чрѣзъ освобождение отъ такси, даване стипендии, помощи, учебници, основаване трапезарии и др. — при помощьта на държавата. 6. Да се закрие военната гимназия, която противоречи на демократическия ни конституционенъ строй, като създава привилегированость въ срѣдното образование — начало за привилегированъ слой въ обществото и още че не е отворена по законенъ редъ.

Зависимость и уредба на училищата.

А. *Материална зависимость* — революцията по тоя въпросъ отъ VII конгр. (Съзнание год. III, брой 49—50).

Б. *Зависимость въ управата.* — Училищата зависятъ: *отъ общината и държавата.* — Училищнитѣ н-ва: а) назначаватъ учителитѣ, като спазватъ всички необходими условия; б) управляватъ училищнитѣ имоти; в) грижатъ се за прилагане принципа на задължителното обучение. — Държавата контролира, щото назначението на учителитѣ да става отъ училищнитѣ настоятелства, споредъ законитѣ и инспектира училищата.

В. За подпомагане на държавата и общинитѣ въ намирането срѣдства за прѣуспѣването на основнитѣ и главни училища се нареждатъ околийски училищни съвѣти съ съставъ: а) изборни училищни настоятели (отъ всички н-ли въ околията). б) изборни отъ околията учители (избирани отъ всички у-ли въ околията). в) По право членове: околийскиятъ инспекторъ, лѣкарь и контрольора отъ земледѣлческата каса.

Училищни настоятелства. — 1. да е отдѣленъ и независимъ отъ общинското управление институтъ. 2. Въ голѣмитѣ села и градове при повече училища за всички основни училища въ една махала и за всѣко главно училище да има училищни настоятелства: а) махаленскитѣ училищни настоятелства съвокупно съставятъ общото училищно н-во; б) за членове на училищнитѣ настоятелства да се избиратъ лица отъ 25-годишна възрасть; в) женитѣ да бждатъ избиратели и избирани за училищни настоятели; г) избора на училищнитѣ настоятелства да става по пропорционалната избирателна система; д) въ училищнитѣ настоятелства безъ право на гласъ влиза гл. у-ль и директора. (Рез. VI конгресъ, Съзнание, брой 47—48).

Училищенъ инспекторатъ. — 2. Въ всѣка административна околия да има по единъ административенъ инспек-

торъ, а въ по-голѣмитѣ по два. 2. Всички околийски инспектори въ окрѫга съставляватъ инспекторски съвѣтъ, който се грижи за правилното развитие на учебното дѣло въ окрѫга. 3. Въ всѣкой окрѫгъ има училищенъ инспекторъ съ секретарь. Той е прѣдседатель на инспекторския съвѣтъ, като се избира отъ и измежду околийскитѣ инспектори въ окрѫга за една година, прѣзъ което врѣме и завежда централната околия.

Цензъ за инспекторитѣ. — Съ висше педагогическо образование, да сѫ учителствували поне двѣ година и издържали практически изпитъ за това, и редовни основни учители, учителствували 5 години и издържали специаленъ за това изпитъ.

По учебницитѣ. — Да се оставятъ, както до сега, на частната инициатива.

Изборность на главнитѣ учители. — Въ мѣста съ повече учители длъжностьта главенъ учитель се повѣрява на едного по изборъ отъ самитѣ учители.

II. Учителския стажъ. — Конгресътъ, като има прѣдъ видъ: 1) че за основни учители трѣбва да бѫдатъ назначавани лица, свършили педагогическото училище; 2) че свършилитѣ тия училища притежаватъ нуждната практика, вѣщина и похватность; 3) че стажътъ е съвсѣмъ непригодно въ това отношение срѣдство за подготвяне на добри учители; 4) че сегашниятъ персоналъ е съвсѣмъ недостатъченъ въ количествено отношение и не напълно подобренъ въ качествено отношение за пълното прилагане принципа на задължителното обучение; 5) че въвеждането на стажа би отдалечило тая възможность още повече; 6) че процента на свършившитѣ всѣка година педагогическитѣ училища е съвсѣмъ недостатъченъ за правилното ежегодно подобрение учителския персоналъ. — Рѣши: свършилитѣ педагогически училища да се назначаватъ веднага за новоназначени учители, а слѣдъ издържването на практически изпитъ — за редовни. — Възрастьта съвсѣмъ не е гаранция за годностьта на единъ учитель, затова по въпроса конгреса изказва мнѣние: Подобна клауза да не сѫществува въ закона.

По училищнитѣ здания. — Конгресътъ, като взема прѣдъ видъ: 1. че училищнитѣ здания сѫ отъ голѣма важность при водене на обучението; 2. че сегашнитѣ училищни здания сѫ негодни за тая цѣль; 3) че въ по-голѣмата часть отъ заселенитѣ мѣста е невъзможно построяването на хигие-

ночни училищни здания на срѣдства на общинитѣ, поради тѣхната економическа слабость, — рѣши: Изказва желание: държавата да направи единъ дългосроченъ заемъ, който да се употрѣби за тая цѣль, като се изплаща отъ държавата и общинитѣ по начинъ, опрѣдѣленъ съ особенъ законъ.

По продължителностьта на основното образование. — 1. Първоначалното образование да бѫде задължително, а не годинитѣ, които дѣцата трѣбва да прѣкаратъ въ училището; 2. Първоначалното образование да почва отъ 7-ма навършена година; 3) Задължителното образование да трае въ градоветѣ 4 години, а въ селата 5.

По броя на ученицитѣ въ отдѣлението. — Конгресътъ, като взема прѣдъ видъ: 1) за успѣшното водене на обучението главно условие е и броя на ученицитѣ, а също и обстоятелството, отъ колко отдѣления сѫ рѫководенитѣ ученици, намира: броя на ученицитѣ въ едно отдѣление не бива да надминава 50, а при слѣти отдѣления — 40.

Десети редовенъ конгресъ.

Откритъ на *4 юлий 1904 год.*, закритъ на 12 с. м. София.

Съставъ.

Участвували сѫ 68 учителски дружества, прѣдставлявани отъ делегати*), както слѣдва:

1. Берковско — Г. Филиповъ, 2. Бургазко — В. Каравасилевъ, 3. Дупнишко — Ал. Г. Младжовъ и Ал. Новаковъ, 4. Дрѣновско — Ст. Руневски, 5. Казанлѫшко — Е. Боршуковъ и Ив. Стояновъ, 6. Карнобатско — С. Йордановъ, 7. Луковитско — Хр. Малушевъ, 8. Новоселско — Р. Николовъ, 9. Провадийско — Хр. Георгиевъ и Ил. Тодоровъ, 10. Разградско — М. Герасковъ и П. Петровъ, 11. Русенско — С. Кадемовъ, 12. Радомирско — Д. Георгиевъ, 13. Софийско — Д. Х. Димовъ, Хр. Димитровъ и Ив. П. Кеповъ, 14. Тетевенско — Ст. Петковъ, 15. Търновско — Ю. Табаковъ, 16. Троянско — Ст. Дрѣнски. 17. Трънско — Н. П. Филиповъ, 18. Трѣвненско — Никифоръ Христовъ, 19. Ямболско — М. Донеузовъ, 20. Шуменско — Н. Никовъ, 21. Ломско — Ив. Кацовъ, 22. Айтоско — Ив. Мариновъ, 23. Брѣзнишко — Здр. Атанасовъ, 24. Видинско — Д. Филиповъ, 25. Варненско — Г. Пенчевъ и Д. Бълчевъ, 26. Габровско — К. Станчевъ, 27. Златарищко — Ив. Трифоновъ, 28. Котелско — Д. Константиновъ, 29. Никополско — Вл. Илиевъ, 30. Новопазарско — Т. Димитровъ, 31. Павликенско — Ст. Станевъ, 32. Пловдивско — К. Христовъ, 33. Севлиевско — Хр. Ганевъ, 34. Стрѣмско — Д. В. Поповъ, 35. Старозагорско — П. Ралевъ, 36. Силистренско — Д. Николовъ, 37. Сливенско — Ст. Василевъ, 38. Стражицко — Дан. Дочевъ, 39. Пирдопско — Хр. Нейчевъ. 40. Самоковско — Кр.

*) Гледай портрета на страница 109.

Максимовъ, 41. Хасковско—М. Ничевъ, 42. Бѣлослатинско—П. Василевъ, 43. Вѣленско—Хр. Аврамовъ, 44. Бѣлоградчишко—Г. Минчевъ, 45. Врачанско—М. Христовъ, 46. Добричко—Н. Георгиевъ, 47. Конушко—Д Ив. Чолаковъ, 48. Къзълагачско—Ст. Пехливановъ, 49 Новозагорско—Ив. Халачевъ, 50. Орѣховско—Ст. Баръмовъ и В. Ивановъ, 51. Орханийско—П. Ниновъ, 52. Панагюрско—Ст. Костурковъ, 53. Поповско—Т Самодумовъ, 54. Прѣславско—Ив Ю. Калчевъ, 55. Плѣвенско—Л. Кандевъ, 56. Т. Пазарджишко—Н. Петлешковъ, 57. Царибродско—Н. Кировъ, 58. Чирпанско—Д. Райковъ, 59. Рупчоско—Г. Чичовски. 60. Борисовградско—П. Орловски, 61. Ихтиманско—П. Пашевъ 62. Босилиградско—Ю. Захариевъ, 63. Кюстендилско—Г. Данаиловъ, 64. Ловчанско—П. Нековъ, 65. Харманлийско—В. Теневъ, 66. Фердинандско—Г. Кръстевъ, 67. Лѣсковско—Д. С. Денчевъ и К. Радомировъ, 68. Овчехълмско—Хр. Д. Бакърджиевъ.

Бюро. Прѣдсѣдатель: Г. Пенчевъ. Подпрѣдседатели: Ив. П. Кеповъ и Ст. Ст Руневски. Секретаръ: Хр. Нейчевъ

По възрасть, образование и пр., делегатитѣ се класифициратъ така:

по възрасть: отъ 20—25 г.—7, отъ 25—30 г.—37, отъ 30 год. нагорѣ—30, непоказани - 3;

по образование: висше—9, непълно висше—2, срѣдно—65, непълно срѣдно—1;

по видъ на училище, въ което учителствуватъ: класни—14, основни—61, свободни—2;

по години на учителствуване: до 5 г.—10, отъ 5 -10 г.—42, отъ 10 г. нагорѣ — 23, непоказани —2.

По-важни рѣшения.

а) *По организацията.*

1. *Тълкуване цѣльта на съюза.* — Х редовенъ конгресъ, сезиранъ съ въпроса „тълкуване цѣльта на съюза съ огледъ на естеството, характера, срѣдствата и тактиката му", като взема прѣдъ видъ дружественнитѣ мнѣния по този въпросъ, публикувани въ органа, досегашния животъ на съюза, както и социалното положение на учителя, намира: 1. Българскиятъ учителски съюзъ е организация професионално-обществена, която мѣри да рѣшава: *а)* професионални задачи, присѫщи на учителското звание, общи за всички народни учители. Такива сѫ: гарантиране свободата за убѣждения и обществена дѣйность, материално и служебно осигуряване;

б) обществени задачи, имащи прѣка връзка съ учителската служба. Такива сѫ: живо участие въ уредбата на учебното дѣло и спомагане да се развива то правилно въ прогресивенъ духъ по посоката на пълно и широко свѣтско образование.

Българскиятъ учителски съюзъ, слѣдователно, гони да рѣши учителския въпросъ и да спомогне за рѣшаването на общия училищенъ върху почвата на настоящето, тъй както то се развива.

II. За постигането на своята цѣль българскиятъ учител. съюзъ прѣдявява искания прѣдъ държавата, като води по отношение къмъ нея своя политика изразявана въ двояка тактика:

а) прѣдявителна, чрѣзъ ходатайство, застъпничество, освѣтление и петиции,

б) охранителна, чрѣзъ критика, апели и протести.

Българскиятъ учителски съюзъ търси съдѣйствието на прогресивнитѣ обществени сили, като се старае да ги освѣтлява върху училищнитѣ въпроси, да възбужда интересъ въ тѣхъ и да ги потиква къмъ активно участие въ тая область. Вслѣдствие на това произтича дългъ на всѣки членъ да работи съобразно съ своя политико-общественъ мирогледъ всрѣдъ обществото.

Но при това учителскиятъ съюзъ всѣкога запазва своята индивидуалность и самостоятелность, безъ да се обвързва съ ангажиментъ къмъ коя и да било политическа групировка.

За успѣшното водене на тая двояка борба, съюзътъ гарантира на всѣки свой членъ морална и материална подкрѣпа.

Но за да може съюзътъ да добие значение всрѣдъ обществото, конгресътъ подчертава като важна задача на съюза работата за личното усъвършенствуване на учителя по отношение на неговата подготовка като педагогъ въ училището и дѣятель въ обществото.

2. *По уволнението на учители.* — Конгресътъ като взе прѣдъ видъ: че учителитѣ въ окол. педагогически конференции съ исказване на мнѣнието си по програмата на основнитѣ училища не сж нарушили нито единъ отъ дѣйствующитѣ закони въ княжеството, а напротивъ сж изпълнили единъ служебенъ и професионаленъ дългъ, наложенъ въ случая отъ специално окржжно отъ министерството на народното просвѣщение, — рѣши: 1. Протестира най-енергично противъ бруталната постжпка на онѣзи български граждани и учители, които съзнателно подстрекаваха населението къмъ тероризиране на учителството и спомогнаха за изостряване отношенията имъ. 2. Протестира противъ рѣшенията на училищнитѣ настоятелства, окржжнитѣ училищни съвѣти за уволн-

ненитѣ и противъ подстрекателствата на духовнитѣ власти. 3. Скърби, че голѣма часть отъ българската преса, вмѣсто да изпълни най-добросъвѣстно своя дългъ въ случая, експлоатира въпроса за свои дребнави партизански интереси. 4. Настоява прѣдъ министра на народната просвѣта да погледне най-трезво на въпроса, като защити прѣдставенитѣ нему за наказание учители.

б. По обществено-училищни въпроси.

1. *По законътъ за училищнитѣ стопанства.* — X редовенъ конгресъ като взе прѣдъ видъ: че законътъ за училищнитѣ стопанства, макаръ и факултативенъ, гони да ангажира и увлече учителството въ една дѣйность, която по естеството си отива въ пъленъ разрѣзъ съ интереситѣ на учебното дѣло, защото: а) възбужда и развива спекулативенъ духъ въ учителството, б) ангажира го материално и чрѣзъ това рѣшително го отчуждава отъ грижливо и прѣдано отнасяне къмъ училищното дѣло, в) отнема му свободното врѣме и не му позволява да мисли: нито за своята възпитателна задача, нито за личното си съвършенствуване, г) като свързва съ земята духовнитѣ и материални интереси на учителя, тя убива неговата независимость и идейность, д) създава и ще създава неприязнени отношения между населението и стопанствующия учитель и разваля чрѣзъ това необходимата връзка между семейството и училището, — рѣши: 1. Обявява закона за училищнитѣ стопанства врѣдоносенъ за учебното дѣло и иска неговото отмѣнение; 2. Високо протестира противъ опитванието чрѣзъ явно незаконни и съвсѣмъ произволни разпореждания, каквито сѫ чл. чл. 34 и 2 отъ правилника за приложение закона да се направи закона фактически задължителенъ и да се налага произволно съвършено новъ и непрѣдвиденъ въ дѣйствующия законъ цензъ; 3. Задължава сдруженото народно учителство рѣшително да се обяви противъ прилагане закона за училищнитѣ стопанства и чрѣзъ усилена енергична пропаганда между всички учители да подготви почва за окончателното проваляне на самия законъ; 4. Задължава съюзнитѣ членове да се не ангажиратъ съ училищнитѣ стопанства и вмѣнява въ обязаность на учителскитѣ дружества да слѣдятъ строго отношенията на своитѣ членове къмъ прѣдметния законъ и изхождайки отъ цѣлитѣ на учителската организация да пазятъ всѣкога нейнитѣ интереси по начини, които уставътъ прѣдвижда.

2. *Издръжка на основнитѣ учители.* — Като взе прѣдъ видъ: 1. че всѣки служащъ работникъ трѣба да бжде прилично възнаграденъ, ако се иска да бжде той и интенсивенъ производитель; 2. че и тъй малкото възнаграждение на учителя не се изплаща редовно, особено оная часть, припадающа се на общината; 3. че нередовното изплащане отъ общината не всѣкога се дължи на нежелание, но и на невъзможность; 4. че принудителностьта за изплащане, наложена отъ държавата на общината, се отразява злѣ върху автономностьта на послѣдната — общината; 5. че сегашниятъ редъ на изплащане докарва антагонизма между учителя и общинскитѣ служащи; 6. че освободени общинитѣ отъ изплащане $^{1}/_{3}$ часть ще иматъ по-голѣма възможность, да се грижатъ за вжтрѣшната училищна наредба, относяща се до пособия, топливо и пр.; 7. че ако държавата поеме изцѣло исплащането заплатитѣ на учителитѣ, нѣма да се отнематъ училищата отъ автономното учреждение — общината, понеже въпросътъ е какъ да се исплаща, а не кой плаща; 8. че въ такъвъ случай трѣба да се изхвърли изъ употрѣба термина „училищенъ налогъ“, както нѣма „чиновнишки“, „воински“ и пр., налогъ; 9. че изплащането отъ държавата ще легне по-справедливо между всички общини, отъ които всѣка ще изплаща съразмѣрно податнитѣ си сили; 10. че за самия редъ, по който държавата ще изплаща, трѣба да се избере начинъ съ който учительтъ да не е принуденъ при получаване на заплатата си да губи учебно врѣме и да изразходва безполезно суми и отъ тъй малката си заплата; 11. че изплащането на заплатитѣ отъ държавата ще прѣмахне оня лошъ навикъ у настоятелствата да намаляватъ учителския персоналъ и да търсятъ ефтини учители; — изказва мнѣние: а) Основната заплата на основнитѣ учители да бжде 1200 лв., която да се повишава слѣдъ всѣки 4 години съ 300 лв. до 2700 maximum. б) Степенуването да се прѣмахне, а вр. новоназначенитѣ учители да получаватъ 1020 лв. в) Държавата да поеме изцѣло изплащането на заплатитѣ. г) Да не сжществува данъкъ съ специално име „училищенъ“. д) Да се подобри реда въ изплащането.

3. *Софийскиятъ университетъ и педагогиститѣ.* — Като взе прѣдъ видъ: 1. Че педагогическитѣ училища въ насъ сж признати за срѣдни специални училища; 2. Че тѣ освѣнъ специалната даватъ и достатъчно обща подготовка,

за да могатъ тѣхнитѣ възпитаници да слѣдватъ успѣшно въ всѣко висше училище по своята специалность; 3. Че управлението на висшето училище нигдѣ до сега не е доказало, че педагогиститѣ, които сѫ слѣдвали и свършили това училище, сѫ се указали неподготвени да възприематъ висшата наука, — напротивъ, почти всички сѫ свършили съ успѣхъ висшето училище, а нѣкои даже сѫ излѣзли и съ перо въ нашия печатъ — педагогически обществено-наученъ, — рѣши: 1. Счита, че е несправедливо затварянето вратитѣ на висшето училище за педагогиститѣ, 2. Настоява да се приематъ тѣ за редовни студенти въ педагогическия отдѣлъ.

Управителни тѣла
на
Българския Учителски Съюзъ
(1895—1905).

Първоначално сѫ избирани по 2 комитета: управителенъ и контроленъ. Слѣдъ III конгресъ остава само управителенъ. Всѣкога изборитѣ сѫ извършвани отъ конгреситѣ. Само първия управителенъ комитетъ е избранъ отъ Софийското дружество по пълномощно отъ I конгресъ.

I съюзна 1895—96 год.

Контроленъ комитетъ: *Ц. Сталийски, Г. Пенчевъ, Н. Стойновъ. З. Кировъ, Д. Негенцовъ, Ст. Костурковъ* и *Н. Цаневъ.*

Управителенъ комитетъ: *Димитъръ Крусовъ* — прѣдседатель, *Р. В. Радевъ*—подпрѣдседатель, *Христо Н. Димитровъ*—касиерь, *Т. Златева*—библиотекарь, *Ив. Коларовъ* и *Т. Касабова*—секретари, *К. Спировъ, Т. Г. Влайковъ* и *Як. Янковъ*—съвѣтници.

II съюзна 1896—97 год.

Контроленъ комитетъ: *Д. Негенцовъ, Г. Пенчевъ, Ек. Стоичкова, Г. Недѣлчевъ, Д. Господиновъ; Хр. Ганевъ* и *Ср. Иовчевъ.*

Управителенъ комитетъ: *Р. В. Радевъ* — прѣдседатель, *Г. Кривошиевъ*—подпрѣдседатель, *К. Георгиевъ* и *Игн. Анастасовъ*—секретари, *Хр. Н. Димитровъ* и *Д. Янковъ*—

касиери, *Т. Златева*—библиотекарь, *Г. Брадинска* и *Ц. Сталийски*—съвѣтници.

Отъ тѣхъ: *К. Георгиевъ, Игн. Анастасовъ, Г. Брадинска* и *Д. Янковъ* сж избрани отъ Софийското дружество допълнително вмѣсто подалитѣ оставка по разни причини: *Крусовъ, Влайковъ, Касабова* и *Клисаровски.*

III съюзна 1897—98 год.

Управителенъ комитетъ: *Ив. Мошевъ* и *Н. Ив. Харлаковъ*—секретари, *Хр. Ганевъ*—касиеръ и *Ек. Стоичкова* и *Ив. Ст. Андрейчинъ*—съвѣтници.

Останалитѣ, избрани отъ III конгресъ, членове на комитета: *Т. Г. Влайковъ, Игн. Анастасовъ, Ал. Юрдановъ* и *Хр. Н. Димитровъ* си подали оставкитѣ и не сж замѣствани до края на годината съ други.

IV съюзна 1898—99 год.

Управителенъ комитетъ: *Т. Г. Влайковъ* — прѣдседатель, *Хр.* Г*аневъ*—подпрѣдседатель, *Цв. Стояновъ и Д. Цвѣтковъ*—секретари и *Ив. Пеневъ*—касиеръ.

V съюзна 1899—900 год.

Управителенъ комитетъ: *М.* Г*ерасковъ*—прѣдседатель, *Цв. Стояновъ*—подпрѣдседатель и библиотекарь, *М. Стояновъ и Ал. Ив. Радославовъ*—секретари, *Д. Цвѣтковъ* — касиеръ.

VI съюзна 1900—901 год.

Управителенъ комитетъ: *М.* Г*ерасковъ*—прѣдседатель, *Ив. Н. Пеновъ*—подпрѣдседатель, *Д. Цвѣтковъ*—касиеръ, *Е. Марковски*—дѣловодитель, *Ив. Мариновъ и Ал. Ив. Радославовъ*—секретари и библиотекари, Г. *Пенчевъ и В. Тодоровъ*—съвѣтници.

VII съюзна 1901—902 год.

Управителенъ комитетъ: *М. Герасковъ*—прѣдседатель, *М. Пундевъ*—подпрѣдседатель, *Д. Л. Димовъ*—секретарь-касиеръ, *Ал. Ив. Радославовъ*—библиотекарь, Г. *Пенчевъ и В. Тодоровъ*—съвѣтници. Отослѣ по прѣдложение на комитета и удобрение на дружествата комитетътъ е допълненъ съ още двама съвѣтници: *М. Стояновъ и Д. Тодоровъ.*

VIII съюзна 1902—03 год.

Управителенъ комитетъ: *М. Гераскoвъ* — прѣдседатель, *М. Пундевъ*—подпрѣдседатель, *Д. х. Димовъ*—секретарь-касиеръ до 28 януарий, отъ която дата се е оттеглилъ отъ комитета, *Ал. Ив. Радославовъ*—библиотекарь до 28.I., отъ която дата става и. д. секретарь-касиеръ до 11.V., отъ която пъкъ дата и той се оттеглилъ отъ комитета, *Ст. Костурковъ*, Г. *Пенчевъ* и *Хр. Ганевъ*—съвѣтници.

IX съюзна 1903—04 год.

Управителенъ комитетъ: *Хр. Ганевъ* — прѣдседатель, *Ст. Костурковъ*—подпрѣдседатель до 1.X, когато се оттеглилъ отъ комитета и по прѣдложение на послѣдния и удобрение отъ др-ствата замѣстенъ съ *Ив. П. Кеповъ*, *Д. Х. Димовъ*—секретарь-касиеръ до 20.I, когато се оттеглилъ отъ комитета, *Здр. Атанасовъ*—библиотекарь до 20.I, а отъ тая дата секретарь-касиеръ, *Т. Ив. Чичовски*, Г. *Пенчевъ* и Г. *Стояновъ*—съвѣтници.

X съюзна 1904—05 год.

Управителенъ комитетъ: *Хр. Ганевъ* — прѣдседатель, *Ив. П. Кеповъ*—подпрѣдседатель, *Здр. Атанасовъ*—секретарь-касиеръ, *Н. Т. Дончевъ*—библиотекарь, *Т. Ив. Чичовски*, Г. *Пенчевъ* и Г. *Стояновъ*—съвѣтници.

Съюзенъ печатъ.

(1895—1905)

Прѣзъ юбилейния периодъ съюзниятъ печатъ се е прѣдставлявалъ изключително отъ единъ органъ—вѣстникъ. Такъвъ е билъ първо „Учителски Другарь“, а послѣ—до днесъ — „Съзнание“.

„Учителски другарь“ е започнатъ отъ 13 мартъ 1895 год., като частно издание на Софийското окол. учителско дружество „Неофитъ Рилски“. Като частенъ органъ е излѣзълъ въ 20 броя. Отъ 21 брой по рѣшение на първия учредителенъ конгресъ на съюза той става органъ на послѣдния. —Като органъ на Българския Учителски Съюзъ излѣзълъ е прѣзъ тритѣ първи съюзни години напълно и е започналъ

четвъртата си годишнина (съ 10 броя), когато и биде прѣименованъ въ „Съзнание“. Прѣзъ третата съюзна година, по врѣме на разцѣплението „У. Др.“ излизаше едноврѣменно въ двѣ паралелни издания подъ сжщото име — едно на стария управителенъ комитетъ и второ на новия управителенъ комитетъ, което и бѣ признато за законо издание. Изданието на първия комитетъ започва отъ 22 брой (3-та годишнина) и спира съ 32-33 брой (сжщата годишнина). Изданието на втория комитетъ започна съ брой 22 (трета годишнина) и завърши годишнината (52 брой).

„Съзнание“ започва да излиза слѣдъ IV конгресъ, отъ 14 августъ 1898 година. Излизалъ е редовно всѣка година до днесь. Съ текущата годишнина ще изпълни вече седемъ-годишно излизане.

Редакциони комитети и редактори.

„Учителски Другарь“.

Отъ 29 юлий 1895 год. до 9 септемврий 1896 г. (бр. 21 година I до бр. 21 год. II) е излизалъ *подъ редакцията на управителния комитетъ.*

Отъ 9 септемврий 1896 г. до 19 юлий 1897 год. (бр. 21 год. II до 21 бр. год. III) е излизалъ подъ редакцията на тричлененъ редакционенъ комитетъ, избранъ отъ управителния съвмѣстно съ контролния комитети, състоящъ отъ: *Д. Негенцовъ, Р. В. Радевъ и Ц. Сталийски.*

Отъ 9 августъ 1897 г. започватъ двѣтѣ паралелни издания: Изданието на избрания отъ III конгресъ управител. комитетъ започва съ брой 22, подъ редакцията на нарочно избранъ отъ конгреса редакторъ *Д. Негенцовъ*, само нѣколко броя слѣдъ което, поради напущането на редактора, прѣминава подъ редакцията на управител. комитетъ (при главно участие на членоветѣ му: *Н. Ив. Харлаковъ*, *Ив. Мошевъ*. и *Хр. Ганевъ*) до сключването на съюзната година. Прѣзъ врѣмето отъ началото на февруарий до срѣдата на май редактирането на вѣстника бѣ възложено на *Ангелъ Николовъ* и *Еню Марковски*. — Изданието на стария управителенъ комитетъ (бр. 22 до 33) е излизало подъ редакцията на самия управителенъ комитетъ, подъ главното ржководство на *Р. В. Радевъ* и *Ц. Сталийски.*

„*Съзнание*".

Първа годишнина 1898/1899 г.—редакционенъ комитетъ, избранъ отъ конгреса: *Г. Г. Влайковъ* и *Хр. Ганевъ*.

Втора годишнина (1899/1900) — редакционенъ комитетъ избранъ отъ конгреса: *Ив. Коларовъ* и *Е. Марковски*.

Трета годишнина (1900/1901) — редакционенъ комитетъ: *М. Герасковъ*, избранъ отъ управител. комитетъ, и *Е. Марковски*, избранъ отъ конгреса.

Четвърта годишнина (1901/1902) — единъ редакторъ, избранъ отъ конгреса: *М. Герасковъ*.

Пета годишнина (1902/1903) — единъ редакторъ, избранъ отъ конгреса: *М. Герасковъ*.

Шеста годишнина (1903/1904) — единъ редакторъ, избранъ отъ конгреса: *Хр. Ганевъ*.

Седма годишнина (1904/1905) — единъ редакторъ, избранъ отъ конгреса: *Хр. Ганевъ* и единъ помощникъ, назначенъ отъ комитета: *Т. Малиновъ*.

Издръжка.

Срѣдствата за обдържане на органа прѣзъ всичкитѣ години сж се вземали отъ съюзната каса, за която и ежегодно сж били прѣдвиждани въ бюджетитѣ на съюза. Едва прѣзъ 1903/904 година (IX съюзна — VI годишнина на „Съзнание") се състави подъ отдѣлна глава въ общия бюджетъ на съюза приходо-разходенъ такъвъ за органа.

До 1900/901 година (III годишнина на „Съзнание") разходитѣ по органа сж надминавали приходитѣ, които сж добивани отъ него (абонаменти и публикации), тъй че ежегодно издръжката му е поглъщала извѣстно по-голѣмо или по-малко количество готови съюзни суми. Отъ тая година, обаче, насамъ, приходитѣ отъ вѣстника редовно сж покривали необходимитѣ разходи и даже сж давали излишеци въ полза на съюзната каса.

Нѣколко цифрови данни ще покажатъ най-добрѣ това положение.

„Учит. Другарь",	1895—1896 г.,	е субсидиранъ съ	1223·37 л.
„ „	1896—1897 „	„ „ „	4119·38 „
„ „	1897—1898 „	„ „ „	1631·95 „
„Съзнание"	1898—1899 „	„ „ „	3149·64 „
„	1899—1900 „	„ „ „	479·66 „
„	1900—1901 „	дава излишекъ	1453·66 „

„Съзнание“	1901—1902 г. дава излишекъ	364·85	„
„	1902—1903 „ „ „	1980·80	„
„	1903—1904 „ „ „	662.11	„

Прѣзъ послѣдната (текущата—1904/905 г.), ако се сѫди по числото на абонатитѣ отъ I полугодие (1956), колкото никога до сега не сѫ достигали, очаква се сѫщо единъ излишекъ, макаръ че и разходитѣ по вѣстника тая година сѫ повече отъ тия за всички досегашни годишнини. Така, по бюджетъ е прѣдвиденъ разходъ отъ 9720 л. срѣщу такъвъ сѫщо приходъ, но при допущението на 1600 платили абонати. А ние виждаме, че числото на абонатитѣ прѣзъ I полугодие надминава значително това бюджетно основно число.

Изобщо приходитѣ отъ вѣстникътъ взеха да покриватъ разходитѣ и да даватъ излишъци отъ тогава, когато конгресътъ взе рѣшение, да се въведе дружествената гаранция за абонирането.

За редакторитѣ на органа прѣзъ всички години е платено хонораръ както слѣдва:

1895—1896 г.	— 477·50 лв.	1900—1901 г.	— 3490·10 л.
1896—1897 „	— 2655·— „	1901—1902 „	— 2600·— „
1897—1898 „	— — „	1902—1903 „	— 2600·— „
1898—1899 „	— 2535·15 „	1903—1904 „	— 3000·— „
1899—1900 „	— 3187·40 „	1904—1905	(неизтекла) „

Изобщо, за всички години*) по издържка на органа *изразходвани* сѫ 64711·71 лв. (за редактори 20545·15 лв., за печатъ 32393·73 лв., за наемъ, отопление и пр. (само за послѣднитѣ 2 години — 1901|902 и 1903|904 г., защото за първитѣ години тия разходи сѫ били за смѣтка на управлението на съюза) 433·60 лв., за експедиция 8291·54 и пр. (Глед. таблицитѣ на стр. 67 и 68, III—Съюзенъ органъ) А приходитѣ отъ вѣстника за всички години възлизатъ на 58568·41 лв., (отъ абонаментъ 54837·80 лв., отъ публикации 3730·61 лв.). За десеттѣ години, значи, съюзниятъ органъ е костувалъ на съюзната каса всичко 6143·30 лв.

А услугитѣ, които той е принесълъ на съюзното дѣло, не ще съмнѣние, далечъ надминаватъ тая нищожна материална жертва. Тѣ, впрочемъ, не бива и не могатъ да се измѣрватъ съ парична мѣрка.

---

*) При слѣдващата смѣтка текущата година не се взема подъ внимание. Така, за смѣтка на т. година има постѫпили около 1000 лв. недоборъ отъ абонаментъ, но тая цифра е сѫщо така изпустната.

МАРТИРОЛОГЪ
на Българския Учителски Съюзъ
1895—1905.

Христо Д. Максимовъ.

Роденъ въ Самоковъ на 1 февр. 1867 год. † 13 априлъ 1902 г. въ София.

Страниците на нашата къса история следъ освобождението отбелезаха изпърво една просто чудовищна апатия на новото управление къмъ народното просвещение. Като че ли народното просвещение не бе вече потребность на народа, като че ли то не бе нито по-висшъ интересъ за самата държава. Малко по късно, съ закона отъ 1885 г. и съ оня отъ 1892 год., държавата се явяваше съ повече парични жертви, съ повече интересъ и грижи, но все пакъ въ тези утешителни прояви не се четеше толкосъ разбиране и ценене на народното просвещение само по себе, колкото едно желание да се направи нещо и за това дело, за да бѫде *миръ* и за да се развее още едно знаме въ партизанската борба. . . .

И пакъ, надали народното просвещение би обърнало вниманието на управниците и надали държавата би се загрижвала толкосъ за него, ако недоволството и роптанието не пробиваха все по-дълбоко въ учителските редове А това зараждаше борба. . . .

И тя не закъсне. Народните учители, макаръ и още слаби, почнаха да издигатъ гласъ, изникнаха списания, появиха се и смели, съзнателни борци, които будеха и организираха сили за борбата. Едничкото списание, което веднага отрази въ страниците си въжделенията на времето и застана на чело на движението, безспорно бе и остана до днесъ списанието „Учитель". Неговиятъ основатель и редакторъ скоро набра сили около себе си, за да поведе отчаяна борба срещу мрака и подържниците на мрака. И той

я води цѣли деветь години неотстѫпно, безъ отдихъ, като слѣдѣше на всѣка крачка врага и го сразяваше.

Прѣзъ тѣзи деветь години учителството прѣкара най-тежкото врѣме на културната борба, то се раздвижи, самосъзна, организира се и. слѣдъ отчаяна борба, въ която даде многобройни и скѫпи жертви за народа и неговата просвѣта,

Христо Д. Максимовъ.

това учителство изпъкна и днесъ то е надмощенъ факторъ. И въ редицата жертви личната е на оня, който бѣ прѣвъ отразилъ въ своя духъ нещастията и бѣдитѣ на народното просвѣщение, на оня, който не се спрѣ прѣдъ нищо въ борбата, на оня, който не свали знамето, докогато жестоката сѫдба не свали знаменосеца въ гроба!

Самъ народенъ учитель, покойниятъ Христо Д. Максимовъ, сѣти по-дълбоко учителскиятъ дългъ и скоро се прѣдаде на публистична дѣйность, бурна, тежка, но едничка, която се налагаше, едничка, която можеше да отвори пѫтища, да издигне учителството, да организува сили и да просвѣти народа. Съ дълбокото съзнание, че *„училището създава бѫдещето на народа“*, той се прѣдаде всецѣло на служба на това училище.

Прѣди това, покойниятъ болно чувствуваше народното тегло, — въ стихъ и проза, съ неодържима мощь на широкообятенъ духъ и на любеще сърдце, се помѫчи да учи, да рѫководи, да напѫтствува народа по-прѣко, по-бързо къмъ щастие и добро, но скоро той се повръща и, обзетъ отъ истината, че „училището създава народното бѫдеще“, той основава списанието „Учитель“, съ което мѣри да извика на дѣйность множество такива, като него пълни съ любовь къмъ народа, труженици. Отъ малко, скромно, като за опитъ само, това списание бързо растѣше и заедно съ ръста на българския учитель издигна се и то и обхвана широко, пълно и съ достойнство движението на най-бурната и най-обилната възрасть на българското народно просвѣщение.

Когато пъкъ извиканото отъ натиска на живота и отъ свѣтлата струя на печата учителско раздвижване потърси да се организува и въ сдружени сили да се впусне въ борбата за народното добро, покойниятъ, макаръ и отслабналъ, изнуренъ, грохналъ отъ тежкитѣ изпитни и денонощни трудове, основава още единъ органъ за учителската кауза — „Учителска Дружба“. Това бѣ тъкмо въ най-важниятъ моментъ на величавото начало — моментъ, който може да бѫде и гибеленъ за високото и тъй омайно начало на дружность и дружна борба. Отъ тоя моментъ вниманието на покойния е удвоено, то е и насочено главно къмъ това — да разчиства пѫтя на пороя, за да извърши той своя пѫть безъ разрушение. . . Болно сѣщате и сега страданията на покойния и сладостни трепети ви обзематъ, когато, слѣдъ отбиване на нѣкоя прѣчка или слѣдъ прѣмахване на нѣкоя грѣшка, четете неговото невинно и чисто дѣтско тържествуване. Паметни сѫ чудеснитѣ страници на „Учитель“, които свидѣтелствуватъ, какво е чувствувалъ покойниятъ и какъ е прѣживѣвалъ той онова врѣме, когато народнитѣ учители се сбираха за пръвъ пѫть на учителски конгресъ! И какъ той

цѣлъ се обзема по-послѣ, когато се появиха вѫтрѣшни раздори, само отъ една идея — да спасява!

Но затова и най-многото и най-тежкитѣ удари, често пѫти дори и отъ скѫпи другари, се сипѣха и връзъ тоя отъ първа величина ратникъ на истината. И пакъ тоя ратникъ не се спрѣ, не се поколеба ни на минута, а продължи все съ сѫщия жаръ, все така цѣлъ прѣданъ на идеята, да движи само истината.

Като школенъ белетристъ покойниятъ е единъ въ нашата книжнина — това е особеность, която внесе въ нашата книжнина картини, които никога нѣма да изгубятъ интересъ и наслада. Като школенъ съратникъ, педагогъ и човѣкъ, той остава свѣтълъ умъ, чиста и високоблагородна душа.

За сдруженитѣ учители пъкъ страницитѣ на „Учитель" прѣзъ 1897 и 1898 год. — врѣмето на най-тежкитѣ изпитни за сдружаването, ще останатъ на вѣчни врѣмена скѫпи уроци, бащински назидания.

Иванъ Мошевъ.

„Има смисълъ живота,
„Има защо да се живѣе".

„Трепетно се свива сърдцето прѣдъ спомена на току-що откосения цвѣтъ, прѣдъ образа на току-що склопилия очи безукоризненъ дѣецъ".— Съ тия горѣстни думи Плѣв. ок. уч. др-во „Бр. Миладинови" започва биографич. очеркъ на своя обиченъ и незабравимъ членъ, оплаканъ и отъ цѣлото сдружено бълг. уч-во, което прѣдъ хладния гробъ на Мошева видѣ и позна онова чудовище, називаемо урисия на бълг. народ. уч-во, задушваще най-достойното изъ редоветѣ на българ. безкористни дѣйци! . . .

Иванъ Мошевъ е роденъ въ гр. Трѣвна на 7 януари 1877 год. Въ родното си мѣсто той добилъ II класно образование. Наскоро умиратъ родителитѣ му. Слѣдъ туй той напуща Трѣвна и въ гр. Пловдивъ свършва съ успѣхъ гимназиалното си образование въ 1895 год.

Прѣзъ 1895|96 и 96|97 уч. год. той учителствова въ Плѣвенското IV класно м. училище. Послѣднитѣ 2 години проживѣ въ София, въ качеството си на редовенъ студентъ по правото и сѫщеврѣмено единъ отъ редакторитѣ на „Уч.

Другарь", членъ на Упр. Комитетъ на уч. съюзъ, и найсетнѣ за кратко врѣме чиновникъ въ стат. бюро . . . Ето вкратцѣ ония занятия, които биваха по необходимость залавяни отъ оня работливъ дѣецъ, който въ всѣка дѣйность дирѣше „нейния смисълъ, нейното разумно изпълняване, тъй както святия дългъ ни зове . . ."

Мошевъ страстно обичаше своето поприще — учителството, въпрѣки всички незгоди и спънки, съ каквито е изобилванъ нашия учил. животъ. „Азъ не мога да си прѣдставя що бихъ билъ друго, ако случаятъ ме откжснѣше отъ уч-то", често се запитваше той прѣзъ първитѣ години. А тоя „случай" дойде тъй скоро! Мошевъ биде уволненъ.

Мошевъ хубаво съзнаваше, че влиянието на училището се парализира отъ цѣла редица други отрицателни влияния, но туй го не отчайваше, защото „и малкитѣ камъчета сж потрѣбни при зиданeто на грамаднитѣ градежи, поне за циментъ на зданието, а бива ли работницитѣ да скръстятъ ржцѣ, когато всичко наоколо гъмжи на развала?! . ." Негова полетъ бѣ широкъ. Въ живота, всрѣдъ кипежа на неравната борба до страната на измжчванитѣ и онеправдани работници . . . — Ето полето, дѣто смѣлия ратникъ осѣщаше своето мѣсто . . . Той бѣ начетенъ социалъ-демократъ по убѣждение.

Млада още, тогава уч. орг-ция имаше „боеви" характеръ. Мошевъ бѣ единъ отъ първитѣ й членове и достойни ратници, какъвто си остана и до послѣдни минути. Въ Плѣвенъ въ сърдцата и умоветѣ на сдруж-тѣ учители, Мошевъ чрѣзъ своето дружеско влияние остави такива дири, които само смъртьта е въ състояние да заличи . . . Чрѣзъ своитѣ публични събрания, сказки, прѣдставления и вечеринки, вечер. и празднични занятия въ града и по селата уч. др-во си извоюва име, а до голѣма степень туй се дължеше Мошеву . . . Особено благотворно влияеше той на селскитѣ учители: съ своето горѣщо другаруване съ тѣхъ, съ своитѣ съвѣти и знания, съ своята скромность и искреность . . . той заразяваше и привързваше всички, които се запознаваха съ него. За да услужи на другаря си, той бѣ готовъ на самопожертвоване. Пишущия тия редове му бѣ гость прѣзъ врѣме на IV уч. конгресъ. Наканихме се да спимъ. „Лѣгай тукъ!" каза ми той и ме покри съ единствената си черга върху своето дървено „студентско" одърче. Мислѣхъ, че и

той ще дойде до мене. Задрѣмалъ съмъ. Чувамъ нѣщо шумоли. Гледамъ — Иванъ постила по дюшемето изхвърлени вѣстници. „Що правишъ бѣ?“ — „Постиламъ си да спа!“ дума той и се смѣе отъ сърце (а суха кашлица продира неговитѣ вече заразени гърди). Азъ не му дадохъ да се изтезава. Той ми обясни, че билъ навикналъ на „кораво“, защото отъ нѣкое врѣме идвали почти всѣка вечерь „другари“ — изпъдени отъ разни крайща уч-ли и „съ помощьта на вѣстницитѣ уреждали славенъ пансионъ! . . . .“

Иванъ Мошевъ.

Такъвъ бѣ Иванъ като учитель, общ. дѣецъ и другарь! Нъ той въ кратко врѣме си извоюва име и като писатель. Той имаше всестрално образование, добито чрѣзъ извънредно много четене, бесѣдване и тънко взиране въ живота. Найновитѣ вѣяния въ изящнитѣ изкуства му допадаха на сърце.

По настроение и сърце Мошевъ обладаваше истински поетически дарби. Въ неговитѣ творения се разлива една

тжга, прѣдъ съзнанието на близката нежелателна, но неизбѣжна смърь, — тжга, размѣсена съ силна злъчь противъ житейскитѣ неправди. Отъ друга страна пъкъ на всѣка страничка бликатъ любовни струи къмъ живота „къмъ цѣлия свѣтъ“ . . . Мошевъ сътрудничеше въ „Уч. Другарь“, „Съзнание“, „Пр. Дѣло“, „Съвр. Прѣгледъ“ и пр.

Както спомѣнахме, Мошевъ създаде оная задушевность, която и до сега сѫществува между нѣколкото десятки членове на Плѣв. уч. др-во, гдѣто имаше широко поле за още по-голѣма дѣйность. Но тогава живота го извика на още по-важна и отговорна съюзна работа. Доста младъ, той биде поставенъ на най-високата длъжность въ нашата организация — членъ на упр. комитетъ и единъ отъ редакторитѣ на съюзния вѣстникъ. Неговитѣ заслуги тукъ сж отъ голѣмо значение за съюза, който по онова врѣме изпитваше тежка вжтрѣшна криза, която грозеше да го разнебити изъ коренъ. Като делегатъ на III уч. конгресъ, когато лъснаха *разцѣпленията* между сдруженитѣ уч. редове, като членъ на „новия“ упр. комитетъ и редакторъ на „Уч. Другарь“, като делегатъ и въ IV уч. конгресъ и пр., неговитѣ симпатии бѣха напълно на страната на тъй наречената „лѣвица“ („матрози“) въ учит. съюзъ. Слѣдъ III конгресъ върху Мошевитѣ плѣщи падна най-тежкия товаръ. По едно врѣме Ив. Мошевъ остана почти самъ самниничъкъ и за управ. комитетъ, и за редакционенъ комитетъ, и за всичко . . . плюсъ при това редовенъ студентъ безъ пукната пара въ джеба при усилваща се грѫдна болесть . . . „Славно положение! . .“, както виждате.

Отъ сега нататъкъ Ив. Мошевъ явно прѣдчувстоваше своята близка смърть. Туй го нервираше и озлобяваше. Жалъ бѣ му, че не ще може повечко „да поработи“, че врѣме не му остава да реализира „своитѣ планове и мечти“, които се изработваха въ него до сега.

„Азъ младъ умирамъ . . . Ахъ, колко ми се иска да живѣя! Каква голѣма тжга е наблѣгнала душата ми въ този часъ, като си помисля, че ще умра, а пъкъ още нищо не съмъ свършилъ отъ онова, за което отдавна мечтаехъ! Но азъ се утѣшавамъ съ една мисъль, че не съмъ само азъ съ тѣзи желания и стремления, че едно макаръ и сега у насъ малочислено поколѣние — младо и честно — ратува за това, което човѣшки дългъ ни налага . . .“ Туй е послѣдньо утѣшение на умиращия жрецъ, туй е неговия святъ завѣтъ! И

само тая надежда, че други ще подхванатъ и доизкаратъ дѣлото, на което той даде себе си изкупителна жертва, го окриляше прѣдъ прага на гробътъ и го караше по-спокойно да заклопи своитѣ жадни за животъ и за работа очи. . .

Плѣв. уч. др-во „Бр. Миладинови" побърза на врѣмето си да засвидѣтелствова своята любовь и признателность къмъ своя незабравимъ другарь, като събра и издаде „по-важнитѣ му разкази и статии съ кратка биография и портрета му съ особенъ „сборникъ" . . . Градското читалище въ Плѣвенъ, на което Мошевъ подари книгитѣ си, изработи портрета му на голѣмъ форматъ и го закачи между другитѣ си благодѣтели въ голѣмия читалищенъ салонъ. А българ. сдр. уч-во би трѣбвало да се погрижи и направи нѣщо за увѣковѣчаване паметьта на тоя свой труженикъ, гробътъ на когото е буренясалъ изъ крайнинитѣ на Орландовци! . . .

И тъй, на 4 ноемврий 1899 год. Ив. Мошевъ съ горчива тъга прѣдъ „съзнанието на ранна смърть" прѣдаде духъ въ Софийската Александровска болница. Погребението му стана въ София повече отъ скромно.

Това е то Иванъ Мошевъ — рожба и жертва на днешното врѣме, което създава достойни дѣйци, за да ги убие още не разцъфнали, още не успѣли да дадатъ широкъ размахъ на своята желѣзна воля . . . Това е тя българската урисия! Урисията на онзи забравенъ отъ висшитѣ крѫгове и смазванъ отъ властитѣ труженикъ, който умира съ задоволството, че е принесалъ своя пай прѣдъ народния олтарь... Умира прѣдъ съзнанието, че „живя, ала имá за какво" . . .

Поклонъ прѣдъ прахътъ ти, скромний труженице! Младото, идейното бъл. учителство почита паметьта ти, готово да те послѣдва въ името на идейнитѣ си срѣмежи. . .

Поклонъ!

Г. Стояновъ.

Ангелъ Николовъ.

Ангелъ Дончевъ Николовъ е роденъ на 25-й юлий 1874 год. въ града Шуменъ отъ родители еснафи. Слѣдъ свършването на V-й класъ въ мѣстното училище, той става учитель въ с. Тича, Османъ-Пазарско. Животътъ му тукъ не е билъ отъ примѣрнитѣ. „Азъ бѣхъ тогава момче съ твърдѣ разпустнатъ животъ навънъ", казваше си той въ

споменъ за това врѣме. На слѣдната година той наново постжпя въ училище — въ педагогически курсъ. Сега той тукъ билъ въведенъ въ единъ крѫжокъ отъ сериозни младежи курсисти, които тайно отъ учителитѣ се събирали на бесѣди, дѣто се чело, спорило и размишлявало върху разни научни и обществени въпроси. Този крѫжокъ, споредъ признанието на самия Ангела, е ималъ рѣшаваще влияние върху него. „Той ме извади отъ батака, нему азъ дължа всичко“, буквално тъй ми е казвалъ той самъ, кога отворѣше приказка по този въпросъ. Подъ неговото (на крѫжока) именно влияние той почва да чете, и за пръвъ пѫть вниманието и възпитанието му се ориентирватъ къмъ социализма. Съ свършването на педагогическото училище Ангелъ става прѣзъ 1894—95 учебна година учитель въ с. Смѣдово, членъ е на Прѣславското околийско учителско дружество, дѣто зима живо участие въ демонстрациитѣ за осуетяване избора за висшия учебенъ съвѣтъ. Когато на слѣдната година дойде учитель въ Варна, отъ него по-прѣданъ участникъ въ съюзното дѣло нѣмаше. Въ туй врѣме политическата и противоучителска реакция на управляващата „народна партия“ продължаваше да бѣснѣе въ Варна, както врѣдъ изъ България. Тя не можеше да не засѣгне Ангела. Слѣдствие прѣдизвиканитѣ отъ страна на извѣстния развъленъ Стоиловъ партизанинъ Бобчевски демонстрации въ една учителска вечеринка, четирма учители, слѣдъ 40-тѣ лани, се уволняваха. Въ числото имъ сж Ангелъ и еднакво нещастната днесъ сжщо покойна другарка Анна Радионова. Това уволнение бѣше сждбоносно за тия двамата. Пропѫдиха демонстраторитѣ далечъ къмъ границата на сѣверъ въ Добруджа (Радионова отиде да чете днитѣ на колебливото си здравие въ едно отъ Провадийскитѣ села). Селата на сѣверъ и изтокъ отъ Добричъ до ромѫнската граница сж изобщо малки и изолирани, навредъ по тѣхъ владѣе лишението отъ най-елементарнитѣ необходимости за единъ културенъ човѣкъ, учитель, при това незадоменъ чужденецъ. На седмицата еднажъ се събирахме въ Добричъ на топла и угодна храна. Прѣзъ есеньта и зимата Ангелъ денѣ учѝ дѣцата на с. Вели-Факж, самъ учитель на нѣколко отдѣления, а вечеръ събирà възрастнитѣ селяни, четé имъ и бѣсѣдувà съ тѣхъ най-вече „по политика“, за да се отдръпне слѣдъ туй самъ самнинячекъ въ стаята си, въ училището, дѣто слѣдъ 2—3 часа четене лѣга

да се отмори за нова работа на сутриньта. По-нататъкъ, къмъ това се прибавиха грижитѣ и енергията по издаването на „Учит. Движение“, за появяването на което Ангелъ бѣ единъ отъ най-настойчивитѣ инициатори. Послѣдицитѣ отъ единъ така силно напрѣгнатъ животъ, посрѣдъ лишения, незакъснѣха да се явятъ върху единъ посрѣдствено здравъ организъмъ. Напролѣтъ Ангелъ се разболѣ, разрѣши му се двумѣсеченъ отпускъ, съвѣтванъ, при това, отъ лѣкаря, да

Ангелъ Николовъ.

си отиде у дома, като напустне учителството. Послѣднето Ангелъ не можеше да направи, а за по-голѣми здравословни удобства отиде та прѣкара отпуска въ Варна. Лѣкувайки се тамъ, той не е можалъ да се въздържи отъ да не спохожда редакцията на любимото общо чадо на групата, до като по едно врѣме даже поема върху си тежката работа на редакторъ-уредникъ. Полуоздравялъ, той се завърна наново въ

село, но вече злѣ измѣненъ: черно, безкръвно лице, мѫтни хлътнали очи, кашлица и др. Въ това си състояние той бѣше особенно невеселъ. Слѣдъ изпита, още не дорѣшилъ да даде или не оставка отъ село, писмото на Министерството до тримата редактори на „Учит. Дв.“ му прѣдлагаше некрасивата дилема: спиране на вѣстника или уволнение. За самоохраната си, държавата, която Ангелъ при все туй не отричаше по принципъ, стига тя да бѫдеше въ бѫдещето социалъ-демократическа, завидѣ у бѣдния Ангела послѣднето село, дѣто бѣ намѣрилъ прибѣжище, но въ мизерията на което нему се подкосѣваше живота изъ дъно! Уволненъ, той замина студентъ въ София, по едно врѣме и въ редакцията на съюзния органъ. За софийския му животъ нищо не зная, едно само прѣдълго писмо бѣше ми писалъ въ Прѣславъ, което за жалъ, не съмъ запазилъ, а то заслужваше да бѫде цитирано днесъ: то бѣше особенно. Като мъгла си едва припомнямъ, дѣто въ него, като единъ видъ оплакване и изповѣдь на единъ разбитъ духъ, жаденъ за знания, той тръгналъ да търси наука, но истински и безпристрастни учени не намѣрилъ, слѣдването си въ училището намираше за абсурдъ и, задушенъ въ столичната нравствена атмосфера, той желае да излѣзе на свобода и просторъ. Прѣдполагамъ, да е билъ останалъ безъ срѣдства. Завръща се въ Шуменъ. За да не бѫде тягость на своитѣ, братъ му, учитель въ Шуменъ, издѣйствувалъ му едно мѣсто за писарь въ едно турско въ Дели-орманъ село. Общинаритѣ го не приели, като боленъ, слѣдователно неспособенъ за работа. Въ село Карлѫ, тоже турско село въ Прѣславския балканъ, е приетъ, но не слѣдъ дълго, по сѫщитѣ причини го принуждаватъ да си даде оставката. На отиването си изъ това село, бѣше ми гость въ Прѣславъ и на слѣдния день двама съ каруца прѣзъ лошъ Юрдановъ-день, срѣдъ буря и лапавица, заминахме за Шуменъ. Туй бѣше послѣдното ми виждане съ Ангела. Слѣдъ това, той по-сериозно заболѣлъ, часть отъ врѣме лежалъ въ мѣстната окрѫжна болница, часть отъ врѣме у своитѣ, до като най-послѣ на 4 Мартъ 1899 год. слѣдъ такъвъ единъ непрѣкъснатъ редъ отъ физически и нравственни страдания, Ангелъ се простилъ съ живота — дѣловия младежъ въ първия день на разцвѣта си, недоживѣлъ даже сключването на 25-та си година! Умрѣ сиромахъ отъ туберкулоза, учителска болесть par exellence.

Потрѣбали го домашни и приятели по общия обичай съ церковни церемонии. . .

На дѣлото си, като учитель на дѣцата, той обикновено гледаше не съ голѣма охота, като казваше: „На какво ли положително учимъ ние тия дѣца? Не ги ли по-скоро затжпяваме и заблуждаваме?“ Наопаки, борбата на обществениtѣ идеи и интереси всецѣло поглъщаше вниманието му. Въ политическото възпитание той израстна до положението на единъ убѣденъ, даже фанатизиранъ социалъ-демократъ, крайно нетолерантенъ къмъ чуждитѣ на социалъ-демокрацията мнѣния. Ако бѣше честитъ да доживѣе борбата въ социалъ-демократическата партия и въ учителския съюзъ между „тѣсни“ и „широки“ социалисти, вѣроятно той щѣше да земе мѣсто въ редоветѣ на първитѣ. Той пръвъ въ „Уч. Движение“ исказа мисли за непосрѣдственото сближение на съюза съ социалъ-демократическата партия. Тамъ той писà за сродното пролетариятско положение на физическия работникъ и на основния учитель, за необходимостьта отъ задружната борба противъ буржуазния режимъ, за просвѣщението на масата въ смисълъ на будене „класово съзнание“ и проч.

Ангелъ принадлежи на учителското (съюзното) и на социалистическото (социалъ-демократическото) дѣло въ България. Той е жертва на жестоката борба между угнетители и угнетени днесъ, оставя въ насъ печаленъ но скѫпъ споменъ на милъ и незабравимъ другарь, борилъ се и умрѣлъ за единъ по-възвишенъ човѣшки идеалъ.

Н. Стойновъ.

---

4. *Анастасовъ Игнатъ* (р. 1868 въ Криворѣчна-Паланка — Македония), умрѣлъ прѣзъ 1904 г. отъ охтика въ Кюстендилъ. Прѣзъ 1896/97 г. билъ членъ на Упр. Комитетъ.

5. *Ангелова Луша* (р. 1879 г. въ Свищовъ), починала отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

6. *Ангеловъ Петръ* (р. 1882 г. въ Кюстендилъ), удавилъ се прѣзъ 1904 г. въ р. Огоста — при с. Букьовци (Орѣховско).

7. *Антоновъ попъ Давидъ* (р. 1876 г. въ с. Кортенъ — Радомирско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ с. Дивля — Радомирско.

8. *Антоновъ Христо* (р. 1877 г. въ с. Торлакъ—Разградско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1899 г. въ родното си село.

9. *Апостоловъ Димитъръ* (р. въ с. Крѣсна—Македония), починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ Луковитъ.

10. *Арабова С. Невѣна* (р. 1876 г. въ Г.-Орѣховица), починала отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

11 *Атанасова Мария* (р. 1883 г. въ Варна), починала отъ перитонитъ въ родния си градъ прѣзъ 1904 г.

12. *Бабаджановъ В. Ангелъ* (р. отъ Русе), починалъ 1896 въ Тутраканъ.

13. *Будиновъ П. Брайко* (р. отъ Копривщица), починалъ прѣзъ 1900 г., билъ делегатъ на IV и VI конгреси.

14. *Баевъ Борисъ* (р. 1974 г. въ Казанлъкъ), починалъ отъ охтика въ с. Хазъръ (Казанлъшко).

15. *Банковски И. Банко* (р. с. Лисичарка—Габровско), починалъ вслѣдствие ампутация на ногата въ Габрово прѣзъ 1904 год.

16. *Бенчевъ Никола* (р. с. Тишевица—Врачанско), починалъ отъ охтика въ Враца.

17. *Богатиновъ Ангелъ* (р. изъ Неврокопско), билъ членъ на Балчишкото дружество, убитъ въ Македония като възстанникъ прѣзъ 1903 г.

18. *Ботевъ Господинъ* (р. 1813 г. въ с. Г.-Лозенъ — Софийско), починалъ отъ менингитъ въ родното си село прѣзъ 1901 г.

19. *Бояджиевъ Константинъ* (р. отъ Кюстендилъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

20. *Бубаровъ Никола* (р. отъ с. Ждребичко—Пещерско), починалъ отъ охтика въ с. Ели-Дере (Т.-Пазарджичко).

21. *Бъчваровъ Петъръ* (р. с. Медвенъ—Котелско), самоубилъ се въ родното си село.

22. *Бѣлчевъ Павелъ* (р. 1873 г. въ Копривщица), починалъ отъ туберкулоза прѣзъ 1898 г.

23. *Василевъ Илия* (р. отъ с. Мраченикъ—Карловско), починалъ отъ охтика 1901 г въ Пловдивъ.

24. *Вальовъ Василъ* (р. отъ София), починалъ отъ кървоизлияние въ гръдния кошъ прѣзъ 1903 г. въ София.

25. *Василовъ Тодоръ* (р. с. Златарица—Габровско), починалъ отъ тифусъ прѣзъ 1900 г. въ Ломъ.

26. *Басковъ Ангелъ* (р. отъ Враца), починалъ отъ тифусъ въ Враца.

27. *Велковъ Денчо* (р. 1877 г. въ с. Дългня — Дрѣновско), починалъ отъ тифусъ прѣзъ 1903 г. въ Плѣвенъ.

28. *Велковъ Димитъръ* (р. отъ Бесарабия), починалъ отъ охтика въ Шуменъ.

29. *Велковъ Михо* (р. 1877 г. въ Цегриловци—Трънско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1902 г. въ родното си село.

30. *Владевъ В.* починалъ отъ охтика въ Казанлъкъ.

31. *Вълчевъ Василъ* (р. отъ Плѣвенъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1898 г. въ родния си градъ.

32. *Гайдаровъ Вѣтко* (р. 1880 г. въ Орхание), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

33. *Гайдаровъ Димитъръ* (р въ Орхание), починалъ отъ тифусъ прѣзъ 1896 г. въ родния си градъ.

34. *Гановски Цвѣтанъ* (р. отъ с. Кунино—Бѣлослатинско), починалъ отъ туберкулоза въ Враца прѣзъ 1896 г.

35. *Геловъ Василъ* (р. 1876 въ Славиня—Царибродско), починалъ отъ скарлатина въ родното си село.

36. *Геневъ Иванъ* (р. 1865 г. въ Казанлъкъ), починалъ отъ възпаление на мозъка прѣзъ 1900 г. въ Ямболъ.

37. *Георгиевъ Недѣлко* (р. 1865 г. въ с. Бодица — Поповско), починалъ прѣзъ 1900 г. въ родното си село.

38. *Георгиевъ Никола* (р. 1879 г. въ Кюстендилъ), починалъ прѣзъ 1899 г.

39. *Гелчовъ Лазаръ* (р. въ Карлово), самоубилъ се въ с. Перникъ (Софийско) прѣзъ 1904 г.

40. *Господинова Ирина* (р. 1884 въ Сливенъ), починала въ родния си градъ.

41. *Господиновъ Боянъ* (р. 1878 въ Силистра), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

42. *Грънчаровъ Петъръ* отъ Брацигово, починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ родния си градъ.

43. *Гължбовъ Константинъ* (р. 1876 г. въ Егри-Паланка), починалъ отъ охтика прѣзъ 1900 г. въ Орѣхово.

44. *Гьошева Елена* (р. въ Брацигово), починала отъ охтика прѣзъ 1899 г. въ родното си мѣсто.

45. *Дамянова Евтерпи* (р. 1879 въ Варна), починала отъ охтика прѣзъ 1901 г. въ сѫщия градъ.

46. *Данчевъ Х. Георги* (р. 1876 г. въ Чирпанъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1900 г. въ сѫщия градъ.

47. *Даскаловъ Жеко* (р. 1877 г. въ с. Тирфиклий (Н.-Загорско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1902 г. въ Ст. Загора.

48. *Деневъ Тодоръ* (р. 1871 г. въ Балчикъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ родния си градъ.

49. *Димитрова Пенка* (р. въ Разградъ), починала отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ сѫщия градъ.

50. *Димитровъ Георги* (р. въ с. Стубелъ, Фердинандско), починалъ отъ охтика въ родното си село.

51. *Димитровъ Иванъ* (р. 1877 г. въ Дупница), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ Кюстендилъ; билъ делегатъ на VII конгресъ.

52. *Димитровъ Маринъ* (р. 1873 г. въ с. Гложене — Орѣховско), починалъ отъ катаръ на стомаха съ охтика прѣзъ 1901 г. въ Трѣвна.

53. *Димитровъ Пеньо* (р. 1875 г. въ с. Каба-Кулакъ — Разградско), самоубилъ се прѣзъ 1898 г. въ с. Зарево (Разградско).

54. *Димитровъ п. Петъръ* (р. 1882 г. въ Драганово — Г.-Орѣховско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родното си село.

55. *Димова Надежда* (р. 1880 г. въ София), починала прѣзъ 1901 г. въ с. Козлудуй.

56. *Дрѫгневъ Йорданъ* (р. 1874 г. въ с. Армутли — Добричско), починалъ отъ плевритъ прѣзъ 1899 г. въ Добричъ.

57. *Друмевъ Петъръ* (р. 1882 г. въ Шуменъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ с. Хасърджикъ (Провадийско).

58. *Дѣлчевъ Атанасъ* (р. 1871 г. въ Клисура — Карловско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ Америка.

59. *Жековъ Милко* (р. 1875 г. въ с. Караорманъ — Хасковско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1902 г. въ Пловдивъ.

60. *Запряновъ Стайко* (р. 1875 г. въ с. Кетенликъ — Борисовградско), починалъ прѣзъ 1898 г. въ с. Татарево (Борисовградско).

61. *Захариева Ловени* (р. 1883 г. въ с. Дивля — Радомирско), починала отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родното си село.

62. *Захариевъ Константинъ* (р. 1867 г. въ Самоковъ), починалъ прѣзъ 1903 г. въ родния си градъ.

63. *Златевъ Величко* (р. 1882 г. въ с. Козловецъ — Свищовско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1899 г. въ Ловечъ.

64. *Ивановъ Първанъ* (р. 1871 г. въ Ломъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1902 г. въ сѫщия градъ.

65. *Ивановъ Таню* (р. 1880 г. въ с. Бѣлчово — Ст.-Загорско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родното си село.

66. *Ивановъ Тодоръ* (р. въ Трѣвна), починалъ отъ сърцебиене прѣзъ 1897 г. въ родния си градъ.

67. *Иванчева Пеша*, починала отъ охтика прѣзъ 1897 г. въ Казанлъкъ.

68. *Йончева Ана* (р. 1881 г. въ Разградъ), починала отъ пневмония прѣзъ 1902 г. въ родния си градъ.

69. *Керчева Станка* (р. въ Е.-Джумая), починала отъ охтика прѣзъ 1899 г. въ родния си градъ.

70. *Кюлджиевъ Атила* (р. въ Казанлъкъ), починалъ прѣзъ 1896 г. въ родния си градъ.

71. *Калчева Петра* (р. 1874 г. въ Чирпанъ), починала отъларингитъ прѣзъ 1904 г. въ сѫщия градъ.

72. *Кацаровъ Д. Никола* (р. въ с. Угърчинъ—Ловечско), починалъ отъ охтика прѣзъ 1900 г. въ Ловечъ.

73. *Колевъ Дечо* (р. 1866 г. въ Чирпанъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1901 г. въ Чирпанъ.

74. *Конкилевъ Ив. Тотю* (р. въ Габрово), починалъ отъ охтика прѣзъ 1897 г. въ Брюкселъ.

75. *Косевъ Обрѣшко* (р. 1873 г. въ Дрѣново), починалъ отъ охтика прѣзъ 1899 г. въ родния си градъ.

76. *Костовъ Койко* (р. въ Ловечъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1903 г. въ Ловечъ.

77. *Курдова Евтима* (р. 1882 г. въ Казанлъкъ) починала при раждане прѣзъ 1904 г. въ с. Чохлаково — (Чирпанско).

78. *Кънчевъ Василъ* (р. въ Добричъ), починалъ отъ ostéitite прѣзъ 1899 г. въ родния си градъ.

79. *Мавниковъ В. Ради* (р. 1877 г. въ Дупница), починалъ отъ охтика прѣзъ 1904 г. въ родния си градъ.

80. *Маринова Іадка* (р. 1884 г.), починала прѣзъ 1902 г. въ Шуменъ.

81. *Марковъ Бончо* (р. 1874 г. въ Дрѣново), починалъ отъ охтика въ родния си градъ.

82. *Миладиновъ Тотю* (р. 1872 г. въ Казанлъкъ), починалъ отъ охтика прѣзъ 1896 г.

83. *Минчевъ Пенчо* (р. 1879 г. въ с. Кюселере — Карловско), починалъ отъ охтика (1900) въ родното си село.

84. *Минчевъ С. Минчо* (р. 1872 г. въ Севлиево), починалъ отъ охтика (1903) въ родния си градъ.

85. *Михаилова Донка* (р. въ Елена), починала отъ охтика въ Кесарево (1897).

86. *Михаиловъ Стоянъ* (р. 1877 г. въ с. Лѣва-рѣка — Трънско), починалъ отъ туберкулоза (1902) въ Кюстендилъ.

87. *Младеновъ Тодоръ* (р. въ с. Д. Вереница, Фердинандско), починалъ отъ охтика въ родното си село.

88. *Нанчевъ Господинъ* (р. въ с. Медвенъ, Котелско), починалъ отъ мозъчно възпаление въ Разградъ.

89. *Неновъ Нино* отъ с. Еница (Бѣлослатинско), починалъ въ родното си село отъ запоръ (1898).

90. *Несторовъ Грудьо* (р. 1864 г. въ Харманли), починалъ въ Ямболъ (1900).

91. *Николаевъ Ив. Тодоръ* (р. 1869 г. въ Македония), починалъ прѣзъ 1902 г. отъ парализия въ Добричъ.

92. *Николова Ана* (р. 1880 г. въ Разградъ), починала отъ охтика въ родния си градъ (1900).

93. *Николовъ Иванъ* отъ с. Бяга (Пещерско), починалъ въ София отъ охтика (1904).

94. *Николовъ Стефанъ* (р. 1874 г. въ с. Ялж-ючъ-Орманъ — Балчишко), починалъ въ сжщото село отъ охтика (1903).

95. *Николовъ Цвѣтко* отъ Габрово, починалъ отъ охтика въ родния си градъ (1900).

96. *Овчаровъ В. Иванъ* (р. 1879 г. въ Жеравна), починалъ отъ нервно разстройство въ червата (1904) въ родното си мѣсто.

97. *Оджаковъ Никола* (р. 1880 г. въ Лѣсковецъ), починалъ отъ охтика (1902) въ родния си градъ.

98. *Паликраевъ А.* отъ Казанлъкъ, самоубилъ се въ родния си градъ.

99. *Пасковъ Е. Иванъ* (р. 1873 г. Лѣсковецъ), починалъ отъ охтика въ родния си градъ прѣзъ 1904 г.

100. *Пауновъ Георги* (р. 1865 г. въ Кюстендилъ), починалъ отъ охтика въ родния си градъ (1897).

101. *Петкова Пена* (р. 1880 г. въ Казанлъкъ), починала отъ охтика въ родния си градъ (1902).

102. *Петковъ Стефанъ* (р. 1876 г. въ с. Брѣница — Бѣлослатинско), починалъ отъ тифусъ (1898) въ Враца.

103. *Пенчевъ Янко* отъ Бѣла, починалъ 1896 г.

104. *Поповъ Атанасъ* отъ с. Заноже (Берковско), починалъ отъ охтика въ Берковица 1902 г.

105. П*етровъ Куни* отъ Русе, починалъ въ родния си градъ отъ охтика (1901).

106. П*опова Евдокия* отъ Плѣвенъ, починала прѣзъ 1899 г. въ Плѣвенъ.

107. П*оповъ К. Младенъ* (р. 1877 г. въ Брѣзникъ), починалъ отъ охтика (1900) въ родния си градъ.

108. П*оповъ Милчо* (р. 1879 г. въ Коночи — Чирпанско), починалъ отъ пневмония (1902) въ родното си село.

109. П*ѣйчиновъ Александъръ* (р. 1879 г. въ с. Паничере — Пловдивско), починалъ отъ охтика (1900) въ родното си село.

110. *Рачева Емилия* отъ Шуменъ, починала отъ охтика въ родния си градъ.

111. *Рачева Милица* отъ Шуменъ, починала отъ охтика въ родния си градъ.

112. *Русковски К. Вълчо* (р. отъ с. Угърчинъ—Ловечко), починалъ отъ жълтеница 1902 г. въ Плѣвенъ. Билъ делегатъ на III конгресъ.

113. *Савевъ Никола* (р. 1878 г. въ Дупница), починалъ отъ охтика въ родния си градъ (1900).

114. *Славовъ Вичо* (р. отъ Ески-Джумая), починалъ отъ охтика въ родния си градъ.

115. *Соколовъ Димитъръ* отъ Радомиръ, починалъ отъ охтика (1901) въ родния си градъ.

116. *Стайковъ Никола* (р. 1879 г. въ Казанлъкъ), починалъ отъ болесть въ бѫбрецитѣ (1900) въ родния си градъ.

117. *Стефановъ Статю* отъ Враца, починалъ въ родния си градъ.

118. *Стоичкова Екатерина* (р. 1876 г. въ Кюстендилъ), починала отъ охтика въ родния си градъ (5 мартъ 1902).

„Още една нова и млада жертва даде учителството на страшния и мълчеливъ бичъ на съврѣменото общество — охтиката. На 5 того е заминала за вѣчностьта извѣстната на съюзеното учителство

ЕКАТЕРИНА СТОИЧКОВА,

по мжжъ Иванова, родомъ отъ Кюстендилъ и тамъ угаснала. Покойната бѣ една душа, която беззавѣтно се бѣ прѣдала на служба на общественитѣ идеали и всичката злоба на човѣшката ненависть, която се сипѣше върху нея и която я караше да пилигримствува по разни мѣста, за да изпълня своитѣ просвѣтителни задачи, не можа да сломи и прѣклони нейния твърдъ духъ, но за това пъкъ тѣлото, като по-грубо, се подаде, заболѣ и свърши. Но покойната не е мъртва за насъ: тя е между насъ. Въ нашитѣ спомени тя още дълго ще живѣе и ще ни напомня, че всичко трѣба да се жертвува, за да изпълнимъ човѣшкия си дългъ. За нея можемъ да кажемъ, че живѣ много, защото човѣшкиятъ животъ не се „мѣри съ години, а съ дѣла".

(„Съзнание", год. IV. бр. 29).

Покойната бѣше делегатка на Дупнишкото окол. учител. дружество въ II конгресъ. Прѣзъ втората съюзна година бѣ членъ на контролния комитетъ на съюза, а прѣзъ слѣдующата съюзна година членъ на управителния комитетъ. И всѣкога се е отличавала чрѣзъ една чрѣзмѣрна прѣданость на съюзното дѣло, даже въ такава нещастна за нея съюзна година (третата), когато тя, безъ работа, фактически гладуваше. Нейната самопожертвувателность толкова повече я издига, че тя е жена.

119. *Стойковъ Ив. Петъръ* (р. 1874 г. въ Елена), починалъ отъ охтика въ с. Стара-рѣка (Еленско) прѣзъ 1902 г.

120. *Стойковъ Трифонъ* (р. 1876 г. въ Кнѣжа), починалъ отъ туберкулоза (1900) въ родното си мѣсто.

121. *Стойчевъ Ю. Ганчо* (р. 1877 г. въ с. Смѣдово — Прѣславско), починалъ отъ пневмония (1902) въ родното си село.

122. *Стойчевъ Йорданъ* (1872 г. въ Разградъ), починалъ отъ перитонитъ въ родния си градъ (1904).

123. *Стояновъ Ангелъ* (р. 1874 г. въ Македония), починалъ въ с. Сирищникъ (Радомирско) отъ охтика прѣзъ 1903 год.

124. *Стояновъ Владимиръ* (р. 1876 г. въ Брѣзникъ), починалъ отъ охтика въ родния си градъ.

125. *Стояновъ Добри* отъ Ловечъ, починалъ въ Силистра прѣзъ 1902 г.

126. *Стояновъ Константинъ* отъ Браила, самоубилъ се по любовни причини (1904) въ с. Гьоре-Бостанджикъ (Балчишко).

127. *Стояновъ Петъръ* (р. 1872 г. въ Велесъ), починалъ отъ тифусъ въ Дупница прѣзъ 1904 г.

128. *Сабева Параскева* отъ търново, починала прѣзъ 1898 г. отъ пневмония.

129. *Танева Тана* (р. 1881 г. въ Ст.-Загора), починала отъ охтика въ родния си градъ прѣзъ 1903 г.

130. *Тасовъ Христо* (р. 1872 г. въ с. Баланово — Дупнишко), починалъ въ Дупница отъ tetanos прѣзъ 1904 г.

131. *Томова Мария* (р. 1882 г. въ Котелъ), починала отъ болесть на червата прѣзъ 1903 г. въ родния си градъ

132. *Топузова Лола* (р. 1879 г. въ Казанлъкъ), починала отъ охтика въ родния си градъ прѣзъ 1901 г.

133. *Трифонова Мария* (р. 1890 въ Свищовъ), починала въ родния си градъ отъ пневмония (1904).

134. *Трифоновъ п. Стоянъ* (р. 1876 г. въ Ени-кьой — Казълагачко), починалъ отъ пневмония въ Сливенъ прѣзъ 1896 год.

135. *Увуновъ Н. Никола* отъ Златарица (Еленско), починалъ отъ тифусъ (1897) въ Търново.

136. *Филиповъ Петъръ* отъ Враца, починалъ отъ туберкулова (1896) въ родния си градъ.

137. *Халачева Рада* (р. 1880 г. въ Казанлъкъ), починала отъ сърцебиение прѣзъ 1903 г. въ родния си градъ.

138. *Хашъмовъ Ив. Александъръ* (р. 1878 г. въ Чирпанъ), починалъ отъ тифусъ въ Киевъ (Русия) прѣзъ 1899 г.

139. *Хлѣбарова Петя* отъ Шуменъ, починала отъ охтика (1900) въ родния си градъ.

140. *Хлѣбарова Стойка* отъ Разградъ, починала отъ тифусъ (1904) въ родния си градъ.

141. *Хоровоъ Петко* отъ Разградъ. ? ?

142. *Христова Василка* отъ Македония, починала отъ охтика (1904) въ Враца.

143. *Царвулджиевъ М. Иванъ* (р. 1875 г. въ Копривщица), починалъ отъ туберкулоза прѣзъ 1904 г.

144. *Царевъ Стоянъ* (р. отъ с. Поибрене—Панагюрско), почичалъ прѣзъ 1897 г. на маневритѣ отъ слабость. Настоявалъ да бѫбе освободенъ отъ участие въ маневритѣ, но лѣкаритѣ не му позволили.

145. *Цоневъ Никола* (р. с. Геновци—Еленско), починалъ въ Букурещъ 1899 г.

146. *Цвѣтковъ Никола* (р. 1875 л. въ с. Каба-Кулькъ — Разградско), самоубилъ се случайно въ сжщото село прѣзъ 1903 год.

147. *Цвѣтковъ Пяшо* отъ Плѣвенъ, загиналъ като възстанникъ прѣзъ 1903 г. въ Македония (Охридско).

148. *Чакъровъ Кръсто* (р. 1876 г. въ Струга—Македония), починалъ отъ охтика прѣзъ 1901 г. въ с. Гюреджия (Софийско).

149. *Чалжковъ К. Ангелъ* (р. 1873 г. въ Мустафа-Паша), починалъ отъ туберкулоза прѣзъ 1901 г. въ Хебибчево.

150. *Чанковъ Александъръ* отъ Шуменъ, починалъ въ родния си градъ отъ охтика прѣзъ 1901 г.

151. *Червенковъ Иванъ*, починалъ отъ охтика въ Казанлъкъ.

152. *Янковъ Боянъ* (р. 1873 г. въ Сопотъ), починалъ отъ тифусъ прѣзъ 1902 г. въ Силистра.

153. *Янковъ Станчо* отъ с. Янковица (Габровско), починалъ отъ охтика (1900) въ с. Радювене (Ловечко).

154. *Янчевъ Зааринъ* отъ с. Зимевица (Искрецко), починалъ отъ охтика въ Фердинандъ.

155. *Янчевъ Киро* (р. въ с. Кюприя, Бургазко), починалъ отъ тифусъ на 28 августъ 1901 г. въ Бургазъ. Билъ делегатъ на I, V и VII конгреси.

Отъ тия починали членове на организацията 89 сж умрѣли отъ охтика (59%), 19 отъ разни болести, 10 отъ тифусъ, 6 се самоубили, 6 отъ пневмония, 2 сж убити, 2 отъ сърцебиене, 2 отъ мозъчно възпаление, 1 се удавилъ и 18 по неизвѣстни причини.

Бѣлѣжка на Редакцията. Увѣрени сме, че въ тоя списъкъ не влизатъ още много починали съюзни членове и дѣйци, но врѣмето не позволи да се направятъ по-точни и по-пълни издирвания. Възможно е при това извѣстни данни за починалитѣ, които се изброяватъ слѣдъ имената имъ, да сж погрѣшни или неточни. Това ние не можемъ да знаемъ. Даваме ги въ тоя видъ, въ какъвто ни сж ги прѣдставили дружеетвата.

Кратъкъ лѣтопись
на Българския Учителски Съюзъ.

1889 година.

Училищнитѣ инспектори прѣставатъ да бждатъ изборни, а се назначаватъ отъ държавата. (Законъ за училищнитѣ инспектори отъ 17 декемврий 1889 година).

Първото учителско движение отъ по-широкъ характеръ. — „Вѣстникъ на учителското дружество“ (Видинско). — Мѣстенъ съборъ на учителитѣ въ гр. Ломъ.

1891 година.

Влизането въ сила на дѣйствующия Законъ за Народното Просвѣщение. — Учительтъ се поставя на чиновнически начала. — Държавата взема изплащането $^{2}/_{3}$ отъ заплатитѣ на народнитѣ основни учители.

1893 година.

Прошение отъ 2650 народни основни учители до VII обикновено Народно Събрание, съ което се прѣдявяватъ искания относително заплатитѣ и повишенията.

1894 година.

Въ втората половина на тая година започва новото учителско движение подъ форма на образуване окол. учителски дружества.

1895 година.

Възванието на Варненското окол. учител. дружество до всички народни учители въ България. — Масово образуване на окол. учител. дружества. — „Надежда“, „Учителски другарь“ и „Учителска дружба“ — печатни органи на сдружаването. — Първи учредителенъ конгресъ и туряне основитѣ на Българския Учителски Съюзъ.

1896 година.

Официално запрѣщение на сдружаването (§ 24 отъ Инструкцията за управлението и уредбата на народнитѣ основни училища). — Втори конгресъ на Българ. Учителски Съюзъ.

1897 година.

Развиване на вътрѣшния споръ относително характера на учителювата дѣйность. — В. «Учителско движение». — III конгресъ на Българ. Учител. Съюзъ. — Разцѣплението въ Съюза.

1898 година.

Първи мѣрки за редовното изплащане общинската часть отъ заплатитѣ на основнитѣ учители. (Рѣшение на министерския съвѣтъ). — Интерпелация на министра на народното просвѣщение относително § 24. — Изборитѣ за Висшия учебенъ съвѣтъ и участието на Съюза въ тѣхъ. — IV конгресъ на Българ. Учител. Съюзъ и обединението на разцѣпенитѣ учителски дружества. — В. «Съзнание» — органъ на Бълг. Учителски Съюзъ.

1899 година.

Просба до IX обикновено Народно Събрание, скрепена съ подписитѣ на 2579 народни учители, поднесена чрѣзъ управител. комитетъ на Българ. Учител. Съюзъ, за изравняване заплатитѣ на селскитѣ и градски учители. — V конгресъ на Българ. Учител. Съюзъ и приемане на сегадѣйствующата му цѣль. — Завеждане сношения съ министерството на народното просвѣщение. — Изравняване заплатитѣ на селски и градски учители и учителки. — Отнемане учителската правоспособность на омъженитѣ учителки. — Първъ законодателенъ актъ за редовното изплащане общинската часть отъ заплатитѣ на основнитѣ учители.

1900 година.

Участието на учителитѣ въ борбата противъ закона за десятъка. — VI конгресъ на Българ. Учителски Съюзъ. — Интерпелация отъ Павликен. нар. прѣдставитель Н. Хр. Габровски на министра на Нар. Просвѣщение за интернирането на учители. — Петиция до Народ. Събрание отъ управител. к-тъ за реализиране исканията на Учител. Съюзъ. — Интерпелация отъ народ. прѣдставители Н. Хр. Габровски и В.

Лунговъ до м-ра на Народ. Просвѣщение по безаконитѣ мѣстения, уволнявания, интерниранин и подвеждане подъ клѣтва учителитѣ.

1901 година.

Отмѣнение на § 24. — VII конгресъ на Българ. Учителски Съюзъ. — Първиятъ по-пъленъ и сносенъ правилникъ за мѣстенията и уволненията на учителитѣ въ основнитѣ и срѣднитѣ училища. — Забраняване на учителитѣ да взематъ участие въ македон. конгресъ. — Писмо отъ управителния комитетъ до народ. прѣдставители, съ което имъ посочва лошитѣ страни на прѣдложенитѣ отъ правителството мѣроприятия по просвѣщението: по учил. такси, прѣхвърляне клас. училища върху общинитѣ, закриването на педагог. училища, намалението на учител. персоналъ и спирането повишението на учителитѣ. — Учреждаване секретарията на Съюза. — „Мнѣние по народната просвѣта и по новия законопроектъ за просвѣщението“ отъ управит. к-тъ на Българ. Учител. Съюзъ, прѣдназначено за народ. прѣдставители на XI обикновено Народ. Събрание.

1902 година.

Окржженъ учителски съборъ въ гр. Плѣвенъ. — В. „Нова Струя“. — Парламентарното прѣдложение на Драганъ Цанковъ относително назначаването и уволняването на учителитѣ. — Учителски съборъ въ София по прѣдложението на Драганъ Цанковъ. — VIII конгресъ на Българ. Учителски Съюзъ. — Писмо до народнитѣ прѣдставители отъ управит. к-тъ на Българ. Учител. Съюзъ по поводъ зачеркването въ бюджета § за повишението на учителитѣ.

1903 година.

Мнѣние на управит. комитетъ на Българ. Учит. Съюзъ до министра на просвѣщението и народнитѣ прѣдставители по законопроекта за народ. просвѣщение. — Меморандумъ отъ управител. комитетъ до министра на Просвѣщението противъ прѣдложението на Др. Цанковъ. — Оттеглянето сжществената часть, която вълнуваше учителството, на това прѣдложение отъ автора му. — Окржжно-апелъ № 6780 на министъръ Шишмановъ, съ което иска съдѣйствието на учителството. — Послѣднитѣ наредби за назначаването и уволняването на учителитѣ. — IX конгресъ на Българ. Учителски

Съюзъ. — Административни наредби на съюза. — Възвръщане учителската правоспособность на омъженитѣ учителки.

1904 година.

Възникване на послѣдния споръ въ съюза. — Въпросътъ за програмата на основното училище въ педагог. конференции, мнѣнията по законъ божий на учителството и борбата между учителство и духовенство. — Измѣнения и допълнения въ наредбитѣ за назначаването и уволняването на основнитѣ учители. — X конгресъ на Българ. Учителски Съюзъ. — Резолюция по естеството и тактиката на Българ. Учител. Съюзъ. — Изплащането заплатитѣ на основнитѣ учители напълно чрѣзъ държавата.

УСТАВЪ

на

БЪЛГАРСКИЯ УЧИТЕЛСКИ СЪЮЗЪ.

(Приетъ отъ I конгресъ—1895 г.).

ГЛАВА I.

Цѣль на съюза.

Чл. 1. Цѣльта на съюза е: а) умственото развитие и нравственото повдигане на народа и б) поставяне учебното дѣло въ страната на подобающата му висота.

ГЛАВА II.

Срѣдства на съюза.

Чл. 2. За постигане на горната цѣль, съюза си служи съ слѣдующитѣ срѣдства:

а) Грижи се за умственото, нравственото и материално подобрение на народния учитель.

б) Стрѣми се за гарантиране правата и независимостьта на народния учитель, като педагогъ въ училището и като дѣятель въ обществото.

в) Застжпва се за онеправданитѣ и неправилно уволнени учители (членове на съюза) и подпомага имъ материално.

г) Учреждава съюзна каса.

д) Издава и разпространява вѣстници, списания и разни книги, съобразни съ цѣльта на съюза.

е) Урежда сказки съ педагогическо и научно съдържание, народни четения, библиотеки, отваря вечерни и недѣлни училища.

ж) Дѣйствува за съставяне учителски дружества въ околии, дѣто нѣма такива, и за присъединението имъ къмъ съюза.

з) Исказва мнѣния по всички закони, правилници и распореждания, касающи се до учебното дѣло въ страната.

ГЛАВА III.

Съставъ на съюза.

Чл. 3. Учителскиятъ съюзъ се състои отъ всички околийски учителски дружества въ страната, които приематъ цѣльта на съюза и се стрѣмятъ за постигането й, съ срѣдствата прѣдвидени въ настоящия уставъ.

Чл. 4. Въ една околия има само едно околийско учителско дружество, което споредъ нуждитѣ може да се раздѣли на нѣколко клона, но прѣдъ съюза дѣйствува като самостоятелна единица.

Чл. 5. Всѣко околийско учителско дружество трѣбва да има най-малко десеть (10) члена.

Забѣлѣжка. Въ околии дѣто нѣма нужното число членове, желающитѣ учители се записватъ за такива въ едно отъ най-близкитѣ дружества.

Чл. 6. Членъ на учителското дружество може да бѫде всѣки народенъ учитель.

Забѣлѣжка. Могатъ да бѫдатъ приети за членове и учители отъ държавнитѣ и частни училища, стига само да поискатъ.

Чл. 7. Който членъ не изпълнява задълженията изложени въ устава на съюза и който съ своето поведение и дѣятелность нащърбява учителския авторитетъ, се исключава по рѣшението на дружеството, къмъ което той принадлежи.

Забѣлѣжка. Уволненитѣ членове иматъ право да обтѫжватъ рѣшенията на дружеството прѣдъ конгреса.

Чл. 8. Учители, членове на съюза, ако напустнатъ училището или бѫдатъ неправилно уволнени, оставатъ и за напрѣдъ членове, ако пожелаятъ.

ГЛАВА IV.

Дружества и членове.

Чл. 9. Всѣко околийско учителско дружество, което влиза въ съюза, се управлява самостоятелно отъ свой уставъ, който въ нищо не противорѣчи на настоящия и си има свой бюджетъ.

Чл. 10. Всѣко околийско учителско дружество се управлява отъ свое настоятелство, което се избира въ началото на учебната година, до 15 октомврий най-късно, а имената на избранитѣ се съобщаватъ на управителния комитетъ, немедленно слѣдъ избора.

Чл. 11. Всѣко околийско учителско дружество е длъжно да дава отчетъ на управителния комитетъ: за състоянието на дружеството, числото на членоветѣ и положението на касата си, прѣзъ всѣко четиримѣсечие и една обща смѣтка на края на учебната година.

Чл. 12. Всѣко околийско учителско дружество е длъжно всѣка година, най-късно до края на мѣсецъ октомврий, да съобщава на управителния комитетъ годишния вносъ, който членоветѣ му сѫ длъжни да внасятъ въ съюзната каса.

Чл. 13. Всѣко дружество е длъжно да събере членскитѣ вносове за съюзната касà и ги внесе на касиера на управителния комитетъ най-късно до 1 априлъ.

Чл. 14. Дружествата се подчиняватъ на рѣшенията на управителния комитетъ и на ония, на контролния, ако рѣшенията не вървятъ противъ цѣльта на съюза, и сѫ мнѣния на болшинството на дружествата.

Чл. 15. Околийскитѣ учителски дружества се отнасятъ непосрѣдствено съ управителния комитетъ.

Чл. 16. Всѣко околийско учителско дружество дѣйствува самостоятелно само по отношение на своето вѫтрѣшно управление, уреждане своята библиотека, вечерни и недѣлни училища, държане сказки и пробни уроци, разискване педагогически и научни въпроси и др.; но всѣка инициатива за каквото и да било дѣйствие, касающе се до общото дѣло, трѣбва да мине прѣзъ управителния комитетъ, въ съгласие съ контролния.

Чл. 17. Ако едно учителско дружество желае да прѣпоръча нѣкоя мѣрка отъ общъ характеръ, трѣбва прѣдварително да я съобщи на управителния комитетъ, който въ съгласие съ контролния, ако я намѣри за необходима, разпраща въпроса за разискване въ всичкитѣ околийски учителски дружества и чрѣзъ органа на съюза съобщава общото рѣшение.

Чл. 18. Учителскитѣ дружества се произнасятъ върху онеправданитѣ и уволнени отъ длъжность свои членове и съобщаватъ мнѣнието си на управителния комитетъ.

Чл. 19. Всѣки членъ на съюза е длъженъ да внася чрѣзъ дружеството, къмъ което принадлежи, въ касата на съюза, до опрѣдѣленото врѣме, членския си вносъ, който е 0·5% отъ годишната заплата.

Чл. 20. Всѣки членъ е длъженъ да изпълнява всички задължения, които му се налагатъ отъ устава на съюза и всички рѣшения на конгреса.

Чл. 21. Всѣки членъ е морално задълженъ да пропагандира идеята за одружаването на учителитѣ и да получава съюзнитѣ издания.

Чл. 22. Всѣки членъ има право на защита отъ страна на съюза.

Чл. 23. Всѣки членъ се ползува отъ съюзната касà:

а) Когато е неправилно уволненъ или отстраненъ.

б) Когато е уволненъ по причина на продължителна болесть.

Забѣлѣжка. За начина, по който ще се защищаватъ учителитѣ и за отпущане помощь се изработватъ правилници отъ управителния и контролния комитети.

ГЛАВА V.

Управление на съюза.

Чл. 24. Съюзътъ се управлява отъ единъ управителенъ и единъ контроленъ комитети.

Чл. 25. Членоветѣ на управителния комитетъ, както и на контролния, се избиратъ отъ конгреса всѣка година съ тайно гласоподаване.

Чл. 26. Членоветѣ на управителния комитетъ трѣбва да бждатъ членове само на едно учителско дружество, което носи название централно. Тѣ могатъ да бждатъ не делегати въ конгреса. а членоветѣ на контролния комитетъ трѣбва да бждатъ непрѣменно делегати на конгреса и могатъ да живѣятъ въ разни мѣста.

Чл. 27. Управителниятъ комитетъ се състои отъ деветъ члена (прѣдсѣдатель, подпрѣдсѣдатель, секретарь, помощникъ секретарь, библиотекарь и трима съвѣтници), а контролния отъ седемь члена.

Чл. 28. Управителниятъ комитетъ редактира изданията на съюза; води дѣлата му; зорко бди за вървежа на учителското движение и пази независимостьта му; управлява съюзната каса, а заедно съ контролния комитетъ свиква конгреситѣ, като опрѣдѣля въпроситѣ, съ които трѣбва да се занимае конгреса.

Чл. 29 Управителниятъ комитетъ се води въ дѣйствията си напълно отъ рѣшенията на конгреса.

Забѣлѣжка. Когато има да прѣдприема нѣкое дѣйствие, непрѣдвидено въ конгреса на съюза, той взема мнѣнието на контролния комитетъ, а въ важни случаи и на дружествата.

Чл. 30. Управителниятъ комитетъ може да прави разходи само по приетия отъ конгреса бюджетъ.

Чл. 31. Управителниятъ комитетъ дава подробенъ отчетъ за дѣйствията си въ редовнитѣ конгреси на съюза и въ извънреднитѣ, когато стане нужда.

Чл. 32. Когато нѣкои членове отъ управителния комитетъ напустнатъ по каквито и да било причини, централното дружество, съ съгласието на контролния комитетъ, избира лица за врѣменни тѣхни замѣстници.

Чл. 33. Когато комитета или нѣкой отъ членоветѣ му си подадатъ оставката, тѣ сж длъжни да извършватъ обязаноститѣ си до избирането на тѣхнитѣ замѣстници.

Чл. 34. Въ случай че цѣлия комитетъ или болшинството му си даде оставката, или пъкъ се укаже недѣятеленъ, контролниятъ комитетъ избира друго централно дружество, което и натоварва съ избиране на управителния комитетъ измъ по между си.

Чл. 35. Контролниятъ комитетъ контролира дѣйствията на управителния комитетъ; слѣди за вървежа на дружествата, които влизатъ въ състава на съюза и върши всичко, което му възлага настоящия уставъ.

Чл. 36. Въ случай че въ нѣкое дружество се появатъ сериозни недоразумѣния, контролниятъ комитетъ чрѣзъ нѣкой отъ най-близкитѣ до дружеството членъ, взема грижата за изравнението имъ.

Чл. 37. Членоветѣ на контролния комитетъ сж по право членове на слѣдующия конгресъ, макаръ и да не сж избрани за делегати.

Чл. 38. Членоветѣ на управителния и на контролния комитети служатъ безплатно.

Забѣлѣжка. Само когато се командироватъ нѣкадѣ или пъкъ не бждатъ избрани за делегати отъ нѣкое дружество плащатъ имъ се разноски.

Чл. 39. Длъжностьта на членоветѣ отъ управителния комитетъ се опрѣдѣля отъ особенъ правилникъ.

ГЛАВА VI.

Съюзна каса.

Чл. 40. Редовнитѣ приходи на съюзната каса сѫ:

а) Членскитѣ вносове, съгласно чл. 19 отъ настоящия уставъ.

б) Приходитѣ отъ съюзнитѣ издания, в) Извънредни приходи отъ прѣдставления, литературно-музикални вечеринки и пр., които дружествата даватъ въ полза на касата и г) Подаръци и завѣщания отъ дружествата, членоветѣ и разни лица.

Чл. 41. Разходи на съюзната каса сѫ:

а) За съюзнитѣ издания. б) За подпомагане и издържане членоветѣ на съюза (чл. 23 отъ настоящия уставъ), в) Разходи по управлението на съюза, г) Разходи по конгреситѣ и д) случайни разходи.

Чл. 42. Паритѣ на съюзната каса се прибиратъ и се държатъ отъ касиера на управителнпя комитетъ до като стигнатъ до сумата 500 лева. Остатъкътъ се внася на текуща смѣтка въ нѣкое кредитно учреждение,

Чл. 43. Касиерътъ дава лична гаранция отъ сума 1000 лева.

ГЛАВА VII.

Конгреси на съюза.

Чл. 44. Конгреситѣ биватъ редовни и извънредни.

Чл. 45. Редовнитѣ ставатъ всѣка година прѣзъ ваканционнитѣ дни, а извънреднитѣ — прѣзъ коледнитѣ или великденскитѣ праздници, когато това стане нуждно.

Чл. 46. Въ тия конгреси всѣко дружество се прѣдставлява отъ свой делегатъ.

Забѣлѣжка. Дружествата, които иматъ отъ 50—100 члена могатъ да изпращатъ двама делегати, а отъ 100 члена повече—трима

Чл. 47. Конгресътъ на съюза избира управителния и контролния комитети. прѣглежда смѣткитѣ на управителния комитетъ, гласува бюджета, взема рѣшение за бѫдащи дѣйствия и прѣглежда изработенитѣ правилници на съюза.

Чл. 48. За свикването на конгреса управителниятъ комитетъ съобщава два мѣсеца по-рано, като опрѣдѣля и въпроситѣ, които ще трѣбва да се разгледатъ въ него.

Чл. 49. Конгресътъ е най-висшето управление на съюза.

Чл. 50. Вѫтрѣшния редъ на конгреса се води отъ изработенъ за тая цѣль вѫтрѣшенъ правилникъ.

Чл. 51. *Рѣшенията на Конгреса сѫ задължителни за всички дружества и членове на съюза.*

Чл. 52. Мѣстото и деньтъ за събиране на конгреса се опрѣдѣля отъ болшинството учителски дружества, участвующи въ съюза.

ГЛАВА VIII.

Съюзни издания.

Чл. 53. За постигане на цѣльта си съюза, съобразно съ материалнитѣ срѣдства, издава вѣстници, списания и разни книги

и разпространява чужди издания, които не противоречатъ на цѣльта му.

Забѣлѣжка. На първо врѣме съюза издава само единъ вѣстникъ.

Чл. 54. Редактирането на вѣстници и списания се възлага на управителния и контролния комитети, които за всѣко издание отдѣлно избиратъ постояненъ редакционенъ комитетъ.

Чл. 55. На съюзнитѣ издания сътрудничатъ всичкитѣ членове на съюза.

Чл. 56. Цѣнитѣ на съюзнитѣ издания се опрѣдѣлятъ отъ управителния и контролния комитети.

Чл. 57. Събирането приходитѣ отъ съюзнитѣ издания се възлага на дружествата.

ГЛАВА IX.

Общи постановления.

Чл. 58. Съюзътъ има свой печатъ, който има кржгла форма и слѣдующия надписъ на около: „Българский учителски съюзъ", въ срѣдата: „Единъ за всички и всички за единъ" 21 Юлий 1895 г.

Чл. 59. Печатътъ на съюза се пази отъ прѣдседателя на управителния комитетъ.

Чл. 60. Съюзътъ има свой праздникъ. За такъвъ се опрѣдѣля 25 Мартъ.

Чл. 61. Измѣнение на настоящия уставъ, освѣнъ въ цѣльта му, може да стане само въ конгресътъ съ съгласието на повече отъ половината делегати.

Чл. 62. Настоящиятъ уставъ влиза въ сила отъ 26-й юлий 1895 год.

Уставъ

на

Българския Учителски Съюзъ.

(Сега—дѣйствующъ—приетъ отъ V конгресъ, 1899 г).

Глава I.

Цѣль на Съюза.

Чл. 1. Цѣльта на съюза е: а) да се грижи за запазване независимостьта на учителя, като гражданинъ и обществен дѣецъ и за обезпечаване на материалното му положение и б) да се стреми за прогресивното и правилно развитие на учебното дѣло въ страната ни.

Глава II.

Срѣдства на Съюза.

Чл. 2. За постигане на горната цѣль, съюзътъ си служи съ слѣднитѣ срѣдства:

1) Застжпва се за онеправданитѣ и неправилно уволнени учители-членове на съюза и подпомага имъ материално, като:

а) тълкува печатно установенитѣ законоположения за правата и длъжноститѣ на учителя и за дисциплинарнитѣ му наказания;

б) прави апели и протести към респективнитѣ власти или към общественото мнѣние;

в) учреждава съюзна каса;

2) Съдѣйствува за умственото и педагогическо усъвършенствуване и нравственото подигане на учителя, като прѣдприема издаване на научни и педагогически книги и упжтвания на учителитѣ въ педагогическата имъ работа.

3) Разглежда всички закони, правилници и разпореждания, които се отнасятъ до учебното дѣло въ страната ни и изказва мнѣния върху належащитѣ реформи по него.

4) Дѣйствува за основаване на учителски дружества въ околии, дѣто нѣма такива и за присъединяването имъ къмъ съюза.

Глава III.

Съставъ на Съюза.

Чл. 3. Учителскиятъ съюзъ се състои отъ всички околийски учителски дружества въ страната, които между другото приематъ цѣльта на съюза и се стрѣмятъ за постигането ѝ, съ срѣдствата прѣдвидени въ настоящия уставъ.

Чл. 4. Въ една административна околия има само едно околийско учителско дружество.

Чл. 5. Всѣко околийско учителско дружество трѣба да има най малко десеть (10) члена.

Забѣлѣжка. Въ околии, дѣто нѣма нужното число членове, желающитѣ учители се записватъ за такива въ едно отъ най-близкитѣ дружества.

Чл. 6. Членъ на учителското дружество може да бжде всѣки учитель.

Чл. 7. Който дружественъ членъ не изпълнява задълженията, изложени въ устава на съюза и който съ своето поведение и дѣятелность нащърбява учителския авторитетъ, или интереситѣ на съюза, се изключва по рѣшението на дружеството, къмъ което той принадлежи.

Забѣлѣжка 1. Тѣзи членове, които сж изключени по неплащане, се приематъ изново, щомъ си заплататъ за годината, прѣдъ която сж били изключени.

Забѣлѣжка 2. Уволненитѣ членове иматъ право да обтжжватъ рѣшенията на дружеството прѣдъ конгреса.

Чл. 8. Учители, членове на съюза, ако напустнатъ училището или бждатъ неправилно уволнени, оставатъ и за напрѣдъ членове, ако пожелаятъ.

Глава IV.

Дружества и членове.

Чл. 9. Всѣко околийско учителско дружество, което влиза въ съюза, се управлява самостоятелно по свой уставъ, който въ нищо не противоречи на настоящия и си има свой бюджетъ.

Чл. 10. Всѣко околийско учителско дружество се управлява отъ свое настоятелство, съставътъ на което се съобщава на управителния комитетъ най-късно до 1 ноемврий.

Забѣлѣжка. За промѣни въ състава на настоятелството прѣзъ годината веднага се съобщава комитету.

Чл. 11. Всѣко околийско учителско дружество е длъжно: да съобщава всѣки 4 мѣсеци на управителния комитетъ за своята дѣятелность и, най-късно до 20, юний да му дава подробенъ годишенъ отчетъ.

Чл. 12. Всѣко околийско учителско дружество е длъжно всѣка година, най-късно до 1-й януарий, да съобщава на управителния комитетъ поименeнъ списъкъ на членоветѣ си и годишния вносъ, който трѣба да внесатъ въ съюзната каса.

Забѣлѣжка. За членове, постъпили слѣдъ тоя день, се изпращатъ допълнителни списъци.

Чл. 13. Всѣко дружество е длъжно да внесе членскитѣ вносове за съюзната каса най-късно до 15 май.

Чл. 14. Дружествата се подчиняватъ на разпорежданията на управителния комитетъ.

Чл. 15. Околийскитѣ учителски дружества се сношаватъ непосрѣдствено съ управителния комитетъ.

Забѣлѣжка. За отношенията на дружествата и комитета се изработва особенъ правилникъ.

Чл. 16. Всѣко околийско учителско дружество дѣйствува самостоятелно по отношение на своята вѫтрѣшна наредба и дѣйность.

Чл. 17. Ако едно учителско дружество пожелае да прѣпорѫча нѣкоя мѣрка отъ общъ характеръ, трѣба прѣдварително да я съобщи на управителния комитетъ, който разпраща въпроса за разискване въ всичкитѣ околийски учителски дружества и съобщава общото рѣшение.

Чл. 18. Учителскитѣ дружества се произнасятъ върху онеправданитѣ и уволнени отъ длъжность свои членове и съобщаватъ мнѣнието си на управителния комитетъ.

Чл. 19. Дружествата събиратъ отъ дѣйствителнитѣ си членове за касата на съюза 0·5% отъ годишната имъ заплата.

Забѣлѣжка 1. Членове постъпили прѣзъ годината, или дружества възобновени прѣзъ годината сѫ длъжни да прѣсмѣтатъ съюзния вносъ върху цѣлата годишна заплата.

Забѣлѣжка 2. Уволненитѣ учители, ако сѫ безъ работа, не плащатъ нищо, а ако иматъ друга платена длъжность, плащатъ съюзенъ вносъ по 0·5% отъ заплатата си; сѫщото правятъ и пенсиониранитѣ учители. За уволненитѣ учители, които се заловятъ на частна работа, дружествата, къмъ които принадлежатъ, опрѣдѣлятъ колко трѣбва да внесатъ въ съюзната каса

Чл. 20. Всѣки дружественъ членъ е длъженъ да изпълнява всички задължения, които му се налагатъ отъ устава на съюза, и всички рѣшения на конгреса.

Чл. 21. Всѣки членъ е морално задълженъ да пропагандира идеята за сдружаването на учителитѣ и да получава съюзнитѣ издания.

Чл. 22. Всѣки членъ има право на защита отъ страна на съюза.

Чл. 23. Всѣки членъ се ползува отъ съюзната каса:

а) когато е неправилно уволненъ или отстраненъ,

б) когато е уволненъ по причина на продължителна болесть.

Забѣлѣжка. За начина, по който ще се защищаватъ учителитѣ и за отпущане помощь, се изработва правилникъ.

Глава V.

Управление на съюза.

Чл. 24. Съюзътъ се управлява отъ единъ управителенъ комитетъ.

Чл. 25. Членоветѣ на управителния комитетъ се избиратъ отъ конгреса всѣка година съ тайно гласоподаване.

Чл. 26. Членоветѣ на управителния комитетъ могатъ да бѫдатъ членове на разни дружества; но, слѣдъ избора имъ, тѣ трѣба да живѣятъ на едно мѣсто.

Чл. 27. Числото на членоветѣ на управителния комитетъ се опрѣдѣлятъ всѣка година отъ конгреса.

Забѣлѣжка. Въ случай на нужда числото имъ се увеличава по рѣшението на дружествата.

Чл. 28. Управителниятъ комитетъ контролира изданията на съюза, води дѣлата му, бди за вървежа на учителското движение, управлява съюзната каса и, съ съгласието на дружествата, опрѣдѣля въпроситѣ, съ които трѣба да се занимае конгреса.

Чл. 29. Управителниятъ комитетъ се води въ дѣйствията си напълно отъ устава и рѣшенията на конгреситѣ.

Забѣлѣжка. Когато има да прѣдприеме нѣкое дѣйствие, непрѣдвидено въ устава и рѣшенията на конгреситѣ, той взема мнението на дружествата.

Чл. 30. Управителниятъ комитетъ може да прави разходи само по приетия отъ конгреса бюджетъ.

Чл. 31. Управителниятъ комитетъ дава подробенъ отчетъ за дѣйствията си въ редовнитѣ конгреси на съюза и въ извънреднитѣ, когато стане нужда.

Чл. 32. Когато нѣкои членове отъ управителния комитетъ напустнатъ по каквито и да било причини, комитетътъ, съ съгласието на дружествата, избира лица за тѣхни замѣстници.

Чл. 33. Когато комитета или нѣкои отъ членоветѣ му си подадатъ оставката, тѣ сѫ длъжни да извършватъ обязаноститѣ си до избирането на тѣхнитѣ замѣстници.

Чл. 34. Въ случай че цѣлиятъ комитетъ или болшинството му си даде оставката или се укаже недѣятеленъ, дружествата рѣшаватъ какъ да се постѫпи въ случая.

Чл. 35. Контрола върху дѣйствията на управителния комитетъ и на редакторитѣ се възлага на всички учителски дружествъ, съставящи учителския съюзъ.

Чл. 36. Въ случай че въ нѣкое дружество се появи недоразумѣние, управителниятъ комитетъ делегира нѣкое близко вѣщо лице за проучване на работата.

Забѣлѣжка. На делегиранитѣ лица се плащатъ пѫтни разноски отъ съюзната каса.

Чл. 37. Членоветѣ на управителния комитетъ сѫ длъжни да присѫтствуватъ въ конгреситѣ и иматъ само съвѣщателенъ гласъ.

Чл. 38. Членоветѣ на управителния комитетъ служатъ безплатно.

Забѣл. Само когато се делегиратъ нѣкждѣ или пъкъ не бждатъ избрани за делегати отъ нѣкое дружество, плащатъ имъ се пжтни разноски отъ съюзната каса.

Чл. 39. Длъжностьта на членоветѣ отъ управителния комитетъ се опрѣдѣля съ особенъ правилникъ.

Глава VI.

Съюзна каса.

Чл. 40. Редовнитѣ приходи на съюзната каса сж:

а) членскитѣ вносове, съгласно чл. 19 отъ настоящия уставъ,

б) приходитѣ отъ съюзнитѣ издания.

в) извънредни приходи отъ прѣдставления, литературно-музикални вечеринки и пр., които дружествата даватъ въ полза на съюзната каса, и

г) подаръци и завѣщания отъ дружествата, членоветѣ и разни лица.

Чл. 41. Разходи на съюзната каса сж:

а) за съюзнитѣ издания,

б) за подпомагане и подържане членоветѣ на съюза (чл. 23 отъ настоящия уставъ),

в) разходи по управлението на съюза,

г) разходи по конгреситѣ, и

д) случайни разходи.

Чл. 42. Съюзнитѣ пари се съхраняватъ отъ касиера на управителния комитетъ до като стигнатъ до сумата 500 лева. Остатъкътъ се внася на текуща смѣтка въ нѣкое кредитно учреждение.

Чл. 43. Касиерътъ дава лична гаранция отъ сума 1000 лева.

Глава VII.

Конгреси на съюза.

Чл. 44. Конгресътъ е най-висшето учреждение на съюза.

Чл. 45. Конгреситѣ биватъ редовни и извънредни.

Чл. 46. Редовнитѣ ставатъ всѣка година прѣзъ ваканционнитѣ дни, а извънреднитѣ — прѣзъ коледнитѣ или великденскитѣ праздници, когато това стане нуждно.

Чл. 47. Въ тия конгреси всѣко дружество се прѣдставлява отъ свой делегатъ.

Забѣлѣжка. Дружества, които иматъ отъ 50—100 члена, могатъ да изпращатъ двама делегати, а отъ 100 члена повече — трима.

Чл. 48. Всѣки дружественъ членъ има право да избира делегати и да бжде избранъ за такъвъ, щомъ си изпълни задълженията, които му налага устава.

Чл. 49. Конгресътъ на съюза избира управителния комитетъ, редакторитѣ за съюзнитѣ издания, прѣглежда смѣткитѣ имъ, гласува бюджета, взема рѣшения за бждащитѣ дѣйствия, прѣглежда изработенитѣ правилници и пр.

Забѣлѣжка. Числото на редакторитѣ се опрѣдѣля отъ конгреса.

Чл. 50. За свикването на конгреса управителният комитетъ съобщава най-късно до 1 юний, като обявява и въпроситѣ, които ще трѣба да се разглеждатъ въ него.

Чл. 51. Рѣшенията на конгреса сѫ задължителни за всички дружества.

Чл. 52. Вѫтрѣшния редъ на конгреса се води по изработенъ отъ него вѫтрѣшенъ правилникъ.

Глава VIII.

Съюзни издания.

Чл. 53. За постигане на цѣльта си съюзътъ, съобразно съ материялнитѣ срѣдства, издава вѣстници, списания и разни книги, които не противорѣчатъ на цѣльта му.

Забѣлѣжка. На първо врѣме съюзътъ издава само единъ вѣстникъ.

Чл. 54. Цѣната на съюзнитѣ издания се опрѣдѣля отъ управителния комитетъ и редакторитѣ, освѣнъ цѣната на вѣстника, която се опрѣдѣля отъ конгреса.

Чл. 55. Събирането на приходитѣ отъ съюзнитѣ издания се възлага на дружествата.

Глава IX.

Общи постановления.

Чл. 56. Съюзътъ има свой печатъ, който има крѫгла форма и слѣдния надписъ наоколо: „Български Учителски Съюзъ“, въ срѣдата: „Единъ за всички и всички за единъ“ „21 Юлий 1895 г.“

Чл. 57. Печатътъ на съюза се пази отъ прѣдседателя на управителния комитетъ.

Чл. 58. Съюзътъ има свой праздникъ. За такъвъ се опрѣдѣля 25 Мартъ.

Чл. 59. Измѣнение на устава може да става само отъ конгреса съ съгласие на повече отъ половината делегати.

Забѣлѣжка. Измѣнение на цѣльта и на този членъ може да стане само, когато прѣдложението за това е било прѣдварително извѣстно и обсѫждано отъ дружествата.

Чл. 60. Настоящиятъ уставъ, приетъ на 27 юлий 1899 г., отмѣнява устава отъ 26 юлий 1895 г. и влиза въ сила веднага.

ПРАВИЛНИКЪ

за отношенията между управителния комитетъ на Б. У. Съюзъ и дружествата, които съставятъ съюза.

---

1. Околийскитѣ учителски дружества се сношаватъ непосрѣдствено съ управит. комитетъ на Българ. Учител. Съюзъ (чл. 15 отъ съюз. уставъ), а клоноветѣ — чрѣзъ централното дружество.

2. Управителниятъ комитетъ въ своитѣ разпореждания до дружествата се води напълно отъ съюзния уставъ и конгреснитѣ рѣшения.

3. Дружествата се подчиняватъ на разпорежданията на управит. комитетъ, ако тѣ не противорѣчатъ на съюзния уставъ и конгреснитѣ рѣшения.

Забѣлѣжка 1. Неизравнени спорове между дружествата и комитета се разрѣшаватъ окончателно отъ конгреситѣ на съюза.

Забѣлѣжка 2. За особено важни случаи, които не търпятъ отлагане до конгреса, дружеството има право да подигне въпроса прѣдъ дружествата, съгласно чл. 17 отъ устава и чл. 14 отъ настоящия правилникъ.

4. Управителниятъ комитетъ дава на врѣме нужднитѣ упѫтвания на дружествата, особено на новооснованитѣ, за редовното и по-успѣшното имъ функциониране.

5. Всички мѣрки, които дружествата вематъ къмъ нередовнитѣ си членове, се съобщаватъ въ управителния комитетъ. Свѣдѣнията, които се отнасятъ до изключване — освѣнъ по неплащане и немарливость — се обнародватъ, ако въ разстояние на 2 мѣсеци отъ деня на рѣшението не се съобщи отъ наказания на комитета, че ще обжалва рѣшението на дружеството прѣдъ конгреса.

6. Дружествата въ течение на една учебна година прѣдставятъ въ комитета подробни отчети за своята дѣятелность два пѫти: въ края на м. януарий и въ края на м. май.

7. Управителниятъ комитетъ упѫтва дружествата при съставяне отчетитѣ си.

8. Дружествата внасятъ съюзнитѣ членски вноски въ общата съюзна каса на два пѫти: първата половина до края на м. февруарий, а другата най-късно до 15 май.

Забѣлѣжка 1. Сумитѣ винаги се придружаватъ отъ съотвѣтния списъкъ на платилитѣ членове, наредени по нумерата въ годишния списъкъ.

Забѣлѣжка 2. Всички разноски по пощата и издаването цѣнни книжа оставатъ за смѣтка на дружеството, а не се удържатъ отъ сумитѣ, които ще се пращатъ въ съюзната каса.

9. Управителниятъ комитетъ съ съгласието на дружествата опрѣдѣля въпроситѣ, съ които трѣбва да се занимае конгреса. Окончателно се свършва работата по опрѣдѣляне въпроситѣ за конгреситѣ до 1 януарий.

Забѣлъжка. За по-вѣщото разглеждане въпроситѣ въ конгреситѣ, управителниятъ комитетъ възлага отдѣлни въпроси на отдѣлнитѣ дружества за проучване и рефериране.

10. Когато комитетътъ ще натовари нѣкое дружество, съ съгласието му, да реферира по извѣстенъ въпросъ, съобщава му за това най-късно до 15 януарий.

11. Дружеството, натоварено отъ управителния комитетъ да реферира, съ най-голѣма грижа проучва въпроса и въ писменъ рефератъ го изпраща на управителния комитетъ до 1 априлъ. Последниятъ, като получи реферата, погрижва се да се напечати до края на сѫщия мѣсецъ.

12. Управителниятъ комитетъ отговаря на дружественитѣ запитвания незабавно.

13. Прѣпискитѣ на комитета съ дружествата относително контрола върху дѣйствията на управителния комитетъ и на редакторитѣ (чл. 35 отъ устава), не се печататъ. Комитетътъ взема актъ отъ всѣко мнѣние и съвѣтъ, изказани отъ дружеството възъ основа на чл. 35 отъ устава.

14. Околийско учителско дружество, което желае да прѣпорѫча нѣкоя мѣрка отъ общъ характеръ, трѣбва прѣдварително да я съобщи на управителния комитетъ (чл. 17 отъ устава). Ако последниятъ намира въпроса за наврѣмененъ, съобщава го на дружествата и ги поканва да вематъ рѣшение по него; намира ли го, обаче, ненаврѣмененъ, той явява на дружеството отказа си, въ срокъ най-много една седмица, което въ този случай има право да иска напечатване на прѣдложението съ кратки мотиви въ найблизкия брой на съюзния органъ съ молба къмъ дружествата за подкрѣпа.

Ако до 1 мѣсецъ отъ деня на напечатване прѣдложението се изкажатъ за въ полза на неговото разглеждане най-малко 15 дружества, въпросътъ се прѣпраща на рѣшение въ дружествата.

15. Дружества, които не могатъ по едни или други причини да изпълнятъ извѣстни разпореждания на комитета или нѣкои постановления отъ съюзния уставъ, конгреснитѣ рѣшения и правилницитѣ, увѣдомяватъ комитета своеврѣменно, за да го освободятъ отъ очакване.

16. Комитетътъ подканя отъ врѣме на врѣме дружествата къмъ дѣятелность.

17. Дружествата сѫ агенти за разпространение съюзн. издания.

18. Писмата отъ дружествата до комитета и обратно трѣбва да носятъ подписитѣ на надлѣжнитѣ прѣдседатели и секретари и да сѫ подпечатани съ съотвѣтнитѣ печати.

Забѣлѣжка. Изключение може да бѫде само за онея дружества, при които условията не позволяватъ да стане това и ако

прѣдварително е взето дружествено рѣшение, което да е съобщено на комитета.

19. Настоящиятъ правилникъ влиза въ сила отъ 1 септемврий 1903 година.

НАРЕДБИ.

за редъ и стегнатость въ съюза.

Чл. 1. Новъ членъ се записва (чл. 6 отъ устава), ако най-късно до 1 ноемврий прѣдстави на дружественото настоятелство именикъ, попълненъ съ всички необходими свѣдѣния*).

Забѣлѣжка. Изключение се прави, относително датата за прѣдставяне свѣдѣния, само за учители — членове, назначени слѣдъ 1 ноемврий.

Чл. 2. Всѣки членъ, старъ или новъ, е длъженъ до 1 ноемврий да прѣдстави чрѣзъ дружеството въ Земледѣл. каса надлежно завѣрена декларация, че се съгласява вноскитѣ му да бѫдатъ одържани отъ заплатата му на 2 пѫти отъ мѣсецитѣ февруарий и априлъ.

Забѣлѣжка. Разноскитѣ по събиране вноскитѣ се разхвърлятъ пропорционално на дружеството и съюза.

Чл. 3. Членъ, който откаже да изпълни горнитѣ задължения, се заличава отъ списъцитѣ.

Чл. 4. Членъ, уволненъ неправилно отъ служба, или напусналъ доброволно учителството (чл. 8 отъ устава), остава членъ, ако заяви за това *писменно* на настоятелството най-късно единъ мѣсецъ слѣдъ напускане на учителството.

Чл. 5. Редовниятъ членъ при прѣмѣстване е длъженъ да яви на настоятелството новото си мѣстожителство, за да прѣпрати то на другото дружество именика му, възъ основа на който послѣдньото ще го запише за членъ.

Чл. 6. Никой учитель не може да бѫде записанъ за членъ на едно дружество, ако послѣдната година е билъ такъвъ на друго, додѣто послѣдното не изпрати именика му, или ако той самъ не прѣдстави членска книга, въ която да има бѣлѣжка отъ първото дружество, че притежателя ѝ е отписанъ отъ списъцитѣ на това дружество и е изпълнилъ задълженията си.

Забѣлѣжка. За немарливость въ такива случаи на настоятелствата, по жалба на пострадалия членъ, тѣ сѫ отговорни прѣдъ управителния комитетъ.

Чл. 7. Всѣки членъ е длъженъ 2 пѫти въ годината: единъ пѫть най-кѫсно до 15 декемврий, а втори — най-кѫсно до 1 май, да прѣдстави на дружественото настоятелство чрѣзъ „слу-

---

*) На тоя членъ X конгресъ даде слѣдното тълкуване: 1) прѣписката по записване нови членове да бѫде получена въ управителния комитетъ най-късно до 15 ноемврий, а за тия, които се записватъ слѣдъ тая дата—15 деня слѣдь записването имъ; 2) назначенитѣ слѣдъ 1 септемврий учители, ако не заявятъ за записване най-много два (2) мѣсеца слѣдъ назначението имъ, губятъ право за членство.

жебна записка", накратко онова, що е вършилъ самъ или съ колегитѣ си.

Чл. 8. Членъ, уволненъ отъ служба, прѣминалъ на друга служба, или останалъ свободенъ, прѣстава за винаги да бжде членъ, освѣнъ въ случая, кога, съгласно чл. 4 отъ настоящитѣ наредби, се възползува отъ правата, които чл. 8 отъ устава му дава и продължава непрѣкъснато да се числи въ редоветѣ на организацията. Прѣкъсне ли членството си поне една година, той може да постжпи въ редоветѣ и изново само, *когато се завърне къмъ учителската служба* и то като новъ членъ.

Чл. 9. Всѣки членъ е дълженъ да има членска книга надлѣжно завѣрена.

Чл. 10. Прѣдъ комитета дружествата се прѣдставляватъ отъ своитѣ настоятелства, съставътъ на които трѣбва да бжде извѣстенъ нему (чл. 10 отъ устава).

Чл. 11. Дружествата започватъ сношенията си съ комитета най-късно до 1 ноемврий. За дружества, възобновени слѣдъ тая дата до 1 януарий, за да влѣзе съ тѣхъ въ сношение, рѣшава комитета, ако намѣри причинитѣ на закъснѣнието за извинителни. Слѣдъ 1 януарий дружества не се приематъ въ съюза.

Чл. 12. Новосъставени дружества се приематъ въ състава на съюза, ако прѣдставятъ комитету поимени свѣдѣния за членоветѣ си и осигурятъ вноскитѣ. За по-нататъшнитѣ си дѣйствия се подвеждатъ подъ общитѣ правила.

Чл. 13. За немарливость и нередовность въ изпълнение за дълженията си — независимо отъ дѣ идатъ тѣ: отъ членове ли или отъ настоятелства — отговорни сж дружествата.

Чл. 14. Кога едно дружество е нередовно и немарливо, при първъ случай прави му се писмено напомнюване отъ комитета; мѣсецъ слѣдъ това напомнюване, ако дружеството не изправи нередовностьта си, повтаря се напомнюването печатно чрѣзъ органа. Ако и слѣдъ това дружеството не направи потрѣбното, комитетътъ прѣкъсва всѣкакви сношения съ него, за което обявява чрѣзъ органа и писмено на дружеството.

Чл. 15. Комитетътъ възстановява прѣкъснатитѣ сношения съ дружествата само, слѣдъ като постжпи писмено прѣдложение отъ такова дружество и сжщеврѣмено то изправи нередовностьта си.

Чл. 16. При повторно прѣкжсване сношенията, тѣ могатъ да бждатъ възстановени само, слѣдъ като по прѣдложение на комитета въ срокъ отъ 1 мѣсецъ поне 10 отъ сношающитѣ се съ комитета дружества се произнесатъ въ полза на това.

Забѣлѣжка 1. Възстановяване сношенията на комитета съ дружествата и въ двата случая става винаги слѣдъ прѣдложение на провинилото се дружество, придружено съ прѣписъ отъ протокола на заседанието, въ което е разгледано дѣйствието на комитета.

Забѣлѣжка 2. Възстановяването сношенията не намалява отговорностьта на дружеството прѣдъ организацията. За провинението си то е всѣкога отговорно и се подвежда подъ долуизложенитѣ дисциплинарни правила.

Чл. 17. Дружество, съ което комитетътъ е прѣкъсвалъ сношенията си поради нередовность, нѣма право на прѣдставление въ конгреса,

Чл. 18. За нередовность на членоветѣ и дружествата и за взетитѣ по това мѣрки отъ комитета се държи отъ секретаря на съюза особна книга, въ която се записватъ всички случаи.

Чл. 19. За нередовностьта на членоветѣ и дружествата възъ основа бѣлѣжкитѣ въ дисциплинарната книга, комитетътъ прѣдставя ежегодно на конгреса, заедно съ общия отчетъ, изложение за дисциплината въ съюза.

Чл. 20. Както прѣкъсването сношенията на комитета съ дружествата, тъй и възстановяването имъ, става съ протоколирано рѣшение на комитета.

Чл. 21. Тѫжби на членове и дружества до конгреса се разглеждатъ само, ако сѫ внесени чрѣзъ комитета 1 мѣсецъ прѣди конгреса, или чрѣзъ членове на конгреса, ако прѣдварително, пакъ мѣсецъ прѣди конгреса, се увѣдоми комитета за това.

Забѣлѣжка. За случки, станали слѣдъ прѣдвидения срокъ, не се отнема правото на членове и дружества да се оплакватъ и правятъ запитвания въ конгреса.

Чл. 22. Изправителнитѣ мѣрки за членоветѣ се прилагатъ отъ дружествата чрѣзъ настоятелствата, а за дружествата — отъ комитета или отъ конгреса чрѣзъ комитета.

Чл. 23. При комитета се държи партидна книга, въ която се вписватъ задълженията на всѣко дружество за сумата на съюзния вносъ, който трѣбва да внесатъ. За такава сума се взема постѫпилия прѣзъ послѣдната година вносъ отъ редовнитѣ членове на дружеството. Въ тая книга се правятъ сътвѣтни увеличения за смѣтка на дружеството, ако сѫ постѫпили нови членове, или — намаления, ако стари членове сѫ напустнали доброволно или по уволнение, или по прѣмѣстване.

За вноскитѣ на членове, напустнали или прѣмѣстени, прѣдъ съюзната каса отговаря дружеството, ако до 1 януари не е увѣдомило комитета за приспадането имъ: а за напустналитѣ слѣдъ 1 януари дружеството е длъжно да съобщи веднага.

Забълѣжка. При прѣмѣстването на нѣкой членъ дружеството е длъжно да съобщи комитету още и новото му мѣстожителство.

Чл. 24. Всички конгресни рѣшения, които противорѣчатъ на тия наредби, се отмѣняватъ.

Чл. 25. Тия наредби влизатъ въ сила отъ 1 септември 1903 год. Изпълнението имъ се възлага на дружествата и управител. комитетъ, за което и се държатъ отговорни.

ПРАВИЛНИКЪ

за защита и помощь на oнеправданитѣ, неправилно уволненитѣ и болнитѣ съюзни членове.

(Приетъ въ X заседание на VII учителски конгресъ отъ 20 юлий 1901 год.).

Чл. 1. Съюзътъ защитява всѣки свой членъ, когато е онеправданъ, дава му помощь и го защитява, когато е *неправилно уволненъ* и му помага, когато е уволненъ или напусталъ учителството по болѣсть.

Съ право на помощь се ползуватъ дѣцата, вдовицата и родителитѣ на починалия съюзенъ членъ, съгласно по-долнитѣ случаи.

Чл. 2. Съюзътъ се застжпва и помага само на членъ, който е изпълнилъ точно задълженията си, прѣдвидени въ съюзния уставъ и конгреснитѣ рѣшения.

Чл. 3. За *онеправданъ* се счита оня членъ:

а) на когото е наложено несправедливо дисциплинарно наказание, освѣнъ изключване;

б) който противозаконно е ощетенъ материално или обиденъ нравствено отъ властитѣ.

Чл. 4. Онеправдания ще се защитява така:

а) съобщение факта въ съюния органъ;

б) прѣдупрѣждение училищнитѣ власти за послѣдствията отъ тѣхнитѣ незаконни дѣйствия;

в) протестиране отъ дружеството;

г) протестиране отъ управителния комитетъ;

д) протестиране отъ всички дружества по прѣдложението на управителния комитетъ.

Чл. 5. За *неправилно уволненъ* се счита този съюзенъ членъ, който е уволненъ отъ учителството:

а) безъ мотиви;

б) за несжществующи прѣстжпления и дѣйствия;

в) за неистински дисциплинарни простжпки и дѣйствия;

Чл. 6. Неправилно уволненитѣ се защитяватъ освѣнъ съ срѣдствата, прѣдвидени въ чл. 4 (а, б, в, г и д), и съ правна (адвокатска) защита прѣдъ сждилищата.

Забѣлѣжка. Разноскитѣ по правната защита се разпрѣдѣлятъ равномѣрно между пострадалия, дружеството и съюзната каса.

Чл. 7. Помощьта за неправилно уволненитѣ се състои:

а) въ намѣрване отъ управит. комитетъ или дружествата мѣсто за учитель или друга плащана работа на уволнения;

б) парична помощь отъ съюзната каса *).

Чл. 8. Паричната помощь бива врѣменна и редовна (мѣсечна). Врѣменната парична помощь не може да бжде по-вече отъ

---

*) X редовенъ конгресъ добави слѣдньото обяснение: до прѣработване на правилника, помощи ще се даватъ само на учители и неправилно оволненитѣ, до като не сж постжпили на друга длъжность.

100 (сто) лева и се дава на онзи членъ, който нѣма право на мѣсечна, стига той да е билъ най-малко една година редовенъ членъ, а за по-малко врѣме рѣшава конгресътъ; а редовната мѣсечна се отпуща само отъ конгреса.

Забѣлѣжка 1. Помощьта се дава до намиране на съюзния членъ плащана работа.

Забѣлѣжка 2. На плащана съюзна длъжность се прѣдпочитатъ пострадали учители.

Забѣлѣжка 3. Който отъ уволненитѣ се откаже безъ уважителни причини да заеме посоченото му вакантно учителско мѣсто, плащаната работа, или прѣдложената му отъ комитета плащана длъжность, прѣкратява му се отпусканата помощь.

Чл. 9. За боленъ се счита този членъ, който удостовѣри съ медицинско свидѣтелство отъ лѣкарь на държавна служба, че е невъзможно за здравето му да продължава учителското занятие.

Чл. 10. На уволнения или напусналия по болѣсть съюзенъ членъ се помага споредъ членъ 8 отъ правилника.

Чл. 11. Въ случай на врѣменна болѣсть се дава взаимообразна помощь най-много до двѣста (200) лева съ гаранция отъ дружеството, въ което се числи нуждающия се членъ. Тая помощь се връща въ срокъ до една година слѣдъ вземането ѝ отъ подпомогнатия членъ, или, ако той се не издължи, отъ гарантираното дружество.

Чл. 12. За болнитѣ, независимо отъ горнитѣ помощи, се отпущатъ отъ конгреса, ако за това се яви изключителна нужда, и добавъчни помощи, които въ никой случай не могатъ да бждатъ повече отъ сто (100) лева.

Чл. 13. Слѣдъ смъртьта на съюзния членъ, това, което му се припада, ако той би билъ неправилно уволненъ се прѣдава на сѣмейството му по слѣдния начинъ:

а) на вдовицата и дѣцата, или само на дѣцата, ако получаватъ пенсия по-малко отъ 40 лева, се дава такава помощь, каквато би получавалъ починалия, като неправилно уволненъ;

б) само вдовицата или родителитѣ получаватъ половината отъ припадающата се помощь;

в) помощьта за вдовицата, или за вдовицата и дѣцата, прѣстава, щомъ вдовицата, се ожени, а за родителитѣ — щомъ имъ се подобри положението;

г) помошь се не отпуска на състоятелни родители.

Чл. 14. Годишнитѣ суми за врѣменна, редовна и взаимообразна помощь се опрѣдѣлятъ ежегодно отъ конгреса.

Чл. 15. Когато стане нужда, дружественото настоятелство опрѣдѣля, кои отъ членоветѣ на дружеството сж безъ работа или онеправдани, болни или починали и съобщава въ управителния комитетъ съ мнѣние, какъ да се удовлетворятъ нуждающитѣ се.

Забѣлѣжка 1. Взаимообразната помощь се отпуска по заявление отъ нуждающия се до настоятелството, което дава незабавно мнѣнието си по него и го изпраща въ управителния комитетъ.

Забѣлѣжка 2. Настоятелството съобщава сѫщеврѣменно рѣшението си на заявителя.

Чл. 16. Управителниятъ комитетъ, щомъ получи всичкитѣ свѣдѣния за уволненитѣ, онеправданитѣ, болнитѣ и починали членове, най-късно слѣдъ петь дни взема рѣшение, което немедлено съобщава въ съотвѣтното дружество.

Забѣлѣжка 1. Взетитѣ отъ управителния комитетъ рѣшения се прилагатъ незабавно въ изпълнение.

Забѣлѣжка 2. Ако нѣкое дружество съ късното си съобщение стане причина за ощетяване на нѣкой членъ, щетата се поправя за смѣтка на дружеството.

Чл. 17. Ако нѣкой членъ е недоволенъ отъ рѣшението на дружественото настоятелство, оплаква се въ общото дружествено събрание; ако е недоволенъ отъ рѣшението на дружеството, оплаква се прѣдъ управителния комитетъ; недоволенъ ли е и отъ рѣшението на управителния комитетъ — оплаква се въ конгреса.

Чл. 18. Настоящиятъ правилникъ влиза въ сила отъ 1 септемврий 1901 година и отмѣнява досега дѣйствующия правилникъ.

НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРЕНЪ ДѢЛЪ.

Учителска пѣсень.

Прощавай минало страдално,
прощавайте тъжовни дни,
прощавай поприще незнайно,
що глътна моитѣ младини!

*

Прощавайте зимници влажни,
дѣ гинатъ младитѣ сърдца,
дѣ болести добиватъ страшни
горкитѣ български дѣца!

*

Години много азъ прѣкарахъ
да сѣя знане, свѣтлина,
съ горчиви сълзи азъ поливахъ
тѣзъ скромни, нѣжни сѣмена.

*

Покрай казарми, катъ палати
въ школа-зимници азъ учихъ;
при служби съ тлъстички заплати
за хлѣба само се трудихъ.

*

Оскждно хранихъ се и чакахъ
за бждни честити дни, —
но бѣли коси азъ дочакахъ,
дочакахъ гладни старини!

*

Служитель скроменъ на народа,
азъ бѣхъ отритнатъ и прѣзрянъ;
учихъ за волность и свобода,
а самъ бѣхъ грозно окованъ!...

*

Неправда всѣка във живота
азъ първъ посрѣщахъ съсъ гърди,
азъ пръвъ излизахъ въвъ борбата
срѣщу отровнитѣ стрѣли....

*

Азъ пръскахъ разумъ и наука,
тълкувахъ родната ни рѣчь,
пъкъ съ горесть гледахъ, какъ сполука
добиватъ всички съ бой и сѣчь..

*

О, колко много азъ се трудихъ!
Не знаехъ миръ ни день, ни нощь —
съ перо, съ уста азъ всичко будихъ,
на слабитѣ подавахъ мощь.

*

Но гледахъ други околъ мене
въ разкошъ да гниятъ и въ разврать
пъкъ азъ—създатель на граждани—
години дълги теглихъ гладъ....

*

И днесь съмъ старъ, и слабъ, и боленъ,
въ гърди съсъ лоша болесть.,. ахъ!
Смъртьта очаквамъ азъ покоренъ —
за нея толкова страдахъ!...

*

Азъ скоро ще заспя навѣки,
ще дойде край на тозъ животъ;
съсъ менъ ще легнатъ всички мжки,
едничкий ми въ свѣта имотъ....

*

Ала очи ще склопя мирно:
съсъ трудъ и честь цѣлъ вѣкъ живяхъ,
и дѣто минахъ, незапирно
лжчитѣ слънчеви пръснахъ.

*

Цѣлъ легионъ отъ млади сили
по правий пътъ отправихъ азъ —
въ борба съсъ подлости изгнили
успѣхъ да чакатъ всѣкой часъ.

*

И вечь... прощавай младость чудна,
прощавайте борби безъ четъ;
прощавай птичко ранобудна,
прощавай мой животе клетъ!...

Ив. Ст. Андрейчинъ.

Самичка.

Разказъ.

Дебелъ мекъ снѣгъ покрива село Сънино, полята, горитѣ, цѣлий свѣтъ и пакъ непрѣстанно и бързо вали на едри парцали, трупа, трупа и не мисли. Безуменъ вѣтъръ отъ врѣме на врѣме се спуща изъ полето, подгоня едритѣ снѣжинки, вдигне на кълба бѣли вихрушки и отиде, та се не види. Старото селско училище клекнало подъ тяжестьта на своята безнадежность едвамъ дими изъ счупения си коминъ. Вжтрѣ бърмчатъ като пчели ученицитѣ и тоя живъ и непрѣстаненъ шумъ лети вънъ на весели вълни. Вѣтърътъ се спуща върху тѣхъ, грабва ги, заравя ги въ прѣспитѣ, усуква ги въ снѣжнитѣ вихрушки, сподавя ги и отлита. Но слѣдъ него тѣ отново се съживяватъ и весело и игриво се смѣятъ: А-а, а-а, а-а! . . . .

Учителката седи до масата въ своята стая, гледа снѣга прѣзъ мътнитѣ стъкла на малкия прозорецъ и мисли. По сухото ѝ болничаво лице лежи тъга. Шумътъ на ученицитѣ, който иде отъ класа, бие слабитѣ ѝ нерви и я измъчва. Вѣтърътъ свири въ търбитѣ на печката и осуква мислитѣ ѝ на болезнени вихрушки. До силно горящата печка седи и дрѣме облегнатъ до стѣната стария слуга дѣдо Кола. Въ ржката му дими миризлива лула, изъ нечистата му риза, останала безъ нагръдки, както винаги, стърчи на вънъ голѣмиятъ му коремъ. Тръдухавитѣ му гръди пищятъ на различни гласове, като нѣкоя развалена латерна и акомпániратъ вѣтъра, който пѣе въ търбитѣ. Отъ стенитѣ печално и сънливо гледатъ двѣ прашни карти. Задъ шкафа скърцатъ и се гонятъ мишки.

— Днесъ петъкъ ли е? — пита учителката безъ да се обърне.

Дѣдо Кола, който трѣпва отъ най-малъкъ шумъ, отвори очи.

— Какво ка'ешъ, учителко?

— Днесъ е петъкъ. Нали?

— Петъкъ е. . . За пощата ли? . . Рано е още, куриерино иде у три, три и половина, пъкъ въ такова врѣме. . .

Слугата пакъ задремва.

Учителката се унесе въ своитѣ нерадостни мисли. Тя е младо и хубаво момиче, сираче отрастнало при далечни роднини. Тая година ѝ е първа отъ учителството, но ней се вижда тежка и непоносима. Тя чувствува, че не ще да може да търпи повече тукъ и ще се остави . . . Тя не знае какво ще прави послѣ. Но тя има една далечна надежда прѣдъ себе си. Когато свърши, нея обикна единъ подпоручикъ, красивъ, веселъ и тя му даде цѣлото си сърдце. Той самъ я доведе и настани въ това село, ужъ като нейнъ роднина и въ първитѣ двѣ-три седмици си размѣниха горѣщи писма, пълни съ любовь и нежность. Ала послѣ той не се обади и не отговори нито на едно нейно писмо. Това мъчеше страшно Маринка, но тя не искаше да вѣрва, че той я е оставилъ. Ако е направилъ това той ще ѝ обади, той е толкова благороденъ, че нѣма да я остави въ такава неизвѣстность. Може би да се губятъ писмата му. Селската поща е толкова неуредена и несигурна. И всѣки петъкъ и вторникъ, когато минаваше междуселския куриеръ, Маринка прѣкарваше врѣмето си като въ сънь: унисаше се въ мисли, ставаше разсѣяна, не ѝ се работеше при дѣцата, а често дѣдо Кола я е виждалъ и да плаче.

Днесъ тя се събуди съ пълна надежда, че ще получи писмо. Въ съня си бѣше чула гърмежъ отъ пушка.

— Дѣда Кола, какво значи, като чуешъ на сънь пушка, запита тя дѣда Кола.

— Ще имашъ писмо — отговори той, който знае, че учителката отдавна чака нѣкакво писмо.

— И съновника казва така. . .

— Това азъ го знамъ отъ дѣте — потвърди дѣдо Кола. А когато нашъ Иванъ бѣше войникъ, майка му тову речеше нѣкога на дечурлигата: — Дѣца, днесь ще имаме отъ батя ви писмо... Сънувахъ пушка. И, ако не тая поща, до поща — писмото дойде. . .

Маринка не вѣрва съницата, но на душата ѝ става топло. Тя мислено чете и цалува това писмо, което сега нейдѣ прѣзъ затрупанитѣ въ снѣгове гори носи куриерътъ и нейния Стефанъ иска прошка, казва, че билъ боленъ, че не искалъ да ѝ пише да не я кара да страда като се научи. Маринка мислено съчинява отговоръ. Тя му прощава, тя, която нѣма никого на свѣта, никого: нито кому да се оплаче, нито съ кого да раздѣли своитѣ мисли, своитѣ скърби и радости,

тя има само него единичкиятъ, хубавиятъ, умниятъ, красивиятъ, живиятъ, веселиятъ. . .

Тя го цалува, радва му се и го чака всѣки день да дойде да се видятъ. . .

Снѣгътъ все вали и се лепи по стъклата на прозорцитѣ. Вѣтърътъ пѣе въ тръбитѣ на печката, и дѣдо Кола пакъ му приглаша съ своята спукана латерна..

Дѣцата, оставени самички въ отдѣлението, вдигатъ страшенъ шумъ. Нѣкое пѣе, друго плаче, трети тичатъ по коридора, гонятъ се вънъ по снѣга и викатъ, колкото могатъ съ писклювитѣ си гласове. Но Маринка не чува тоя шумъ. Тя е далече отъ тоя миръ. . .

Внезапно се обажда дрезгавата тръба на куриера. Учителката скача нетърпеливо.

— Дѣдо Кола, тичай на общината. Куриерътъ дойде, та донеси писмата. . . Ама не се бави, моля ти се. . . Веднага да дойдешъ! . .

Дѣдо Кола става и бавно отива, като бъбре нѣщо на дошото врѣме.

Маринка нетърпеливо ходи изъ стаята и поглежда прѣзъ прозореца.

Слѣдъ малко дѣдо Кола се връща, цѣлъ побѣлелъ отъ снѣгъ.

— Нѣма учителко!

Учителката прѣбледнява, прѣхапва устни, седа отчаяно до масата, закрива лицето си въ рѫцѣ и дълго стои така. Дѣдо Кола я поглежда и поклаща глава съжалително и очудено.

— Не плачи госпожице. . . Може да получишъ до поща!..

Като се наплаква Маринка взима перото и пише: Мили Стефане, това е петнадесетото писмо, което ти пише твоята забравена вече Маринка. Какво правишъ ти? Защо не се обаждашъ? Една думица макаръ. За мене и тя е достатъчно. Защото никой ми не пише, никого нѣмамъ. Тукъ заровена въ снѣговетѣ, срѣдъ горитѣ, далече отъ града, между тия чужди и странни хора, азъ чакамъ твоята дума, твоята любовь да ме спаси, да ми помогне. . . Стефане, сѫществувашъ ли ти, или си мой изчезналъ милъ сънь отъ дѣтинскитѣ години?

Учителката заплаква пакъ. Тя чувствува, че нѣма сила да напише, да разкаже своята скърбь, оставя перото и дълго плаче; съ лице скрито въ прѣстилката. И прѣзъ за-

душителитѣ си кълцаница та чува, какъ въ стаята влизатъ кмета и писаря, и какъ сърдито, дрезгаво и грубо говорятъ.

— Тукъ има ли учитель, или не! . . Дѣцата ще се изпотрѣпятъ вънъ, а началство нѣма да ги смири . . И никакво разпореждание и никакво педагогическо възпитателство. . . Тѣжко и горко. . .

Елинъ Пелинъ.

Немирникъ.

(Разказъ).

Въ градската читалня часовникътъ удари три и спокойно замълча.

Група учители и драма студенти стоеха около читалищната маса и говорѣха за прѣдставлението, което тъкмѣха да дадатъ прѣзъ великденскитѣ праздници.

Студентътъ Пауновъ и единъ отъ учителитѣ говорѣха тихо и оживлено помежду си.

— Азъ го познавамъ отблизу — говореше раздразнено учителя. Зная и майка му и баща му. Съсѣди сме съ тѣхъ. Вчера минавахъ край камбанарията. Христо стоеше на скелето, опуснаалъ надолу глава и гледаше нѣкакъ странно къмъ земята. Азъ го запитахъ:

„— Е, върви ли — върви ли?" Той се обади:

„Кое?" и ме изгледа, като поотвори устата си и поклати глава.

„— Картината — за картината питамъ" обяснихъ му азъ и зачакахъ отговоръ.

„— Нали виждашъ — отива, ама бавно, не ми се работи. Като че ме е билъ нѣкой — така се усѣщамъ уморенъ".

— Азъ пакъ ти казвамъ, че това не е физическа умора — спокойно го прѣкъсна Пауновъ. Много работи на тоя свѣтъ има, които не се удаватъ лесно на обяснение. . . .

Пауновъ се прѣкъсна, трепна като подсѣтенъ отъ внезапна мисъль и се заслуша въ мрачнитѣ звуци, които се разнесоха изъ града.

Камбаната заби на мъртво. Продължителни и ридающи звукове се посипаха надъ малкия градъ, окръженъ съ хубави и раззеленѣли гори. Тържествующата пролѣть, като да се помрачи отъ печалнитѣ стонове на камбаната.

— Г-да, азъ ще отивамъ вече, трѣбва да тръгвамъ. Ако обичате, елате и вие . . . Смълча се за минутъ и пакъ заговори:

— Прѣкрасенъ момъкъ, каква душа да знаете!

Мѣрнитѣ удари на камбаната прѣкъснаха разговора и на останалитѣ учители.

— Да, нещастенъ момъкъ — продължи кждрокосиятъ и възмургавъ студентъ Пауновъ — азъ го зная отдавна и неговата сждба особенно ме интересуваше. Съжалявамъ, че при моитѣ тежки условия на животъ не ми бѣ възможно нѣкакъ да му помогна . . . А, увѣренъ съмъ, единъ талантъ угасна . . . Другаритѣ му се изгледаха едни други, па спрѣха любопитни погледи на Пауновa, който мълчеше. Мжка се четеше по мургавото му и открито лице. Очитѣ му обикновенно черни и спокойни, сега искрѣеха: тамъ сѣкашъ блескаха сълзи.

Камбаната отсѣкваше редовно ударъ слѣдъ ударъ . . .

Пауновъ тихо заговори:

„— Отъ тогава има по-вече отъ шесть години. Азъ бѣхъ първа година учитель. Младъ и неопитенъ, азъ мислѣхъ да обучавамъ и възпитавамъ малко по-другояче. Имахъ и желание и амбиция да бжда не на дума, а на дѣло полезенъ. Затова се опитахъ да узная психологията на всичкитѣ си ученици. Разбира се, че скоро се отчаяхъ. Христо Руменовъ бѣше въ моето отдѣление. Той тогава бѣше на около 11 години. Въ него срѣщнахъ „непроходимата гора“. Много ме измжчи той, но и на много ме научи. Ехъ, това нещастно дѣте, което вчера свърши своитѣ дни край грамадната камбанария!

„Прѣдъ мене е живъ още моя ученикъ.

„Немиренъ, палавъ, невнимателенъ — всѣкога занимаванъ съ нѣщо, винаги въ споръ съ нѣкого, или пъкъ съ цѣлото отдѣление. Съвѣтвахъ го, мъмрѣхъ го: той слуша, долнята му устна трепери и мълчи. Какво не измислихъ, какви не добри срѣдства употрѣбихъ: нищо не помогна! Само изгубихъ вѣра въ себе си . . .

„Единъ слугата ми извѣсти, че въ моето отдѣление се дига голѣмъ шумъ. Отивамъ и що да видя? Всичкитѣ читанки събрани отъ Христа и хвърлени прѣзъ прозореца на вънъ. Всичкитѣ ученици псуватъ и крѣщятъ, а Христо стои на катедрата правъ и се смѣе и напѣва:

„Буболечкитѣ станали оси:
Охе-хо, охо-хо!“

Тъкмо въ тоя моментъ азъ влѣзохъ. Настана мълчание. Редътъ се въдвори. Азъ узнахъ каква е работата и не помня какво направихъ по поводъ малкия скандалъ. Помня това, че отидохъ у Христови. Баща му, бѣденъ и кротъкъ човѣкъ, ме срѣщна съ огрижено и замислено лице:

— Моятъ немирникъ, па си е показалъ рогата . . . Нѣма дома си да умре и това си е! Ехъ, даскале, таквозъ си е . . .

— Да, казвамъ му азъ и му разказвамъ цѣлата история, като добавихъ, че трѣбва да вземемъ мѣрки и други още глупости . . .

— Нищо не помага, даскале! Печи го, вари го — жилаво, та жилаво! Има си дѣца, които се раждатъ такива и умиратъ такива . . . Отъ Бога си е така . . . Наказание не помага. Ей, на: баща му съмъ, ама не смѣя да го ударя — безъ полза е? Немирникъ е и лошъ немирникъ. То всички дѣца сж немирни, ама на това кръвьта е немирна . . . Па и свидно ми е, даскале, да го наказвамъ: даровито дѣте е — така съмъ го прѣцѣнилъ. Данò Богъ го вразуми.“

Проститѣ и сърдечни думи на огрижения баща ме съкрушиха. Азъ не знаехъ, какво да приказвамъ по-вече и отклонихъ въпроса. Отидохъ си у дома, а въ ушитѣ ми още звънтѣха хубавитѣ и правдиви думи на бащата, които свършваха съ една сладка утѣха, нѣкакъ меланхолно промълвена: „даровито дѣте е, даскале!“

Азъ го постоянно надзиравахъ. Прѣзъ часоветѣ винаги чоплеше скамейката, касаеше листчета, гледаше въ тавана, играеше си съ пръститѣ на ржцѣтѣ: никога спокойно и мирно не стоеше. А бързината памѣть имаше, но . . . невнимаваше. За да запомни нѣщо, прѣдварително трѣбваше да му обърна внимание. Но, какъ да е, то мина въ първи класъ, макаръ да не знаеше добрѣ материята.

Просто отъ обичь го пропуснахъ.

Другата година бѣхъ учитель въ село.

Къмъ срѣдата на май азъ се връщамъ за въ града. Свършилъ бѣхъ испита, та бѣхъ въ едно особенно, весело настроение. А хубавиятъ планински пжть, прѣкрасниятъ майски день, упоителниятъ дъхъ на природата — всичко околовръсть дъхаше великолѣпие.

Въ моята душа бѣше праздникъ.

Пѫтьтъ красиво криволичи. Минахъ послѣдното завойче и гледамъ насрѣща мене едно момче, възсѣднало конь, навело глава надолу, иде къмъ мене.

Взирамъ се и що да видя!

— Христо Руменовъ, ти не ходишъ ли на училище вече? Кѫдѣ така си тръгналъ сега?

Той поспрѣ коня си, погледна ме съ чернитѣ си очи, помръдна устни, но не отдума.

Азъ гледахъ коня, гледахъ него. Коньтъ, лѣниво отпусналъ долнята си устна, мърно дишаше.

Отъркаляната шапка на Христо захлупваше до уши младата му глава, която мислеше въ тоя моментъ. Христо мълчеше.

Азъ пакъ го запитахъ.

— Омрѣзна ми учителю — отвърна той, като повдигна бавно наведената си надолу глава и тѫжно ме погледна съ хубавитѣ си очи.

— Ей така, глухо продължи той много ми омрѣзна... Тѫжно е въ училището...

Азъ се загледахъ въ него и чувствувахъ, че нѣкакъ неловко ми бѣше да заговоря.

— Вефхъ хлѣбъ отъ дома да нося на татко — сега съмъ при него: печеме заедно жеречъ. Погледна ме той и пакъ отпусна глава.

Знаете ли, че не можахъ нищо азъ да му кажа: така ме погледна, че азъ прочетохъ въ очитѣ му, че наистина въ училището е тѫжно и че много му е омрѣзнало...

И мълчехъ азъ, като истуканъ.

— „Бързамъ да не закъснѣя за обѣда...

Отъ снощи татко не е вземалъ троха.“

Коньтъ закрета бавно изъ каменистия планински пѫть. Лѣниво и тежко ставаха голѣмитѣ му копита. Христо отначало раздвижи младитѣ си плѣщи, продума галено на коня и наведе послѣ глава, като да гледаше прашливата грива на черния конь.

Азъ дълго стояхъ на мѣстото си и дълго гледахъ наведеното дѣте, което, като да бѣ младо още прѣживѣло тѫжитѣ на цѣль животъ. То вървѣше съ своя конь по планинския пѫть, заключено въ себе си, въ своята душа. Мъчеше се нагорѣ съ дръгливия си конь изъ стръмнинитѣ безъ да се вглежда въ хубостьта, която околовръстъ цъвтѣше. Така и

мисълъ не задевѣха. То се изгуби като сѣнка задъ завоя. А мене дълго още се струваше, че виждамъ какъ, тежко и лѣниво се влачатъ по каменистата почва конскитѣ копита и какъ младия всадникъ се движи на горѣ и все на горѣ по стръмни скали съ клюмнала глава.“

* * *

Тѣ вкупомъ бѣха излѣзли изъ читалището и потеглили изъ улицата, която води за къмъ черквата.

Хубавъ априлски день. Една блага топлина напоила въздуха и приятно ти е да дишашъ. Улицитѣ кривятъ една въ друга, сливатъ се, кръстосватъ се. Къщитѣ стоятъ наредени една до друга замислени и потъмнѣли.

Камбаната ридае надъ града.

— Митя, какъ мислишъ, случайно ли е снощното падане отъ скелето, или—? Запита единъ отъ учителитѣ, но не довърши въпроса си, съ очакване студентътъ да подхване своя разказъ.

— Знаешъ ли що—подхвана той—твърдѣ рисковано е да се твърди, но все може да се прѣдполага, че не е случайно. Азъ мисля, че дѣйствително отъ умора тоя момъкъ се е хвърлилъ. Но каква умора? Разбира се не физическа, а умора на сърдцето, на духа—умора на вътрешния човѣкъ. Казватъ, че има хора, които се раждатъ, за да бѫдатъ нещастни. Христо бѣше такъвъ . . . Така поне прѣдполагамъ.

Едни отъ тѣхъ при благоприятни условия ставатъ велики хора, други голѣми прѣстѫпници, трети велики нещастници. . .

Тия хора сѫ всѣкога немирни, неспокойни. Неспокойствието имъ е въ кръвьта. Тѣ винаги търсятъ нѣщо, гонятъ се за сѣнки, тъгуватъ безъ причина, роптаятъ срѣщу всичко съ една рѣчь: опако живѣятъ и опако свършватъ.

Прѣди двѣ година—първа година студентъ бѣхъ—пѫтувамъ по великденската ваканция за у дома си. Сами съмъ на колата. Стоя, гледамъ и мисля нѣщо. Застигамъ изъ пѫтя едно младо войниче, почти дѣте.

Останахъ изненаданъ. Колата спре. Азъ скачамъ долу и хванахъ за рамото младото войниче. Прѣдставете си само какво бѣше моето очудване...

— Христо, ти ли си?

— Да, азъ съмъ, учителю.

Отсѣче той, погледна ме изъ подъ вѣжди, а устнитѣ му заиграха, като да прѣмълча нѣщо. Слѣдъ мигъ той нѣкакъ тъжно се усмихна. Азъ дълго го гледахъ и мислѣхъ нѣщо неопрѣдѣлено... не помня точно какво.

Слѣдъ продължително мълчание азъ запитахъ:

— Какъ така изпадна въ казармата?

— Е, каза той и се понамръжди. Нѣмаше друго, какво да правя. При баща си не можехъ по-вече да стоя. Той ме даде на единъ шивачъ да уча занаятъ. Стояхъ една седмица, дотегна ми и азъ го парясахъ. Отидохъ дома. Майка ми плака, баща ми се сърди много, но лоша дума ми не рече. Послѣ отидохъ въ село при вуйча си. На кръчмата бѣше весело само привечерь, а денемъ—пусто и глупаво е селото.

И тамъ не ме свъртѣ... Пакъ си отидохъ у дома. Стояхъ дълго така, залисвахъ се съ разни работи... Случи се единъ день . . .

Христо замълча и загледа настрани.

— Какво, се случи—запитахъ го азъ.

— Нищо не се случи ..... стана дума така, та ми хрумна, че щѣше да стане голѣма пакость . . . Играехъ си съ пушката на баща ми, па тя била пълна: опърлихъ на мама косата. Нищо не стана — само болна отъ страхъ недѣля цѣла мама лежа. Мина й . . . Азъ избѣгахъ отъ къщи . . .

Той пакъ замълча и, като че се помъчи да се усмихне, но само устнитѣ му малко се изкривиха.

— Сега пъкъ съмъ въ музикантската рота. Отначало бѣше добрѣ, ама сега е много тежко. Искатъ всичко въ редъ да бѫде, да мирувашъ, да слушашъ...

Ще видя какво да правя: нѣма да имъ доседя... Е, ще се живѣе нѣкакъ си...

Азъ слушахъ и все не можехъ да разбера, какво измъчва това нещастно момче, което сега спокойно разказваше своята бледна и тъжна история.

— Качи се при мене, на колата, за да стигнешъ понаврѣме въ града.

— Не, азъ ще си отивамъ пешъ. По ми е свободно така, па и не бързамъ.

Азъ го молихъ да се качи при мене еднажъ и дважъ, но то остана на своето.

* * *

Тѣ навлѣзоха въ черковния дворъ.

Откри се прѣдъ тѣхъ голѣмата черковна сграда, тритѣ кубета на която се дигаха високо мрачни и почернѣли отъ врѣмето. До самата черква се издига грамадната камбанария, която боядисваха отвънъ за възкресение Христово.

Скелето още стоеше. На едната стѣна на камбанарията, обърната къмъ изтокъ, се виждаше недовършената картина, която до вчера рисуваше Христо Руменовъ.

Картината изобразяваше пророкъ „Данаилъ при лъвоветѣ.“

Година врѣме, какъ се застоя Христо при единъ пиянецъ-бояджия. Послѣдниятъ обикна Христа, като даровито момче, което обѣщаваше „да печели много“, както говореше пияниятъ майсторъ.

Купчината учители и двамата студенти се спрѣха до масивната камбанария и се загледаха въ картината. Тѣ гледаха сважниятъ лъвъ, голѣмата му грива и несвитѣ пристиснати крѣпки челюсти. Очъртаваха се слабо още два лъва и близо до тѣхъ се забѣлѣзваше грубия, но живъ контуръ на пророка...

Тѣ гледаха, смаени, залисани... Камбаната биеше горѣ болезнено, глухо — като че ридаше старецъ надъ прѣсенъ синовъ гробъ.

Погребалното шествие наближи. Чу се монотонния напѣвъ на свещеника. До носилото мълчаливо вървеше нещастната майка на Христа. А баща му стъпваше мраченъ и спокоенъ: само космитѣ му, тукъ тамѣ побѣлѣли, изглеждаха настръхнали.

Учителитѣ се слѣха съ погребалната процесия, която вече завлазя прѣзъ нискитѣ, черковни врата.

Камбаната удари още веднажъ тежко и студено. Послѣднитѣ ѝ стонове се пръснаха изъ затихналия градъ и безъ отзивъ замрѣха.

Гр. Лютаковъ.

Детскиятъ трудъ отъ педагогична гледна точка.

Обществото е живъ организмъ и, като такъвъ, е подчинено на извѣстни условия или закони за съществуването на организмитѣ. Никой организмъ не може правилно да се развива и да благоденствува дълго врѣме, ако новитѣ елементи, новосформирующитѣ се клетки, които го съставятъ, сж слаби, неджгави, прѣдразположени къмъ бързо израждане. Бързото остарѣване и изчезване на цѣлия организмъ при подобни условия е неизбѣжно. Сжщото е и съ обществата. Едно общество, за да върви все напрѣдъ и напрѣдъ, т. е. да прогресира правилно, трѣбва да бжде крѣпко и жизнеспособно, защото прогресътъ, колкото върви къмъ по-висока точка, толкова става по-труденъ, толкова повече изисква по-постоянно и по-голѣмо напрѣгане на всичкитѣ обществени сили, както приближаването високитѣ точки на планинитѣ изисква пълно напрѣгане силитѣ на смѣлия туристъ. Но обществото не може да бжде жизнеспособно и крѣпко, ако старитѣ му елементи, старитѣ му клетки се замѣстятъ съ нови само по врѣме, но по естество сж остарѣли прѣждеврѣменно, сж безсилни, изсушени. Правилното и непрѣкжснато снабдяване обществото съ прѣсни сили, съ здрави и жизнеспособни клетки е единъ капиталенъ, жизненъ социаленъ въпросъ. По една фаталность, обаче, жизненитѣ въпроси винаги сж оставали на заденъ планъ въ умоветѣ и дѣйствията било на политицитѣ, било на педагозитѣ, било на другитѣ обществени дѣятели. Съ тѣхното проучване сж се залавяли само тогава, когато врѣднитѣ резултати отъ тѣхното неглижиране сж ставали болно чувствующи се и всеобщоочевидни. Така е и съ въпроса, който току-що повдигаме. Що подновява обществото? Кое попълня ония фатално необходими и ритмически правилно явяющи се пробели, които се образуватъ въ общественитѣ редове отъ изчезването, смъртьта на индивидитѣ? *Дѣтинството* — е единствениятъ отговоръ. Дѣтинството — това е надеждата, бждащето, щастието, животътъ на обществото. Какви дѣца притежава едно общество, такова и бждаще ще има то. Ето защо, за едно разумно общество бракътъ, брѣменостьта, бозайничеството и

малолѣтството сж сериозни проблеми, важни негови грижи. Уви, за нещастие на човѣшкия родъ, разумностьта на обществата е още слаба, а процесътъ на дегенерирането слѣдствие на неразумнитѣ наредби бързо се развива.

Дѣтинството въ устата на сантименталнитѣ и невзиращи се въ живота поети е златното, райско врѣме на човѣка. Наистина, дѣтското слабо познание на живота, изблика на велика жизнена енергия, която се съдържа въ развиващия му се организъмъ, липсуването на оная песимистична съмнителность и страхъ отъ бждащето, която се корени въ сърдцето на възрастния и вледенява и помрачава веселитѣ чувства, — всичко това благоприятствува на дѣтето да гледе прѣзъ най-розови и свѣтли очила на всичко около себе си и безкрайно да се радва, безкрайно да е щастливо. При по-раннитѣ, по-прости и по-сносни обществени условия поразително болшинство отъ дѣцата прѣкарваше своето дѣтинство весело и безгрижно подъ надзора на своитѣ родители, подъ закрилата на тѣхнитѣ грижи, а станало по-сетнѣ възрастно общество съ удоволствие, умиление и въздишка си спомня веселитѣ, безгрижни дни на своитѣ първи пролѣти. Но днесъ не е тъй. Въ съврѣменния общественъ животъ не царува пролѣтьта, а есеньта. Подъ студеното духане на студения есененъ вѣтъръ жълтѣятъ, капятъ не само остарѣлитѣ листа, но гинатъ и нѣжнитѣ цвѣтя — гинатъ много повече и по-скоро, отколкото старитѣ. Само цвѣтята, запазени подъ стъкленитѣ покривки въ цвѣтарницитѣ, вирѣятъ и цъвтятъ, но колко сж тѣ и могатъ ли да дадатъ жизнерадостенъ, пъстъръ изгледъ на широката човѣшка градина?

Малко сж дѣцата и все повече намалява тѣхното количество, които иматъ щастливата сждба да прѣкаратъ своето дѣтинство като дѣца, т. е. весело, безгрижно, защитени отъ социалнитѣ недѫзи, имащи пълна възможность да развиятъ пълно и хармонично всичкитѣ си сили. Голѣмо количество вече сж изгубили правото на дѣтинство. Дѣтето още отъ ранна възрасть е подложено на систематическитѣ удари на мизерията или бѣдностьта, която заобикаля неговитѣ най-близки; то е беззащитно противъ многостраннитѣ атаки, отправени срѣщу неговото слабо, беззащитно сжщество отъ общественитѣ пороци и недѫзи, които се намиратъ и въ тѣсната стая, въ която се е родило и диша, и на улицата, на която прѣживѣва, и навсѣкждѣ, кждѣто неговитѣ крака допре и неговия

погледъ се възрне. А щомъ малко що-годѣ се позасили физически, то е принудено да се впрѣгне въ сѫщия яремъ на воловски трудъ, въ който сѫ впрѣгнати неговитѣ близки, и да влачи тоя яремъ, докато сили има, докато животъ живѣе... Дѣтскиятъ трудъ е една модерна социална болесть, която ще изтощи и разслаби обществото, която ще го умори, ако то не се сепне и се не взре въ гибелното явление съ врѣме. Като говоримъ, обаче, за дѣтския трудъ и го чертаемъ въ такъвъ грозенъ видъ, нуждно е да се обясни, за кой трудъ се отнася въпроса, защото изобщо трудътъ самъ по себе си не крие нищо зло въ себе си, даже е необходимъ, е едно conditio sine qua non за развитието и сѫществуването на индивида, а така сѫщо и на обществото. Органитѣ, които не се упражняватъ, се атрофиратъ, набранитѣ сили слѣдствие храненето, ако не се съразмѣрно изразходватъ, дѣйствуватъ разрушително надъ самия организмъ. Трудътъ е нуженъ за личното самозапазване на организма, както на възрастния, тъй и на дѣтето; той е необходимъ и за сѫществуването на обществото, като културна единица. Напълно погрѣшно е мнѣнието, че дѣтето трѣбва да бѫде свободно отъ всѣка физическа работа до навършване на 15 или 16 години, като това врѣме се употрѣби изключително за неговото душевно развитие, а за физическото развитие се остави само свободната или искуствената игра. Играта, наистина, играе важна роль въ дѣтинския периодъ; дѣца, лишени отъ възможностьта да играятъ, се намиратъ въ сѫщето плачевно положение, въ което се намира старецътъ, лишенъ отъ възможностьта да почива. Тя има грамадно възпитателно значение, както за физическото развитие, тъй и за душевното усъвършенствуване, но сама не е достатъчна, за да направи отъ дѣтето пригоденъ за обществото елементъ. Въ нея има много липсващи елементи, и много важни страни отъ човѣшката личность които тя не може да докосне благотворно или ги докосва твърдѣ слабо. Така напр. играта не произвежда никакви обективни резултати, отъ които дѣтето да може да направи нравствена оцѣнка на своитѣ дѣйствия, тя не си служи съ орѫдия, които играятъ сѫществена роль въ икономическия животъ на обществото, и, слѣдователно, не дава възможность на дѣтето да се запознае съ тѣхното устройство, приложение, значение; тя сѫщо така не запознава дѣтето съ сѫщественитѣ условия на живота, съ нуждитѣ и начинитѣ на тѣхното удовлетворение и пр. и пр. А ясно

е, че въ сегашния позитивенъ и материалистиченъ вѣкъ повече отъ всѣки другъ пѫть дѣтето трѣбва да стѫпи въ общия животъ, колкото е възможно по-добрѣ въоржжено съ знания, съ практическа похватность и пр. Практическата похватность се добива отчасти чрѣзъ играта, но главно чрѣзъ *работата*, чрѣзъ *труда*. Не трѣбва да се *прѣчи* на дѣтето да се прѣдава на физически трудъ, напротивъ, трѣбва да му се даватъ всички благоприятни условия за такъвъ. Това е принципъ, който не може да се оспорва, но прилагането на той принципъ трѣбва да бѫде разумно. Всѣко лошо негово приложение, всѣко злоупотрѣбление съ него е едно насилие и злоупотрѣбление съ дѣтската личность, е едно прѣстѫпление съ гибелни послѣдствия за дѣтето, а когато злоупотрѣблението е масово — гибелнитѣ послѣдствия се разпространяватъ надъ цѣлото общество.

Най-нормална и естествена форма на дѣтския физически трудъ е, когато то взима *доброволно* или съ подбудителни съвѣти съ участие въ домашната работа, като помага на родителитѣ си, и когато работи толкова, колкото то желае, и това, което е по волята му Ако този дѣтски трудъ е разнообразенъ, ако не е прѣко силитѣ му и ако не прѣчи на неговото душевно развитие и при това се извършва въ една атмосфера на нѣжность, любовь и здравость — той влияе благотворно, както на неговото тѣло, тъй и на психиката му. „Едно дѣте, което отъ удоволствие помага на родителитѣ и сестритѣ си въ лекитѣ работи, расте несъзнателно въ човѣшкото работно общество, вкусва удоволствието отъ работата, безъ да носи брѣмето ѝ, калява силитѣ си безъ да знае и желае това, подражава на своитѣ зрѣли образци и чрѣзъ това само става такъвъ, безъ да се плащатъ пари за това учене“ (J. Tews).

За жалость, физическиятъ трудъ на съврѣменното дѣте вече не е такъвъ. Наврѣдъ, кѫдѣто се е развила модерната индустрия и земледѣлие, въ всѣки кѫтъ на земята, кѫдѣто капиталистическиятъ режимъ е метналъ своята тежка и желѣзна ржка, дѣтското щастие и спокойствие, дѣтската невиность и воля сж смазани, разсипани. Както възрастнитѣ, тъй и дѣцата отъ грамаднитѣ работни маси сж подложени на експлоатация, тѣхниятъ трудъ вече се купува и продава, е стока, и се третира като безразлична вѣщь. Дѣтето вече не работи само *доброволно*, *колкото ще и може лекитѣ* работи,

за да помогне на родителитѣ си. Не! То днесъ е наемникъ въ чужди ржцѣ — то работи въ фабрикитѣ, работилницитѣ, дюгенитѣ, полето за *пари* другиму; то *се наема*! Ние нѣмаме пълна статистика по тоя въпросъ, за да видимъ цифренитѣ размѣри на това, но злото е прѣдъ очитѣ ни. Отидете въ фабрикитѣ, въ печатницитѣ, въ питейнитѣ заведения, въ хлѣбарницитѣ, по дюгенитѣ; разходете се изъ обработващитѣ се зеленчукови градини, изъ пасбищата — вие наврѣдъ ще намѣрите дѣца работници отъ най-различни възрасти. Градскитѣ дѣца работятъ въ работилницитѣ, фабрикитѣ и занаятчийскитѣ дюгени; тѣ слугуватъ по бакалницитѣ, хлѣбарницитѣ, сладкарницитѣ, кръчмитѣ и като продавачи на вѣстници; тѣхъ ще ги намѣрите въ много печатници и книговѣзници. Градскитѣ момичета ще видите да работятъ сжщо въ много работилници и домашни работи, като плетачници, тъкачници на платна и килими, при разни шивачки, въ фабрикитѣ за вжжя, картони, кутии. въ работилницитѣ за приготвуване на сухи пашкули, въ зеленчуковитѣ градини и въ сѣмействата на по-заможнитѣ хора, като слугинчета. Селскитѣ дѣца, момчета и момичета, се експлоатиратъ главно чрѣзъ слугарство. Въ градоветѣ тѣ ставатъ слугини и слуги по кжщитѣ, кръчмитѣ и бакалницитѣ, а въ селата — ратаи при разни селски чорбаджии. Много селски момичета още отъ осмата година започватъ своя горчивъ животъ подъ чужди стрѣхи, подъ непрѣкжснато нахокване и бой на благороднитѣ дами, чиито робини сж тѣ, подъ дългъ и убийственъ трудъ. Вънъ отъ това, много дѣца — селски и градски — сж принудени да работятъ съ родителитѣ си дълго, тежко и изнурително.

Работното врѣме за дѣцата наемници е нескончаемо дълго. То е често по-дълго отъ това на възрастнитѣ, защото тѣ сж беззащитни, безропотни и несъзнающи експлоатацията. Въ работилницитѣ, кждѣто работятъ и възрастни и дѣца — работното имъ врѣме е еднакво, макаръ че малкитѣ работници често сж принудени, като по-долно служащи, да дохождатъ по-рано и да си отиватъ по късно отъ другитѣ. Ние сме били очевидци, че момичета, работящи въ пашкулнитѣ работилници, да работятъ прѣзъ тѣхния сезонъ отъ 5 ч. сутринь до 8 вечерь, което се равнява на 15 часа трудъ; въ печатницитѣ — отъ 7—12 сутринь и отъ $1\frac{1}{2}$—7 вечерь, т. е. $10\frac{1}{2}$ ч., въ книговѣзницитѣ лѣтѣ отъ 6—12 и отъ 1—8 вечерь, т. е. по 13 часа. Извѣстно е на всички, че

кръчмарницитѣ и бакалницитѣ се отварятъ обикновено лѣтѣ въ 5 или 6 часа сутринь и се затварятъ 9—11 часа вечерь, т. е. врѣме за шетня се набира отъ 13—16 часа; въ занаятчийскитѣ дюгени се работи сѫщо отъ 6 или 7 часа сутринь до 7, 8, често пѫти и до 10 часа (прѣдъ праздници) вечерь. Полскитѣ и градински работи всѣкога траятъ отъ зори до мрачнина, т. е. 14—15 часа. Какво да кажемъ пъкъ за слугинчетата, които сутринь сѫ длъжни да станатъ прѣдъ господаритѣ си и вечерь да лѣгатъ съ тѣхъ или слѣдъ тѣхъ. Но не само въ наемния трудъ дѣцата сѫ подложени на подобно изтезание, на дълга и уморителна работа. Въ много занаятчийски и въ всички земледѣлски сѣмейства дѣцата обикновено сѫ заставени отъ родителитѣ да помагатъ въ работитѣ имъ въ много по-голѣмъ размѣръ, колкото е допустимо за тѣхнитѣ сили, и въ такива работи, които дѣйствуватъ напълно гибелно за тѣхното развитие.

Сѫществуването на дѣтския трудъ въ днешното му количество и въ днешната му форма е едно социално зло. Поради дългото работно врѣме и поради естеството на работитѣ, които се даватъ на дѣцата работници, тѣхното здраве се разколебава, тѣхното физическо развитие се спира, обществото се снабдява съ слаби и дегенерирани нови членове. Приложението на дѣтския трудъ въ производството има още по-гибелни економически послѣдствия, защото дѣцата конкурират бащитѣ и братята си, подкопаватъ тѣхното сигурно положение, увеличаватъ безработнитѣ възрастни членове, изострюватъ конкуренцията. Тука, обаче, ние нѣма да се спираме на дълго върху тия страни на въпроса, защото рискуваме да дадемъ на статията си обемъ, несъразмѣренъ съ мѣстото, съ което разполагаме; затова ще резюмираме, какво прѣдставлява дѣтския трудъ отъ педагогично-възпитателна гледна точка, какво влияние има той върху училището и що може да направи то.

Фабричниятъ трудъ е най-гибеленъ за дѣтското развитие. Той се основава на детайлното разпрѣдѣление на функциитѣ; голѣма часть отъ човѣшката работа се изпълнява отъ машината. Човѣкътъ служи само да стои при една нейна часть, за да я направлява. Машината работи механически и математически точно. Тя иска едно съсрѣдоточено внимание, а съсрѣдоточеното внимание изблъсква изъ мозъка, изъ душата на работника всички други мисли, всички чувства; то я

изтощава при това и я прави неспособна и слѣдъ спиране на машината да се напълни съ свързани, здрави мисли. Шумътъ и движението на фабричнитѣ машини сж въ състояние да заглушатъ духа, да атрофиратъ мозъка. Това ще стане толкова по-скоро и по-силно, колкото повече умътъ е неразвитъ, младъ, колкото повече той и безъ тая убийствена еднообразна работа е бѣденъ още по съдържание и сила. Сжщото е и въ голѣмитѣ работилници, кждѣто всѣки работникъ работи само една отдѣлна часть отъ единъ прѣдметъ. Ако това едностранчиво, еднообразно дѣйствие парализиря умственитѣ способности на зрѣлия вече работникъ или развива само една негова способность въ ущърбъ на всички други, колко това ще е по-силно за дѣцата! Подложени на такъвъ трудъ, тѣ дѣйствително ще достигнатъ съвършенство въ специалната работа и тая умствена страна, която я управлява, но всички други сили ще останатъ въ рудиментарно положение, като въ резултатъ ще се получатъ сръчни работници, но *негодни* обществени членове. Всичкитѣ други работи — въ занаятитѣ, въ кръчмарницитѣ, въ слугарството и пр. ако и да сж разнообразни, което сьотвѣтствува на дѣтската натура, търсяща разнообразие, упражняватъ независимо отъ това си разнообразие притжпяюще и задържающе влияние върху интелектуалното развитие на дѣтето, защото обикновено работитѣ имъ сж много прости и дребняви, защото никой не сматря за необходимо да го въвежда въ сжщностьта на нѣщата, които извършва и съ които работи и защото дългото работно врѣме отнема всѣка възможность за каквото и да е съзнателно, цѣлесъобразно негово подготвяне за живота чрѣзъ специалнитѣ заведения за тая цѣль.

Наемниятъ дѣтски трудъ, прочее, има въ рѣдки случаи и то много слабото добро значение за интелектуалното възпитание на бждащитѣ граждани; наопаки, въ признатото болшинство случаи той влияе гибелно върху тѣхъ. Прѣкаранитѣ прѣзъ тоя режимъ личности влизатъ въ обществото съ затжпени, атрофирани, запечени на една ниска стадия отъ развитието си мозъци, които мжчно могатъ да схващатъ и разбиратъ по-общитѣ и по-отвлѣчени обществени идеи и проблеми.

Но още по-гибелно влияние упражнява наемния и прѣсиленъ трудъ върху моралното развитие на дѣцата. Въ фабрикитѣ дѣцата, работящи заедно съ възрастнитѣ мжже и жени, младежи и моми, сж зрители на ония разслабени нрави,

които сж обикновено и неминуемо слѣдствие на фабричния животъ. Прѣждеврѣменната полова възбуденость, страстьта къмъ алкохола и пушенето и всички други пороци бързо проникватъ цѣлото дѣтско сжщество. Въ него скоро настжпя пубертета, то скоро изпитва земнитѣ сладости и като нѣжно цвѣте, изложено на силни слънчеви лжчи, бързо се разцъвтява, бързо узрѣва и скоро увѣхва. То става старецъ по сили, по енергия, прѣди да е било истински зрѣлъ мжжъ, а често загивва отъ болеститѣ, прѣдизвикани отъ пороцитѣ и страститѣ. Емилъ Зола въ своя романъ „Жерминалъ“ ни дава поразителни картини отъ тоя жанаръ. Въ кръчмарницитѣ дѣтето става неволенъ зритель и прислужникъ на ония цинизми, които сж рожба на алкохолизма, на вакханянството и имаще въ ржка всѣкога опасното срѣдство за това човѣшко удоволствие и възбуждение, то скоро започва да си служи съ него, а още по-скоро става негова жертва. Служащитѣ въ търговията — отъ рано се научватъ на лъжата и фалшификацията; вѣстникопродавачитѣ и др. ставатъ неволни зрители на всички улични и обществени сцени и скандали; слугинчетата биватъ подложени на много нравствени изпитни и импресии, които подготвятъ скорошното имъ морално падане; умътъ и нравитѣ на ратайчетата по селата, които по отдѣлно или по двѣ три заедно пасятъ биволитѣ, телцитѣ, конетѣ, овцитѣ и козитѣ по осамотенитѣ поля и гори, колкото и да благоприятствуватъ тия работи за физическото имъ здраве, сж изложени на гибелно влияние. Тѣ наблюдаватъ непосрѣдствено природнитѣ актове на пазенитѣ отъ тѣхъ животни, и тѣхната мисъль, незанята съ нищо друго, се съсрѣдоточава върху тѣхъ, чувствата се възбуждатъ, и тѣ се прѣдаватъ прѣждеврѣменно или на онанизмъ, или на педерастия, или на еротически опити надъ момичетата, които изпълняватъ сжщата работа изъ полето и гората.

Физическо недоразвитие и болезненость, умствена тжпость, слабоволность, морално извратяване, болезнена или затжпена чувственость — ето плачевнитѣ резултати на ранното впрѣгане дѣтето въ тежъкъ и продължителенъ трудъ, билъ той подъ чужда или подъ бащина стрѣха. Ясно е отъ това, какъ това явление се отразява върху народното училище. Първо, то губи всички ония дѣца, които по една или друга причина още отъ твърдѣ ранна възрасть сж тръгнали по чужди врати. Много селски дѣца по на 8-9, 10 години се

цѣняватъ за слугинчета и ратайчета, безъ да сж видѣли прага на училището. Второ, то не може да упражни дълго врѣме своето влияние надъ часть отъ посѣщающитѣ го, които слѣдъ една, двѣ години учене напускатъ. Тия дѣца пъкъ, които го посѣщаватъ докрай, но които прѣзъ ваканционното врѣме — до Димитровъ-день, или прѣзъ учебния сезонъ, слѣдъ учебнитѣ часове, ходятъ да работятъ, дохождатъ въ него буквално съ разбито тѣло и душа. Въ такива изпочупени, напукани сждове училището ще трѣбва да налива скжпоцѣнната течность на науката и възпитанието. Колко малко тя ще се задържи въ тѣхъ! Ясно е отъ казаното до тукъ, че формитѣ, въ които се проявява днесъ дѣтския трудъ, и начинитѣ на неговото приложение сж едно обществено зло, надъ което трѣбва да се замисли както всѣки учитель-възпитатель, така и всѣки съзнателенъ човѣкъ. Нужни сж ограничителни мѣрки срѣщу злото и неговото разширение. Но да се намѣрятъ тѣ правилно и подходящи, трѣбва да се знаятъ причинитѣ на неговото зараждане и разширене. Тия причини не сж много скрити. Най-маловажната е родителското невѣжество, несъзнание. Има родители, които гледатъ на дѣцата, като на възрастни вече лица; тѣ не знаятъ нуждитѣ на дѣтското развитие и гледатъ тѣхното свободно врѣме още отъ най-ранна възрасть да заематъ изключително съ трудъ. Това се срѣща много често между еснафлиитѣ и е обикновено явление между дребнитѣ земледѣлци. Втора причина е експлоататорския инстинктъ въ нѣкои родители, които иматъ (слѣдствие на алкохолизмъ, разпжтство и други морални дефекти) такова силно стремление да живѣятъ паразитно, на чуждъ гръбъ, щото родителското любовно чувство къмъ собственитѣ си дѣца блѣднѣе, отстжпва прѣдъ това желание, и тѣ принуждаватъ дѣцата си къмъ тежъкъ, често пжти унизителенъ и дори прѣстжпенъ трудъ, като напр. просия, кражби и проститутство. Факти за подобни експлоататори на собственитѣ си рожби ни дава отъ французската сждебна хроника Georges Bonjeane въ книгата си Enfants révoltés et parants coupables. Въ насъ подобни факти не сж изнасяни публично, но всѣки, който наблюдава живота, е ималъ случай да срѣща подобни родители.

Тия двѣ причини, обаче, създаватъ дѣтския трудъ въ ограничени размѣри. Главната причина, която хвърля дѣцата

въ наемния трудъ, е *економическата западналость* на сѣмействата, отъ които излизатъ тѣ. „При моитѣ изслѣдвания въ Венигенъ Иена излѣзе на лице — казва Бергеманъ въ Социалната си педагогика, стр. 573 — че економическитѣ отношения каратъ 55·5% отъ момчетата и 42·*8*% отъ момичетата да работятъ *непрѣменно*, ако искатъ да живѣятъ“. При старитѣ цехови обществени отношения сѣмейството, ако и не охолно, бѣ сигурно за своето сжществувание, затова както женскиятъ, тъй и дѣтскиятъ наеменъ трудъ не бѣха познати. Дѣтето до 14-та година не се приемаше за ученикъ въ занаятитѣ, а и по-нататъкъ то не бѣ изложено на експлоатация въ днешния видъ. Но съ създаването на машинното производство, кждѣто работническото искуство се механизира, и съ възтържествуването на капитализма това старо положение се измѣни. Работническитѣ сѣмейства обѣднѣха. За да поддържатъ сжществуванието си, стана потрѣбно да работи не само мжжътъ, но и майката, а по-сетнѣ и дѣцата. Това вървѣше паралелно съ растящето желание на капиталиститѣ да иматъ все по-ефтини и по-ефтини работнишки сили, поради което сж насръдчавали този процесъ, като подъ прѣдлогъ на разни хуманни съображения — че спасяватъ дѣцата отъ скитничество, че увеличавать доходностьта на работнишкото сѣмейство и пр. — сж прѣкривали своитѣ чисто експлоататорски и егоистични смѣтки, които сж ги подбуждали да впрѣгатъ бѣднитѣ дѣца и майки въ ярема на тежкия трудъ.

Какво да се прави? Днешниятъ, а и за едно близко или далечно още бждаще, общественията животъ ще иска отъ болшинството хора, дългъ и постояненъ трудъ, за да живѣятъ. Дѣтето, което се приготвя за живота, трѣбва да бжде приготвено къмъ труда, но то сжщеврѣмено трѣбва да бжде възпитано и образувано, защото най-голѣмо нещастие за едно общество е, когато въ него влизатъ само хора — машини. Но днесъ нито за възпитанието, нито за специалното подготовление къмъ труда не може да служи работилницата, кждѣто дѣтето постжпва. „Работилницата не е вече мѣсто за учене, а мѣсто за произвеждане“ .... „Ясно е, че дѣтето, което излиза отъ основното училище, не може да намѣри въ ателието възпитателната срѣда, отъ която ще зависи направлението на живота му“, казва Ch. Somasco (R. Pédagogique — 1903). Не само въ работилницата, но всѣкждѣ, кждѣто намира приложение наемниятъ дѣтски трудъ, не мо-

гатъ да сѫществуватъ тия възпитателни условия, защото наемательтъ никога не си поставя възпитателни цѣли. За него нѣма важность личностьта, а силата, която може да изчерпи отъ нея. За воденичарьтъ е безразлично, да ли водата, която движи воденичното колело, е мѫтна или бистра, чиста или осквернена. Той се интересува само отъ силата ѝ.

Отъ тия обстоятелства излиза, че трѣбва 1) да се онищожи сѫществующата форма на дѣтския трудъ и 2) да се създадатъ такива, които ще упражняватъ благоприятно само влияние върху дѣтското здравие и развитие. Тѣзи задачи, особено първата, не сѫ лесни за осѫществление. Абсолютното онищожение на експлоатацията съ дѣтския трудъ е невъзможно при сърѣменния общественъ строй, защото авторката на такива запрѣтителни закони и изпълнителка трѣбва да бѫде самата експлоататорска класа; нѣщо, което не може се очаква отъ нея, и защото сѫществуванието на много дѣца вече зависи изключително отъ тѣхния собственъ трудъ. Коренното прѣмахване на това зло ще бѫде възможно и осѫществено, когато се прѣмахне самата му родителка. Сега можемъ да говоримъ, прочее, само за относителни подобрѣния и мѣрки.

Въ много з. европейски държави има вече закони за дѣтския трудъ, които опрѣдѣлятъ максимума на работното врѣме и възрастьта, по-долу отъ която се забранява да се приематъ дѣца на работа. Въ тия закони има двѣ липсващи нѣща. Първо, тѣ се отнасятъ само до фабричнитѣ завѣдения. Слѣдствие на това маса, може да се каже болшинство отъ трудящитѣ се дѣца — тия, що се експлоатиратъ вънъ отъ фабрикитѣ, оставатъ незакрилени отъ законодателството. Това дава възможность на самитѣ фабриканти да заобикалятъ закона, като прѣнасятъ възможнитѣ работи отъ фабричнитѣ завѣдения въ кѫщата на работника и по тоя начинъ пакъ успѣватъ косвено да ангажиратъ ефтиния дѣтски трудъ, като съ това увеличаватъ мизерията на работнишката класа, безработицата за бащитѣ на сѣмействата, защото справедливо казва Otto Janke, че „колкото по-вече индустрията се прѣнаси въ кѫщи, толкова повече ще бѫде числото на работницитѣ, които ще бѫдатъ изпѫдени изъ нея отъ дѣцата.“ Второ, сѫществующитѣ закони не прѣдвиждатъ нищо за тия дѣца, които иначе не биха могли да живѣятъ, и за тия родители, които сѫ тъй злѣ притиснати, щото даже да чувствуватъ всичката гибелность отъ подлаганието дѣцата имъ на наеменъ

трудъ, да не могатъ друго-яче да постжпятъ. Разумно съдѣйствие на такива родители, особено съ много дѣца, трѣбвало би да влѣзе въ основитѣ на работнишкото законодателство, ако искаме законитѣ за ограничение на дѣтския трудъ да дадатъ по-осезателни резултати. Прави сж думитѣ на J. Tews, който въ брошурата си „Kinderarbeit" казва по въпроса: „Надъ сждията, който наказва, трѣбва да стои социалполитикътъ. Ако първиятъ наказва грубостьта и занемарването длъжностьта (въпросътъ се отнася за задъл. учение б. н.), послѣдниятъ трѣбва да подава ржка на тежко борящия се сѣмеенъ баща и да му дава възможность да намира за дѣцата си хлѣбъ, безъ да привлича и тѣхъ къмъ сътрудничество". Но имено тая страна на въпроса буржуазията не желае и не може да уреди, затова и едностранчивитѣ ѝ закони въ повечето случаи ще оставатъ залъгалки или благи пожелания. Това, обаче, не изключва необходимостьта да се искатъ подобни узаконения.

Частно, длъжноститѣ на училищното законодателство, училищната политика и училищнитѣ дѣйци (педагози, учители и пр.) и власти се състоятъ въ това: да настояватъ и да промислятъ срѣдства за пълното прилагане закона за задължителностьта, да разпрострятъ тая задължителность до възрасть, въ която дѣтето ще бжде достатъчно морално, интелектуално и физически закрѣпнало, за да прѣмине въ трудовия животъ, и да дѣйствуватъ да се създаде такава цѣлесъобразна ржчна работа въ училищата, която ще изпълни едно важно изискване отъ съврѣменното училище — да приготви младежи за активенъ практически животъ и, най-сетнѣ, чрѣзъ освѣтление да пръснатъ прѣдраскдацитѣ и невѣжото отнасяне къмъ злоупотрѣблението съ дѣтския трудъ, кждѣто той се явява само отъ невѣжество и прѣнебрѣжение. Както въ общото законодателство трѣбва да се прѣдвидатъ мѣрки за помагане на крайно бѣднитѣ родители, за да не се нуждаятъ отъ сътрудничеството на дѣцата си, така и въ училищното законодателство трѣбва да се прѣдвидятъ срѣдства и източници, за да се помага на ония дѣца да слѣдватъ и свършватъ училището, които нѣматъ родители, или чиито родители не могатъ да ги поддържатъ съ учебни пособия, дрехи и пр.

Противъ експлоатацията съ дѣтския трудъ, за запазването дѣтскитѣ години за общо морално, физическо и интелектуално развитие на бждащитѣ граждани — ето единъ бла-

городенъ лозунгъ за борба, както на учителитѣ, така и на всички ония, които виждатъ злото и които не смучатъ облаги само отъ него. Но когато си поставимъ подобенъ лозунгъ, когато почнемъ да искаме тия нѣща, не трѣбва да изпускаме изъ прѣдъ видъ, че тѣ сѫ само палиативи спрямо злото. Злото ще изчезне изцѣло само тогава, когато съзнателната работническа класа измѣте всички врѣдни институции и порядъци на индивидуалистичния и върховно егоистиченъ днешенъ общественъ редъ, когато не ще има вече, както казва Лафаргъ, „богати, които ще даватъ милости, и бѣдни, които да ги получаватъ“, когато не ще има нито експлоататори, нито експлоатирани.

М. Герасковъ.

Защо съврѣменното образование не задоволява?

I.

Съврѣменниятъ човѣкъ, образованиятъ човѣкъ, не задоволява. Той не може и да се гледа като образованъ човѣкъ, защото истинското съдържание на понятието образованъ не може да се запълни съ ограниченитѣ и слаби сили и качества на днешния човѣкъ. Най-правото и едничкото понятие, което може да се приложи за днешния образованъ или просвѣтенъ човѣкъ, е понятието школуванъ. За тоя човѣкъ ще е и думата.

Че днешниятъ човѣкъ е школуванъ, но не образованъ, че той далечъ не задоволява очакванията и исканията на живота — въ това нѣма съмнѣние, въ това нѣма разногласие — то е подчертано въ всичкитѣ философски и педагогически сфери по всичкитѣ по-напрѣднали страни. Ето защо и ние нѣма да се спираме и да посочваме данни и съображения, за да доказваме, че днешниятъ школуванъ човѣкъ не задововолява, а ще се постараемъ да потърсимъ и изяснимъ причинитѣ на това положение.

И нека забѣлѣжимъ още сега, че когато говоримъ за човѣка, ние не разбираме, че той трѣбва да бѫде нѣкакъвъ си човѣкъ-титанъ; сѫщото е и за живота — когато говоримъ за нуждитѣ на живота, ние не разбираме тѣзи нужди въ днешната имъ основа и въ днешния имъ видъ, нито пъкъ

разбираме, че тѣзи нужди трѣбва да обхващатъ и крайнитѣ искания. Нашата основа е, че днешниятъ човѣкъ е много слабъ, че днешниятъ животъ е много силенъ и че днешниятъ човѣкъ пада и пропада подъ ударитѣ на оня животъ, който той самъ е създалъ! Ржководящата пъкъ наша мисъль е, че човѣка не трѣбва да се обяснява съ живота, че не отъ живота, както е той днесъ, трѣбва да обясняваме природата на човѣка, а, напротивъ, живота да обясняваме съ човѣка. Ето защо и само затова животътъ може да се измѣнява дори въ основитѣ си, може да се кастри и поправя въ формитѣ, въ които се проявява.

Затова и ние ще се спремъ върху природата на човѣка и споредъ тая природа ще сждимъ за неговото прѣдназначение, за неговото възможно образование; и пакъ споредъ тая природа ще търсимъ истината въ човѣшкия животъ, ще потърсимъ оня животъ, който би прилѣгналъ на човѣка и който би билъ истинскиятъ, правилниятъ. Не ще и дума, че когато се говори за животъ, а *за живота* трѣбва да е приготвенъ човѣкътъ, всѣкога се разбира, че се касае до борба, въ която човѣкътъ е централната сила, въ която човѣкътъ е дѣецътъ, свободниятъ и добрѣ въоржжениятъ дѣецъ. Той е активната и висша сила, той е волниятъ и творчески духъ, той е господарьтъ. Нека забѣлѣжимъ сжщо така, че една основна, методическа, но отъ сжществено значение, грѣшка е, дѣто до скоро науката е оставяла човѣка по-настрана и е бѣгала повече да изучава живота. Отъ това ние виждаме, че човѣка е насилванъ, че той често пжти е билъ прѣвиванъ подъ създадени независимо отъ неговата природа искания на живота, че по тоя пжть човѣкътъ е създавалъ не оржжия, пригодни за борбата, а — мрѣжа, въ която се е заплиталъ и мжченически прави усилия да се освободи. И до като животътъ влачи слѣдъ себе си човѣка, до тогазъ за свобода на човѣка не може да се говори, затова справедливо е твърдението, че днешниятъ човѣкъ е робъ, културенъ робъ, робъ на животъ, съзиданъ повече отъ заблуждения и фалшъ . . . И никое друго дѣте не търпи толкозъ много ограничения, не е подложено отъ люлката още на противоприродни и убийствени терзания, колкото дѣтето на културната срѣда! И когато мислятъ, че това дѣте е вече подготвено за живота, че то е добрѣ въоржжено за дългия и труденъ подвигъ на живота, то тогазъ именно чувствува себе си най-безсилно, умо-

рено. Напусто животътъ привлича съ всичкото си разнообразие, съ вѣчната пѣсень на борба, на творчество — „приготвениятъ“ човѣкъ е плахъ, той не нагазва, не пристжпва, той скоро се примирява съ ролята на *зритель*, и често пжти безчувственъ зритель . . . И понятно е: Школуването уморява, изтощава и, отъ друга страна, животътъ изведнажъ прѣдявява ужасния си съврѣмененъ фалшъ — пълно и по всичкитѣ линии противорѣчие съ школното, младенческото схващане!

Животътъ се обуславя отъ ония три насоки, въ които се проявява човѣшката природа и които носятъ основни сили, съ които човѣкъ може да дѣйствува. Тѣзи насоки сж: физическата, умствената и нравствената. Това е природното въоржжение на човѣка, което той постоянно упражнява и съвършенствува. И отъ сжщностьта на тѣзи сили се и създаватъ нуждитѣ, явяватъ се спжнкитѣ, пораждатъ се смѣни, твори се, *създава се* животътъ.

Физическата мощь е първата, отъ която човѣкътъ е почувствувалъ нужда, за да си послужи прѣко въ живота. И пакъ съ сжщата мощь той си е отворилъ просторъ и за развитието на духовната мощь. Затова и първата цѣна на всичко извънъ човѣка е била цѣната на материалното, и то, онова материално, което прѣко осигорява тѣлото.

Въ този първиченъ, животински животъ не може и да се очаква другъ духовенъ животъ, освѣнъ пакъ чувства, пориви и наслади отъ и около единъ материалистиченъ изворъ. Това сж органически усѣщания и близки съ тѣхъ настроения около храната, покоя и движенията. На украшенията и на танцитѣ, тъй присжщи на първичния животъ, не трѣбва да се гледа като на естетични прояви — това сж едва ли не само механически реакции на поразяещата природа, подпомогнати отъ едно вжтрѣшно, чисто органическо настроение на доволство — досущъ такова, каквото виждаме у животнитѣ, особено у малкитѣ.

Като по-горни чувства, които могатъ да извикатъ и да поддържатъ що-годѣ и духовенъ животъ, които създаватъ наредъ съ дѣйствителния миръ и другъ духовенъ миръ, могатъ да се смѣтатъ чувствата *удивление* и *страхъ*. Съ тѣзи чувства човѣкътъ е наново населилъ вселенната съ какви не създания на негова духъ и по тоя начинъ е турилъ нача-

лото на вторъ миръ — душевния. Сжщественото и важното тукъ е, че това е чувственъ миръ, съ други думи, това е миръ на чувства, които сж възбуждали и хранѣли въображението. Съ него се захваща покрай материалистичното и едно душевно поетично настроение, което настроение е надвишило първото и е отбѣлѣзало съ дебела чърта грамадни периоди на човѣшкия животъ. Нека добрѣ се забѣлѣжи, че *всрѣдъ тоя чувственъ миръ е поникналъ и се е развилъ интелектътъ, който и днесъ е силенъ само тогазъ, когато е всрѣдъ ореола на чувствата.* И ако трѣбва да се произнесемъ още тукъ за педагогическото значение на тоя психически фактъ, съ горесть трѣбва да отбѣлѣжимъ, че днесъ интелектътъ е откъснатъ отъ неговата срѣда, че нему е дадена прѣднина, че интелектътъ е направенъ центръ! Правилниятъ ходъ на душевния животъ, на душевното растене е вече нарушенъ — интелектътъ прѣви и понижи чувствата, а отъ това и волята. Човѣкътъ днесъ е мисъль, той е умствуващъ, но безъ воля: той изгуби най-животворниятъ изворъ на наслада, висшето благо — да твори, защото волята твори! Силенъ интелектъ значи слаба воля, но интелектъ, колкото и слабъ да е той, израсналъ всрѣдъ чувственъ миръ, такъвъ интелектъ е необходима и жизнена свѣтлина на волята. Човѣкътъ иска да твори и въ това е той часть отъ природата, тождество съ природата, но той сега е отбитъ отъ пжтя — откъснатъ отъ земята! Отъ това и човѣкътъ и животътъ сж забъркани, отъ това е и днешното *безсилие* на човѣка, колкото я да е той *силенъ* по интелектъ. Никога човѣкътъ не е билъ по-слабъ отъ сега! Историята бѣлѣжи такива подвизи на по-ранно врѣме, каквито сега сж рѣдкость, на онова по-ранно врѣме, когато човѣшката мисъль е била много слаба. Но и най-слабата мисъль, най-ограниченото съзнание, може да подбуди къмъ великъ подвигъ, ако тая мисъль е окрилена съ чувство, защото по онова врѣме чувствата сж господствували.

Нека забѣлѣжимъ тукъ, че защото интелектътъ много бързо се развива, а особено когато се подпомага отъ чувствата, затова, а не и заради значението му за живота, на него се е гледало много повече отколкото на чувствата. Откритията и изнамѣрванията тикнаха още по-силно интелекта и на човѣшката психика се даде съвсѣмъ невѣренъ образъ. До началото на XIX ст. философията се спираше главно на

разума и въ нея се бѣ сложило яко началото на разума дори и въ външния миръ. Тоя, справедливо нареченъ тѣсенъ и едностранчивъ рационализъмъ, докара едно прѣсилване на човѣшката психика и създаде една система на образование, която гради всичко на прѣдставитѣ и тѣхното движение.

Но и по-послѣ, когато тоя възгледъ се поклати, когато той е вече въ развалини, пакъ училищната система продължава да върви по старъ редъ! Напусто въ философията се изтъкватъ чувствата и се обявява за приматъ волята, напусто Фихте, Шопенхауеръ, Вундтъ, Винделбандъ, Спенсеръ и много други знаменитости въ по-новото врѣме обосноватъ и турятъ въ ярка свѣтлина възгледа за волята; не липсватъ и педагози, теоретици и практици, които сѫщо така мислятъ и работятъ за възтържествуването на тоя възгледъ, на това схващане на човѣшката психика въ училищнитѣ системи на образование.

По-рано разумътъ се признаваше като основна сила на човѣшкия духъ, а сега се признава, че разумътъ е слуга на волята. „Познанието, както разумното, тъй и съзерцателното, казва Шопенхауеръ, изхожда първоначално изъ самата воля; то спада къмъ най-горнитѣ степени на нейната обективация и е проста механика, то е срѣдство за запазване на индивида и на рода, каквото срѣдство е и всѣки органъ на тѣлото. Прѣдназначено да служи на волята за изпълнение на нейнитѣ цѣли, то е почти всѣкога напълно на нейнитѣ услуги; поне у всичкитѣ животни и почти у всичкитѣ хора". „Душевниятъ миръ, казва Вундтъ, е царство на волята. Рѣшаваще значение има волята, а не прѣдставата или мисълъта". „Ако отъ тритѣ елемента на психическия животъ, казва Хевдингъ, (познание, чувство и воля) единъ отъ тѣхъ трѣбва да признаемъ основенъ, то такъвъ, очевидно, е волята". Но най-ярка е нарисувана картината на човѣшката психика отъ Винделбанда. Той казва: „Въ турнира на психическия животъ прѣдставленията сѫ само маски, подъ които се криятъ отъ съзнанието истинскитѣ борци—чувствата. Но що е интересътъ, що сѫ чувствата, които опрѣдѣлятъ дѣйствителния ходъ на нашитѣ прѣдставления? — Нищо друго освѣнъ форми и способи, въ които се проявява безсъзнателна воля".

Важно е тукъ да отбѣлѣжимъ още, че и на съзнанието се е гледало криво, макаръ че рационалистичната теория поне тукъ не е на друго мнѣние. И на съзнанието се гледа

сега като на функция, която играе ролята на ржководитель, на регуляторъ на движенията на организма, но и то се извиква отъ волята. Съзнанието е синтезъ на психиката, но то се обуславя главно отъ чувствата.

При все това, както видѣхме по горѣ, заблуждението продължава да царува въ школуването, а гибелнитѣ послѣдици вече достигатъ послѣденъ прѣдѣлъ.

Трѣбва да забѣлѣжимъ, че на тоя ходъ на нѣщата не е способствувало само това обстоятелство, че интелектътъ се появява рано и че дѣтето научава извънредно много прѣзъ първитѣ 6 години, та съ това тая душевна проява се налага и заблуждава; помогнало е на това течение, а особено на неговото усилване, и извратеното схващане на живота, а особено слѣдъ тъй нарѣченитѣ открития и изнамѣрвания и *чудесата на науката*. Щомъ човѣчеството се увлече и отметна сжщинското свое прѣдназначение, като покри всичко съ една цѣль — паритѣ, щомъ еднажъ се сложи така цѣльта, умствуванието изпъкна като едничко срѣдство, а отъ тамъ човѣшкото извратяване, защото първенството се даде на интелекта, а не на чувствата, не на настроението, на живия животъ.

И не виждаме ли днесъ едно прѣсищане и едно безсилие? Не затова ли всички умове търсятъ нови пжтища? И не затова ли не умствуващиятъ, хладно умствуващиятъ, а чувствуващиятъ, горѣщо чувствуващиятъ, човѣкътъ на изкуството събаря старото и открива новото?

Да, днесъ конфликтътъ между извратениятъ психически човѣкъ и създадениятъ отъ това фалшивъ животъ е вече на върха си — процесътъ, изпърво безсъзнателенъ, а по-послѣ съзнателенъ, извършва своето: отблъснатитѣ, притиснатитѣ, занемаренитѣ чувства за смѣтка на интелекта, набъбватъ, пробиватъ вѣковната плоча и се издигатъ да завзематъ своето мѣсто.

Не, има друга една сила въ човѣшката душа, сила, която надминава всичко, която побѣждава всичко, която не знае господарь, тая сила е чувствената сила, или нека се изразимъ малко на сьврѣменно схващане: има умъ великъ, мощенъ, непрѣодолимъ, но тоя умъ е чувствениятъ умъ. Тоя умъ трѣбва да е прицѣла на възпитанието!

Не можемъ да не приведемъ тукъ и свидѣтелството на д-ръ Кюллера, което хвърля още по-ярка свѣтлина върху

ужаснитѣ послѣдици отъ прѣсилената човѣшка психика. „Статистиката, казва той, показва, че лудостьта и израждането сѫ толкозъ многобройни, колкото е по-значително въ народонаселението умственото напрягане. По тоя начинъ, колкото е по-силно интелектуалното напрягане и възбуждане между лицата на едно поколѣние, толкозъ по-голѣма е вѣроятностьта, че въ слѣдващето поколѣние ще се появятъ видни способности, блестящи умове, велики таланти, но наредъ съ тѣхъ и хора неустойчиви, частични гении, психопати, личности нервни и израждаещи се“.

Не личи ли явно тукъ, накѫдѣ върви човѣкътъ и също ще свърши? Не личи ли, че чувствата сѫ онова, което трѣбва да се възпитава, а тѣ се възпитавтть съ чувства, съ дѣйствуване, а не съ учене, не съ знание.

Нека всѣки загледне по-интимно въ себе си, и той ще се увѣри, че чувствата даватъ потика, че тѣ подчиняватъ мисъльта, знанието, че тѣ създаватъ волята, че е игра на думи фразата „чувствата сѫ безразсѫдни“, защото само единъ разсѫдъкъ има, който струва въ живота — чувствениятъ разсѫдъкъ. А тоя разсѫдъкъ се създава отъ опита не на мисъльта, а пакъ на чувствата. Опитъ на чувствата — това е мѫдростьта!

И отъ друга страна, ако можехме да освободимъ човѣка отъ съврѣменното було и да го видимъ по-чистъ въ неговата психика, сигурно могли бихме да прочетемъ въ него: не учи ме *какъ*, не показвай ми *накѫдѣ*, не съвѣтвай ме, а — *не прѣчи ми, дай ми просторъ*, защото азъ всичко друго нося въ себе си! Би било свръхъ обидно наистина да мислите за човѣка като за нѣщо безсилно и безпомощно само по себе си, като нѣщо, което не носи въ себе си и силата за животъ. Не, на човѣка трѣбва просторъ за дѣйствуване, опитъ, и ако трѣбва и помощь извънъ, тя е — *дружно да дигатъ всички тежкия лостъ на живота*.

Просторътъ на състезание у старитѣ гърци е просторъ на състезание въ творчество и въ това ние трѣбва да четемъ едничката истинска форма на човѣшката психика. И тогазъ е имало гении — по-силни гении — и тогазъ е имало наистина творчество!

Тукъ е ядката на човѣшката психика, а отъ нея и сѣнка нѣма въ днешното школуване...

II.

Необходимо е сега за нашата задача, да прослѣдимъ и развитието на дѣтето, като излизаме отъ положението, че има повтаряния въ живота на човѣчеството, които се посрѣщатъ отъ съотвѣтни въ живота на отдѣлния човѣкъ.

Трѣбва да забѣлѣжа, че малко сж даннитѣ тъкмо за ония периоди на първия животъ на човѣчеството и дѣтето, които периоди сж най-важнитѣ за нашата задача. Все пакъ онова което имаме днесъ, дава достатъчно основания да се вадятъ по-смѣли заключения; доста би било даже, ако се спрѣхме само на посочения по-горѣ фактъ, че днешната учебна система и днешната педагогика — днешното училище взето въ основата си, е съградено върху *старата* психология—оная която туряше прѣдставитѣ надъ чувствата и волята, която въ образуването и движението на прѣдставитѣ виждаше центъра, извора на цѣлокупния душевенъ животъ. И отъ друга страна, че само тогасъ е имало успѣхъ, когато дори на по-побъркана основа сложено възпитанието се е съгласувало съ прѣдявенитѣ искания на живота.

Днесъ за днесъ Американската система и цѣль на възпитание, както и Английската отчасть, прѣдставя хармония съ исканията на живота и затова тамъ има успѣхъ. Особеното тамъ е и това, че както системата, тъй и цѣльта не сж по природата на човѣка, а пакъ успѣватъ. Днесъ образованието се забърква отъ двѣ важни първостепенни обстоятелства: животътъ съ неговитѣ идеали и системата на образование, за да се подготвятъ хора за тѣзи идеали. За възпитателитѣ е необходимо да бжде изяснень живота и, освѣнъ това, да е той съгласенъ съ природата на човѣка. Иначе е конфликтъ, противорѣчие и трудътъ е безъ успѣхъ. Сега е ужасенъ конфликта между идеитѣ на живота и идеалитѣ на възпитанието, а особено, че и послѣднитѣ не сж схванати правилно. И въ Америка настжпва кризисъ отъ това, че тамъ пъкъ, макаръ и школуването да е въ хармония съ исканията на живота, последниятъ е фалшъ. Не ще и дума, че въ края на крайщата процесътъ ще се свърши съ корегиране на живота по масщабъ, почерпанъ отъ естеството на човѣшката психика.

— Най-напрѣдъ заработватъ органитѣ на растителниятъ животъ—дишане, кръвообращение, хранене и смилане. Прѣходътъ отъ покой въ органическа дѣйность, дѣйность, така

да се каже, саможизнена, е рѣзъкъ — придружава се отъ страдание. И тѣзи органи се явяватъ достатъчно развити и яки, животътъ захваща веднага.

Първиятъ животъ се характеризира съ три думи: яде, спи и се движи. Първитѣ промѣни, които отъ себе си извикватъ на дѣйность нервната система, сж чисто физиологични, за това и първитѣ явления на нервната система сж чисто органически — температурни, осѣзателни и болестни. Прѣдполагаме, и така е, че сѣтивнитѣ органи, а особено ония, които доставятъ най-обилна материя и за по-високъ духовенъ животъ, макаръ и несъзнателенъ, само реагиратъ, но не и възприематъ, не и да прѣдаватъ навжтрѣ до центра.

Нервната мрѣжа е пълна, но е зародишна. Тя е блѣда неясноочертана, ненабраздена и мека. Тя е единъ далечъ не приготвенъ апаратъ за службата си. Дори и първитѣ движения не могатъ да се вэематъ за що-годѣ изразъ и на по-висши усѣщания.

Можемъ да прѣдполагаме, че въ духовния миръ на малкото дѣте има образи, макаръ и въ зародишъ, които се движатъ, падатъ, издигатъ се, но най-многото, което можемъ да допуснемъ, то е, че тѣ блуждаятъ, защото въ тѣхъ и надъ тѣхъ липсва оная сила на духа, която свѣти въ душата, привежда въ редъ, провѣрява и т. н.—съзнанието. Ето защо често се е забѣлѣзвало или по-продължително настроение, или мигновенни избухвания на радость, смѣхъ, уплахъ и др., но само онѣзи душевни образи сж силни и трайни, които сж се свързали съ чувства. Могло би да се каже: силата на знанията е въ право отношение съ силата на свързанитѣ съ тѣхъ чувства.

Нервната мрѣжа полека-лека заяква, очертава се, но най-важното въ нея—главниятъ мозъкъ—се удвоява по тегло за една година, а утроява се едва на двадесетата година.

Интересното е, че най-добрѣ сж развити на първо врѣме гръбначниятъ мозъкъ и симпатическата нервна мрѣжа, или ония части, ония области отъ цѣлокупната нервна мрѣжа, които управятъ и поддържатъ растителния и животински животъ. Интересно е така сжщо, че по-късно другитѣ части наголѣмяватъ, а тѣзи отпадатъ. Обяснява се това явление съ факта, че изпърво нѣма духовенъ животъ, духовна гимнастика.

Важно е пакъ да забѣлѣжимъ тукъ, че духовниятъ животъ зависи по-прѣко отъ тежестьта на мозъка, отъ набразденнето на повърхностьта и отъ сивата кора. Най-тежъкъ е мозъкътъ на човѣка (въ сравнение съ гръбначния мозъкъ).

Не ще и дума, че нервната система, като регулаторъ на органическия животъ и като материална основа на психическия, трѣбва да бжде прѣдметъ на особни изучвания и отъ това само можемъ да построимъ добра хигиена и за тѣлото и за духа. Но поради отсжтствие на повече и по-положителни данни, принудени сме да се опираме на наблюдения въ по-късна възрасть, на опити, на патологични случаи и др. т. и да дохаждаме по единъ околенъ пжть до желателнитѣ изводи на единъ педагогъ. Въ това отношение материяли не липсватъ, стига да умѣемъ да четемъ въ тѣхъ.

Не е тайна за никого, че, напр., хората на физическия трудъ всрѣдъ природата иматъ по-добрѣ запазена нервна система; по-волно отгледванитѣ дѣца сжщо така сж по-здрави. Безгрижието, но не и празнотата, помага така сжщо. Бавно развиващитѣ се духовно, малоспособнитѣ дѣца не страдатъ много отъ слаби нерви. Прѣждеврѣменно развиванитѣ, или по-добрѣ, прѣждеврѣменно подлаганитѣ на физически или духовенъ трудъ дѣца изпадатъ нервно. Дѣтскитѣ болести на културната срѣда отбѣлѣзватъ и разстройства, свързани съ мозъка. Има значение и особностьта на климата, расата и много отъ голѣмо значение е наслѣдственостьта. Но надъ всичко това стои благонастроението.

Могли бихме, и въ това не е бѣдата, да наредимъ добра хигиена, която, прилагана грижливо и вѣщо отъ най-малката възрасть, да даде въ резултатъ добрѣ развита и яка нервна мрѣжа, но главоломното е, че тѣзи органи могатъ и се разбиватъ най-много отъ едно благо, висше благо — образованието. Необходимото тукъ е да знаемъ: *отъ кога да захване това благо и какъ да се дава, за да не врѣди*. И тоя въпросъ е толкозъ по-главоломенъ, колкото повече поколения се смѣняватъ и колкото по-ясно се вижда, че нервитѣ отпадатъ. Както се каза по-горѣ, върху нервитѣ влияятъ и такива фактори, които не сж въ волята на човѣка, но като приемемъ всичко както е, можемъ да поправяме, да съвършенствуваме и въ резултатъ да се постигне едно не само физически по-здраво поколѣние, но и такова, което би било въ духовно отношение по-дѣеспособно.

Нека тогазъ разгледаме всичко, което може да се взема като наблюдения, опити и пр. за развитието на нервната система. За това, нека приведемъ най-напрѣдъ и други данни за органическото растене на човѣка.

Когато мозъкътъ, както видѣхме, се удвоява въ края на годината, теглото на дѣтето (отъ срѣдно $3^1/_2$ килогр.) се удвоява на 6-ия мѣсецъ, а въ края на годината се утроява; къмъ шестата година достига до 20 килогр. Рьстьтъ въ края на първата година се увеличава съ половината отъ първоначалния, къмъ шестата година се удвоява и едва къмъ 20-та година достига пълното си развитие. Както видѣхме по-горѣ, къмъ тая възрасть и мозъкътъ се утроява. У нормалнитѣ дѣца главата е наполовина отъ пълното развитие, трупътъ е една трета, ржцѣтѣ—една четвърта, краката—една пета.

Характерното, слѣдователно, и важното за възпитанието е, че човѣшкиятъ периодъ до 2-та година е периодъ на органическо и то, бързо развитие—на подготвуване, на закрѣпване. Лошото сега е въ това, че подъ понятието отгледване не се разбира само или главно физическо отгледване, а се разбира още, че въ него влиза и култивиране на духовнитѣ сили, като не се изключава и трудътъ, често и такъвъ трудъ, какъвто и пълно развититѣ люде мжчно понасятъ. Какъ да разбираме „хармонията“.

Но нека да продължимъ бѣлѣжкитѣ и даннитѣ за физическото растене, като добавимъ и такива наблюдения и данни, които говорятъ за духовното развитие.

Физическото растене изпрѣваря духовното—това е явно за всѣки; физически движения има, т. е. способни вече да дѣйствуватъ мускули, има у дѣтето и прѣди да се появи то на бѣлъ свѣтъ, а признаци на усѣщания—първиченъ духовенъ животъ—се явяватъ нѣколко дни слѣдъ раждането. Твърдятъ, че подразненията на сѣтивнитѣ органи достигатъ до главния мозъкъ едва слѣдъ два мѣсеца, и то, само достигатъ, защото много по-късно, както ще видимъ по-долѣ, се забѣлѣзватъ признаци на дѣйствуващъ центъръ. Значи, дѣтето продължава своя чисто физиологиченъ утробенъ животъ и слѣдъ раждането. Разликата е само въ това, че тоя животъ става по-пъленъ. Съ други думи, изпърво дѣтето е затворено за външния миръ, изпърво то живѣе съ природното, наслѣденото, вжтрѣшното, по-късно то се отваря и за тоя миръ, още по-късно проумѣва то и своя вжтрѣшенъ миръ; то наблюдава, то е зритель, то

събира, чуди се, бои се, радва се, много по-късно, когато почне да лови, да пълзи, да ходи, да говори, виждаме и активность, виждаме стремения, желания, а като резултатъ виждаме и дѣйствия. Но тоя новъ животъ по възбуди отвънъ се слага върху по-ранния.

Изпърво дѣтето гледа, но не вижда; то тепърва ще се учи да гледа. Едва слѣдъ 6 недѣли то различава по-ясно очертанитѣ прѣдмети, къмъ 6-я мѣсецъ захваща да различава боитѣ, но познаването (и съ имената имъ) на боитѣ се свършва чакъ въ четвъртата година. Слухътъ тоже бавно се отваря, а мелодичнитѣ звукове и наслада отъ тѣхъ дохаждатъ слѣдъ три мѣсеца. Но несъвършенството на слуха продължава много години—свидѣтелство на това е крѣсването и удоволствието отъ него—досущъ както е въ дивацитѣ—сѫщото е и у простолюдието: цѣни се силата, а не дълбочината на тона. И така трѣбва да бѫде: силнитѣ тонове възбуждатъ весело настроение и дѣйствуване, а дълбокитѣ—тъга и бездѣйствие. Не е така съ другитѣ сѣтива: вкусътъ, пипането и мириза. Това сѫ сѣтива, които трѣбватъ веднага слѣдъ раждането, които управятъ и прѣдпазватъ растителния животъ.

Нека допълнимъ тая възрасть съ още единъ фактъ — необикновено бързото развитие на интелекта прѣзъ първитѣ 6 години. Много знания и много разбирания, много похвати и движения! И това безъ училище, безъ *школуване!* Трѣбвало би да се поучимъ поне отъ тая възрасть, като вникнемъ въ начина, по който се учи дѣтето; а тоя начинъ е естественниятъ, той е и най-плодовитиятъ. Въ него работятъ чувствата, наблюдението и възприятието; въ него виждаме и обилно дѣйствуване. Тукъ е просторътъ, свободата, а въ тѣхъ — безспирно работене.

Постепеното растене на човѣка не върви равно дори и при най-благоприятни условия. Има прѣходи, има промѣни по-прѣвратни, има кризиси. Никненето на зѫбитѣ, проходването, прѣминаването отъ третата въ четвъртата година, подновяване на зѫбитѣ (седмата година), половитѣ назрѣвания и т. н. т.—това сѫ редица особени моменти въ физиологичното развитие на човѣка, които се придружаватъ и отъ психически промѣни отъ капитална важность. Питаме се: не е ли висша нужда да се остави дѣтето на свобода и сгодни условия, за да се проявятъ безсъзнателно дѣйствуващитѣ сили и да укрѣпнатъ сѣтивата и чувствата?

За жалость и за чудо, тъкмо най-важнитѣ кризиси, физиологични и психологични, не сѫ успѣли да привлекатъ вниманието на възпитателитѣ; за тѣхъ нѣма по-особна хигиена —нѣщо повече: тѣзи критически прѣходи съвпадатъ съ най-тежкото врѣме за младежьта—школуването. Неволно се питате: какъ е могло да се туря седмата година като начало на школуване и какъ е могло да се създаде най-тежкото изпитание и като че ли най-хитро стъкмено убийство съ сравнително най-тежката програма на третия, четвъртия (особено четвъртия) и петия класове, които съвпадатъ съ една отъ най-критичнитѣ възрасти на юношата!

Много отъ разривитѣ, печалнитѣ и често пѫти сѫдбоноснитѣ разриви между родители и дѣца, между учители и ученици, дори и съ закони и власти отпослѣ въ живота, биха могли да бѫдатъ прѣдотвратени, ако както родителитѣ, така и учителитѣ познаваха критическитѣ прѣходи и се проникваха отъ съотвѣтни мѣроприятия. Нервната сила и нервното здраве би спечелили много нѣщо, а отъ това и духовниятъ човѣкъ би билъ по-устойчивъ и повече дѣеспособенъ. Но тукъ трѣба и една благодарность, благодарность на обстоятелството, че не всички учители сѫ добри методици — такива, каквито ги иска съврѣменната теория за идеални учители. . . Защото, ако всички бѣха методици, па и на такава дисциплина, каквато искатъ съврѣменнитѣ училища, нашитѣ младежи трѣбвало би сто пѫти повече да учатъ, да четатъ и д-ръ Кюллеръ да отбѣлѣжи много по-голѣмъ брой луди, нервни, изродени! Прѣдставете си наистина, че всѣки прѣподаватель съумѣе да породи по-широкъ интересъ къмъ своя прѣдметъ, какво би правилъ друго ученикътъ освѣнъ да чете, да чете и да чете! О, тогазъ бихме получили ние образецъ, истински образецъ школуванъ най-модерно човѣкъ. И знаете ги тѣзи образци — не ги знаете — тѣ сѫ повечето рано отпѫтували отъ тоя свѣтъ.

Напраздно се тѣшатъ много умни и съ чувство люде, че съ нѣкои посочени прѣобразования, „намаляване“, „облекчававия“, „методичность“ и пр. школата ще се поправи. Нѣщо ще се подобри, но, при все това, бремето на школуването ще си остане бреме.

Прѣдъ тѣзи данни и прѣдъ оная печална, убога картина, която ни прѣдставя школуваниятъ човѣкъ, не може да се тегли друго заключение, освѣнъ, че всичко е побъркано,

че господствуещиятъ днесъ режимъ на образование е противо-природенъ. Повтаряме, дори и при най-добри методически постжпвания, при облекчение на програмния товаръ, при измѣняване и на духа въ школния животъ, системата и способитѣ й оставатъ погрѣшни и пакостни. А съ болка на душата трѣбва да наумимъ, че първиятъ животъ, първиятъ духовенъ животъ е на въображението, на творчеството, на чудесното, на поезията. Дѣ е тая поезия? Нема може да има поезия въ тъпчене на знания и въ постоянно напрягане на ума? Напротивъ, така култивиранъ духа, надъ всичко се издига знанието и мисъльта, а тѣ каратъ човѣка да живѣе въ съмнѣния, колебания, въ вѣчни проблеми; тѣ пораждатъ и въ незакрѣпналата още дѣтска душа мжчителнитѣ и убийствени въпроси за сжщностьта и цѣльта на живота, отвличатъ го и задъ границата на познаваемото, каратъ го да прибѣгва дори и до духовѣдство. . . Заедно съ това дѣтето се обзема отъ униние, то става недоволно, мрачно, то рано, много рано се заразява отъ „мировата тжга“ и отъ тукъ е първиятъ изворъ на оня песимизъмъ, който виждаме у нашата младежь.

Врѣмето иска отъ съврѣменния човѣкъ яка и упражнена физическа сила; то иска развитъ, свѣтълъ и проницателенъ умъ; то иска и нравствена мощь. Врѣмето иска и едно равновѣсие въ тѣзи три страни на човѣшката природа и, безъ всѣко съмнение, първенствуващето мѣсто трѣбва да се отдаде на нравствената страна и къмъ нея да се доведатъ другитѣ. И, като говоримъ за физическа сила, нека не се разбира, че ние търсимъ отъ съврѣменния човѣкъ нѣкакъвъ едновръменъ юнакъ—не, ние търсимъ отъ физическия човѣкъ оная сила, която е необходима за издържане на нравствения напрѣдъкъ—нормаленъ физически материалъ.

Всички данни и съображения, които приведохме по-рано, говорятъ за едно задръстване, но не за едно управяне, на човѣка и резултатитѣ отъ това сж явни: ние имаме не пълни люде, а части отъ люде въ всѣко отношение. Резултатитѣ сж очевидни: ние имаме сравнително много по-слабъ, немощенъ дори физически и нравственъ човѣкъ, а имаме грамаденъ ръстъ на интелектуалния човѣкъ. И въ тая посока личи явно дори и единъ постепененъ прогресъ, който ще се свърши, ако продължава да се развива при сжщитѣ условия, съ ве-

ликъ умъ у дребни, безсилни физически и звѣроподобни нравствено човѣчета.

Повтаряме, каквато и по-друга и по-цѣлесъобразна хигиена на тѣлото и духа да наредимъ въ днешното школуване, което захваща още отъ къщи едва ли не отъ първата година и свършва тъкмо около онова врѣме, отъ което дѣтето прѣстава да расте физически, а захваща своя същински духовенъ растъ, пакъ човѣкътъ ще е въ неестествени условия.

Нека сега сберемъ и допълнимъ съ повече данни и наблюдения нашитѣ мисли, като прѣдварително забѣлѣжимъ, че нашата задача е да обяснимъ, главно да обяснимъ днешния редъ на нѣщата, и отъ друга страна да можемъ да насочимъ погледитѣ къмъ същностьта на тѣзи нѣща.

1. Естественият редъ на развитието на човѣшкитѣ сили е слѣдния: изпърво дѣтето живѣе чисто животински животъ; когато заработятъ сѣтивата, и по-специялнитѣ отъ тѣхъ, тогазъ духътъ се възбужда, наблюдава, бере, трупа. Изначало всичко е случайно и всичко се механизира; по-късно иде съзнанието, а още по-късно — самосъзнанието. Заедно съ това индивидуалитетътъ на дѣтето, който се обуславя отъ наслѣдие и органическия строежъ, набъбва, разтваря се, заяква, проявява се. Два листа еднакви въ природата нѣма, и два човѣка еднакви нѣма! Потрѣбно е врѣме, за да се прояви самоличностьта, потрѣбно е и врѣме, за да се схване особеностьта на дѣтето по настроение и интелектуалность като индивидъ. Това е различието, необходимото различие на хората, безъ което животътъ не е смѣна, а еднообразие, не е животъ, а — сънь. Въ това е силата. Да приравнявате по умъ, чувства, значи да понижавате. Значи, да правите същото, което е правилъ легендарниятъ ханджия Прокрустъ, който ималъ само едно легло и, ако пътникътъ е билъ по-дългъ, отсичалъ му краката, а ако билъ по-късъ, разтѣгалъ го. И въ двата случая Прокрустовиятъ пътникъ умиралъ. . . Най-ярко изпъква особностьта на дѣтето, когато то е на свобода, въ волни игри и бесѣди, а това вече е работа на по-късна възрасть. Духовниятъ животъ захваща съ чувства и малкото дѣте е прѣдимно изразъ на чувства: чувства изпитва, чувства проявява, чувства го водятъ, за чувства бѣга. Слѣдъ една механическа асоциация иде въображението. То бързо се развива и обгръща едва ли не цѣлокупния дѣтски животъ. Характерното е прѣзъ тая възрасть,

че дѣтето не може да се замисли, да се спира и вгира въ сѫщностьта на външния миръ, то *не учи*, то взема нѣщата само отъ оная страна, която дава чувства. За надникване пъкъ въ своя вѫтрѣшенъ миръ, за нѣкакви провѣрки — не може и дума да става. И продължителенъ е тоя животъ на бързи смѣни на нетрайность въ душевнитѣ процеси. Обичното въ тая възрасть е само онова, което възбужда въображението, а характерното е, че дѣтето търси чудесното въ мира и обича пакъ чудесното да твори. Тоя периодъ не е късъ, защото той ще се замѣни постепенно отъ оня на мисъльта, на разсѫдъка, на ума чакъ тогазъ, когато патилата и опититѣ отъ многото повтаряне привлѣкатъ вниманието на дѣтето и то се замисли. А това настѫпва едва къмъ десетата година. Тогазъ настѫпва и врѣме за упражняване на интелекта; тогазъ е и оправдано това, защото у дѣтето има вече набрани наблюдения, опити, бѣлѣжки — материяли за единъ по-пъленъ и по-интензивенъ животъ. Но, да не забравяме, че не такива занимания ще прѣобладаватъ, а занимания, които се пораждатъ отъ наблюдението и възприятието, а отъ това чувствата ще наддѣляватъ и пакъ тѣ ще сѫ главнитѣ бои въ картината на дѣтския животъ — тѣ сѫ основата. Справедливо Хелмхолцъ твърди, че занемарятъ ли се чувствата, наблюдението и възприятието, знанията и мисленето се откъсвать отъ почвата си.

Нека завършимъ тоя прѣгледъ съ забѣлѣжката, че къмъ 10—15 годишна възрасть (единъ периодъ отъ 4—5 години) сравнително е по-тихо, а 15, 16, 17 години извънредно неустойчиви. Характерното е, че въ кѫщи и въ училището най-многото недоволство е, че „не разбиратъ“, „не размислюватъ“, „бързатъ“ и, колкото усилия да се правятъ, грѣшкитѣ, недомислието, безразсѫдностьта слѣдватъ и не спиратъ. И при все, че милиони случаи ясно показватъ, колко рѣдко се явява разумътъ като рѫководитель, все пакъ ние него търсимъ! Не, разумътъ не е постоянниятъ спѫтникъ на човѣка! Не, той дори е опасенъ, гибеленъ безъ опитнитѣ чувства, безъ своя господарь! И още единъ важенъ фактъ: най-слаби сѫ успѣхитѣ по онѣзи прѣдмети и учебни материи, които искатъ мислене.

2. Прѣзъ тая възрасть на чувства личи много ясно и едно силно стремене къмъ свобода. Нищо не свидѣтелствува, че човѣкътъ носи въ природата си и склонность къмъ неволно

покорство. Тая страна на човѣшката природа е много деликатна и нека и тукъ забѣлѣжимъ, че най-многото стълкновения, често сждбоносни, а всѣкога малко или много пакостни, стълкновения между родители и дѣца, учители и ученици, господари или властници и подчинени криятъ кореня си въ тая страна на човѣшката природа. Ѓрамадна е разликата между дѣтето, юношата, младежътъ и възрастния човѣкъ: покорството въ първата възрасть почива само на любовьта и авторитетностьта, то е драговолно — друго покорство нѣма, когато у възрастнитѣ покорството значи и една външна необходимость и то е плодъ на дълговрѣменно самонасилие, а не на разбиране. Въ това отношение дѣцата сж революционери. И това е сжщинската психика. Ние, съврѣменницитѣ, обикновено обвиняваме дѣцата, възмутената душа, а забравяме, че възмущението не грѣши, а изворътъ на възмущението е грѣшникътъ... Да, революционеръ кривъ нѣма! Ние цѣнимъ свободата, но не и за дѣцата — бждащитѣ граждани! Ржководещето начало въ тая възрасть е само едно: справедливостьта, пълната и висша справедливость. Сблъскванията съ това чувство сж ужасни. Смѣтнете само, че възрастнитѣ изхождатъ отъ едно схващане за човѣка и нуждитѣ на живота, което схващане е далечно за дѣтето, дори и за юношата, че това схващане може да е криво, че то може да е и не по природата и не по призванието на човѣка, и помислете, колко натискъ, колко изнасилване е за дѣтето, за да го вкарате въ стъкменитѣ отъ насъ рамки! За това и борбата не е малка, не лесно се прѣдава дѣтето!

3. Характерното на тая възрасть е подвижностьта; за възпитанието това е много важно, защото склонностьта къмъ движения лесно се навива къмъ работа, но не въ всѣки случай принудителна. А работливостьта, трудътъ е основа въ възпитанието. Погледайте дѣцата кога сж въ движения — каква гимнастика и на духа! И погледайте ги приковани на чиноветѣ...

4. Любознателностьта е тоже голѣма и върху нея можемъ да съградимъ лесно духовната работливость. Но, нека забѣлѣжимъ, че любознателностьта, както и движенията, трѣбва да създаватъ и поддържатъ лична инициатива и личенъ изборъ — безъ това тѣзи природни и тъй цѣнни склонности се извратяватъ.

5. Дѣтето е открито и много силно се привързва къмъ всички, които го зачитатъ. И обратно, то отбѣгва и мрази всички, които се отнасятъ прѣнебрѣжително къмъ него. За таквизъ хора то е закрито. Ако постжпкитѣ на околнитѣ не сж противоприродни за дѣтето, то не би познавало или много малко би познавало лъжата. Днешниятъ школенъ режимъ възпитва лъжата.

6. Обичнитѣ занятия на дѣтето сж и естетичнитѣ; то обича да рисува, да гледа картини, да е всрѣдъ природата. Подражанието и живото въображение пълнятъ духа съ образователни материали. Въ днешното училище нѣма мѣсто за естетика, но има единъ абсурдъ — съ украси на стѣнитѣ и съ картини да се вѣрва, че това е естетиката. Това е наистина естетика, но естетика на днешния половинъ човѣкъ...

7. Силната паметь въ дѣтската възрасть се прѣтоварва съ ранното учене. Тя и безъ това много работи, та заради това зубренето е много развито. Отъ така придобититѣ пъкъ материали чувствата и съзнанието нищо не печелятъ, напротивъ, тѣ малко помалко притжпяватъ, защото яснотата на съзнанието и поривитѣ на чувствата не намиратъ въ тѣзи материали подкрѣпа. Само онова знание е добро за психиката, което е свързано съ чувство и породено отъ чувство, което е завладѣно, покорено отъ чувство. За това паметьта задържа само онова, което ѝ е приятно или неприятно, като прѣдпочита приятното. Съ по-добра паметь сж неуцитѣ. Тѣ се отличаватъ отъ школуванитѣ, както се отличаватъ въобще и образованитѣ люде безъ школуване, и по разсждливость и по проницателность. Поучителни сж въ това отношение страницитѣ на човѣшката история, а особено биографиитѣ на великитѣ люде! И нашето недавна минало, минало на най-слабо школуване, е изпълнено съ велики люде — едва ли не повече, но сигурно по-мощни!

Дѣца даровити има много, но школувани даровитости — рѣдко, и то, ако се откъсне тая даровитость отъ школуването. . .

8. Обикновено ние излизаме отъ едно *днешно* схващане на психиката и живота при възпитанието, което може да е побъркано, но бѣдата не е още бѣда, ако ние не би искали да видимъ дѣцата досущъ като насъ. Забравяме, че дѣцата сж за *утрѣ* и това утрѣ ние не знаемъ. Щомъ това е така,

единичкото положително нѣщо за *днесъ* е да оставимъ новитѣ хора на свобода.

Ние готвимъ младото поколѣние ужъ за по-голѣма свобода, а го държимъ здраво съ веригитѣ на „националность“, „вѣра“, „обичаи“ и какви не ограничения на духа! Оставете дѣцата да чувствуватъ свободно, не налагайте вашитѣ смѣтки за чувства, защото съврѣменнитѣ прѣдразсждъци сж плодъ на умствуване и тѣ сж повече срѣдство за материални изгоди, а не сж чувства, както трѣбвало би да сж тѣ. Различието по народность, вѣра и др. т. не е ли днесъ изворъ, явенъ вече за всѣкиго, на безчовѣчия? И ако всички искаме миръ, братство, защо бълнуваме за нѣкакви величия национални или религиозни, а не бълнуваме за по-висша правда?

Днесъ всичко се руши, човѣкътъ все повече се доближава до човѣка, човѣкътъ тепърва има да се освобождава и борбата е въ разгара си — нѣма два царя, и единиятъ ще погине отъ ржката не на насъ, а на нашитѣ дѣца. . . Оставете ги тогазъ да израстнатъ въ свобода — това ще е най-силното оржжие, което добритѣ родители могатъ дà на дѣцата — бждащитѣ дѣйци!

Нека накрай забѣлѣжимъ, че съврѣменното школуване е и продуктъ прѣдимно на онѣзи умствуващи слоеве, които властвуватъ, и, заради това, да не се чудимъ, — режимътъ и въ школата е добрѣ нагоденъ — да дава безсилни, безпомощни граждани, които вѣчно да се нуждаятъ отъ чужда подкрѣпа, отъ чужда закрила. . .

М. Пундевъ

Грамотностьта на населението
въ
Княжество България.

* * *

Грамотностьта въ новитѣ врѣмена се смѣта като единъ присѫщь и неотѣмлимъ социаленъ признакъ на културния човѣкъ. Безъ тоя признакъ всѣкой единъ членъ на съврѣменното общество, всѣкой единъ гражданинъ на съврѣменната държава е ненормално развитъ, социално нездравъ членъ, неспособенъ да испълнява всички свои задължения къмъ обществото и да се ползува отъ всички свои права. Неграмотниятъ човѣкъ се смѣта за човѣкъ лишенъ отъ възможностьта да добие правилно умствено развитие. И да се отърве обществото отъ пагубното влияние на подобни свои членове въ управлението и нареждането на живота, то прѣгражда въ много случаи пѫтя на неграмотнитѣ да вэематъ участие въ това управление и нареждане, като ги смѣта за неравноправни и социално недъгави граждани. Тъй въ нѣкои страни неграмотнитѣ нѣматъ избирателно право, немогатъ да заематъ извѣстни изборни длъжности и др. под. И у насъ неграмотнитѣ граждани сѫ лишени отъ правото да бѫдатъ избирани за народни прѣдставители, сѫдебни засѣдатели и др. т. А понеже благоденствието и щастието на едно общество се гради върху задружнитѣ усилия на всички негови членове, отъ развитието и подготвеностьта на които зависи и сѫдбата на самото общество, то ние виждаме почти навсѣкѫдѣ да се налага грамотностьта като задължителна тегоба чрѣзъ законъ, като се именно налага задължителностьта на основното образование за всички дѣца отъ извѣстна възрасть.

Грамотностьта е срѣдството, инструмента на просвѣтата и образованието. А извѣстно е, че ковача на прогреса на съврѣменното общество е просвѣтата и образованието.

Грамотностьта се приема и като мѣрило за културното развитие на една страна.

Въ по-напрѣдналитѣ общества почти всички жители отъ 7 год. нагорѣ сж грамотни. Не е тъй обаче въ обществата, кждѣто политическата и социална пробуда датира отъ по-нови врѣмена. Въ тия послѣднитѣ общества населението се ограмотява постепенно прѣзъ ограмотяването на младитѣ поколения, и, само слѣдъ като тѣ замѣстятъ напълно въ живота по-старитѣ и неграмотни поколения, може да се очаква да достигне цѣлото население до пълна грамотность. България принадлежи именно къмъ подобни закъснѣли страни. Даннитѣ за грамотностьта на нейното население сж слѣднитѣ.

* * *

Грамотностьта на цѣлото население на Княжество България споредъ даннитѣ отъ прѣброяването на населението е била:

	мжжки полъ		женски полъ		изобщо	
прѣзъ	неграмотни	грамотни	неграмотни	грамотни	неграмотни	грамотни
1887	1,331,463	273,926	1,485,139	63,847	2,816.602	337,773
1892	1,279,653	410,973	1,513,619	106,468	2,793,272	517,441
1900	1.321,585	687,982	1,629,026	205,690	2,850,611	893,672
	или на 100 жители се падатъ					
1887	82.9	17,1	95.9	4,1	89.3	10.7
1892	75.7	24 3	93.4	6.6	84.4	15.6
1900	64.0	36.0	88.8	11.2	76.1	23.9

* * *

Споредъ послѣдното прѣброяване на населението грамотностьта на разнитѣ народности (по матер. езикъ) въ княжеството е била слѣдната:

на 100 жители падатъ се грамотни:

	м	ж.	изобщо		м.	ж.	изобщо
Българи	42.2	12.7	27.7	Ромъни	22.3	2.9	12.7
Турци	6.9	1.9	4.4	Татари	11.1	3.6	7.5
Гърци	46.0	20.0	33.3	Цигани	3.1	0.3	1.7
Евреи	65.1	30.8	47.8	Други	41.5	40.5	41.0
Арменци	63.5	40.8	53.6				

* * *

Грамотностьта отдѣлно на българитѣ въ селата и градоветѣ не е била еднаква. Ето самитѣ данни:

на 100 жители българи падатъ се:

	градско население			селско население		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
неграмотни	35.6	61.3	47.9	62.9	92.9	77.7
грамотни	64.4	38.7	52.1	37.1	7.1	22.3

(Тия цифри сѫ изобразени графически чрѣзъ тритѣ крѫга въ приложената картограма въ края на сборника).

* * *

Българитѣ по-възрастни отъ 7 години сѫ били грамотни въ слѣдния размѣръ:

на 100 жители българи отъ 7—100 години падатъ се:

	м.	ж	изобщо
неграмотни	47.2	84.0	65.5
грамотни	52.8	16.0	34.5

* * *

Отдѣлно само за грамотностьта на българското население на възрасть 7—30 години, население, което еподпадало подъ тегобата на закона за задължителното учение, имаме тия данни:

на 100 жители бълг. отъ 7—30 години падатъ се:

	м.	ж	изобщо
неграмотни	32.5	75.4	53.8
грамотни	67.5	24.6	46.2

Ако принципа за задължителното учение, прокаранъ въ Конституцията, се прилагаше напълно съ всичката му строгость, то горнитѣ проценти за грамотнитѣ не трѣбаше да слизатъ по-долу отъ 98—99%. И до колко тоя принципъ не е билъ спазенъ особенно въ селата и спротивъ женското население се вижда отъ тия данни;

на 100 жители бълг. отъ 7—30 години се падатъ:

	градско население			селско население		
неграмотни	12.5	30.2	20.9	37.7	85.5	61.5
грмотни	87.5	69.8	79.1	62.3	14.5	38.5

* * *

Различнитѣ поколения отъ българска народность прѣзъ 1900 сѫ били грамотни както слѣдва:

на 100 жители бълг. падатъ се грамотни:

поколения на възрасть	градско население			селско население			изобщо		
	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.
10—15 год.	93.2	77.5	85.2	70.0	21.0	46.0	74.2	31.5	53.6
15—20 „	91.1	70.7	80.8	66.5	13.5	40.4	71.2	24.7	48.0
20—30 „	88 8	57.8	73.1	61.5	6.8	33.5	67.1	15.6	41.8
30—40 „	80.6	34.8	59.2	49 0	2.9	26.8	55.2	8.9	32.9
40—50 „	67.5	16.5	42.7	27.9	1.1	14.8	35.9	4 2	20.4
50 и повече г.	44.8	5.4	24.9	11.9	0.4	6.4	17.5	1.3	9 8

(За по-голѣма нагледность тия цифри сж изобразени графически въ втората диаграма отлѣво въ приложението).

* * *

Споредъ едно приблизително изчисление грамотностьта на българитѣ на 31 декемврий 1887 и 1892 год. (дати на прѣброявания на населението) е била тая:

на 100 жители българи падатъ се грамотни:

	градско население			селско население			изобщо		
	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб
1887	41.7	14.7	28.8	13.4	1.6	7.6	18 7	3.9	11.5
1892	53.2	25 8	40.2	21.9	3.0	12.6	28.0	7.1	17.8
1900	64.4	38.7	52.1	37.1	7.1	22 3	42.4	12 8	27.9

(Въ първата диаграма отлѣво въ приложението сж изобразени графически тия цифри).

* * *

Грамотностьта на цѣлото българско население по околии е изложена въ прибавената къмъ настоящата книжка картограмма, въ която всички околии сж раздѣлени на 5 групи споредъ грамотностьта на жителитѣ си. Сжщата тая грамотность поотдѣлно за м. и ж. е изобразена графически отдолу на картограмата въ особна диаграма въ видъ на стълбци, височината на които показва съотвѣтствения процентъ на грамотностьта.

Кир. Г. Поповъ.

(Извлечение отъ статията „*Грамотностьта на населението въ Княжество България*“, Училищенъ Прѣгледъ, 1905 год., книжка I и II).

Народнитѣ основни училища

презъ 1894/95—1902/903 уч. год.

(Кратъкъ сравнителенъ статистиченъ прѣгледъ).

отъ **Кир. Г. Поповъ.**

Идеята за обща статистика на училищата у насъ е връстница на новия ни политически животъ. Пръвъ опитъ за реализиране на тая идея е направенъ, до колкото ни е извѣстно, отъ официалнитѣ власти въ С. България прѣзъ 1881 год., именно отъ тогавашния министъръ на Народната Просвѣта г. Д-ръ К. Иречека. Резултатътъ отъ тоя опитъ е печатанъ въ *„Главно изложение до Негово Височество Княза за положението на учебното дѣло въ Кн. България, отъ м-ра на Нар. Пр., Д-ръ Кон. Иречекъ."* (София 1882 г.). Въ Ю. България директорътъ на Нар. Просвѣщение Иок. Груевъ е публикувалъ прѣзъ 1881 г. (в. Марица, брой 345, 1881 г.) своя *„Рапортъ до Негово Сиятелство Главния Управитель на Източна Румелия отъ Директора на Нар. Просвѣщение върху положението на началното и срѣдно учение прѣзъ 1880/81 училищна година"*, който рапортъ е продължилъ и за *1881/82 и 82/83 год.* Послѣдующи опити въ това направление прѣдставляватъ публикуванитѣ отъ министерството на Народното Просвѣщение на съединеното Княжество *„Училищна статистика на Кн. България прѣзъ 1888—89—90 учебни години"*, *„Училищна стат. на Българското Княжество прѣзъ 1890—91 уч. години"*, *„Статистика на всички дѣца въ България, подлѣжащи на задължително учение, както и на ония, които сѫ изпълнявали това задължение прѣзъ 1888—89 уч. г."*

Отъ 1895 г. Дирекцията на Статистиката вписа въ своята програма работенето и публикуването на редовна ежегодна статистика на училищата въ Княжеството, първата публика-

ция отъ която се отнася за 1894/95 уч. год.*) При това Дирекцията публикува и кратка статистика за основнитѣ училища прѣзъ уч. 1891/92, 92/93, 93/94, изработена отъ суровъ материалъ, събиранъ отъ самото министерсто на Нар. Просвѣщение.

Началото на заведената отъ Дир. на Стат. училищна статистика съвпада съ датата на основането на учителския съюзъ. При това, само тая статистика дава материалъ за едно по-обширно изучване на училищата у насъ. Тукъ ние ще изложимъ нашия опитъ за кратъкъ сравнителенъ статистически прѣгледъ на основното училище прѣзъ 1894/95—1902/903 уч. год.

I. Училища.

Брой на училищата. Броятъ на народнитѣ основни училища прѣзъ 9 годишния периодъ 1894/95—1902/903 уч. г. се е движилъ между числата 2,894 и 3,140. По отдѣлно за всѣка година имаше тия данни:

учеб. год.		учеб. год.	
1894—95	3,080	1899—900	2,981
1895—96	3,140	1900—901	2,946
1896—97	3,126	1901—902	2,894
1897—98	3,111	1902—903	2,965
1898—99	3,040		

Отъ тия числа констатираме печалния фактъ на намаление броя на основнитѣ народни училища. Наистина, прѣзъ първитѣ 2—3 години но неопитность между броя на отдѣлнитѣ самостоятелни училища сж се помѣствали въ нѣкои, ако и рѣдки случаи, и клоноветѣ и допълнителнитѣ здания на едно и сжщо училище, обаче, сѐ пакъ фактътъ за намалението на училищата прѣзъ послѣдующитѣ уч. години е явенъ. Само послѣдната 1902|903 уч. год. дава едно увеличение.

По отдѣлно броя на *градскитѣ* и *селски* училища е билъ:

	градски	селски		градски	селски
1894—95	349	2,731	1899—900	223	2,758
1895—96	346	3,794	1900—901	221	2,725
1896—97	317	2,809	1901—902	212	2,682
1897—98	306	2,805	1902—903	212	2,753
1898—99	264	2,776			

*) Дирекцията е успѣла да публикува до сега Стат. за училища прѣзъ уч. год. 1894/95, 95/96, 96/97, 97/98, 98/99 и 99/900 г. За послѣдующитѣ 3 години ние се възползувахме отъ готовитѣ отдавна ржкописи, извадки отъ които Дир. на Ст. достави на управителния съвѣтъ на учителския съюзъ за настоящия специаленъ случай.

Излиза, че тенденцията на намаление е всеобща и за градскитѣ и за селскитѣ основни народни училища.

Населени мѣста и училища. Спомѣнатата тенденция на намаление се схваща най-ясно отъ даннитѣ за броя на населенитѣ мѣста, въ които е имало основни училища прѣзъ всѣка една учеб. година. За съжаление училищната статистика започна да ни дава тия данни само отъ 1898|99 учеб. година насамъ, слѣдов. ние можемъ да направимъ само долното сравнение:

прѣзъ	1898—99	е имало осн. училища	въ	2,817	нас. мѣста.
„	1899—900	„		2.821	„
„	1900—901	„		2,790	„
„	1901—902	„		2,756	„
„	1902—903	„		2,820	„

Намалението тука е явно. Излиза, че уч. г. 1901|902 е била най-ретроградната година въ историята на основното училище прѣзъ послѣдното 5-лѣтие. Прѣзъ тая година сѫ били затворени училищата въ 34 села.

Въ сѫщность, обаче, за да се спази прокарания въ конституцията принципъ за задължителното основно образование у насъ, основно училище трѣбва да има всѣко населено мѣсто, т. е. броя на основнитѣ училища трѣбва да расте ежегодно и се стрѣми къмъ идеалното число, 5069*). Но като оставимъ идеалитѣ на страна, една по-конкретна необходимость налага да се повдигне броя на основнитѣ нар. училища поне до броя на градоветѣ и селата.

Население и училища. Едно отъ употрѣбяванитѣ мѣрила за достатъчностьта или недостатъчностьта на основнитѣ училища въ една страна е отношението между броя на населението и броя на училищата. Ако прѣсмѣтнемъ именно това отношение, то ще намѣримъ (за 1900|901), че едно основно народно училище се пада изобщо на 1271 жители отъ цѣлото население или отдѣлно на 974 жители само българи. Едно градско училище се пада на 3359 жители отъ цѣлото население или отдѣлно на 2401 българи, а едно селско — на 1101 жит. или отдѣлно на 851 българи.

Видъ на училищата. По видъ училищата се раздѣлятъ на мѫжки, дѣвически и смѣсени. Ето числата за разгледвания периодъ:

*) Споредъ прѣброяване на населението на 31 дек. 1900 год. въ България се броятъ 79 града, 3849 села и 1141 колиби и махали.

	м.	дѣв.	смѣсени		м.	дѣв.	смѣсени
1894—95	618	80	2,382	1899—00	332	10	2,630
1895—96	615	71	2,454	1900—01	269	5	2,672
1896—97	580	53	2,493	1901—02	255	2	6,637
1897—98	459	38	2,614	1902—03	160	4	2,801
1898—99	348	24	2,668				

Тия числа ни изтъкватъ твърдѣ интересното явление за постоянното намаление отдѣлнитѣ мжжки и дѣвически училища и прѣобръщането имъ въ смѣсени. Тоя фактъ показва между другото и една побѣда надъ старитѣ етични традиции и понятия за жената и едно постепенно воюване и успѣхъ на педагогическия принципъ за съвмѣстното обучение на дѣцата отъ двата пола. Отъ 618 мжжки и 80 дѣвически училища прѣзъ 1894—95 г. прѣзъ 1902/903 сж останали само 160 м. и 4 дѣв., когато смѣсенитѣ напротивъ отъ 2,382 увеличили сж се на 2,801.

Даннитѣ за *градскитѣ* и *селски* училища поотдѣлно сж слѣднитѣ:

	градски училища			селски училища		
	м.	д.	см.	м.	д.	см.
1894—95	106	80	163	512	—	2,219
1895—96	100	71	175	515	—	2,279
1896—97	68	52	197	512	—	2,297
1897—98	50	38	218	409	—	2,396
1898—99	34	24	206	314	—	2,462
1899—00	19	10	194	313	—	2,445
1900—01	13	5	203	256	—	2,469
1901—02	10	2	200	245	—	2,437
1902—03	8	4	200	152	—	2,601

Отъ тия числа забѣлѣзваме прѣди всичко, че отдѣлни дѣвически училища има само въ градоветѣ, а въ селата такива е нѣмало никакъ. Слѣдъ това констатираме забѣлѣзаната вече тенденция на намаление отдѣлнитѣ мжжки училища и въ градоветѣ и въ селата, и отдѣлнитѣ дѣвически — въ градоветѣ.

По отдѣления. Съгласно закона за народното образование отъ 1891 г. (чл. 25) основнитѣ народни училища се прѣобърнаха отъ съ 4 отдѣления на 6 отдѣления. Съ закона обаче отъ 1898 година повърна се пакъ старото положение, което сжществува и до днесъ. Какъ сж се распрѣдѣляли училища по отдѣления се вижда отъ долнитѣ числа:

Училища съ най-горно отдѣление:

	I	II	III	IV	V	VI
1894—95	1,077			1,681	322	
1895—96	56	218	607	1,949	195	115
1896—97	31	168	620	2,064	146	97
1897—98	32	120	607	2,107	141	104
1898—99	20	101	523	2,158	145	93
1899—00	12	89	560	2,320	—	—
1900—01	11	107	551	2,277	—	—
1901—02	11	99	561	2,228	—	—
1902—03	19	93	542	2,311	—	—

Тия цифри ни показвать, че броя на училищата само съ I и съ I—II отдѣление и даже и ония съ I-II-III отдѣл. постепенно намалява и броя на училища съ I—IV отдѣление изобщо постепенно се увеличава. А това ще рѣче, че основното училище, което на нѣкои мѣста е въ неразвита форма, постепенно и ежегодно *се разширява и развива.*

Поотдѣлно за *градскитѣ* и *селски* училища имаме тия данни:

Училища съ най-горно отдѣление:

	градски училища						селски училища					
	I	II	III	IV	V	VI	I	II	III	IV	V	VI
1894—95	195			132	22		882			1,549	300	
1895—96	31	54	52	181	9	19	25	164	555	1,768	186	98
1896—97	17	38	46	197	3	16	14	130	574	1,867	143	81
1897—98	15	30	44	201	3	13	17	90	563	1,906	133	91
1898—99	8	22	27	193	4	10	12	79	496	1,965	141	88
1899—00	1	18	17	187	—	—	11	71	543	2,133	—	—
1900—01	3	13	20	185	—	—	8	94	531	2,092	—	—
1901—02	1	13	21	177	—	—	10	86	540	2,046	—	—
1902—03	2	9	23	178	—	—	17	84	519	2,133	—	—

Излиза, че горѣзабѣлѣзанիятъ фактъ е всеобщъ и въ градоветѣ и въ селата.

Непълнитѣ училища въ градове сѫ особнитѣ махленски училища, дѣцата отъ които отиватъ да постѫпятъ въ по-горно отдѣление въ училището отъ друга махала. Въ селата обаче въ повечето случаи непълнитѣ училища сѫ единични. Ако прѣсмѣтнемъ, колко отъ всички училища въ селата сѫ били непълни, то ще намѣримъ че прѣзъ 1894/95 г. такива сѫ били 32·3 %, а прѣзъ 1902/903 само 22·5 %. Мнозинството отъ тия училища подлѣжатъ да се развиятъ и станатъ съ 4 пълни отдѣления, за да бѫде спазенъ принципа за задължителностьта на основното образование.

Сравнение съ по-стари дати. Ако прѣскочимъ границата на разгледвания периодъ и надзърнемъ въ по-близкото и по-далечно минало, и потърсимъ свѣдѣния за разви-

тието броя на основнитѣ училища, то ще намѣримъ само слѣднитѣ данни:

Брой на основнитѣ училища

		С. България	Ю. България
1878—79	учебна година	1088 [1]	—
1880—81	„ „	1365 [2]	846 [3]
1881—82	„ „	—	841 [4]
1882—83	„ „	—	852 [5]
1890—91	„ „	2,747	
1891—92	„ „	2,885	
1892—93	„ „	2,707	
1893—94	„ „	2,806	

Съ данни за други по-стари години ние не разполагаме, слѣдов., лишени сме отъ възможностьта да истъкнемъ цѣлата цифренна история на нашето училище за единъ по-дълъгъ периодъ и главнитѣ моменти въ нейното развитие. За да попълнимъ тая праздпота, и дадемъ едно що-годѣ прѣдставление за развитието броя на училището, а слѣдов. и за историята на народната ни просвѣта, ние ще се възползуваме отъ таблицата XLIII „Разпрѣдѣление на основнитѣ народни училища споредъ датата на отварянието имъ“ отъ официалната статистика*), кждѣто по единъ косвенъ начинъ е опрѣдѣленъ броя на училищата за периода 1835—1898 г. Въ тоя случай, като прибавимъ числата за послѣднитѣ 5 години ще имаме:

Въ колко градове и села е имало уч-ща?		Въ колко градове и села е имало уч-ща?		Въ колко градове и села е имало уч-ща?	
Прѣзъ 1835	205	Прѣзъ 1877	1,504	Прѣзъ 1890	2,632
„ 1840	282	„ 1878	1,658	„ 1891	2,665
„ 1845	352	„ 1879	1,858	„ 1892	2,691
„ 1850	488	„ 1880	2,080	„ 1893	2,719
„ 1855	585	„ 1881	2,159	„ 1894	2,769
„ 1860	807	„ 1882	2,264	„ 1895	2,788
„ 1865	986	„ 1883	2,338	„ 1896	2,802
„ 1870	1,214	„ 1884	2,382	„ 1897	2,820
„ 1871	1,243	„ 1885	2,418	„ 1898	2,817
„ 1872	1,307	„ 1886	2,456	„ 1899	2,827
„ 1873	1,358	„ 1887	2,495	„ 1900	2,790
„ 1874	1,402	„ 1888	2,529	„ 1901	2,756
„ 1875	1,433	„ 1889	2,584	„ 1902	2,820
„ 1876	1,479				

При всичко че тия данни иматъ нужда отъ една грижлива анкета, обаче, тѣ сѐ пакъ даватъ приблизителния образъ на

[1]) [2]) *Изложението* стр 10. Въ броя 1088 влизатъ и главнитѣ или класни училища. — [3]) [4]) в „Марица“ броеве 345 и 449, 1881 и 1882 год. — [5]) Учеб. вѣстникъ 1883, кн. II. Пловдивъ.

*) Стат. за училищата прѣзъ 1897/98 Стр. 147—София 1899.

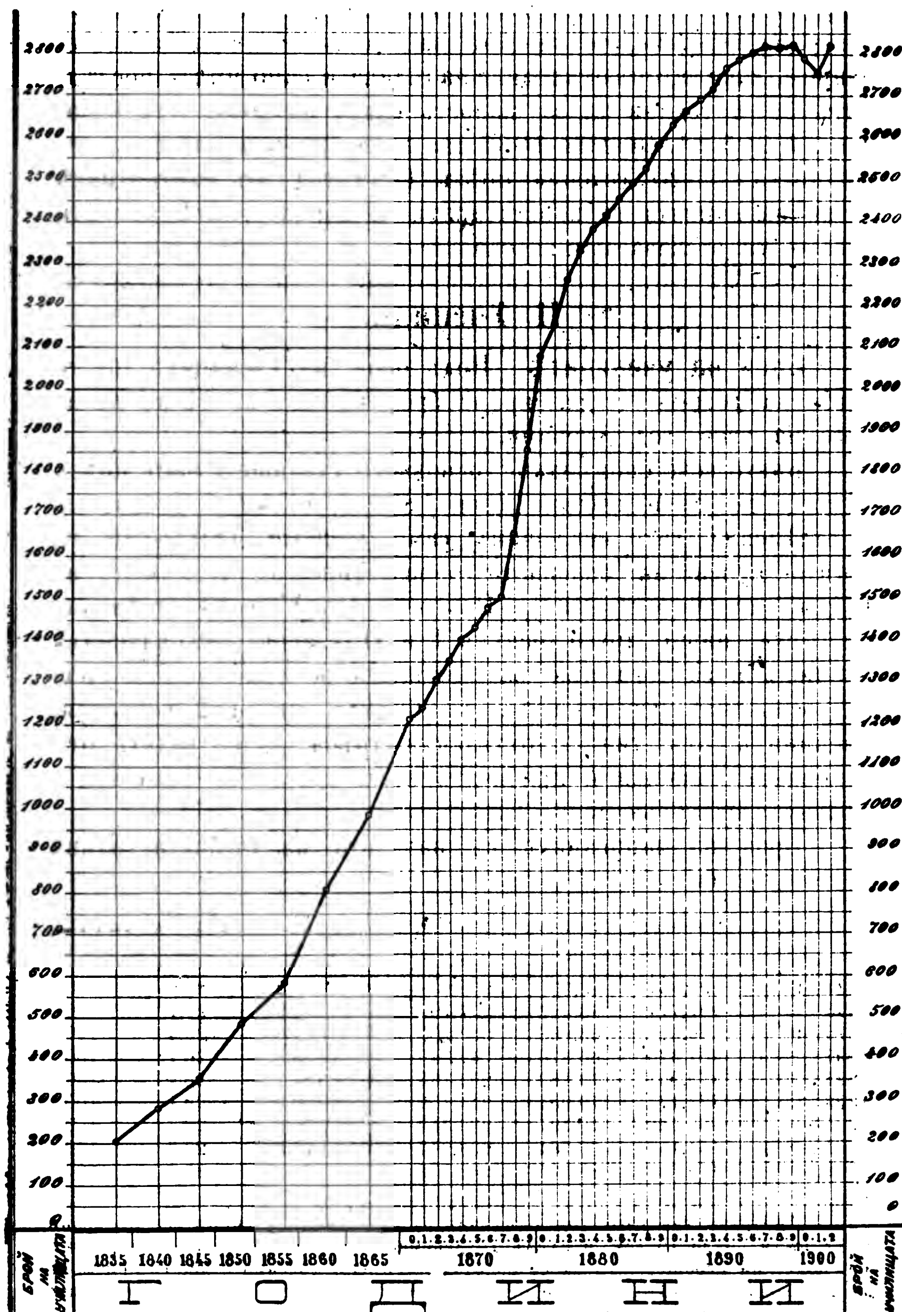
БЪЛГАРСКИ ОСНОВНИ НАРОДНИ УЧИЛИЩА ВЪ КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ
презъ 1835–1902 год.
2800
2700
2600
2500
2400
2300
2200
2100
2000
1900
1800
1700
1600
1500
1400
1300
1200
1100
1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
0
БРОЙ НА УЧИЛИЩАТА
1835 1840 1845 1850 1855 1860 1865
1870
1880
1890
1900
Г О Д И Н И

цифрената история на нашето училище. Ако за по-голѣма нагледность изобразимъ тая история въ видъ на линия върху координатни оси, то ще имаме долнята диаграма. Отъ тая диаграма виждаме, че линията на основното училище постепенно се качи нагорѣ отъ година на година и само прѣзъ послѣднитѣ 5—6 години тя за жалость слиза на долу. Отъ височината 205 дѣления за 1835 тая линия достига най-високата си точка 2,820 дѣления прѣзъ 1899 год. Въ съотвѣтнитѣ точки на линията се констатиратъ и характернитѣ моменти когато тя отскача най-високо.

II. Ученици.

Брой на ученицитѣ. Подъ брой на ученицитѣ прѣзъ извѣстна година ще разбираме броя на записанитѣ въ началото на учеб. год. ученици.

Както вече спомѣнахме, основното училище у насъ прѣзъ цѣлото си съществуване (отъ 1879 г. насамъ) е било съ 4 отдѣления, като исключимъ само периода 1892—98 г., когато курса на основното образование бѣ уголѣменъ на 6 год. (съ 6 отдѣления). Въ същность V и VI отдѣления не бѣха нищо друго освѣнъ I и II класове отъ класнитѣ училища и за това при разглеждането и сравнението броя на основнитѣ училища, за да бждътъ цифритѣ хомогени, ученицитѣ отъ тия 2 отдѣления трѣба да се вадятъ отъ основнитѣ училища и прибавятъ къмъ класнитѣ. Това ние и правимъ врѣдъ на долу.

Броя на записанитѣ въ началото на учебната година ученици е билъ:

	ученици м.	ученички ж.	изобщо	на 100: м.	ж.	изобщо
1894—95	192,354	63,555	255,909	75.2	24.8	100
1895—96	191,774	63,022	254,796	75.3	24.7	100
1896—97	186,512	63,688	250,200	74 6	25.4	100
1897—98*)	181,870	66,870	247,740	73.3	26.7	100
1898—99	179,951	73,182	253,133	71.1	28.9	100
1899—00	173,173	70,934	244,107	70.9	29.1	100
1900—01	166,522	70,197	236,719	70.3	29.7	100
1901—02	164,153	69,764	233,917	70.2	29.8	100
1902—03	179,657	83,595	263,252	68.2	31.8	100

*) Прѣзъ тая учеб. год. свѣдѣния за записанитѣ ученици сж събирани на 2 пжти — до 15 дек. и слѣдъ 15 декемврий. Послѣднитѣ въ офиц. стат. сж показани изобщо, безъ да се подраздѣлятъ на отдѣления и ние ги приемаме по необходимость като че-ли се отнасятъ само за ученици отъ I—IV отдѣление и изцѣло ги притуряме въ горния брой на ученицитѣ.

Отъ цифритѣ констатираме твърдѣ важния фактъ, че учeницитѣ отъ основнитѣ училища намаляватъ отъ година на година и че само послѣдната година дава едно сравнително повишение. И това ежегодишно намаление е било тъй значително, щото даже слѣдъ 8 години, въпрѣки едно угoлѣмяване на ученицитѣ прѣзъ 1902—903 уч. год. спротивъ прѣдшествующата година, броя на м. се́ пакъ стои съ 12,697 по-долу отъ броя имъ прѣзъ 1894—95 година. При това констатираме още и извънредно интересния и важенъ фактъ, че до като броя на м. (момчетата) ежегодно и постепенно намалява, броя на ж. (момичетата) само прѣзъ 4 отъ 9 тѣхъ години дава намаление като при това границитѣ на туй намаление сѫ значително по-тѣсни отъ границитѣ на намалението на м. Това е ясно както отъ абсолютни числа, тъй сѫщо и отъ относителнитѣ числа горѣ, кѫдѣто % на ж. отъ общия брой на ученицитѣ постоянно расте отъ година на година. Тая по голѣма упоритость на ж. противъ новосъздаденитѣ условия за намалението броя на ученицитѣ въ основнитѣ училища се обяснява, вѣроятно, съ обстоятелството, че понеже ж. изобщо въ значително по-малъкъ брой посѣщаватъ основното училище, то създадената въ обществото и властитѣ традиция и стрѣмление за постигане едно горѣ-долу равновѣсие между броя на ученицитѣ отъ двата пола се е явила като единъ реагентъ противъ условията за намаление на ученицитѣ.

Отдѣлно по *градове* и *села* броя на ученицитѣ е билъ:

Години	Градски уч-ща			Селски уч-ща		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1894—95	35,633	26,657	62,290	156,721	36,898	193,618
1895—96	35,645	27,399	63,044	156,129	35,623	191,752
1896—97	34,606	27,250	61,856	151,906	36,438	188,344
1897—98	33,404	26,525	59,929	147,966	39,845	187,811
1898—99	32,805	26,406	59,211	147,146	46,776	193,922
1899—00	31,739	25,649	57,388	141,434	45,285	186,719
1900—01	31,094	25,481	56,575	135,428	44,716	180,144
1901—02	31,076	25,560	56,636	133,077	44,204	177,281
1902—03	32,264	26,563	58,827	147,393	57,032	204,425

Тия числа ни показватъ, че ученицитѣ и въ градскитѣ и въ селскитѣ училища намаляватъ съ оная сѫщата тенденция, която вече отбѣлѣзахме. Интересно е, обаче, че ученицитѣ въ градоветѣ сѫ намалявали по-силно отколкото ученицитѣ въ селата. Това е явно отъ горнитѣ числа. Тъй, ако приемемъ

числата за първата година за 100, числата за послѣдната ще бѫдатъ:

	Градски у-ща			Селски у-ща		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1894—95	100	100	100	100	100	100
1902—903	91	99.6	94	94	155	106

Независимо отъ това намалението на ж. е било по-слабо отколкото намалението на м. и тая разлика въ селата е била по-малка отколкото въ градоветѣ.

Ако прѣсмѣтнемъ отношението между броя на м. и ж. ще имаме:

на 100 отъ ученицитѣ се падатъ:

Години	въ градскитѣ уч-ща			въ селскитѣ уч-ща		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1894—95	57.2	42.8	100	80.9	19.1	100
1895—96	56.5	43.5	100	81.4	18.6	100
1896—97	55 9	44.1	100	80.6	19.4	100
1897—98	55.7	44.3	100	78.9	21.1	100
1898—99	55.4	44.6	100	75.9	24.1	100
1899—00	55.3	44.7	100	75.8	24.2	100
1900—01	55.0	45.0	100	75.2	24 8	100
1901—02	54.9	45.1	100	75.1	24.9	100
1902—03	54.9	45 1	100	72.1	27.9	100

Тия цифри ни показватъ, че ако и въ градоветѣ и въ селата ж. да съставляватъ винаги по-малъкъ брой отъ м., обаче въ градоветѣ тѣ стоятъ много по-близо до м., отколкото въ селата, което ще рѣче, че градското женско население посѣщава сравнително градското мѫжко население много повече училището, отколкото селското женско население сравнително мѫжкото селско. Но горнитѣ проценти ни изтъкватъ и твърдѣ важния фактъ, че броя на ж. въ селскитѣ у-ща постоянно расте и се стрѣми да се доближи до броя на м. Тоя фактъ се схваща най-добрѣ, ако прѣсмѣтнемъ на 100 ученика колко ученички се падатъ, въ който случай ще имаме тия числа:

на 100 ученика се падатъ ученички:

	град. у-ща.	сел. у-ща		град. у-ща	сел. у-ща
1894—95	75	24	1899—00	81	32
1895—96	77	23	1900—01	82	38
1896—97	79	24	1901—02	82	33
1897—98	80	27	1902—03	82	39
1898—99	80	32			

Виждаме, че до като числото 75 въ градоветѣ е порасло на 82, т. е. съ 7 единици, числото 24 въ селата е порасло

на 39, т. е. съ 15 единици, което ще рѣче, че въ градоветѣ броя на ж. се е уголѣмилъ прѣзъ 9 годишния периодъ съ 9 на 100 м., а въ селата съ 15 на 100 м.

Защо намаляватъ ученицитѣ въ основнитѣ училища? Споредъ насъ причинитѣ на това намаление сж три: административни, економически-социални и естествении.

Навѣяниятъ прѣзъ послѣднитѣ години страхъ и тревога у нашитѣ управляющи, вслѣдствие проявилата се поминъчна и економическа криза, създаде плиткосплѣтената легенда за фантома „ученъ пролетариятъ" като източникъ на нашата економическа и социална криза. Забавни и трагикомични сж ония увлечения на немалка часть отъ нашитѣ обществени дѣйци на перото и политиката въ това направление, които увлечения идваха даже до абсурда, че първопричината на нашата социална и економическа патология се крие въ училището, въ образованието. И лѣкаритѣ на народната болка като смѣсиха и прѣплѣтоха ролята и задачата на общото образование съ ролята и задачата на професионалното учение, съчиниха фиктивния антагонизмъ между тия двѣ неимеющи нищо противорѣчиво помежду си послѣдователни фази въ образуването на гражданина и създаваха формулата за стѣснението на общото образувание и за широкъ просторъ на професионалното учение. Нѣкои отъ апостолитѣ на тая формула явно и пламенно пледираха необходимостьта да се реформира *осмавното* образувание въ нисше професионално споредъ локалнитѣ нужди на населението. И ето, това течение въ обществото наложи единъ неусѣтенъ данъкъ и на централната власть. Министерството на Народната Просвѣта несъзнателно единъ видъ се подаде на увлечението и намали своята ревность за постоянното и безспирно развитие на училището. Въ архивитѣ на Министерството сжществуватъ документи, отъ които личи, че централната власть, като се е отклонила отъ своята традиционна либералность къмъ народното образувание, проявила е една старателна придирчивость и педантичность и е зачерквала прѣзъ годинитѣ 1899/900 и 900|901 училища и учители, кждѣто броя на ученицитѣ е стоялъ по-долу отъ единъ опрѣдѣленъ минимумъ. И което е найважното, Министерството въ случая е приемало за брой на ученицитѣ не записанитѣ въ началото на уч. година, както е правилно да взема, а числото на ученицитѣ въ края на миналата учебна година, което число е винаги минимално.

Тая административна мѣрка е способствувала силно за намаление броя на ученицитѣ, като е затваряла цѣли училища и уволнявала десетки учители. А като логично послѣдствие отъ нея се е явилъ и ослабналия контролъ и настойчивость за прокарване закона за задължителното посѣщение на училището.

Настжпилитѣ прѣзъ послѣднитѣ години земледѣлчески и общи поминъчни незгоди въ страната се явиха като единъ значителенъ отрицателенъ факторъ за посѣщението на основното училище. Защото извѣстно е, че за сиромашията вратитѣ на училището сж затворени и бѣднитѣ и онуждени родители сж принудени да използуватъ физичния трудъ на чадата си още отъ най-ранната имъ школска възрасть. Годината 1900|901 г. извѣстна като най-нещастна земледѣлческа година прѣзъ послѣдния четвъртъ вѣкъ дава и най-голѣмо намаление на ученицитѣ прѣзъ сжщата и послѣдующата уч. година. Къмъ тия чисто економически причини се прибавятъ и редъ социални и етически фактори. Чиновническиятъ кризисъ прѣзъ послѣднитѣ 10—15 години, като навѣя разочарование въ надеждитѣ, че всѣкой горѣ-долу „ученъ" може да заеме доходно чиновническо мѣсто, охлади мнозина родители да гледатъ на училището като на една поносима за дѣцата имъ жертва, която веднажъ направена сторицею отсетнѣ, ще се възнагради. Най-сетнѣ по-новата политическа етика създаде условия за парализиране срѣдствата за прилагане закона за задължителното посѣщение основното училище, като създаде отъ силнитѣ и влиятелни партизани селски кметове неуязвими отъ закона длъжностни отговорни лица.

Естественитѣ причини и тѣ вложиха своето участие за намалението броя на ученицитѣ. Именно по-малкитѣ контингенти дѣца, навършили 6 и 7 год. възрасть прѣзъ уч. 1896, 1898, 1899 естествено повлияха за по-малкия брой на постжпалитѣ за пръвь пжть въ основното училище дѣца. А че тия контингенти прѣзъ споменатитѣ години сж били по-малки се вижда отъ долнитѣ приблизително изчислени числа*)

*) Погрѣшенъ е възгледа, че общото нарастване на населението трѣба да се съпровожда и съ ежегодното нарастване броя на дѣцата на школска възрасть. Защото населението въ цѣлата си съвокупность броя 100 и повече поколения, отъ смъртностьта на които между другото зависи нарастването на населението. Ежегодниятъ брой на дѣцата на възрасть 6 години зависи само отъ броя на родилитѣ се прѣди 6 години и смъртностьта на дѣцата 0—6 години. А както ражданията тъй и умиранията на дѣцата на 0—6 год. сж единъ отъ най-

Родени прѣзъ	м.	ж.	Отъ тѣхъ останали живи слѣдъ 6 години, на	м.	ж.
1888	52,838	48,211	1894	38,378	35,368
1889	51,889	48,022	1895	36,453	34,211
1890	49,885	45,447	1896	32,516	29,796
1891	56,477	52,255	1897	37,710	35,278
1892	52,714	48,714	1898	35,002	32,516
1893	51,430	48,137	1899	34,028	33,105
1894	56,681	52,794	1900	39,351	37,606
1895	60,881	57,069	1901	42,701	40,721
1896	63,119	58,301			

Ако сега се помжчимъ да опрѣдѣлимъ размѣра на всѣка една отъ тия три причини върху постепенното намаление броя на ученицитѣ, то не можемъ да не отбѣлѣжимъ първата, административната, причина като най-важна и най-силнодѣйствующа, отъ която главно е зависело това намаление. Економическо — социалната причина сама отъ себе си иде тукъ на втори редъ, като остава едно твърдѣ незначително мѣсто на третята причина, естественната. Защото трѣбва да прибавимъ, че при едно по-слабо дѣйствие на първитѣ двѣ причини, послѣднята, естественната, би оказала такова слабо влияние прѣдъ факта че голѣма часть отъ дѣцата на 6 год. възрасть не постжпватъ въ училището, щото това нейно влияние не би се никакъ почувствувало и не би дало за резултатъ намаление броя на ученицитѣ.

Дѣца на 6—12 год. и ученицитѣ. Ако закона за задължително посѣщение основното учелище у насъ се прилагаше напълно, то всички дѣца на възрасть 6—12 (навършени) години трѣбаше да бждатъ ученици. Въ сжщность, обаче, броя на ученицитѣ въ основнитѣ училища стои твърдѣ далеко отъ броя на дѣцата на възрасть 6—12 години. Споредъ прѣброяването на 31 дек. 1900 г. дѣца българи*) на 6—12 г. е имало 213,730 м., 212,370 ж., 426,100 отъ двата пола, които числа съотнесени къмъ броя на ученицитѣ даватъ 77·9% м., 33·1% ж. 55·6% изобщо. Излиза, че едвамъ 77·9% отъ м. и 33·1% отъ ж. на възрасть на задължи-

промѣнливитѣ елементи отъ оня коефициентъ, който изразява съвокупното нарастване на населението. Населението като общо цѣло може да нараства постоянно и непрѣривно, когато въ сжщото врѣме дѣцата на 6 год. възрасть могатъ да намаляватъ прѣзъ нѣкои послѣдующи години, както е именно случая у насъ.

*) Въ официалната статистика по единични години нѣма данни отдѣлно за българското население. Цитиранитѣ числа сж изчислени при прѣдположението, че дѣцата българчета на 5—6 год. и на 10—11 и 11—12 съставляватъ сжщия процентъ отъ группа българи 5—10 и 10—15 год. какъвто процентъ съставляватъ респективно у всички дѣца безъ разлика на народности.

телно учение посѣщаватъ основнитѣ училища. Разликата между м. и ж. тукъ е явна. Ако ж. посѣщаваха училището поне въ такъвъ размѣръ, въ какъвто го посѣщаватъ м., то прѣзъ учеб. 1900/901 год. тѣхния брой трѣбаше да бѫде 165,457 вмѣсто 70,197.

Естествено, че въ *градоветѣ* и *селата* дѣцата не посѣщаватъ въ еднакъвъ процентъ училището. Тъй прѣзъ 1900|901 въ градскитѣ училища ученицитѣ сѫ съставлявали 90·8% м., 72·2% ж. и 81·4% изобщо отъ градскитѣ дѣца българчета на 6—12 год., а селскитѣ — 76·1% м., 25·4% ж. 50·9% изобщо отъ селскитѣ дѣца.

Тия проценти сѫ въ сѫщность по-голѣми отъ дѣйствителнитѣ, понеже не всички дѣца въ народнитѣ основни училища сѫ българчета, слѣдов. ние не би трѣбало да съотнасяме броя на ученицитѣ къмъ броя само на дѣцата българчета 6—12 г., а къмъ броя на дѣцата 6—12 год. отъ всички ония народности, дѣцата на които посѣщаватъ нар. осн. училища. Въ сѫщность при едно точно спазване принципа на задължителното учение, въ нар. основни училища би трѣбало да посѣщаватъ дѣцата на всички български граждани, слѣдов. горното отношение би трѣбало да да се търси къмъ всички дѣца на възрасть 6—12 години.

Тия проценти сѫ най-вѣрното изражение за распространеностьта на народното образование въ страната. Различията на процентитѣ и отклоненията имъ отъ процента 100 показватъ, каква работа прѣдстои още на деятелитѣ по учебното дѣло у насъ до като се постигне ако не едно пълно приложение на закона то поне едно уравнение да се посѣщава основното училище еднакво въ градътъ и селото и отъ м. и ж.

Въ приложената отзадъ къмъ настоящия сборникъ диаграмма по подражание на професора Hicmann'а графически е изобразенъ броя на училищата, учителитѣ, ученицитѣ и разходитѣ за основнитѣ училища въ началото на новия ни политически животъ и въ края.

За голѣма скръбь, окончателнитѣ резултати отъ послѣдното прѣброяване на населението не видѣха бѣлъ свѣтъ, и ние сме лишени отъ възможностьта да развиемъ даннитѣ по околии, и прослѣдимъ, какъ се посѣщава основното училище въ разнитѣ кѫтове на нашето отечество.

Население и ученици. Друго едно мѣрило за распространеностьта на народното образование въ народа е и съот-

ношението между броя на населението и на ученицитѣ. Ако прѣсмѣтнемъ именно това съотношение, то ще имаме, че къмъ 31 дек. 1900 г. на 100 жители мжже се падатъ на 8.7 ученика м., на 100 жени 3.8 ученички и изобщо на 100 жители 6.3 ученика отъ цѣлото население или 11.3 м., 5.0 ж. и 8.2 ученика отдѣлно само на българитѣ.

По отдѣления. Записанитѣ въ началото на учеб. год. ученици се разпрѣдѣлять по отдѣления тъй:

	I Отд.		II Отд.		III Отд.		IV Отд.	
	м.	ж.	м	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	84,075	33,367	45,917	14,961	36,599	9,328	25,763	5,899
1895—96	78.478	30,539	48,336	15,954	37,982	10,316	26,978	6,213
1896—97	70,837	29,190	48,008	16,068	39,915	11,548	27,752	6,882
1897—98	65,685	30,551	45,563	15,977	39,674	11,587	28,576	7,393
1898—99	66,427	35,868	44,679	17,297	39,604	12,139	29,241	7,878
1899—00	63,073	32,423	43,076	18.490	37,832	12,204	29,192	7,807
1900—01	61,610	31,685	41,762	18,063	36,049	12,659	27,101	7,790
1901—02	63,442	31,771	40,239	17,624	34,821	12,535	25,651	7,834
1902—03	74,841	43,080	43,168	19,167	35,203	13.307	26,445	8,041

Едно внимателно взиране въ горнитѣ числа ни показва: 1) че ежегодното намаление броя на ученицитѣ е най-голѣмо въ I отдѣление и отслабва постепенно за всѣко по-горно отдѣление; 2) че намаляването броя на м. въ всички отдѣления е пропорционално по-голѣмо отколкото намалението броя на ж.; 3) броя на ж. въ III отдѣление се уголѣмява ежегодно съ изключение год. 1901/902, за която год. имаме едно съвършенно незначително намаление, а и броя на ж. отъ IV отдѣление се уголѣмява ежегодно съ изключение на год. 1899/900 и 1900/901.

Като подведемъ подъ общъ сборъ горнитѣ наблюдения, то ще додемъ до заключението, че ако общия брой на ученицитѣ въ основнитѣ училища и да е постепенно намалявалъ прѣзъ разглеждания периодъ, обаче, *задържането на ученицитѣ въ всѣко едно по-горно отдѣление е било отъ година на година по-голѣмо*. И ако степеньта на основното образование се мѣри именно отъ броя на слѣдвалитѣ въ по-горнитѣ отдѣления ученици, то смѣло може да се каже, че при факта на намаление общия брой на ученицитѣ въ основнитѣ училища, степеньта на народното образование се е повишила, понеже отъ година на година сѐ по-голѣмъ и по-голѣмъ брой ученици сж достигали до едно по-горно отдѣление. Това става още по-явно, ако прослѣдимъ броя на ученицитѣ, които сж започвали отъ I отдѣление и сж достигали до IV. За тая цѣль трѣбва да четемъ числата изложени по-горѣ, тъй да се каже, диагонално,

т. е. ученицитѣ отъ I отд. прѣзъ дадена година се явяватъ въ II отд. прѣзъ послѣдующата година, въ III отд. прѣзъ третата година и въ IV — прѣзъ четвъртата. (Разбира се, тукъ приемаме, че процента на напусналитѣ и останалитѣ да повтарятъ сжщото отдѣление ученици е еднакъвъ ежегодно). Въ такъвъ случай ще имаме за началната и крайна година тия данни:

		първата година: м.	ж.				последнята година: м.	ж.
I отд.	(1894—95)	84,075	33,367	I отд.	(1899—900)	68,073	32,433
II „	(1895—96)	78,336	15,954	II „	(1900—901)	41,762	18,063
III „	(1896—97)	39,915	11,548	III „	(1901—902)	34,821	12,535
IV „	(1897—98)	28,676	7,393	IV „	(1902—903)	26,445	8,041

Ако сега прослѣдимъ намалението на ученицитѣ при прѣминаването имъ отъ отдѣление въ отдѣление и прѣсмѣтнемъ на колко отговарятъ ученицитѣ отъ другитѣ послѣдующи отдѣления ако ученицитѣ отъ I отдѣление приемемъ за 100, то ще имаме:

	първата година: м.	ж.		послѣднята година: м.	ж.
I отд.	100	100	I отд.	100	100
II „	57	48	II „	66	56
III „	47	35	III „	55	39
VI „	34	22	VI „	42	25

Ще рѣче, до като прѣзъ първата година отъ 100 м. и 100 ж. постжпили въ I отдѣление, достигнали сж до IV отд. само 34 м. и 22 ж., прѣзъ послѣдната година отъ 100 м. и 100 ж. отъ I отд. достигнали сж IV отд. 42 м. и 25 ж. Прогреса тукъ е явенъ.

Поотдѣлно въ *градскитѣ* и *селски* училища ученицитѣ се разпрѣдѣлятъ по отдѣления тъй:

Градски училища.

	I Отд. м.	ж.	II Отд. м.	ж.	III Отд. м.	ж.	IV Отд. м.	ж.
1894—95	11,016	9.640	8,935	7,187	8,672	5,573	7,010	4,257
1895—96	10,471	9,408	9,180	7,420	8,698	6,071	6.296	4,500
1896—97	9,447	8,519	8,678	7,275	8,826	6,620	7,655	4.836
1897—98	8,993	8,206	8,055	6,848	8,294	6,150	7,499	4,932
1898—99	9,595	8,624	8,013	6,807	8,061	6,023	7,136	4,952
1899—00	9,167	8,240	7,895	6,849	7,759	5,823	6,928	4,788
1900—01	9,278	8,380	7.777	6,737	7,410	5,793	6,634	4,571
1901—02	9,677	8,578	7,741	6,676	7,386	5,723	6,272	4,588
1902—03	10,669	9,261	8,137	6,988	7,364	5,944	6,094	4,425

Селски училища.

1894—96	78,059	23,727	36,982	7,774	27,927	3,755	18,753	1.642
1895—96	68,007	21,131	39,156	8,534	29,284	4,245	19.632	1,713
1896—97	61,390	20,671	39,330	8,793	31,089	4,928	20,097	2,046
1897—98	56,692	22,345	37,508	9,129	31,380	5,378	21,177	2,461
1898—99	56,832	27,224	36,666	10,490	31,548	6,116	22,105	2,926
1899—00	53,916	24,193	35,181	11,642	30,073	6,381	22,264	3,069
1900—01	52,337	28,305	33,985	11,326	28,639	6,866	20,467	3,219
1901—02	53,765	23,193	32,498	10,948	27,435	6,812	19,379	3,251
1902—03	64,172	33,819	35,031	12,234	27,839	7,363	20,351	3,616

Тия числа, като ни изтъкват въ общи черти отбѣлѣзаната по-горѣ тенденция за намаление броя на учениците, показватъ ни още твърдѣ интересния фактъ, че учениците въ градоветѣ сѫ намалявали отъ година на година по-силно отколкото учениците въ селата. Тъй, до като числата на учениците и м. и ж. въ град. у-ща въ всички отдѣления сѫ проявили тенденцията на намаление, въ селскитѣ у-ща ж. отъ II, III и IV отдѣление напротивъ почти ежегодно и постепенно сѫ се увеличавали, а и м. отъ III и IV отдѣление сѫщо тъй ежегодно сѫ се увеличавали до 1899/900, и 900/901, отъ която година насетнѣ почватъ да намаляватъ.

Ако прѣсмѣтнемъ отношението между броя на учениците въ разнитѣ отдѣления прѣзъ една и сѫща уч. година, то ще видимъ, че изобщо градскитѣ ученици пò се задържатъ въ всѣко едно послѣдуеще отдѣление отколкото селскитѣ. Тъй на 100 отъ всичкитѣ ученици прѣзъ послѣдната година падатъ се:

	I		II		III		IV		Всичко	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
Градски уч-ща	33.1	34.9	25.2	26.1	22.8	22.4	18.9	16.7	100.0	100.0
Селски „	43.5	59.3	23.8	21.5	18.9	12.9	13.8	6.3	100.0	100.0

Излиза, слѣдователно, че независимо отъ това гдѣто значително по-малъкъ процентъ селски дѣца постѫпватъ въ основнитѣ училища, но и тоя по-малъкъ процентъ ученици се смалява много по-силно при прѣминаването отъ отдѣление въ отдѣление, отколкото въ градскитѣ училища. Това изпъква най-ясно, ако и тукъ, както на стран. 224 прѣсмѣтнемъ, какъ се е измѣнялъ броя на учениците като сѫ почвали отъ I отдѣление и сѫ достигали до IV. Именно, като четемъ по горнитѣ цифри диагонално и изберемъ за сравнение първата и послѣдня година, то ще имаме тия числа:

	Първа год.				Послѣдня год.				
	градски уч-ща		селски у-ща			град. уч-ща		селски у-ща	
	м.	ж.	м.	ж.		м.	ж.	м.	ж.
I (1894/95)	11,016	9,640	78,059	23,727	I (1899/900)	9,157	8,240	53,916	24,193
II (1895/96)	9,180	7,420	39,156	8,534	II (1900/901)	7,777	6,737	33,985	11,326
III (1896/97)	8,826	6,620	31,089	4,928	III (1901/902)	7,386	5,723	27,435	6,812
IV (1897/98)	7,499	4,932	21,177	2,461	IV (1902/903)	6,094	4,425	20,351	3,616

Ако сега прѣобърнемъ тия числа въ относителни, като изчислимъ, колко остава броя на ученицитѣ въ послѣдующитѣ отдѣления, ако броя имъ въ I отдѣление приемемъ за 100, то ще имаме:

	Градски училища				Селски училища			
	първа год.		послѣдня год		първа год		послѣдня год.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
I	100	100	100	100	100	100	100	100
II	83	77	85	82	54	36	63	47
III	80	69	81	69	43	21	51	28
IV	68	51	67	54	29	10	38	15

Тия цифри рисуватъ най-релефно оная разлика между селото и градътъ и м. ж., която сѫществува въ задържането на ученицитѣ въ всѣко едно по-горно отдѣление. Тъй, до като въ градскитѣ училища 68 м. и 51 ж. отъ 100 сѫ достигнали прѣзъ първата година до IV отд., въ селскитѣ само 29 м. и 10 ж. сѫ достигнали това отдѣление прѣзъ сѫщата година.

Отъ сравнението цифритѣ между първата и послѣдната година добиваме едно ново доказателство за изтъкнатия ни вече фактъ, че ученицитѣ отъ година на година сѐ повече и повече се задържатъ въ по-горнитѣ отдѣления. Особено силно се проявява тоя фактъ въ селскитѣ училища, кѫдѣто срѣщу 29 м. и 10 ж. достигнали до IV отд. прѣзъ първата година, имаме 38 м. и 15 ж. достигнали това отдѣление прѣзъ послѣдната година.

Напустнали. Една отъ най-голѣмитѣ спънки за добрия резултатъ на годишното учение е напускането на ученицитѣ. Броятъ на напусналитѣ прѣзъ год. ученици е билъ:

	Напуснали			На 100 отъ записанитѣ се падатъ:		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1894—95	—	—	67,812	—	—	26.5
1895—96	44,298	14,812	59,110	23.1	23.5	23 2
1896—97	37,608	13,865	51,473	20.2	21.8	20.6

1897—98	33,957	14,251	48,208	18.7	21.5	19.5
1898—99	29,671	14,827	44,498	16.5	20.3	17 6
1899—00	29,812	13,455	43,267	17.2	19.0	17 7
1900—01	28,612	13,483	42,095	17.2	19.2	17.8
1901—02	25,634	12,624	38,258	15.6	18.1	16.4
1902—03	26,873	15,691	42,564	15 0	18.8	16 2

Отъ горнитѣ относителни числа констатираме извънредно благоприятния фактъ за постепеното намаление процента на напустналитѣ ученици. Това е безпорно единъ грамаденъ успѣхъ въ учебното дѣло. Да забѣлѣжимъ впрочемъ нарушението на тая обща тенденция на намаление, което ни прѣдставляватъ год. 99—900 и 900—901, нарушение длъжимо вѣроятно на поминъчнитѣ стѣснения на населението прѣзъ тия неблагоприятни години.

По *градове* и *села* напустналитѣ ученици даватъ тия броеве:

	Градски училища						Селски училища					
	напусналли			на 100 отъ запис. се падатъ			напусналли			на 100 отъ запис. се падатъ		
	м	ж.	изобщо	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изоб.
1894—95	—	—	8,756	—	—	14.1	—	—	59,056	—	—	30.5
1895—96	4,656	3,517	8,173	13.1	12.8	13.0	39,642	11,295	50,937	25.4	31.7	26.6
1896—97	4,215	3,384	7,599	12.2	12.9	12.3	33,393	10,481	43,874	22.0	28.8	23.3
1897—98	4,379	3,490	7,869	13.1	13.2	13.1	29,578	10,761	40,339	20.0	27.0	21.5
1898—99	3,870	3,082	6,952	11.8	11.7	11.7	25,801	11,745	37,546	17.5	25.1	19.4
1899—00	3,715	2,988	6,703	11.7	11.7	11 7	26,097	10,467	36,564	18.5	23.1	20.1
1900—01	3,651	2,921	6,572	11.7	11.5	11.6	24,961	10,562	35,523	18.4	23.6	19.7
1901—02	3,694	3,037	6,731	11 9	11.9	11.9	21,940	9,587	31,527	16.5	21.7	17.8
1902—03	3,736	3,029	6,765	11.6	11.4	11.5	23,137	12,662	35,799	15 7	22 2	17.5

Отъ горнитѣ числа заключаваме, че и въ селата и въ градоветѣ процентътъ на напустналитѣ отъ година на година намалява и че въ селата това намаление е по-голѣмо отъ колкото въ градоветѣ.

Независимо отъ това тия сжщитѣ проценти ни показватъ, че въ селата ученицитѣ напускатъ почти 2 пжти повече отколкото въ градоветѣ и че до като въ градоветѣ м. и ж. напускатъ току-рѣчи въ еднакъвъ процентъ, въ селата процентътъ на напустналитѣ ж. е винаги по-голѣмъ отъ процента на напусналитѣ м.

Причини за напускането. Въ официалната статистика сж отбѣлѣзани слѣднитѣ причини за напускането*):

*) Числата за причинитѣ на напускането за първитѣ 5 годинй се отнасятъ за всички ученици отъ I—VI отдѣление. Тѣ сж недѣлими по отдѣления, вслѣдствие на което ние не можемъ да изключимъ отъ тѣхъ даннитѣ за V—VI.

напустнали ученици (м. и ж.) по причина на

	болѣсть	смърть	сиромашия	небрѣжность на родителитѣ	промѣна на мѣстожителството	други
1894—95	15,848	2,225	10,966	29,860	10,329	
1895—96	11,402	1,332	9,519	27,721	10,317	
1896—97	10,612	1,245	8,413	23,014	9,398	
1897—98	10,736	1,116	9,299	19,371	8,685	
1898—99	10,430	1,108	9,144	16,280	3,448	5,179
1899—00	9,502	1,212	9,522	14,791	3,451	4,789
1900—01	9,256	951	8,694	15,645	3,196	4,353
1901—02	9,717	1,024	7,157	13,615	3,407	3,338
1902—03	10,682	1,426	7.502	15,611	3,707	3,636

Тия числа ни показвать, че намалението на напусналитѣ у-ци (м. и ж.) върви почти равномѣрно за всички видове причини и че само напустналитѣ „по небрѣжность на родителитѣ“ проявявать едно по-силно намаление. Ако прѣсмѣтнемъ какъвъ процентъ съставляватъ напусналитѣ прѣзъ първата и послѣдня година отъ броя на записанитѣ въ началото на уч. год. ученици, ще имаме:

на 100 отъ записанитѣ напустнали сѫ по причина на

	болѣсть	смърть	сиромашия	небрѣжность	промѣна	други	всичко
1894—95	6.0	0.8	4.2	11.3	3.9		26.3
1902—903	4.1	0.5	2.9	5.9	1.4	1.4	16.2

Поотдѣлно въ *градскитѣ* и *селски* училища броятъ на напусналитѣ ученици е билъ слѣдния:

Градски училища.

	болѣсть	смърть	сиромашия	небрѣжность	промѣна	други
1894—95	2,028	376	1,510	2,218	2,877	
1895—96	1,797	283	1,469	2,087	2,629	
1896—97	1,790	298	1,366	1,832	2,397	
1897—98	1,797	317	1,496	1,376	2,889	
1898—99	1,485	291	1,349	1,197	1,869	835
1899—00	1,388	271	1,289	906	1,946	903
1900—01	1,406	270	1,273	1,033	1,781	809
1901—02	1,764	248	1,345	985	1,716	673
1902—03	1,622	281	1,205	1,074	1,948	635

Селски училища.

	болѣсть	смърть	сиромашия	небрѣжность	промѣна	други
1894—95	13,815	1,849	9,456	27,642	7,452	
1895—96	9,605	1,049	8,050	25,634	7,688	
1896—97	8,822	947	7,047	21,182	6,996	
1897—98	8,939	799	7,803	17,995	5,796	
1898—99	8,945	817	7,795	15,083	1,579	4,344
1899—00	8,114	941	8,233	13,885	1,505	3,886
1900—01	7,850	681	7,421	14,612	1,415	3,544
1901—02	7,953	776	5,812	12,630	1,691	2,665
1902—03	9,069	1,145	6,297	14,537	1,759	3,001

Или на 100 отъ записанитѣ се падатъ напустнали по:

Град. у-ща.	болѣсть	смърть	сиромашия	небрѣжность	промѣни	други	всичко
1894—95	3.2	0.6	2.4	3.5	4.5		14.1
1902—903	2.8	0.5	2.1	1.8	3.3	1.1	11.5
Селски училища.							
1894—95	6.9	0.9	4.7	13.9	3.7		30.2
1902—903	4.4	0.6	3.1	7.1	0.9	1.5	17 5

Отъ тия проценти забѣлѣзваме, че до като напустналитѣ по разнитѣ видове причини запазватъ почти едно равномѣрно намаление, напустналитѣ по причина „небрѣжность на родителитѣ“ проявяватъ едно по-голѣмо намаление.

Напустналитѣ по отдѣления. Ученицитѣ отъ различнитѣ отдѣления не напускатъ училището въ еднаквъ процентъ. Това се вижда отъ долнитѣ проценти, които се отнасятъ за втората*) и послѣдната година.

На 100 отъ записанитѣ ученици до края на уч. год. сж напустнали:

	I отд.		II отд.		III отд.		IV отд.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	30.9	34.4	14.9	13.2	18.3	13.2	22.0	13.5
1902—903	19.1	26 5	8.6	9.1	12.2	11 4	17.5	12.6

Отъ тия проценти виждаме, че изобщо най-много напускатъ ученицитѣ отъ I отдѣление, слѣдъ това отъ IV, III и най-малко отъ II. Освѣнъ това забѣлѣзваме твърдѣ интересния фактъ, че въ I и II отдѣление (послѣд. год.) ж. напускатъ въ по-голѣмъ процентъ отъ м., а въ III и IV напротивъ, м. напускатъ въ по-голѣмъ процентъ отъ ж. Най-сетнѣ сжщитѣ тия проценти ни показватъ значителното намаление на напустналитѣ ученици прѣзъ послѣдната година, което намаление, както вече спомѣнахме, е единъ прогресъ въ учебното дѣло.

Въ *градскитѣ* и *селскитѣ* училища напустналитѣ по отдѣления прѣзъ сжщитѣ двѣ години даватъ тия проценти:

на 100 отъ записанитѣ поотдѣлно въ всѣко отдѣление напустнали сж:

Градски училища.	I отд.		II отд.		III отд.		IV отд.	
	м.	ж	м.	ж.	м.	ж	м.	ж.
1895—96	17 5	18.9	9.6	8.7	11.5	9.8	12.9	11.1
1902—903	14.1	15.4	8.0	7.9	10.6	10.0	12 8	10 6
Селски училища.								
1895—96	32.9	41.3	16.1	17.2	20.3	18 1	25.5	19.8
1902—902	19.9	29.6	8.7	9.7	12.5	12.6	19.9	15.2

*) За 1894—95 год. нѣмаме тия свѣдѣния по полъ.

Отъ тия проценти е явна оная разлика, която сѫществува между напустналитѣ отъ разнитѣ отдѣления въ градскитѣ и селски училища. Особенъ интересъ заслужва да се отбѣлѣжи факта на намалението процента на напустналитѣ прѣзъ послѣдната година въ селскитѣ училища, кѫдѣто той въ I и II отд. се намалява съ повече отъ $^{1}/_{3}$.

Останали до края на учеб. год. Разликата между записанитѣ въ началото на учеб. год. и напустналитѣ прѣзъ учеб. год. прѣдставлява броя на останалитѣ до края на учеб. год. ученици. За разгледвания периодъ даннитѣ за тоя брой сѫ слѣднитѣ:

	Останали до края на учеб. год.			На 100 отъ записанитѣ		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1894— 95	—	—	188,095	—	—	73.5
1895— 96	147,476	48,210	195,686	76.9	76.5	76 8
1896 97	148,904	49,823	198,727	79.8	78.2	79.4
1897— 98	147,413	52,119	199,532	81.3	78.5	80.5
1898— 99	150,280	58,355	208,635	83.5	79.7	82.4
1899— 00	143,361	57,479	200,840	82.8	81.0	82.3
1900— 01	137,910	56,714	194,624	82.8	80.8	82.2
1901— 02	138,519	57,140	195,659	84.4	81.9	83.6
1902 — 03	152,784	67.904	220,688	85.0	81.2	83.8

Общата тенденция на тия цифри е тая, че отъ година на година сѐ повече и повече ученици оставатъ въ училище до края на учеб. год. Само годинитѣ 1899/900 и 900/901 нарушаватъ до нейдѣ тая тенденция, като даватъ единъ процентъ по-малъкъ отъ прѣдшествуещия.

Отдѣлно въ *градскитѣ* и *селскитѣ* училища останалитѣ до края на учеб. год. ученици прѣдставляватъ тия числа:

	Градски училища.						Селски училища.					
	останали до края			на 100 записани.			останали до края.			на 100 записани.		
	м.	ж.	из.	м.	ж	из.	м.	ж.	из.	м.	ж.	из.
1894—95	—	—	53,534	—	—	85·9	—	—	134,562	—	—	69·5
1895—96	30,989	23,882	54,871	86 9	87·2	87 0	116,487	24,328	140,815	74·6	68·3	73·4
1896—97	30,391	23,866	54,257	87·8	87·1	87·7	118,518	25,957	144,470	78·0	71·2	76·7
1897—98	29,025	23,035	52,060	86 9	86·8	86·9	118,388	29,084	147,472	80·0	73·0	78·5
1898—99	28,935	23,324	52,259	88 2	88·3	88·3	121,345	35,037	156,376	82·5	74 9	80·6
1909—00	28,024	22,661	50,685	88·3	88·4	88·3	115,337	34,818	150,155	81·5	76 9	79·9
1900—01	27,443	22,560	50,003	88 3	88·5	88·4	110,467	34.154	144,621	81·6	76·4	80.4
1901—02	27,382	22,523	49,905	88·1	88 1	88·1	111,137	34,617	145,754	83·5	78·3	82·2
1902—03	28,528	23,534	52,062	88·4	88·6	88·5	124,256	44.370	168,626	84·3	77·8	82.5

И въ градскитѣ и въ селскитѣ училища тенденцията на постоянното ежегодно увеличение броя на останалитѣ до края

на учеб. год. ученици е очевидна отъ горнитѣ числа. Тая тенденция за селскитѣ училища е по-голѣма отколкото за градскитѣ и за м. въ двата вида училища по-голѣма отколкото за ж. Сѫщитѣ тия числа (относителнитѣ) ни показватъ, че до като въ градоветѣ ж. изобщо се задържатъ до края на учеб. год. повече отъ м., въ селата обратно, м. се задържатъ повече отъ ж.

Минаватъ въ по-горно отдѣление. Отъ останалитѣ до края на учеб. год. ученици минали сѫ въ по-горно отдѣление:

	Минаватъ.			на 100 отъ останалитѣ до края на уч. год.		
	м.	ж.	изобщо:	м.	ж.	изобщо.
1894—95	110,791	36,157	146,948	—	—	78·1
1895—96	116,611	38,248	154,859	79·1	79·3	79·1
1896—97	117,543	39,390	156,933	78·7	79·1	79·0
1897—98	115,350	40,878	156,228	78·2	78·4	78·3
1898—99	111,658	43,960	155,618	74·8	75·3	74·6
1899—00	106,010	43,052	149,062	73·9	74·9	74·2
1900—01	99,243	41,921	141,164	72·0	73·9	72·5
1901—02	100,793	42,606	143,399	72·8	74·6	73·3
1902—03	110,408	49,954	160,362	72·3	73·6	72·7

Тия данни рисуватъ ежегодния успѣхъ въ основнитѣ училища. Забѣлѣзваме, че тоя успѣхъ намалява отъ година на година и това намаление е по-силно за м. отколкото за ж. Обяснението на тоя фактъ трѣба да се търси главно въ по-голѣмата строгость и изисканость при учението. Разпуснатостьта на младитѣ поколения, съ която нѣкои се мѫчатъ да обясняватъ това явление, едва ли може да се приеме като факторъ тукъ, та и въпросъ е още да ли и самата тая разпустнатость е реаленъ фактъ.

Понеже цѣльта на учението се реализирва именно въ свършването съ успѣхъ всѣко едно отдѣление и въ прѣминаването въ по-горно отдѣление, то отъ по-голѣмо значение е общия успѣхъ на *всичкитѣ* ученици въ училището, т. е. отношението между записанитѣ въ началото на учеб. год. и свършилитѣ съ успѣхъ въ края на год. ученици. За *градскитѣ* и *селскитѣ* училища имаме слѣднитѣ данни за това отношение прѣзъ първата и послѣдната година:

на 100 отъ записанитѣ въ началото на уч. год., минаватъ въ края на уч. год. въ по-горно отдѣление

	въ градскитѣ училища			въ селскитѣ училища		
	м.	ж.	из.	м.	ж.	из.
1894—95	66·1	67·8	66·8	55·7	49·0	54·4
1902—03	61·9	66·7	64·1	61·4	56·5	60·0

Миналитѣ въ по-горно отдѣление по отдѣления. Ако развиемъ цифритѣ за показалитѣ въ края на учеб. год. успѣхъ ученици по отдѣления, то ще имаме тия данни:

Минаватъ въ по-горно отдѣление отъ:

	I Отд.		II Отд.		III Отд.		IV Отд.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	40,572	15,450	31,157	10,280	23,142	6,334	15,920	4,074
1895—96	40.616	15,185	33,941	11,469	24,829	7,177	17,225	4,417
1896—97	38,626	14,891	34,423	11,510	26,701	8,077	17,793	4,912
1897—98	37,146	15,966	33,091	11.576	26,497	8,127	18,616	5,209
1898—99	36,070	17,945	31,682	12,228	25,619	8,356	18,287	5,431
1899—00	34,276	16,654	29,963	12,808	23,955	8,338	17,816	5,252
1900—01	32,292	15,859	28,125	12,282	22,464	8,480	16,362	5,270
1901—02	34,598	16,605	27,803	12,252	22,125	8,317	16,267	5,432
1902—03	40.099	21,544	30,107	13,547	23,054	9,091	17,148	5,772

Едно по-внимателно взиране въ тия числа ни показва, че въ всички отдѣления ж. проявяватъ тенденцията на увеличение броя на минаващитѣ въ по-горно отдѣление, когато м. напротивъ проявяватъ тенденцията на намаление, която тенденция за I и II отд. е ясна и стабилизирана, а за III и IV колеблива и неустойчива. Тоя фактъ се обяснява прѣди всичко съ по-голѣмото намаление броя на м. изобщо въ основнитѣ училища, както видѣхме по-горѣ, а слѣдъ това до нейдѣ и съ по-голѣмия успѣхъ на ж. отъ м. Тъй ако прѣсмѣтнемъ на 100 отъ останалитѣ до края на учеб. год. ученици колцина сѫ прѣминали въ по-горно отдѣление, то ще имаме:

	I		II		III		IV	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1895—96	74·9	75·8	82·5	82·8	80·0	80·2	81·9	82·1
1902—03	67·7	68·0	76·3	77·7	74.6	77·1	78·6	82·2

Отъ тия относителни числа виждаме, че въ всички безъ изключение отдѣления и прѣзъ двѣтѣ години ж. показватъ по-добъръ успѣхъ отъ м. и прѣминаватъ въ по-голѣмъ процентъ въ по-горно отдѣление.

Сѫщитѣ тия относителни числа ни пояснявать, че констатираната по-горѣ тенденция за постепеното намаление успѣха на ученицитѣ е всеобща за всички отдѣления и то най-голѣма за I отдѣление и по малка за всѣко послѣдующе. За ж. отъ IV отд. намаление несѫществува.

Независимо отъ всичко това горнитѣ числа ни показватъ, че най-голѣмия успѣхъ на ученицитѣ се оспорва отъ II и IV отдѣление и че първенството на II отд. прѣзъ

първата година се отнема прѣзъ послѣдната година отъ IV отдѣление. III отдѣление незмѣнно иде слѣдъ тѣхъ, а I отд.сжщо тъй неизмѣнно държи послѣдно мѣсто по успѣхъ.

Колкото и да е обрѣменително за настоящата статия да прѣтрупваме съ числа, обаче, даннитѣ за броя на минаващитѣ въ по-горно отдѣление ученици сж тъй важни, щото ние ще си позволимъ да ги развиемъ по *градове* и *села* и изложимъ както слѣдва:

Минавать въ по-горно отдѣление отъ:

Град. у-ща:	I Отд. м.	I Отд. ж.	II Отд. м.	II Отд. ж.	III Отд. м.	III Отд. ж.	IV Отд. м.	IV Отд. ж.
1894—95	6,988	5,978	6,418	5,159	5,686	3,939	4,471	3,900
1895—96	6,641	5,949	6,670	5,583	5,908	4,354	4,804	3,254
1896—97	6,068	5,504	6,218	5,330	5,885	4,678	4,947	3,471
1897—98	5,914	5,358	5,742	4,906	5,484	4,867	4,862	3,470
1898—99	5,870	5,370	5,474	4.841	4,909	4,131	4,131	3,334
1899—00	5,621	5,139	5,336	4,701	4,749	3,955	4,073	3,107
1900—01	5,586	5,116	5,036	4,640	4,459	3,989	3,862	3,078
1901—02	5,918	5,381	5,141	4,720	4,408	3,808	3,796	3,104
1902—03	6,392	5,755	5,365	4,854	4,503	3,990	3,722	3,113
Сел. у-ща								
1894—95	33,584	9,482	24,739	5,130	17,456	2,395	11,449	1,074
1895—96	33,975	9,240	27,271	5,886	18,921	2.823	12,421	1,163
1896—97	32,558	9,587	28,205	6,180	20,816	3,399	12,846	1,441
1897—98	31,232	10,608	27,349	6,370	21,063	3,740	13,754	1,730
1798—99	30,200	12,575	26,208	7,387	20,710	4,225	14,156	2,097
1899—00	28,655	11,515	24,627	8,107	19,206	4,383	13,743	2,145
1900—01	26,706	10,773	23 089	7,642	18,005	4,491	12,500	2,192
1901—02	28,680	14,224	22,662	7,532	17,717	4,609	12,471	2,328
1902—03	33,707	15,789	24,742	8,693	18,551	5,101	13,426	2,659

Тия числа стоятъ прѣди всичко въ пълно съгласие съ тенденцията на ежегодното измѣнение въ броя на записанитѣ ученици по отдѣления и въ броя на напустналитѣ. Тъй, числата за селата проявяватъ по-голѣми общи признаци за ежегоднс увеличение отъ числата за градоветѣ и самитѣ намаления за селата и ж. сж относително по-слаби отъ намаленията за градоветѣ и м.

Въобще успѣха въ селата и на ж. е по-голѣмъ отколкото успѣха въ градоветѣ и на м. Това се вижда най-добрѣ, ако и тукъ прѣсмѣтнемъ

на 100 отъ слѣдвалитѣ до края на учеб. год. минаватъ въ по-горно от-ние:

грд. у-ща	отъ I м.	отъ I ж.	отъ II м.	отъ II ж.	отъ III м.	отъ III ж.	отъ IV м.	отъ IV ж.
1895— 96	76·9	78·0	80·3	82·4	76 8	79·5	75 6	81·3
1902—903	69 8	73·4	71 7	76 0	68·6	74·6	70·0	78·7
сел. у-ща								
1895— 96	74·5	74 5	83·0	83·3	81·0	81·2	84 6	84·6
1902—903	65·6	66·3	77·4	78·7	76·2	79·2	81·4	86·7

Излиза, че само I отдѣление дава по-голѣмъ процентъ на минаващитѣ ученици въ градоветѣ отколкото въ селата, а процентитѣ за всички други отдѣления сж поголѣми въ селата. Процентитѣ за ж. сж наврѣдъ по-голѣми отъ съотвѣтственнитѣ проценти за м.

Успѣхътъ на IV отдѣление. Ако крайния резултатъ на основното образувание е випускътъ на ученицитѣ отъ IV отдѣление, то отъ цифритѣ за минаващитѣ въ по-горно отдѣление ученици отъ IV отд. виждаме, че въпрѣки постепенното намаление броя на ученицитѣ въ основнитѣ училища, тоя краенъ резултатъ се явява сѐ по-благоприятенъ и по-благоприятенъ. Броя на ж. свършили съ успѣхъ IV отд. постепенно е расълъ ежегодно, а и броя на м. е намалявалъ много по-слабо отъ колкото сж намалявали въобще ученицитѣ въ IV отд. и въ основнитѣ училища. Ако именно прослѣдимъ колко отъ записанитѣ въ I отд. ученици сж свършили слѣдъ 4 години съ успѣхъ IV отдѣление, то ще имаме тия данни:

Записани въ началото въ I отд.			свършили IV отд.			на 100 отъ записанитѣ въ I отд. свър. IV отд.	
	м.	ж		м.	ж.	м.	ж.
(1894— 95)	84,075	33,367	(1897— 98)	18,616	5,209	22	15
(1895— 96)	78,478	30,539	(1898— 99)	18,287	5,431	23	18
(1896 – 97)	70,887	29,190	(1899— 00)	17,816	5,252	25	18
(1897— 98)	65,685	30,551	(1900— 01)	16,362	5,270	25	17
(1898— 99)	66,427	35,868	(1901— 02)	16,267	5,432	24.5	15
(1899—900)	63,073	32,433	(1902— 03)	17,148	5,772	27	18

Крайниятъ резултатъ, който за м. е билъ винаги по-благоприятенъ, отъ колкото за ж., понеже отъ 100 записани въ началото на учеб. год. м. прѣзъ всичкитѣ случаи сж свършвали слѣдъ 4 год. IV отдѣление повече ученици, отколкото ж., проявява тенденция на постоянно нарастване. За ж. тая тенденция е по-слаба и колеблива вслѣдствие на по-слабото намаляване броя на записанитѣ въ нач. на учеб. год. ученици.

По отдѣлно за *селскитѣ* и *градскитѣ* училища горнитѣ данни сѐ развиватъ тъй:

на 100 отъ записанитѣ въ I отд. свършили сж слѣдъ 4 год. IV отдѣл.

прѣзъ	градски у-ща м.	градски у-ща ж.	селски у-ща м.	селски у-ща ж.
1897— 98	44	37	19	7
1898— 99	39	35	21	10
1899— 00	43	36	22	10
1900— 01	43	38	22	10
1901— 02	40	36	22	9
1902— 03	41	38	25	11

Тия числа сѫ най-блѣскавата картина за оная разлика въ постигането цѣльта на основното училище, която разлика сѫществува между градътъ и селото и между м. и ж. Тъй, до като въ градоветѣ отъ 100 записани въ началото на учеб. год. уч. достигатъ да завършатъ слѣдъ 4 години IV отд. 39—44 отъ м. и 35—38 отъ ж., въ селата отъ първитѣ завършватъ IV отд. само 19—25, а отъ вторитѣ 7—11.

Независимо отъ това въ числата за м. и ж. въ селскитѣ училища и за ж. въ град. у-ща забѣлѣзваме единъ ежегоденъ успѣхъ, когато за м. въ град. у-ща напротивъ забѣлѣзваме назадничавость. Тоя фактъ стои въ съгласие съ отбѣлѣзаното ни на стр. 231 за намалението успѣха на ученицитѣ.

Оставатъ да повтарятъ сѫщото отдѣление. Разликата между слѣдвалитѣ до края на учеб. год. ученици и миналитѣ въ по-горно отдѣление дава останалитѣ да повтарятъ сѫщото отдѣление. Разбира се, между послѣднитѣ влизатъ и ония ученици, които по едни или други причини не сѫ опрѣдѣлили точно успѣха си въ края на уч. год. и подлѣжатъ да се явятъ на повторителенъ изпитъ въ началото на уч. год. Обаче тѣхния брой е тъй малъкъ, а успѣшния резултатъ отъ повторителния испитъ още по-малъкъ, че ние нѣма да имъ отдѣляме особено мѣсто тукъ.

Броятъ на останалитѣ да повтарятъ сѫщото отдѣление ученици въ относителни числа е билъ тоя:

на 100 отъ слѣдвалитѣ до края на уч. год ученици оставатъ да повтарятъ

	м.	ж.	изобщо
1894—95	—	—	21.9
1895—96	20 9	20.7	20.9
1896—97	21.3	20.9	21.0
1897—98	21.8	21.6	21.7
1898—99	25.7	24.7	25.4
1899—00	26 1	25.1	25.8
1900—01	28.0	26.1	27.5
1901—02	27.2	25.4	26.7
1902—03	27.7	26.4	27.3

Всичко онова, което се каза за минаващитѣ ученици, може да се каже въ точно обратенъ смисълъ за ония, които оставатъ да повтарятъ сѫщото отдѣление. За това именно ние нѣма да развиваме тукъ тия данни.

Сравнение съ по-стари дати. Данни за броя на ученицитѣ за по-стари дати имаме само за отбѣлѣзанитѣ вече години, именно:

	Сѣверна България			Южна България		
	м.	ж.	Изобщо	м.	ж.	Изобщо
1878—79	48,404	8,451	56,855	—	—	—
1880—81	—	—	—	37,401	10,693	48,094
1881—82	—	—	—	39,940	11,859	51,799*)
1882—83	—	—	—	36,928	11,260	48,188
1890—91	154,090	42,689	196,778			
1891—92	160,511	44,732	205,243			
1892—93	163,208	49,581	212,789			
1893—94	177,134	59,377	226,511			

III. Учителски персоналъ.

Брой на учителитѣ и учителкитѣ. Учителскиятъ персоналъ въ основнитѣ народни училища прѣзъ разглеждания периодъ се е състоялъ отъ слѣдното число учители и учителки:

	учители	учителки	изобщо	на %: учители	учителки	изобщо
1894—95	5,251	1,262	6,513	80.6	19.4	100
1895—96	5,177	1,260	6,437	80.4	19.6	100
1896—97	4,715	1,259	5,974	78.9	21.1	100
1897—98	4,623	1.333	5,956	77 6	22.4	100
1898—99	4,527	1,459	5,986	75.6	24.4	100
1899—00	4,213	1,687	5,900	71.4	28.6	100
1900—01	3,898	1,902	5,800	67.2	32.8	100
1901—02	3,819	1,822	5,641	67.7	32.3	100
1902—03	3,956	1,888	5,844	67.7	32.3	100

Разбира се, въ тоя брой прѣзъ първитѣ 5 уч. години влиза и броя на учителския персоналъ, който е занимавалъ V и VI отдѣление. Ако приемемъ, че всѣко едно отъ тия 2 отдѣления се е водѣло отъ по единъ учитель или учителка, то ще имаме, че за тоя горенъ курсъ на основното образование съотвѣтствува единъ персоналъ отъ 322 души за уч. 1894—95 г. и послѣдователно за другитѣ 4 уч. год. — 310, 243, 245 и 238. Тоя персоналъ би трѣбало да се исключва отъ показанитѣ горѣ числа за общия персоналъ прѣзъ учеб. год., за да се получи персонала, който съотвѣтствува на основнитѣ училища при съставъ отъ 4 отдѣления. Обаче, за нашата цѣль тая точность малко измѣня общитѣ ни изводи и заключения, а при това намъ ни е невъзможно да я прокараме наврѣдъ. За туй ние ще приемаме общото число на учители споредъ горнитѣ стълбци и върху него ще говоримъ.

Горнитѣ числа ни показватъ, че броя на учителския персоналъ се е намалявалъ паралелно съ намалението броя

*) Тукъ влизатъ 549 ученици (м. и ж.) отъ I и II класъ.

на училищата и учениците̂. При това констатираме, че до като учителите̂ (м.) сѫ се подали на това намаление и отъ година на година сѫ ставали сé по-малобройни, учителките̂ (ж.) напротивъ не само че не показватъ намаление, но проявяватъ и една настойчивость да си воюватъ сé нови и нови мѣста въ учителското поприще и постоянно да увеличаватъ броя си. Причината на това се заключава главно въ конкуренцията, която ж. е правила на м. съ по-евтината си заплата.

Тия разлики приематъ по-изразителенъ видъ като разложимъ данните̂ по *градове* и *села*.

	Градски училища			Селски училища		
	у-ли %	у-ки %	изобщо	у-ли %	у-ки %	изобщо %
1894—95	847—54.0	723—46.0	1,570	4,404—89.1	539—10.9	4,943
1895—96	843—55.5	677—44.5	1,520	4,334—88 1	583—11.9	4,917
1896—97	760—54.7	629—45.3	1,389	3,955—86.3	630—13.7	4,585
1897—98	726—53.3	637—46.7	1,363	3,897—84.8	696—15.2	4,593
1898—99	703—51.9	652—48.1	1,355	3,824—82.6	807—17.4	4,631
1899—00	631—47.9	687—52.1	1,318	3,582—78.2	1,000—21.8	4,582
1900—01	572—45 0	700—55.0	1,272	3,326—73.5	1,202—26.5	4,528
1901—02	584—47.1	656—52.9	1,240	3,235—73.5	1,166—26.5	4,401
1902—03	618—48.9	645—51.1	1 263	3,338—72.9	1,243—27.1	4,581

Излиза, че въ градовете̂ ж. си запазватъ почти сѫщите̂ учителски мѣста прѣзъ цѣлия периодъ, когато въ селата тѣ постепенно си воюватъ нови мѣста. Тъй до като м. въ селските̂ училища отъ 4404 прѣзъ 1894—95 г. намаляватъ на 3338 прѣзъ 1902—03, ж. напротивъ отъ 539 прѣзъ първата година сѫ се увеличили на 1243 прѣзъ послѣдната, т. е. съ 130·6%. Че ж. си воюватъ сé повече и повече учителски мѣста и въ градовете̂ и въ селата се констатира отъ процента, който тѣ заематъ отъ общия брой на персонала, който процентъ ежегодно се увеличава.

Въпрѣки по-голѣмия успѣхъ на селската учителка при воюването на учителски мѣста, тя винаги е била въ значително по-ограниченъ сравнителенъ брой отъ градската учителка. Тъй, до като броя на градските̂ учителки до 1899|900 г. догонва броя на учителите̂, като се приближава силно до него и отъ тая година го стигва, надминава и остава нанататъкъ сé по-голѣмъ, броя на селските̂ учителки като е почналъ отъ 10 9% едвамъ е нарасълъ на 27·1%. Излиза, че градътъ прѣдставлява по-благоприятно поприще за женския учителски трудъ.

Отдѣления и учител. персоналъ. Споредъ отдѣленията, които е ржководилъ всѣкой единъ учитель, учителскиятъ персоналъ се распрѣдѣля тъй:

	Градски училища					Селски училища				
	Брой на учителитѣ, които сж ржководили:									
	1 отд.	2 отд.	3 отд.	4 отд.	прѣподав. въ нѣколко отд.	1 отд.	2 отд.	3 отд.	4 отд.	прѣподав. въ нѣколко отд.
1894—95	1,559	5	4	1	—	1,682	1,962	606	698	—
1895—96	1,500	15	3	1	—	1,504	2,057	625	728	3
1896—97	1,368	19	2	—	—	1,194	1,825	651	912	3
1897—98	1,334	23	5	1	—	1,167	1,838	661	918	9
1898—99	1,305	15	6	1	24	746	1,695	638	907	645
1899—00	1,301	12	1	—	4	1,013	1,760	643	825	341
1900—01	1,256	12	1	—	3	945	1,822	648	768	345
1901—02	1,217	15	1	—	7	914	1,817	639	770	261
1902—03	1,239	16	1	—	7	1,015	1,892	653	792	229

Тия цифри ни показватъ оная голѣма разлика, която сжществува между градскитѣ и селскитѣ училища относително занимаванията на ученицитѣ. До като въ градскитѣ училища всѣко едно отдѣление се занимава отъ отдѣленъ учитель и броя на учителитѣ, които водятъ 2 и повече отдѣления се явява като рѣдко изключение, въ селата напротивъ, най-много учители ржководятъ по 2 отдѣления, около 15% по 3 отдѣления, 17% по 4 отдѣления и само на 25% се е позволилъ лукса да ржководятъ по подражание на градскитѣ училища по едно отдѣление. Естественно, че при подобна система на прѣподаването въ отдѣленията програмата на градскитѣ и селскитѣ училища и самото качество на градското и селското основно учение не могатъ да бждатъ хомогенни елементи.

Ученици и учители. Отношението между броя на ученицитѣ и учителитѣ е било слѣдното:

	на единъ учитель се падатъ срѣдньо ученици:	
	въ градски у-ща	въ селски у-ща
1894—95	41	40
1895—96	42	40
1896—97	45	42
1897—98	44	42
1898—99	44	43
1899—00	44	41
1900—01	44	40
1901—02	46	40
1902—03	47	45

Население и учители. Распространението на основното образувание се измѣрва сжщо тъй и съ отношението между броя на населението и броя на учителитѣ при основнитѣ училища. Ако прѣсмѣтнемъ, именно, единъ учитель на колко жители отъ цѣлото население се пада, то ще намѣримъ че прѣзъ 1900 г. единъ градски учитель се пада на 584 граждани, единъ селски на 663 селени и изобщо единъ учитель на 646 жители. Разбира се, по право би било да прѣсмѣтаме тия отношения не върху цѣлото население, а само върху българитѣ, въ който случай ще имаме 1 град. учитель се пада на около 410 граждани, 1 селски — на 520 селени и 1 учитель изобщо на около 495 българи.

Образование на учителския персоналъ. Данни за образуванието на учителския персоналъ намираме въ официалния докладъ*) на подначалника при министерството на нар. просвѣщение, г. Л. Доросиева, относещи се до учебната 1901-902 година.

Като сравнимъ тия данни съ ония за 1894-95 споредъ статистиката, ще имаме слѣднитѣ числа:

	1894—95						1901—02					
	брой			%			брой			%		
Свършили	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.	м.	ж.	изоб.
първоначално училище	225	9	234	4.3	0.7	3.6	6	—	6	0.2	—	0.1
непълно срѣд училище	4125	786	4911	78 6	62.3	75.4	910	167	1077	24.0	9.1	19.1
пълно педагог. училище	566	76	642	10,8	6.0	9.8	1567	119	1686	41.2	6.5	29.9
пълна гимназ.	109	389	498	2.1	30.8	7.6	502	1551	2053	13.2	84.3	36.4
пълно духовно училище	75	—	75	1.4	—	1.2	413	—	413	10.9	—	7.3
пълно земледѣлч. училище	119	—	119	2.3	—	1.8	391	—	391	10.2	—	6.9
други у-ща и непоказани	32	2	34	0.6	0.2	0.5	10	2	12	0.3	0.1	0.2
всичко	5251	1262	6513	100.0	100.0	100.0	3799	1839	5638	100.0	100.0	100.0

Успѣхътъ въ образователния цензъ на учителския персоналъ е грамаденъ. За единъ срокъ отъ 6 години учителитѣ съ пълно педагогическо училище сж нараснали отъ 10.8% на 41.2% т. е. близо 4 пжти, а учителкитѣ съ пълно гимназиално и педагогическо образование отъ 36.8% на 90.8%. И ако сподѣлимъ всичкитѣ учители на такива, които иматъ

*) Училищенъ Прѣгледъ год. 1903 кн. . . стр. 161. Броя на учителитѣ е показанъ тамъ 3799 и на учителкитѣ 1839, вмѣсто 3819 и 1822, както е въ официалната статистика за 1901-902 година.

достатъчно образование за да заематъ длъжноститѣ си (пълно педагогическо и пълна гимназия) и които нѣматъ такова образование, то ще получимъ:

На 100 се падатъ:

	1894—95 м.	1894—95 ж.	1894—95 изобщо	1901—02 м.	1901—02 ж.	1901—02 изоб.
съ достатъчно образование	12.9	36.8	17.4	54.4	90.8	66.3
съ недостатъчно „	87.1	63.2	82.6	45.6	9.2	33.7

Очебиюща е разликата между образованието на учителя и учителката. Послѣднята е била винаги съ по-завършенно образование.

Въ цитирания докладъ липсватъ данни за подраздѣлението учителитѣ въ градскитѣ и селски училища, поради което ние не можемъ да прослѣдимъ образователния цензъ на градския и селски учителски персоналъ поотдѣлно.

Степени. По степени учителскиятъ персоналъ при основнитѣ народни училища се разпрѣдѣля тъй:

	I степенни		II степ.		III степ.		врѣменни новоназначени		врѣменни		волнонаем.	
	м.	ж.	м.	ж.	м,	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	59	7	381	87	1048	834	825	189	2288	425	1198	220
1898—99	152	13	894	124	1188	379	905	594	483	49	1405	300
1899—00	172	28	413	130	1157	406	1057	810	—	—	1414	313
1900—01	154	26	375	124	1236	475	1173	1046	—	—	960	231
1901—02	198	32	555	173	1183	494	1384	1003	—	—	499	120
1902—03	222	39	645	215	1162	501	1526	1029	—	—	401	104

(Понеже ни липсватъ данни за всички години, то ние ще сравняваме първата година съ послѣдующитѣ петь).

Отъ горнитѣ цифри виждаме, че броя на степенуванитѣ и врѣменоновоназначени учители и учителки постоянно расте, а броя на врѣменнитѣ и волнонаемнитѣ постоянно намалява. Най-голѣмо нарастване прѣдставляватъ числата за врѣменно новоназначенитѣ учители, т. е. за ония прѣсни подготвени сили, съ които се подновява ежегодно персонала.

Поотдѣлно за *градскитѣ* и *селскитѣ* училища имаме тия данни:

гр. у-ща	I степ.		II степ.		III степ.		вр. нов.		врѣменни		волнонаем.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	45	7	182	79	318	291	155	167	127	157	19	22
1898—99	102	13	151	98	303	260	87	235	15	9	45	37
1899—00	109	23	141	93	235	226	100	309	—	—	46	36
1900—01	89	19	116	82	224	225	113	353	—	—	30	21
1901—02	103	24	173	105	204	217	86	300	—	—	18	10
1902—03	119	33	212	125	170	204	93	277	—	=	24	

селски у-ща												
1894—95	14	—	149	8	730	43	170	[illegible]	2161	268	1779	198
1898—99	50	—	248	26	885	119	818	359	468	40	1360	263
1899—00	63	5	272	37	922	180	957	501	—	—	1368	277
1900—01	65	7	259	42	1012	250	1060	693	—	—	980	210
1901—02	95	8	382	68	979	277	1298	703	—	—	481	110
1902—03	103	6	433	90	992	297	1433	752	—	—	377	98

Ако прѣсмѣтнемъ какъвъ процентъ съотвѣтствува на всѣка една степень, то ще имаме:

	I степ.		II степ.		III степ.		вр. нов.		вр. и вол.		всичко	
градски	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1894—95	5.3	1.0	21.5	10.9	37.6	40.3	18.3	23.1	17.2	24.8	100	100
1902—03	19.3	5.1	34.3	19.4	27.5	31.6	15.1	42.9	3.9	0.9	100	100
селски												
1894—95	0.3	—	3.4	1.5	16.6	8.0	3.9	4.1	75.8	86.5	100	100
1902—03	3.1	0.5	13.0	7.2	29.7	23.9	42.9	60.5	11.3	7.9	100	100

Тия цифри ни показватъ прѣди всичко, че въобще учителитѣ и учителкитѣ въ градоветѣ сж съ по-голѣма степень отъ учителитѣ и учителкитѣ въ селата и м. отдѣлно съ по-голѣма степень отъ ж. Причината на тоя фактъ не може да се крие другадѣ освѣнъ въ обстоятелството, че по-стари селски подготвени учители, отговарещи на ценза за безпрѣпятственно повишение има малцина и че една часть и отъ тия подготвени учители недотрайватъ повишението си въ село и се прощаватъ прѣждеврѣменно съ кариерата си. Че това послѣдното е фактъ, се доказва отъ грамадния процентъ врѣмени новоназначени учители, които постоянно замѣстватъ уволненитѣ и напусналитѣ учители.

Процентитѣ за двѣтѣ години ни показватъ постоянното увеличение на степенуванитѣ учители и учителки. И което е най-утѣшително, това увеличение е значително по-голѣмо въ селскитѣ училища отколкото въ градскитѣ. Намалението процентитѣ на врѣменнитѣ и волнонаемнитѣ учители се дължи на постепенната и твърдѣ успѣшна ликвидация съ неподготвенитѣ и по-старитѣ учители, на които закона постепенно затваря вратитѣ на учителското поприще. Грамадниятъ процентъ врѣм. новоназначени учители и учителки въ селскитѣ у-ща и само учителки въ градскитѣ показва на голѣмото подновение на учителския персоналъ съ млади подготвени сили.

Годишна заплата. Степенуванитѣ и вр. новоназначенитѣ учители си иматъ опрѣдѣлена отъ закона заплата, която впрочемъ прѣзъ послѣднитѣ 9 години се намалява на нѣколко пати. Врѣменнитѣ и волнонаемнитѣ учители сж полу-

чавали различни годишни заплати, които споредъ официалната статистика можемъ да раздѣлимъ прѣзъ послѣднитѣ 5 години на слѣднитѣ 4 групи:

Учители получавали годишна заплата:

	до 500 л.		500—700 л.		700—900 л.		повече отъ 900	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1898—99	218	39	940	200	672	100	58	10
1899—00	114	100	1158	202	105	6	37	5
1900—01	63	57	760	160	97	11	40	3
1901—02	28	10	371	94	68	13	32	3
1902—03	29	6	275	79	63	15	34	4

Поотдѣлно за *градскитѣ* и *селски* училища даннитѣ за заплатата на нестепенуванитѣ учители (безъ врѣм. новоназначенитѣ) сж тия:

	до 500 л.		500—700 л.		700—900 л.		повече отъ 900	
градски у-ща	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1898—99	1	8	12	19	34	16	13	3
1899—00	1	6	27	29	3	—	15	1
1900—01	—	5	10	16	3	—	17	—
1901—02	—	—	5	9	1	1	12	—
1902—03	—	—	3	6	1	—	20	—
селски у-ща								
1898—99	217	31	928	181	638	84	45	7
1899—00	113	94	1131	173	102	6	22	4
1900—01	63	52	750	144	94	11	23	3
1901—02	28	10	366	85	67	12	20	3
1902—03	29	6	272	73	62	15	14	4

Намалението отъ година на година броя на учителитѣ отъ първитѣ 2 групи е въ връзка съ постепенното имъ степенуване и получване по-добра заплата. Че дѣйствително заплатата на врѣменнитѣ и волнонаемнитѣ учители изобщо се е подобрила може да ни послужи и тоя фактъ, гдѣто прѣзъ уч. 1894/95 г. 11 учители сж получавали год. заплата до 200 лв., 231 (214 м. 17 ж.) по 200—400 л. и 3667 (2252 м. и 415 ж.) по 400—600 лева, когато днесъ първитѣ 2 вида годишна заплата стоятъ по-долу отъ опрѣдѣления минимумъ, а заплатата отъ 400—600 докосва единъ сравнително много по-малъкъ брой учители.

При всичко това учителската заплата сама по себе си е повече отъ недостатъчна. Тя не гарантира на учителя единъ животъ, въ който лишенията и грубата осждность да сж исключени. За справедливость и насърдчение чрѣзъ заплатата на по-горнитѣ степени и дума не може да става. Размѣритѣ

на заплатата на основния учитель съвършенно несъотвѣтствуватъ на онова положение и мѣсто въ обществената стълба, което той трѣбва да заема като въспитатель и ръководитель на младитѣ поколения. Защото извѣстно е че само при едно достатъчно матѣриално удовлетворение личностьта може да си запази извѣстенъ моралемъ и интелектуаленъ обликъ. Усилията и борбитѣ на учителя съ лишенията сѫ енергия отнета отъ правилното ѝ назначение за въ полза на народното обучение. При това тия усилия и борби постоянно подровятъ и намаляватъ бѫдащата стойность на самото лице — учитель. И най-голѣмата скромность и въодушевление да се служи на народа и на идеали, и най-горѣщото съзнание за призвание се сломяватъ прѣдъ мизерията и лишенията. Добро основно учителство може да има само при сносни заплати. Ако приемемъ границата за достатъчностьта на заплатитѣ сумата опрѣдѣлена отъ 10-ий конгресъ, то излиза, че само I и II степенитѣ учители иматъ достатъчна заплата, а всички останали — недостатъчни. Размѣритѣ на тия 2 групи прѣзъ разнитѣ години отъ разглеждания периодъ сѫ:

на 100 отъ учителитѣ сѫ имали заплата

	м.			ж.		
	достатъчна	недостат.	всичко	достатъчна	недостат.	всичко
1894—95	7.4	92.6	100.0	7.4	92.6	100.0
1898—99	12.1	87.9	100.0	9.4	90.6	100.0
1799—00	13.9	86.1	100.0	9.4	90.6	100.0
1900—01	13.6	86.4	100.0	7.9	92.1	100.0
1901—02	19.7	80.3	100.0	11.2	88.8	100.0
1902—03	21.9	78.1	100.0	13.5	86.5	100.0

Отдѣлно за *градскитѣ* и *селски* училища имаме тия данни:

на 100 отъ учителитѣ сѫ имали заплата:

	въ градскитѣ училища						въ селскитѣ училища					
	м.			ж.			м.			ж.		
	дост.	нед.	вс.	дост.	нед.	вс.	дост.	нед.	вс.	дост.	нед.	вс.
1894—95	26.8	73.2	100.0	12.0	88.0	100.0	3.7	96.3	100.0	1.5	98.6	100.0
1898—99	36.0	64.0	100.0	17.1	82.9	100.0	7.7	92.3	100.0	3.2	96.8	100.0
1899—00	39.6	60.4	100.0	16.9	83.1	100.0	9.4	90.6	100.0	4.2	95.8	100.0
1900—01	38.9	61.1	100.0	14.4	85.6	100.0	9.7	90.3	100.0	4.1	95.9	100.0
1901—02	47.3	52.7	100.0	19.7	80.3	100.0	14.7	85.3	100.0	6.5	93.5	100.0
1902—03	53.6	46.4	100.0	24.5	75.5	100.0	16.1	83.9	100.0	7.7	92.3	100.0

Явно е отъ тия проценти онова повече отъ незавидно положение, което обществото и държавата прѣдопрѣдѣлятъ на народния учитель срѣщу неговия трудъ и звание като народенъ просвѣтитель.

Въпрѣки стремлението къмъ подобрѣние, т. е. къмъ по-голѣмото стабилизиране на учителя, направениятъ успѣхъ прѣзъ 9-тѣхъ години е твърдѣ слабъ, понеже и прѣзъ послѣдната 1902—903 година едвамъ 21.9% отъ учителитѣ и 13.5% отъ учителкитѣ сж получавали достатъчна заплата. Увеличението заплатата на народнитѣ учители и докарванието ѝ до едни сносни граници е повече отъ наложително за успѣха на самото учебно дѣло.

Естественно, че разликата между тия двѣ категории учители въ градскитѣ и селски училища е различна, и че селото и тукъ е онеправдано повече отъ града. Тъй до като прѣзъ 1902—903 повече отъ половината (53.6%) отъ учителитѣ м. въ градскитѣ у-ща сж достигнали да получаватъ достатъчна заплата, въ селата едва 16.1% отъ учителитѣ сж достигнали до подобна заплата. Що се касае де учителкитѣ то разликата между града и селото е още по-голѣма, понеже у-китѣ въ първитѣ съ достатъчна заплата сж 46.4% (1902—903), а въ вторитѣ само 7.7%.

Изобщо селскиятъ учител. персоналъ и учителкитѣ и въ град. и въ селата съ достатъчна заплата сж относително по-малкобройни отъ градския учителски персоналъ и учителитѣ. Това се длъжи отъ една страна на обстоятелството, че градскиятъ персоналъ притежава въ по-голѣмъ процентъ изискванияя цензъ за безпрѣпятствено повишение отъ селския, а отъ друга, че градскиятъ персоналъ и учителитѣ (м.) се по-задържатъ въ избраната си кариера и достигатъ по-горня степень отъ селския персоналъ и учителкитѣ, които по-често напускатъ учителската си кариера.

Добавъчно възнаграждение. Законътъ прѣдвижда да се дава добавъчно възнаграждение на учителитѣ въ ония общини, кждѣто опрѣдѣлената отъ закона заплата се намѣри за недостатъчна. Броятъ на такива добавъчно възнаградени учители прѣзъ послѣднитѣ 5 години е билъ:

	градски у-ща		селски у-ща		изобщо	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1898—99	84	104	328	41	412	145
1899—00	76	127	193	19	269	146
1900—01	43	65	111	26	154	91
1901—02	63	85	58	9	121	94
1902—03	70	77	59	12	129	89

Тия незначителни числа показватъ, че прѣдписаната отъ закона мѣрка за частично улекчаване незавидното положение на учителя е дала досущъ незничителни резултати.

Добавъчно възнаграждение въ натура сж получавали прѣзъ 1900-901 г. 95 учители и 29 учителки, а прѣзъ 1902-903 г. — 75 м. и 21 ж.

Изплащане на учителската заплата. Даваната отъ държавата часть за учителска заплата, обикновенно се изплаща редовно, обаче не става сжщото и съ даваната отъ общината часть. Свѣдѣнията за тая послѣдната нередовность сж слѣднитѣ:

Получили цѣлата си заплата отъ общината:

	Градски учители (м+ж.)	Селски учители (м+ж.)	Изобщо (м.+ж.)
1898—99	1036	2973	4009
1899—00	1181	3438	4619
1900—01	1051	2724	3775
1901—02	1165	3796	4961
1902—03	1225	3919	5144

Тия числи ни показватъ твърдѣ благоприятния фактъ за ежегодното подобрение въ изплащането заплатата на учителя отъ общината. Разбира се, горнитѣ числа още не говорятъ, че отбѣлѣзанитѣ учители сж си получавали редовно ежемѣсечно заплатата, а показватъ само броя на ония учители, които до края на учеб. год. сж си получили всичката вземанка отъ общината. Като се има прѣдвидъ, че едно отъ най-голѣмитѣ нещастия за народния учитель, а слѣдов. и за народното образувание, е нередовното плащане учителската заплата, поради което често учительтъ испада въ крайна мизерия, то не може да се не погледне съ радость на всички ония мѣрки, които спасяватъ учителя отъ тая мизерия. Извѣстна е пословичностьта на четиретѣхъ гладни мѣсеца, пословичность изникнала върху масса страдания и неволи на народния учитель.

Отъ останалитѣ учители и учителки, които не сж си получили заплатата прѣзъ горѣотбѣлѣзанитѣ учеб. год. повечето сж получили по-нѣщо отъ вземанката си и само малцина сж приключили годината безъ да получатъ нищо.

Сравнение съ по-стари дати. За сжщитѣ години, за които показахме броя на училищата и ученицитѣ, броятъ на учителския персоналъ е билъ:

	С. България			Ю. България		
	м.	ж.	изобщо	м.	ж.	изобщо
1878—79	1247	132	1379	—	—	—
1880—81	1580	180*)	1760	942	142	1084
1881—82	—	—	—	1026	178	1199
1882—83	—	—	—	1104	196	1300
1890—91	—	3456	804	4260		
1891—92	—	3816	856	4672		
1892—93	—	3927	923	4850		
1893—94	—	4262	1023	5285		

IV. Разходъ.

Източници на разхода. Разходътъ за основнитѣ народни училища се сподѣля между държавата и общината по слѣдния начинъ:

	отъ държавата	отъ общината	всичко
	лева	лева	лева
1894—95	3,862,001	3,790,787	7,652,788
1895—96	3,858,255	3,000,705	6,858,960
1896—97	3,724,588	3,068,144	6,792,732
1897—98	3.771,998	2,637,397	6,409,395
1898—99	3,504,445	3,014,177	6.518,622
1899—00	3,670,194	2,628,678	6,298,872
1900—01	3,720,037	3,199,932	6,919,969
1901—02	3,950,796	2,712.740	6,663,536
1902—03	4,136,062	2,819,079	6,955,141

Отъ тия цифри забѣлѣзваме, че ежегодниятъ разходъ за основнитѣ училища прѣзъ разглеждания периодъ си остава почти единъ и сжщъ съ една слаба тенденция на увеличение прѣзъ послѣднитѣ години разхода отъ държавата и на намаление разхода отъ общината. Прѣзъ всичкото това врѣме, обаче, държавата винаги е харчила за основнитѣ училища повече отъ общината.

Ако развиемъ даннитѣ за разхода по *градски* и *селски* училища, то ще имаме:

	градски училища			селски училища		
	отъ дър.	отъ общ.	всичко	отъ дър.	отъ общ	всичко
	л.	л.	л.	л.	л.	л.
1894—95	1,596,229	1,366,584	2,962,813	2,265,772	2,424,203	4,689,975
1895—96	1,500,475	1.066,499	2,586,974	2,357,780	1,934,206	4.291,986
1896—97	1,362.877	1.225,881	2,588,758	2,361,711	1,842.263	4,203,974
1897—98	1,314,434	834,888	2,149,322	2,457,564	1,802,509	4,260,073
1898—99	1,040,606	1,127,595	2,168,201	2,463,839	1,886,582	4.350,421
1899—00	939,336	994,685	1,934,021	2,730.858	1,633,993	4,364,851
1900—01	884,985	1,484,599	2,369,584	2,835,052	1,715,333	4,550,385
1901—02	941,381	892,320	1,833,701	3,009.415	1,820,420	4,829,835
1902—03	968,188	857,104	1,820,292	3,172,874	1,961,975	5,134,849

*) „До 180“. Въ числата за С. Б. влизатъ и класнитѣ учители.

Въ тия цифри явно изпъква постепенното намаление разхода и отъ държавата и отъ общината за градскитѣ училища. Напротивъ, за селскитѣ училища разходътъ отъ държавата постепенно се увеличава, а и разхода отъ общината не се намалява, а по-скоро си запазва едни и сѫщи размѣри. Това явление се съгласява прѣди всичко съ факта за по-силното намаление ученицитѣ въ градскитѣ училища отколкото въ селскитѣ.

Независимо отъ констатираното по-горѣ, ако обърнемъ внимание върху отношението на сумитѣ харчени отъ държавата и отъ общината поотдѣлно за градскитѣ и за селскитѣ училища, то ще забѣлѣжимъ, че участието на държавата въ разходитѣ за селскитѣ училища винаги е било по-голѣмо отколкото участието ѝ въ разходитѣ за градскитѣ училища, и че до като това участие за първитѣ училища отъ година на година нараства, напротивъ за градскитѣ училища то намалява. Тоя фактъ се дължи главно на по-голѣмото намаление броя на учителитѣ въ градскитѣ училища отколкото въ селскитѣ, заплатата на които учители поглъща почти цѣлия разходъ отъ държавата и грамадната часть отъ разхода отъ общината. Обѣдняването на селската община или идеферентностьта ѝ къмъ народното училище сѫщо тъй се явяватъ фактори при обяснението на горния фактъ. Обаче, като абстрахираме причинитѣ, които създаватъ тоя фактъ, въ самото постоянно увеличение разходитѣ отъ държавата за селскитѣ училища ние съзираме една стѫпка напрѣдъ къмъ едно по-справедливо разпрѣдѣление разходитѣ отъ държавата за основнитѣ училища въ градоветѣ и селата. Защото ако принципа за всеобщото основно образувание е еднакво задължителенъ за градското и селското население, и държавата е задължена да го прокарва чрѣзъ своитѣ материални срѣдства равномѣрно между цѣлото население, то критерия за тая равномѣрность не може да бѫде другъ освѣнъ броя на населението, или броя на дѣцата на възрасть на задължителното учение. Обаче градското население у насъ съставлява само 19.8% отъ цѣлото население, а селското 80.2% (1900 год.) и дѣцата на задължително учение въ градоветѣ 16.4%, а въ селата 83.6 %, когато отношението между разхода отъ държавата за градскитѣ и селскитѣ училища е било:

на 100 лв. разходъ отъ държавата се пада:

	за град. у-ща	за селски у-ща	изобщо
1894—95	41.3	58.7	100
1895—96	38.9	61.1	100
1896—97	36.6	63.4	100
1897—98	36.8	63.2	100
1898—99	29.7	70.3	100
1899—00	25.6	74.4	100
1900—01	23.8	76.2	100
1901—02	23.8	76.2	100
1902—03	23.3	76.7	100

Отъ тия цифри става явна оная неправда, която държавата прави по отношение на селското население при харченето на народната пара за *задължителното основно* образование. Ако тукъ се спазеше една равномѣрность между харченото за града и селото относително броя на населението, то за селскитѣ основни училища държавата би трѣбвало да похарчи прѣзъ 1894—95 г. 6,453,331 л. вмѣсто похарченитѣ 2,265,772 л. и за 1902—903 г. 3,894,038 л. вмѣсто похарченитѣ 3,172,874 л. И за това именно въ факта на постепенното увеличаване процента за селскитѣ училища отъ разходитѣ отъ държавата ние виждаме едно стрѣмление къмъ по-справедливо и по-законно харчене народната пара въ това отношение, което естествено има за своя причина сѐ по-голѣмото и по-голѣмо посѣщение на основнитѣ училища отъ селскитѣ дѣца.

Училища и разходъ. Ако прѣсмѣтнемъ по колко лева се падатъ срѣдно на едно училище отъ общитѣ разходи, то ще имаме тия данни:

	на 1 градско у-ще			на 1 селско у-ще			на 1 у-ще изобщо		
	държ. лв.	общ лв.	всичко лв.	държ. лв.	общ. лв.	всич. лв.	държ. лв.	общ лв.	всич. лв.
1894—95	4,574	3,916	8,490	830	888	1,718	1,253	1,231	2,484
1895—96	4,336	3,082	7,418	844	692	1,536	1.229	956	2,185
1896—97	4,399	3,867	8,166	840	656	1,496	1,191	981	2,172
1897—98	4,295	2,728	7,023	876	643	1,519	1,212	848	2,060
1898—99	3,941	4,271	8,212	888	680	1,568	1,152	991	2,143
1899—00	4,212	4,460	8,672	990	592	1,582	1,231	881	2,113
1900—01	4,005	6,718	10,723	1041	629	1,670	1,262	1,086	2,348
1901—02	4,441	4,209	8,650	1122	680	1,801	1,365	937	2,302
1902—03	4,543	4,042	8,585	1152	712	1,864	1,394	951	2,345

Въ тия числа намираме едно потвърждение на казаното ни по-горѣ относително тенденцията за намаление разхода отъ държавата за градскитѣ училища и за увеличението му за селскитѣ. Разходътъ отъ общината за селскитѣ училища си

остава почти неизмѣненъ, когато разходътъ за град. у-ща клони къмъ нарастване.

Ученици и разходъ. По правилно изражение за размѣритѣ на разходитѣ за основното училище ни дава отношението между броя на ученицитѣ и разходванитѣ суми. Ако прѣсмѣтнемъ, именно, по колко лева се падатъ срѣдно на единъ ученикъ отъ общитѣ разходи, то ще имаме:

на единъ ученикъ се пада срѣдно разходъ лева

	въ град. у-щ.			въ сел. у-ща.			изобщо.		
	държ.	общ.	всичко.	държ.	общ.	всичко.	държ.	общ.	всич.
1894—95	24 9	21·3	46·3	11·4	12·1	23·5	14·7	14·4	29·0
1895—96	23·4	16·9	40·2	12·0	9·8	21·8	14·8	11·5	26·3
1896 97	21·8	19.6	41·4	12·2	9 5	21·8	14·6	12·0	26 6
1897—98	21·7	13·8	35·5	12·8	9 4	22·2	14·9	10·4	25·3
1898—99	17 4	18·9	36·3	12·4	9 5	21·9	13 6	11·7	25·2
1999—00	16 4	17 3	33·7	14·6	8 8	23·4	15 0	10·8	25·8
1900—01	15·6	26·2	41·9	15·7	9·5	25·2	15 7	13·5	19.2
1901—02	16 6	15·8	32·4	17 0	10·3	27·2	16·9	11·6	28·5
1902—03	16 4	14·6	30 9	15 5	9 6	25 1	15·7	10·7	26·4

Отъ тия данни виждаме, че числото за срѣдния разходъ отъ държавата за 1 градски ученикъ постепено и ежегодно намалява, когато числото за срѣдния разходъ отъ държавата за 1 селски ученикъ, напротивъ, постепено и ежегодно се увеличава. И това увеличение е дошло до тамъ, че държавата е почти уравнила разходитѣ си прѣзъ послѣднитѣ 3 години между селскитѣ и градски ученици.

Тия сжщитѣ числа ни показватъ още за сжществуещата разлика между срѣдния общъ разходъ за единъ градски и единъ селски ученикъ, който срѣденъ разходъ за градскитѣ ученици се постепено намалява, когато за селскитѣ наопаки постепено се увеличава.

Население и разходи. Отношението между броя на жителитѣ и разходванитѣ суми е сжщо тъй едно мѣрило за жъртвитѣ за народното образуване. На единъ жатель се пада (1900 г.) срѣденъ разходъ отъ държавата 0.99 л., отъ общината 0.85 л., а всичко 1.84 л. Отдѣлно въ градоветѣ на единъ жител се пада разходъ отъ държавата 1.19 л., отъ общината 2.00 л., всичко 3.19 л., а въ селата 0.94 л. отъ държавата, 0.57 л. отъ общината, всичко 1.51 л.

Видъ на разхода. Ако раздѣлимъ разхода за основнитѣ училища на 4 групи: 1) за учителска заплата, 2) за училищното здание, 3) за учебни пособия, училищна

покжщнина и библиотека и 4) други разноски, то ще имаме слѣднитѣ данни:

Разходвано отъ държавата и общината за:

	учит. заплата лева:	уч. здание лева:	пособ. и пр. лева:	други л.
1894—95	5,317,671	1,604,298	201,580	529,239
1895—96	5,474,736	804,649	167,943	410,642
1896—97	5,321,276	904.286	148,000	419,170
1897—98	5,360,982	447,721	164,908	435,784
1898—99	5,344,624	584,136	166.320	423,542
1899—00	5,407,954	386,551	110,053	394,314
1900—01	5,538,680	882,364	117,092	381,833
1901—02	5,851,275	272,037	141,829	398,395
1902—03	6,071,091	279,230	177,614	427,206

Тия цифри ни показватъ, че повече отъ $^2/_3$ отъ разхода за основнитѣ училища отива за учителска заплата и че за училищното здание, учебни пособия, библиотека, покжщнина и пр. се харчатъ незначителни суми. Тукъ още констатираме интересния фактъ, че до като сумата за учителска заплата остава туко-рѣчи една и сжща и даже проявява тенденцията на едно слабо увеличение, напротивъ сумитѣ за останалитѣ разходи проявяватъ явната тенденция на намаление.

Всички тия изводи добиватъ по-ясно изражение, ако разложимъ даннитѣ по *градове* и *села*. Въ такъвъ случай ще имаме:

Разходвано отъ държавата и общината за:

	учит. запл. лева—%	учил. здан. лева—%	учеб. пос. и пр. лева—%	други. лева—%
Град. у-ща:				
1894—95	2,006,467—67 7	598,558—19·9	56,452—1·9	310,335—10·5
1895—96	1,995,6 7—77·7	278,520—10·9	55,882—2·2	236,955— 9 2
1896—97	1,845,357—71·3	471,745—18·2	38,866—1 5	232,790— 9 0
1897—98	1,773,541—82·5	122,571— 5·7	29,792—1 4	223,418—10·4
1898—99	1,675,694—77·3	239,765—11·1	37,624—1·7	215,118— 9·9
1899—00	1.504,690—77·8	191,406— 9·9	26,783—1·4	211,142—10·9
1900—01	1,387,491—58·6	746,087—31·5	24,311—1·0	211,696— 8·9
1901—02	1,473,035—80·3	124,858— 6·8	25,062—1·4	210,751—11·5
1902—03	1,506,135—82·7	80,217— 4·4	25,387—1·4	108,553—11·5
Сел, у-ща:				
1894—95	3,311,203—70·6	1,014,740—21 6	145,128—2 1	218,904—5·7
1895—96	3,480,119—81·1	526,129—12·3	112,051—2·6	173,688—4·0
1896—97	3,475,918—82·7	432,541—10·3	109.134—2·6	186,380—4·4
1897—98	3,587,432—84·2	325.150— 7·6	135,116—3 2	212,366—5·0
1898—99	3,668,930—84·3	344,871— 7·9	128,696—3 0	208,424—4·8
1899—00	3,903,264—89·4	195,125— 4·5	83,270—1 9	183,171—4·2
1900—01	4,151,189—91·2	136,278— 3·0	92,781—2 1	170,137—3·7
1001—02	4,378,240—90·7	147,184— 3·0	116,767—2·4	187,444—3·9
1902—03	4,564,956—88·9	199,013— 3·9	152,227—2 9	218,653—4·3

Въ всичкитѣ горни стълбци абсолютнитѣ числа проявяватъ тенденция на намаление съ изключение само стълбеца

за учителска заплата въ селскитѣ училища, сумитѣ отъ който стълбецъ проявяватъ обратна тенденция — на увеличение. При това забѣлѣзваме, че и въ градоветѣ и въ селата процентътъ за учителска заплата отъ година на година се увеличава, когато процентитѣ на другитѣ разходи напротивъ ежегодно намаляватъ. Най-голѣмо намаление прѣдставляватъ сумитѣ за училищното здание за селскитѣ училища, които суми въ разстояние на 9 години сѫ се намалили отъ 1,014,740 л. на 199,013 л. Излиза, че разходитѣ за учил. здания, за учеб. пособия, покѫщнина, библиотека ежегодно намаляватъ. Изключение изъ тая обща тенденция се срѣщатъ наистина за нѣкои години, обаче, тѣ сѫ съвсѣмъ незначителни. По-голѣмо изключение прави год. 900—901, прѣзъ която за град. у-ща е изхарчена една по-значителна сума за училищното здание.

Учителска заплата. Разходътъ отъ *държавата* за учителска заплата се разпрѣдѣля тъй:

	градски училища		селски у-ща.		изобщо.	
	за $^2/_3$ учит. заплата лева.	помощь на общ за $^1/_3$ уч. запл., л.	за $^2/_3$ л.	за $^1/_3$ л.	за $^2/_3$ л.	за $^1/_3$ л.
1894—95	1,252,864	134,826	2,084,426	49,908	3,337,290	184,734
1895—96	1,263,585	161,376	2,220,968	49,116	3,484,553	210,492
1896—97	1,180,537	100,320	2,249,738	47,452	3,430,275	147,772
1897—98	1,152,680	140,210	2,357,221	54,950	3,509,901	195,169
1898—99	1 008,538	29,608	2.406,760	44,641	3,415.298	74,449
1899—00	907,710	26,002	2,662,958	47,044	3,570,668	73,046
1900—01	858,642	24,557	2.777,187	51,739	3,635.829	76,296
1901—02	914,925	24,223	2,949,636	53,199	3,864,561	77,422
1902—03	937,366	20,897	3,099,847	53,803	4,037,213	74,700

Въ горнитѣ числа забѣлѣзваме, че до като сумата изразходвана за изплащане $^2/_3$ отъ учителската заплата въ градскитѣ училища ежегодно намалява и едва прѣзъ послѣднитѣ 2 години малко се повишава, безъ обаче да достига изхарченото прѣзъ по-първитѣ години, въ селскитѣ училища, напротивъ, тая сума правилно и постепенно се увеличава. Намалението сумитѣ за $^2/_3$ отъ учит. заплата въ град. у-ща върви паралелно съ намалението броя на градскитѣ основни учители, обаче увеличението на тия сѫщитѣ суми за селскитѣ училища стои въобще въ обратно отношение съ тенденцията на намалението учителитѣ въ тия училища. А това ще рѣче, че отъ година на година държавата плаща сé по-добрѣ и по-добрѣ на селскитѣ учители, или по право селскитѣ учители си изслужватъ степени, които държавата не може да имъ откаже.

Числата за даването отъ държавата помощь на общината за изплащане $^1/_3$ часть отъ учителската заплата въ градоветѣ постепенно намаляватъ, и отъ по-голѣми отъ числата за селскитѣ училища до 1898 год. прѣобръщатъ се отъ тая година насетнѣ въ по-малки. Сравнително прѣсмѣтнато държавата е давала тая помощь въ значително по-голѣми размѣри на градскитѣ училища отъ колкото на селскитѣ.

Разходътъ отъ *общината* за учителска заплата се разпрѣдѣля тъй:

	градски у-ща			селски у-ща			изобщо		
	за $^1/_3$ учит. заплата лева	добавъч. възнагр. лева	въ натура лева	$^1/_3$ лв.	добав лв	въ нат. лв.	$^1/_3$ лв.	добав. лв.	въ натур. лв.
1894—95	523,119	95,659		971,899	204,970		1,495,018	300,629	
1895—96	469,628	100,728	300	1,055,616	130,945	23,474	1,525,244	231,673	23,774
1896—97	480,695	83,705	100	1,071,904	85,018	21,807	1,552,599	168,723	21,907
1897—98	436,381	42,320	1,950	1,113,904	45,101	16,256	1,550,285	87.421	18,206
1898—99	592,370	44,970	8	1,170,736	32.620	14,173	1,763,106	77,590	14,181
1899—00	538,518	32,460	—	1,169,348	16,239	7,675	1,707,866	48,699	7,675
1900—01	474,908	29,384	—	1,309,071	9,213	3,979	1,783,979	38,597	3,979
1901—02	498,877	35,010	—	1,367,896	5,627	1,882	1,866,773	40,637	1,882
1902—03	512,819	35,053	—	1,403,871	5,266	2,169	1,916,690	40.319	2,169

Сумитѣ за изплащане $^1/_3$ часть отъ учителската заплата проявяватъ тенденция на увеличение, обаче до като тая тенденция за селскитѣ училища е правилна и установена, за градскитѣ тя е колеблива и по-слаба.

Добавъчното възнаграждение на учителитѣ и въ градскитѣ и въ селскитѣ училища намалява отъ година на година. Ако закона самъ е призналъ недостатъчностьта на опрѣдѣлѣната на учителя заплата и е прѣдвиделъ случаи за добавъчно възнаграждение, то въ факта на постоянното намаление тая сума особено въ градскитѣ училища и при факта на намалението самата опрѣдѣлена отъ закона учителска заплата, ние съзираме единъ ретрограденъ елементъ въ участьта на народния учитель.

Възнаграждението въ натура, оцѣнено въ левове, съставлява твърдѣ незначителна сума и е обикновенъ случай при селскитѣ училища. За жалость и тая сума отъ година на година намалява и прѣзъ послѣдната година е спаднала на 2169 л., т. е по 47 стотинки годишно срѣдно на единъ селски учитель!

Ако сега прѣсмѣтнемъ, каква сума се пада срѣдно за единъ учитель отъ общитѣ разходи за учителска заплата, то ще имаме тия числа:

	за 1 градски учитель	за 1 селски учитель	за 1 учитель изобщо
	лева	лева	лева
1894—95	1278	670	816
1895—96	1313	708	851
1896—97	1328	758	890
1897—98	1301	781	900
1898—99	1236	792	892
1899—00	1141	852	916
1900—01	1090	917	955
1901—02	1187	995	1087
1902—03	1192	996	1039

Тия числа ни показватъ, че докато срѣдната годишна заплата на градския учитель клони къмъ намаление, срѣдната годишна заплата на селския учитель напротивъ ежегодно и непрѣстанно се е увеличавала. Намаляването добавъчното възнаграждение въ градоветѣ и стрѣмлението да се замѣстватъ старитѣ скжпоплащани учители въ повечето случаи съ по-евтино плащанитѣ учителки е причината на констатираното намаление срѣдната заплата на градския учитель. Що се отнася до увеличението срѣдната заплата на селския учитель, то като причина тукъ може да се приеме постепенното степенуване и повишение на селскитѣ учители въ по-горня степень и замѣстване ефтения и неподготвенъ волнонаеменъ и врѣмененъ персоналъ съ по-скжпи отговарящи на ценза млади сили. При това извѣстно е, че заплатата на тоя врѣмененъ и волнонаменъ персоналъ прѣзъ послѣднитѣ години постоянно се регулира и приравнява до едни по-високи норми.

За училищното здание. Сумитѣ харчени отъ *държавата* за училищното здание се распрѣдѣлятъ тъй.

	градски училища		селски училища		изобщо	
	за постр.	за попр.	за постр.	за попр.	за постр.	за попр.
	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.
1894—95	183,000		124,970		307,970	
1895—96	55,800		83,533		142,333	
1896—97	77,500		61,286		138,786	
1797—98	21,000		40,470		61,470	
1898—99	—	730	11,800	—	11,800	730
1899—00	4.000	—	17,980	1,750	21,980	1750
1900—01	1,035	—	2,200	1,461	3,235	1461
1901—02	2,000	—	3,500	2,350	5,500	2350
1902—03	—	2,139	15,719	2,811	15,719	4950

Общината е израсходвала за училищното здание слѣднитѣ суми:

	градски училища			селски училища			изобщо		
	наемъ	постр.	попр.	наемъ	постр.	попр.	наемъ	постр.	попр.
	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.	лв.
1894—95	50302	319748	36508	13909	766904	108957	64211	1086652	145465
1895—96	51461	129820	38439	11773	320090	110723	63234	449910	149172
1896—97	47439	303522	43284	12423	255184	103648	59862	558706	146932
1897—98	36433	19712	45426	12303	157819	114558	48736	177531	159984
1898—99	45630	160087	33318	11737	226148	94686	57367	386235	128004
1899—00	44842	108448	34116	9972	81378	84065	54814	189826	118181
1900—01	39017	673117	32917	10948	48241	73428	49965	721358	106345
1901—02	42702	41929	38222	10271	30500	100563	52973	72429	138785
1902—03	37172	4511	36395	10243	63870	106370	47415	68381	142765

Ако всички тия числа за постройка и поправка и да се явяватъ твърдѣ измѣнчиви прѣзъ цѣлия периодъ, обаче, общата тенденция на намаление и въ градскитѣ и въ селскитѣ училища е явно уловима. Като оставимъ на страна сумитѣ „за наемъ“, сумитѣ „за постройка и за поправка“ на училищното здание прѣдставляватъ твърдѣ печални размѣри. Тѣ рисуватъ оная запустнатость на училищното здание, която не може да не се яви назадничевъ факторъ въ учебното дѣло. И дѣйствително, всѣки може да си състави понятие за положението на селското училищно здание, като обърне внимание и прѣцѣни, какво е могло да се „построи“ напр. прѣзъ 1901/902 съ 30,500 л. или „поправи“ прѣзъ 1900/01 съ 73,428 л., при оная отчаеность на тия здания, за която ще говоримъ до-долу.

Ако прѣсмѣтнемъ, по колко лева се пада срѣдно на едно училище*) отъ расходътъ отъ държавата и отъ общината, то ще имаме:

за 1 училище се пада срѣдно разходъ:

	1 градско училище		1 селско училище	
	за постр. лева	за поправка лева	за постр. лева	за поправка лева
1894—95	1441	105	327	40
1895—96	536	111	144	40
1896—97	1201	136	113	37
1897—98	133	148	71	41
1898—99	610	129	86	34
1899—00	504	153	36	31
1900—01	3050	149	19	28
1901—02	207	180	13	38
1902—03	21	181	29	40

(Прѣзъ първитѣ 4 години отпуснатото отъ държавата за училищното здание е недѣлимо между „постройка“ и „по-

*). Тука би трѣбало да се прѣсмѣтне срѣдната за едно училищно здание, обаче данни за зданията за всички години нѣмаме. При това броя на училищата и на училищнитѣ здания не се различава много.

правка“ и е отнесено къмъ първия видъ разходъ). Това е най-блѣскавото описание на училищнитѣ здания, особено пъкъ на селскитѣ. Максимумътъ на срѣдната годишна сума за поправка на градскитѣ у-лища възлиза на 181 лв., а на селскитѣ — 41 лева. Какво е могло да се поправи съ подобна сума? Строителната дѣятелность сѫщо тъй е била нищожна, ако изключимъ една двѣ години за градскитѣ училища. При това тая дѣятелность отъ година на година отслабва.

Учебни пособия, училищна библиотека и покѫщнина. Участието на държавата въ тия разходи, е както видѣхме погорѣ твърдѣ незначително. При това то постепенно намалява. Участието на общината въ сѫщитѣ разходи се изразява въ тия числа.

	градски училища			селски училища			изобщо		
	уч. пос. лева	покѫщ. лева	библ. лева	у. пос. лева	пок. лева	биб. лева	у. пос. лева	пок. лева	биб. лева
1894—95	21,636	32,718	2,098	54,333	46,138	44,657	75,969	78,856	46,755
1895—96	12,389	25,405	1,374	35,202	41,929	30,757	47,591	67,334	32,131
1896—97	9,487	22,547	2,312	37,335	36,486	32,078	46,822	59,033	34,390
1897—98	7,250	19,932	2,066	49,472	45,373	35,357	56,722	65,305	37,423
1898—99	12,774	20,807	2,513	55,581	40,778	31,699	68.355	61,585	34,212
1899—00	11,411	12,239	2,509	30,861	26,997	24,466	42,272	39,236	26,975
1900—01	10,730	11,831	1,464	44.177	22,527	23,612	54,907	34,358	25,076
1901—02	11,727	10,223	3,023	54,715	26,368	35,491	66,442	36,591	38,514
1902—03	11,646	11,058	2,503	64,710	43,144	44,368	76,356	54,202	46,871

Тия суми сѫ повече отъ незначителни: тѣ сѫ хомеопатични. Тъй прѣзъ 1899—00 уч. год. на едно селско училище се падатъ срѣдно 11 лева 19 ст. за пособия, 9 лева 79 ст. за покѫщнина и 8 л. 87 ст. за библиотека! А нека не се забравя, че това сѫ срѣдни числа и че има не едно и двѣ училища, кѫдѣто изхарченото за тия цѣли стои много по-долу и отъ тия показани числа.

Нека най-сетнѣ прѣсмѣтнемъ, колко лева се падатъ срѣдно на едно училище отъ общия разходъ по тоя параграфъ отъ държавата и общината.

	на 1 градско у-ще лева	на 1 селско у-ще лева	на 1 у-ще изобщо лева
1894—95	161	53	65
1895—96	161	40	53
1896—97	122	39	47
1897—98	97	48	53
1898—98	143	46	55
1899—00	120	30	37
1900—01	110	34	40
1901—02	118	43	49
1902—03	119	55	59

Тия цифри сѫ поразителни. Ако учебнитѣ пособия, покѫщнината и библиотеката сѫ фактори въ успѣха на учението и образуванието, то явна е оная безкрайна безгрижность и на държавата и на общината, която тѣ проявяватъ къмъ създаването и подържането на тия фактори.

Сравнение съ по-стари дати. Разходътъ за основнитѣ училища прѣзъ по-старитѣ и изтъкнати вече дати е билъ:

	С. България	Ю. България
	лева	гроша зл.
1878—79	827,774	—
1880—81	—	3,090,819
1881—82	—	3,867,000*)
1882—83	—	4,625,469
	лева	
1890—91	3,804,261	
1891—92	5,018,300	
1892—93	6.764,480	
1893—94	6,795,658	

V. Училищното здание, учебни помагала, училищна библиотека и покѫщнина.

Послѣднитѣ данни върху тоя отдѣлъ отъ официалната училищна статистика се отнасятъ за 1897—98 год. и понеже ние вече имахме случая да говоримъ за тѣхъ, то тукъ ще направимъ само едни най-кратки извадки.

Училищното здание. Основнитѣ училища прѣзъ 1897—98 учеб. год. сѫ се помѣщавали въ 2,928 общински здания и 284 наети, всичко 3212.

Отъ общинскитѣ училищни здания само 1,199 сѫ били градени по планъ, а останалитѣ 2,013 — безъ планъ.

Самото качество на тия общински здания се вижда отъ тия данни:

Здания построени отъ:	въ градоветѣ брой	—	%	въ селата брой	—	%
1. Каль, пърти, земя и др. под. (най прости здания)	3	—	1.0	402	—	15.2
2. Дървенъ материалъ (проста паянта)	81	—	27.7	1,428	—	54.2
3. Кирпичъ и тухли (паянта)	63	—	21.5	523	—	19.9
4. Камъкъ и тухли (солид. здания)	146	—	49.8	282	—	10.7
	293	—	100.0	2,685	—	100.0

Естественно, че и самата стойность на тия здания ще бѫде съотвѣтна на тѣхното качество. Даннитѣ за тая стойность сѫ слѣднитѣ:

*) Само за учит. заплата.

Здания, които струвать:	въ градоветѣ брой	—	%	въ селата брой	—	%
до 100 лева	—	—	—	44	—	1.7
100—500 „	8	—	2.7	461	—	17.5
500—1000 „	21	—	7.2	518	—	19.7
1000—2000 „	33	—	11.3	523	—	19.9
2000—5000 „	32	—	10.9	544	—	20.6
нагоуѣ отъ 5000 „	199	—	67.9	545	—	20.7
Всичко	293		100.0	2635		100.0

Тия данни комбинирани съ прѣдидущитѣ ни рисуватъ онова плачевно положение, въ което се намиратъ училищнитѣ здания. Нека прибавимъ още, че 131 отъ градскитѣ здания и 1093 отъ селскитѣ сѫ били градени прѣди 1881 год.

Явно е каква работа прѣдстои тукъ на централната училищна власть. Послѣдната, обаче, не е направила почти нищо. Защото, ако хвърлимъ погледъ на сумитѣ изхарчени „за постройка на училищни здания“, то ще видимъ, че отъ 1897—98 г. насамъ въ разстояние на 5 год. за тая цѣль е изразходвано отъ държавата и общината всичко 1,496,463 л.

995,127 лева за градскитѣ училища
501,336 „ „ селскитѣ „

Учебни помагала. Прѣзъ уч. 1897—98 г. такива помагала е имало въ народнитѣ училища на стойность 414,889 л. или срѣдно на училище по 135 л. и то 280 л. на едно градско (73,975 л. стойность на помагалата) и 122 л. на едно селско (340,914 л.).

Изразходванитѣ отъ тогава суми за учеб. помагала възлизатъ на 308,332 лева—58,288 л. въ градскитѣ училища и 250,044 въ селскитѣ, суми съ които едва е могло и да се подновятъ ежегодно разваленитѣ прѣдмети.

Училищна библиотека. Статистиката ни дава тия цифири:
16,096 книги въ градскитѣ у-ща, срѣдно 61 кн. на 1 у-ще
121,323 „ „ селскитѣ „ „ 43 „ „ „ „
2,087 книги списания (пълни и непълни) въ град. училища, срѣдно по 8 на едно у-ще и 29,220 книги списания (пълни и непълни) въ сел. у-ща, срѣдно по 11 на 1 у-ще.

Отъ 1897—8 до 1903 год. е изхарчено за попълване на библиотеката 12,012 л. въ градскитѣ училища и 159,636 въ селскитѣ, 171,648 л. всичко.

Училищна покѫщнина. Общата оцѣнка на учил. покѫщнина на основнитѣ училища прѣзъ сѫщата уч. 1897—98

год. е възлизала на 691,580 лева или срѣдно по 227 л. на 1 училище, и то 222,949 лева за градскитѣ училища, или срѣдно 844 л. на 1-у-ще и 468,631 л. за селскитѣ, или срѣдно 169 л. на 1 у-ще.

Изразходваната прѣзъ послѣднитѣ 5 години сума за подновение на уч. покжщнина е била 225,972 л. изобщо, — 61,158 л. за градскитѣ у-ща и 159,816 л. за селскитѣ. Съ тия суми, едва е могло да се попълнятъ и подновятъ развaленитѣ прѣдмети.

Училищни имоти и капитали. Даннитѣ за тия имоти и капитали сж твърдѣ недостатъчни и вѣроятно стоятъ подолу отъ дѣйствителностьта, понеже тия специални за училището източници подлѣжатъ най-лесно на прикритие и привличатъ най-силно разнитѣ апетити. Споредъ официалната статистика основнитѣ училища прѣзъ 1897—98 уч. година сж имали тия имоти и капитали:

	декари	Стойность лева	годиш. доходъ лева
1. Ниви	59,645	703,228	92,180
2. Ливади	21,170	260,002	25,449
3. Гори	336,770	2,443,314	7,844
4. Градини	5,270	170,385	38,423
5. Лозя	1,378	25,706	3,990
6. Пасбища	154,960	301,836	19,018
7. Праздни мѣста	713	8,877	991
Всичко	578,906	3,913,348	207,895

	брой	Стойность лева	годиш. доходъ лева
1. Дюкени	478	590,273	114,516
2. Воденици	39	114,260	16,055
3. Кжщи и хотели	101	165.413	21,445
4. Фурни	10	20,600	6,226
5. Керемидарници	80	22,719	13,140
6. Хамбари, бали бачкии и пр.	15	106,950	12,765
7. Кариери	4	1,700	1,068
Всичко	727	921,915	185,215

Капиталитѣ сж възлизали на обща сумма 806,653 л. съ годишенъ приходъ 51,186 л.

* * *

Въ приложената къмъ края на Сборника диаграма е изобразенъ графически, по подражение на професора Hicmann'a*), броя на училищата, учителитѣ, ученицитѣ и разходитѣ за основнитѣ училища въ началото на новия ни политически животъ и прѣзъ послѣдната учебна година. Изобразени сж поотдѣлно даннитѣ за сѣверна и южна България, понеже най-старитѣ свѣдѣния за училищата въ тия двѣ части на отечеството ни се отнасятъ за различни години. Диаграмата прѣдставлява въ една най-популярна форма (чрѣзъ образитѣ

*) Zur Geschichte und Statistis des Volksschulwesens. — Wien 1898.

на самитѣ прѣдмети) четиритѣхъ елемента — училища, учители, ученици и разходъ за училищата прѣзъ началната година 1878—79 за с. Б. и 1880—81 за ю. Б. и крайната год. 1902—03.

*
* *

Въ заключение ще приведемъ долнята сравнителна таблица за отношението между броя на населението и на учениците, заета отъ съчинението на извѣстния французски статистикъ E. Levasseur „L'enseignement primaire dans les pays civilisés. Suplément compenant le période décenale 1892—902. (Paris 1903). Тая таблица носи всичкитѣ недостатъци на едно не напълно точно сравнение, понеже организацията на основното образование въ разнитѣ държави е различна, слѣдов., елементитѣ на сравнението не сѫ напълно хомогенни. Обаче, тя сѐ пакъ дава една приблизителна характеристика на основното образувание въ разнитѣ страни и посочва мѣстото на България въ редътъ на отбѣлѣзанитѣ държави.

	население (въ милиони)	ученици (записани)	на 100 жители падатъ се ученици
Англия (1900)	32.5	4,731,911	14.5
Шотландия (1900)	4.5	626,089	13.9
Ирландия (1900)	4 5	478,224	10.6
Нидерландия (1900)	5.1	739,810	14.5
Белгия [1]) (1900)	6.7	793,915	11.8
Франция (1901—902)	38.9	5,550,284	14.3
Прусия (1901)	34.5	5,681,593	16.4
Саксония (1900)	4.2	792,186	18.8
Швейцария (1900)	3.3	471,713	14.3
Австрия (1901)	26.1	3,692,350	14.1
Унгария (1902)	19.3	2,577,050	13.3
Испания (1901)	18.6	1,961,694	10.5
Италия (1899)	32.5	2,682,590	8.2
Гърция (1900—901)	2.4	89,823	3 7
Сърбия (1899)	2.5	100,961	4.0
България (1899)	3.7	345.887	9.3
Ромѫния (1900[1])—901)	5.9	351,913	5.9
Руссия (1898)	126 3	4,193,594	3.3
Финландия (1902)	2.5	99,931	3.9
Швеция (1901)	5.1	747,020	14.6
Норвегия (1898)	2.2	332,373	15.1
Дания [1]) (1898)	2.5	307,633	12.3
Япония (1900—901)	46.5	4,683,598	10.0

[1]) Само общественитѣ у-ща.

Политическитѣ права на учителя и учителката.

Отъ Иванъ Каларовъ

I. 1. Върху правата и длъжноститѣ на учителя и учителката е говорено и писано толкозъ много, щото настоящата статия, макаръ и писана отъ юристъ, сигурно би трѣбвало да се признае за лишна, ако издаването на съюзния юбилеенъ сборникъ не даваше право да се повтори въ попълна форма всичко казано и по тоя начинъ да се запази то за по-дълго врѣме. Точното пъкъ знание на тѣзи права, които законитѣ даватъ на учителя, и на тѣзи задължения, които сѫщитѣ му налагатъ, е необходимо не само за избѣгване на сума грѣшки, вършени било отъ учители, било отъ училищни власти, но и прѣдъ видъ а) отъ една страна множеството факти, гдѣто учители оставятъ да имъ бѫдатъ отнети законнитѣ права, само защото не знаятъ какъ да ги защитятъ и б) отъ друга страна не по-малкото други факти, гдѣто учители отъ незнание или нехайность не изпълняватъ точно всички свои задължения, вслѣдствие на това пострадватъ, слѣдъ което пъкъ почватъ да претендиратъ за защита, която нито може да имъ се даде, нито пъкъ трѣбва да имъ се дава.

2. Правното положение на учителя и учителката зависи отъ това, че той е български поданикъ (чл. 65 отъ конституцията и чл. 58 а) отъ з. за нар. просвѣщение) и сѫщеврѣмено общественъ служитель и то народенъ учитель. Като български поданикъ той се ползува съ всички граждански и политически права на българскитѣ граждани (чл. 60 отъ конституцията). Като обществено длъжностно лице и като народенъ учитель той се ползува съ специални длъжностни права и специални длъжностни задължения, прѣдвидени въ з. за н. пр. и други закони. Най-послѣ положението на учителя като длъжностно лице обусловява нѣкои, установени отъ закона, ограничения на неговитѣ граждански и политически права.

Най-важната тема въ случая, и то въ съгласие съ казаното въ т. 1, би било разглеждането длъжностнитѣ права и задължения на учителя и защитата при тѣхъ; обаче, както тази тема, тъй и оная за гражданскитѣ права на учителя и ограниченията имъ, съмъ принуденъ поради краткость на врѣме и мѣсто, да оставя за другъ пжть. Тъй че тукъ се ограничавамъ само съ разглеждане политическитѣ права на учителя и учителката и съ ограниченията, които важатъ за тѣхъ.[1])

3. Една общеприета въ науката дефиниция на понятието „политическо право" не сжществува. Такава дефиниция не ни дава сжщо нито конституцията, нито пъкъ нѣкой другъ български законъ, който употрѣбява това изражение (з. за чиновницитѣ отъ 1903 г., нак. з. и др.). Конституцията въ чл. 60 просто казва: „съ политически правдини се ползуватъ само гражданитѣ на българското княжество, а съ граждански правдини, спроти законитѣ, се ползуватъ всички живущи въ княжеството" т. е. тя прѣдоставя на доктрината да намѣри подобна дефиниция, разбира се, като установява нѣкои права, които, явно, тя счита за политически.

Тѣзи политически права сж изрично упомѣнати и защитени въ конституцията и сж: 1. избирателно право (чл. 86, 144 и 3 отъ К.), 2. право на сдружаване (чл. 83 отъ К.), 3. право на събрания (чл. 82 отъ К.), 4. право на свободно подаване прошения до властитѣ (чл. 84 отъ К.), 5. право на свободно изказване мнѣнията си чрѣзъ печата (чл. 79 отъ К.); и други нѣкои права, които за учителитѣ като такива нѣматъ значение.

Разгледвайки смисъла на тѣзи права, ний не ще сгрѣшимъ, ако подъ *политически права* разбираме *онѣзи права на българскитѣ граждани, чрѣзъ упражнението на които тѣ могатъ да въздѣйствуватъ върху устройството и управлението на българската държава и нейнитѣ учреждения*[2]).

---

[1]) Настоящето е часть отъ една намислена, но още недовършена работа върху „правното положение на учителя и учителката". Първоначално мислѣхъ и въ настоящата статия да мога да дамъ едно кратко изложение на мислитѣ, прокарвани въ тази работа. Това се указа, обаче, поради кжсотата на врѣмето и мѣстото, невъзможно.

[2]) Други считатъ политически права само правата на участие въ упражнението държавната власть: правото да бжде държ. органъ или правото да участвува при съставянето тия органи (изборно право). Останалитѣ тукъ разглѣдвани права наричатъ „граждански", правата на гражд. закони — частни права.

II. 4. Въ глава XII, чл. чл. 54—84 отъ К., гдѣто се говори за гражданитѣ на българското княжество и за тѣхнитѣ права, нищо не се казва за *изборно право*. За него се говори въ гл. гл. XIII и XIV отъ К., гдѣто сж правилата за обикновеното и великото народно събрание. Отъ това слѣдва: а) че постановленията на конституцията относително изборнитѣ права на българскитѣ граждани (чл. чл. 86 и 144 отъ К.) важатъ само за изборитѣ за Народното Събрание и че, напротивъ, за изборнитѣ права на гражданитѣ при общинскитѣ и окржжни съвѣти, при училищнитѣ и черковни настоятелства, при данъчнитѣ комисии и пр. сж мѣродавни постановленията на специалнитѣ, издавани отъ обикновеното Н. С., избирателни закони, б) че за тѣзи учреждения Н. С. може да прѣдвижда постановления, които разширяватъ или стѣсняватъ изборнитѣ права на гражданитѣ въ сравнение съ правата, които конституцията прѣдвижда за изборитѣ за Народното Събрание и в) че дори за тѣхъ Н. С. има право съвсѣмъ да унищожи изборнитѣ права на гражданитѣ, изключая за общинитѣ, при които подобно ограничение би противорѣчило на чл. 3 отъ конституцията.[1])

5. Споредъ чл. 86 отъ К. въ избори за Н. С. „*избиратели сж всички български граждани*, които сж навършили 21 година и се ползуватъ съ граждански и политически правдини.“ Подъ граждани конституцията разбира тукъ само мжжетѣ: женитѣ нѣматъ изборно право за Н. С. [2]). Изключени сж сжщо *малолѣтнитѣ*—ненавършилитѣ 21 година, безразлично дали заематъ длъжность (з. за н. просвѣщение въ чл. 58 иска отъ учителитѣ минимумъ навършени 17 години) и дали сж освободени отъ настойничество. Отъ останалитѣ навършили 21 година мжже изключени сж само тѣзи, които не се ползуватъ съ граждански и политически права; а тѣ сж: а) осжденитѣ, съ присжда влѣзла въ законна сила, на лишение отъ тѣзи права — прѣзъ врѣмето показано въ присждата и б) недѣеспособнитѣ (луди, разсипници и др., ако сж поставени подъ запрѣщение).

---

[1]) Сравни разискванията въ I-то учредително Народно Събрание въ заседанието му на 22 мартъ 1879 год., дневникъ XIII, стр. 182—187.

[2]) Това е прието тацитно. Нигдѣ въ протоколитѣ на учредителното събрание не се говори за жени. Въ самото събрание сж засѣдавали все мжже, длъжностнитѣ лица сж били все мжже, никакво женско движение не е имало и тогавашнитѣ прѣдставители не сж допускали даже възможностьта, щото жени да избиратъ и да бждатъ избрани за Н. С.

Избираеми за Н. С., пакъ съгласно чл. 86 отъ К., сж сжщитѣ лица, които могатъ да бждатъ избиратели за Н. С., съ изключение обаче на двѣ голѣми групи: а) лицата ненавършили 30 години и б) некнижовнитѣ. Книжовни означава: да знаятъ да четатъ българска книги и да пишатъ българско писмо.[1])

6. *Избирателниятъ законъ*, обаче, увежда ограничения, вънъ отъ прѣдвиденитѣ въ конституцията, като на едни групи граждани отнема всички изборни права, а на други само правото имъ да бждатъ избирани за народни прѣдставители. Тъй напр. не могатъ да бждатъ *избиратели*: а) военнитѣ лица на дѣйствителна служба, свиканитѣ подъ знамената запасни, всички видове стражари, пожарникаритѣ (чл. 3 отъ изб. з.), б) осжденитѣ отъ углавния сждъ за позорно прѣстжпление (чл. 4 т. 1, гдѣто тѣзи прѣстжпления сж изброени поименно), в) находящитѣ се подъ затворъ по прѣдварително слѣдствие за прѣстжпление до освобождението имъ (чл. 4 т. 5.), г) просѣцитѣ, турскитѣ цигани и българскитѣ цигани чергари (чт. 4 т. 7) и в) нѣкои други по-маловажни групи (чл. 4 т. 3 и 6).[2])

Издираеми не могатъ да бждатъ споредъ избирателния законъ освѣнъ лицата, изключени отъ чл. 86 отъ конституцията, пакъ сжщитѣ, на които избир. законъ отнема качеството на избиратели — изключение важи за задържанитѣ подъ затворъ по прѣдварително слѣдствие за прѣстжпления — плюсъ още слѣднитѣ нови групи граждани: а) държавнитѣ прѣдприемачи (чл. 47 т. 2), б) лицата отъ духовно звание (чл. 47 т. 4), в) държавнитѣ чиновници съ изключение на министритѣ (чл. 47 т. 5) и г) кметоветѣ, кметскитѣ помощници, както и всички други лица, които получаватъ заплата отъ общинитѣ и окржжията (*учители*, писари, членове на постоянни комисии и пр.)

За да могатъ указанитѣ въ чл. 47 т. 5 и 6 лица (държавнитѣ чиновници и общинскитѣ и окржжни длъжностни

---

[1]) Тъй се практикува, тъй сж го мислили и въ учредителното Народно Събрание (гледай протоколитѣ, заседание на 28 мартъ 1879 стр. 273); най-сетнѣ пъкъ и практически съображения говорятъ въ негова полза; понеже всичко се чете, пише и печати на български езикъ, то грамотнитѣ на чуждъ езикъ, но незнающи български, фактически се явяватъ неграмотни лица въ българското Народно Събрание.

[2]) Прѣдвиденитѣ въ чл. 4 т. 2 и 4 групи сж изключени отъ изборно право по чл. 86 отъ К.

лица) да бждатъ избрани за народни прѣдставители трѣбва да подадатъ оставка и то 10 дни най-много слѣдъ указа за избори. Сторятъ ли това, то послѣднитѣ (значи и учителитѣ) сж избираеми въ цѣлото княжество безъ ограничение [1]), а държавнитѣ чиновници въ цѣлото княжество изключая окржга, гдѣто изключително се е простирала служебната имъ дѣятелность. Тукъ тѣ сж избираеми едва 6 мѣсеца слѣдъ подаване оставка (чл. 48 отъ изб. з.).

7. Избирателниятъ законъ отъ 1901 г., който е въ сила и сега, прѣдвижда постановления не само за изборитѣ за Н. С., но и за тѣзи за *окржжнитѣ* и *общински* съвѣти, а чрѣзъ послѣднитѣ косвено и за *училищнитѣ настоятелства* [2]). И тукъ *избиратели* сж сжщитѣ лица, които сж такива при изборитѣ за Н. С. (чл. 2, 3, 4, 10 отъ изб. з.) съ едно изключение само за градскитѣ общини и градскитѣ училищни настоятелства: вмѣсто 6 мѣсеца живѣене въ общината тукъ закона (чл. 141 отъ изб. з.) изисква или лицето да е членъ на тази община или, ако не притежава въ нея недвижими имоти, да е живѣлъ 2 години тамъ, или пъкъ, ако притежава такива, да е живѣлъ поне една година. *Избираеми* сж сжщитѣ лица, които сж избиратели въ окржга (за окр. съвѣти) и въ общината (за общ. съвѣти и учил. н-ва) съ изключенията, които важатъ и за народнитѣ прѣдставители. Различията отъ постановленията за Н. С. се състоятъ въ това, че а) избираеми сж и 25 годишни лица, ако сж получили срѣдно или висше образование, б) избираеми сж и лица незнающи официалния езикъ, в) напротивъ не сж избираеми общинскитѣ и окржжни прѣдприемачи, г) сжщо лицата, които нито иматъ опрѣдѣлено занятие въ общината, нито притежаватъ недвижимъ имотъ въ нея и д) не сж едно-

---

[1]) Избирательтъ упражнява изборното си право на едно мѣсто — въ околията, въ която влиза общината, гдѣто е неговото мѣстожителство и гдѣто е записанъ въ избирателния списъкъ (чл. 6 т. 4; за послѣдното е нуждно живѣние въ общината отъ 6 мѣсеца, чл. 10 т. 3 отъ изб. з.); избираемъ е той, обаче, въ цѣла България; тъй единъ Соф. житель може да бжде избранъ за депутатъ въ Варна и обратно (чл. чл. 86 и 87 отъ К).

[2]) З. за н. просвѣщение: Чл. 91. Въ всѣка община се учреждава по едно училищно н-во, което дѣйствува по учебното дѣло като комисия на общинския съвѣтъ; то се състои отъ 5 члена въ градскитѣ и отъ 3 въ селскитѣ общини. Чл. 92. Кметътъ или неговиятъ замѣстникъ е членъ по право и прѣдседатель на училищното н-во.

Другитѣ членове на уч. н-во се избиратъ, когато ставатъ изборитѣ и за общ. съвѣти.

Никой не може да бжде членъ на едно уч. н-во, ако не притежава качествата на членъ въ градскитѣ и селскитѣ общински съвѣти.

врѣменно избираеми близки роднини (ср. чл. 129, 130 и 142 отъ изб. з.). Понеже и тукъ важи чл. 47 отъ изб. з., то и при тѣзи избори учителитѣ не сѫ избираеми, а учителкитѣ и непълнолѣтнитѣ учители — нито избираеми, нито избиратели. Но и пълнолѣтнитѣ учители могатъ да избиратъ, само ако отговарятъ на горѣизброенитѣ условия (чл. 2, 3, 4, 10, 141 отъ изб. з.) и ако сѫ записани въ избирателния списъкъ [1]).

8. Ограниченията на изборното право за Н. С., които избирателния законъ поставя вънъ отъ онѣзи прѣдвидени въ чл. 86 отъ К., би трѣбвало да базиратъ върху сѫщата конституция и сѫщия тоя членъ. Въ него, обаче, се само казва: „За редътъ на изборитѣ ще се изработи особенъ избирателенъ законъ“. Явно е, че подъ „редъ“ не може да се разбира друго, освѣнъ че избирателниятъ законъ ще съдържа постановления: за избирателнитѣ секции, за избирателнитѣ бюра, за начина на гласуването, за избирателната система (майоритетна, както у насъ, или съ балотажи, или пъкъ пропорционална изборна система), за провѣрка на изборитѣ и др., и че той въ никой случай не може да измѣнява или попълня изчерпателното постановление на чл. 86 отъ К., относително въпроситѣ, кой е избиратель и кой е избираемъ [2]).

Но прѣдъ видъ полезностьта на повечето отъ тѣхъ за по-свободното изказване на народната воля и прѣдъ видъ обстоятелството, че не сѫдилищата, а Н. С. само рѣшава върху правилностьта на изборитѣ, нѣма и надѣжда за отмѣнението на тѣзи ограничения до когато трае тоя редъ. Въ всѣки случай полезно е, и това трѣбва да се иска, щото по-необходимитѣ измежду тѣзи постановления да влѣзатъ въ самата конституция, а другитѣ изхвърлятъ отъ избир. законъ.

---

[1]) Зaявления за записване въ избир. списъкъ или за поправяне неправилности се даватъ до 10 Мартъ всѣка година. Общ. съвѣтъ ги разглежда до 20 Априлъ. Заинтересуванитѣ могатъ да правятъ справки по тѣзи въпроси до края на м. априлъ и да обжалватъ неблагоприятнитѣ тѣмъ рѣшения прѣдъ мировия сѫдия до 15 май, неговитѣ рѣшения прѣдъ окр. сѫдъ до 1 юний, рѣшенията на този прѣдъ В. К. С. въ 7-дневенъ срокъ. Всичко туй става безъ мита, марки и други разноски (чл. чл. 13—28 отъ изб. з.).

[2]) Това е било и мнѣнието на учредителното събрание (ср. протоколитѣ, дневникъ XVIII, стр. 272, день 28.III.79 г. и дневникъ XIII, стр. 185, день 22.III.79, гдѣто г. Балабановъ — единъ отъ редовнитѣ тълкуватели на смисъла на прѣдлаганитѣ членове и членъ на комисията по прѣглеждане проекта — казва: „всѣкой законъ ще бѫде основанъ на конституцията и уви на онзи законъ, който не е споредъ нея)“.

Относително ограниченията на избир. право за окр. и общ. съвѣти важи казаното въ т. 4, която, молимъ, повторно да се прѣгледа [1]).

Понеже и у насъ има вече стрѣмежи, щото женитѣ да се сдобиятъ съ изборни права и понеже учителката заема видно мѣсто въ това движение, то тука му е мѣстото да се помене, че една подобна реформа има най-голѣмъ шансъ да се прокара при изборитѣ за учил. н-ва, сетнѣ при изборитѣ за общинскитѣ и окрѫжни съвѣти и най-малъкъ при изборитѣ за Н. С.; и това както отъ практически съображения, тъй и поради обстоятелството, че първото може да стане съ обикновенъ законъ, а послѣдното само съ измѣнението на конституцията отъ В. Н. С., или пъкъ поне съ изтълкуване на чл. 86 отъ К. въ тази смисълъ, че се разбиратъ подъ думата „граждани“ и женитѣ, което, обаче, пакъ трѣбва да стане отъ В. Н. С. [2]).

III. 9. Освѣнъ чрѣзъ избирателната бюлетина гражданитѣ на българското княжество могатъ да въздѣйствуватъ върху устройството и управлението на българската държава и нейнитѣ учреждения, посрѣдствомъ *свободното исказване на мнѣнията си*. Чрѣзъ него тѣ влияятъ върху властитѣ и общественото мнѣние, печелятъ съмишленици и съ това опрѣдѣлятъ резултата на изборната борба. Що се отнася до самото изказване, то се проявява или въ критикуване устройството на държавата, окрѫзитѣ, общинитѣ и другитѣ публични учреждения, или въ критикуване дѣйствията на отдѣлнитѣ държавни органи, или най-сетнѣ въ прѣдлагане на нововъведения и подобрѣния. То може да става устно, къмъ отдѣлни лица или къмъ цѣли събрания, и писмено, главно

[1]) По избирателния законъ учителитѣ, които сѫ 30 г. и избиратели, по жребие участвуватъ въ избирателнитѣ бюра за избиране народни прѣдставители и окрѫжни съвѣтници (чл. 70 и сл., 133 и 46 отъ изб. з.): това е тѣхна служебна длъжность. Като такива тѣ иматъ права и задължения, прѣдвидени въ сѫщия изб. законъ, и за прѣстѫпления отговарятъ като длъжностни лица по общ. н. з. респ. като членове на бюрото по наказателнитѣ разпореждания на избират. законъ. Тѣзи права и длъжности, обаче, сѫ вънъ отъ нашата тема.

[2]) Тълкувателниятъ законъ на чл 2 отъ з за наказанията на Министритѣ отъ 1880 г., приетъ отъ послѣдното Народно Събрание (Д. В. бр. 3/904) е въ сѫщность тълкувателенъ законъ на чл. 155 отъ К. Въ третята си алинея той даже допълня конституцията. Явно е, прочее, че за приемането му О. Н. С. е некомпетентно и за това закона ще бѫде считанъ отъ всѣки сѫдъ (обикновенъ или държавенъ) за нищоженъ, несѫществуващъ, не сързващъ сѫда. По чл. 44 отъ К. Народното Събрание е компетентно да тълкува само закони, приети отъ О. Н. С.

чрѣзъ печата. То може да бъде вършено най-сетнѣ отъ отдѣлни лица, или пъкъ отъ едно множество еднакво мислещи посрѣдствомъ задружна и планомѣрна дѣятелность. Всички тѣзи видове на обществено въздѣйствие не подлежатъ у насъ на никакво ограничение [1]. Основниятъ законъ приема, че отъ „щракането на идеитѣ се ражда истината“, допуска, че борбата на разномислещитѣ обществени слоеве въ резултатъ не може да докара друго освѣнъ полза за народа и не се страхува, даже когато тази борба се води отъ сдружени сили. Затова той прокламира между другитѣ и слѣднитѣ политически права на българскитѣ граждани: а) да подаватъ по отдѣлно или колективно заявления до властитѣ (чл. 84 отъ К.), б) да изказватъ свободно мнѣнията си чрѣзъ печата (чл. 79 отъ К.), в) да изказватъ свободно тѣзи мнѣния въ събрания и да свикватъ такива безъ всѣко разрѣшение или удобрение на властитѣ (чл. 82 отъ К.) и г) тоже безъ всѣко разрѣшение или удобрѣние на властьта да се сдружаватъ въ дружества за задружна и планомѣрна обществена или друга дѣйность (чл. 83 отъ К.).

10. Както отъ самото мѣсто, което заематъ тѣзи постановления въ конституцията (гл. XII, за гражданитѣ на българското княжество), тъй и отъ тѣхния текстъ и смисълъ, тъй най-сетнѣ и отъ липсата на всѣкакви ограничения относително лицата, които се ползуватъ отъ тѣхъ — каквито напр. видѣхме, че прѣдвижда чл. 86 отъ К. — не може друго да се заключава, освѣнъ, че съ тѣзи права се ползуватъ всички български граждани безъ разлика на полъ, възрасть и положение. Не може да се говори, слѣдователно, че женитѣ и малолѣтнитѣ сѫ лишени отъ всички политически права. Напротивъ, трѣбва да се признае, че, изключая изборното право, тѣ иматъ — наравно съ пълнолѣтнитѣ мѫже — всички други права и свободи на българскитѣ граждани. А това е грамадна разлика въ тѣхна полза и голѣмъ напрѣдъкъ спроти положението на сѫщитѣ въ нѣкои западно-европейски държави [2]. Сѫщо трѣбва да се признае, че длъжноститѣ лица у насъ иматъ всички политически права, съ които се пол-

---

[1]) Конституцията прѣдвижда изрично тѣзи права (чл. 79, 83, 84) за да отнеме възможностьта на О. Н. С. — по примѣра на чужди държави — да издава закони, които би ограничавали тѣзи права на бълг. граждани.

[2]) Естествено петициитѣ, мнѣнията въ печата, събранията и дружествата на пълнолѣтнитѣ мѫже всѣкога фактически ще иматъ по-голѣмо значение, тъй като задъ тѣзи срѣдства на борба при тѣхъ стои и избирателната бюле-

зуватъ българскитѣ граждани и че всѣкакви, макаръ и съ закони учредени, ограничения на тѣзи имъ права трѣбва да се считатъ за противоконституционни. Дѣйствително има едно общо, за всички длъжностни лица важеще ограничение, обаче, то не докосва правата имъ, а само *начина* на тѣхното упражнение. Но за това по сетнѣ (след. т. 18).

11. Основниятъ законъ, като прокламира изброенитѣ въ т. 9 политически права на българскитѣ граждани, не казва, че е свободно и ненаказуемо *всѣко* ползуване съ тѣхъ, напр., когато ползуването отъ правото се явява въ сѫщность злоупотрѣбление съ туй право. Конституцията прѣдвижда и други права на гражданитѣ, сѫщо права на властитѣ и на княза, които всички, както онѣзи, сѫ защитени съ наказания или граждански обезщетения. Ползуването отъ политическитѣ права по начинъ, който докарва нарушение на чужди права, е забранено: ползующиятъ се отъ тѣхъ по такъвъ начинъ е отговоренъ углавно или граждански. При дружествата (чл. 83 отъ К.) има даже специално запрѣщение: „цѣльта или срѣдствата на тия дружества да не принасятъ врѣда на държавния или общественъ порядъкъ, на религията и добритѣ нрави [1]).

Пита се тогава: какъвъ е обема на тѣзи политически права и какво е значението на туй ограничение? Или по-общо, какъвъ е смисъла на тѣзи тълкувания на конституционитѣ постановления? — Той се състои въ това: а) че държавнитѣ органи или частни лица нѣматъ право да прѣдупрѣдяватъ възможнитѣ прѣстѫпления и нарушения на чужди

тина — обаче, тѣ и сами иматъ достатъчно значение за да помогнатъ било за подобрение правното положение на женитѣ, било за политическо възпитание на младежьта, която наскоро ще добие и изборното право.

Правното положение на жената у насъ и по гражданскитѣ закони е по-добро отъ това на европейката и то единствено поради липсата у насъ на гражд. закони, които да уреждатъ личнитѣ и имотнитѣ съпружески отношения. Женитѣ трѣбва да се постараятъ, не като при търг. з., да запазятъ и въ бѫдаще тия права.

[1]) Кое принася врѣда на държавния и общественъ порядъкъ, на религията и добритѣ нрави, опрѣдѣлятъ специалнитѣ закони, прѣдимно н. з. Но именно заради това и защото тѣзи блага сѫ неприкосновенни и по други постановления на конституцията, нѣма и не е имало нужда да се вмѣстватъ въ чл. 83 отъ к. Тъй е мислило и учред. Н. С. Когато, обаче, вслѣдствие вмъкването на тѣзи политически права въ К. и отхвърлянето на сената, всички владици въ съдружие съ Стоилова, Икономова, Начевича, Балабанова се оттеглиха и почнаха да кръщаватъ либералното болшинство „анархисти“ и „социалисти“, болшинството чрѣзъ Молова, Славейкова и Цанкова не само дава тълкуване, че горното запрѣщение се разбира и безъ туй, но и рѣшава вмѣстването му въ К. (гл. прот. на учр. н. с. стр. 314., др. XXIV, 12.IV. 79).

права при ползуването отъ гражданитѣ съ политическитѣ права, като въ конкретни случаи забраняватъ или ограничаватъ туй ползуване; б) че щомъ липсва — публично или частно — прѣстѫпление или нарушение на чужди права, нѣма и злоупотрѣбение съ помѣнатитѣ политически права; в) че абсолютно забранени сѫ само тѣзи дружества и събрания, самото участие въ които по н. з. (основанъ на К.) съставлява прѣстѫпление и г) че даже и въ тоя случай само сѫдебнитѣ власти — а не и административнитѣ, освѣнъ когато тѣ дѣйствуватъ като органи на сѫдебнитѣ власти — сѫ тѣзи, които могатъ да спратъ дѣйствията имъ.

12. Отъ казаното въ т. 11 слѣдва, че споредъ К., врѣдна цѣль и срѣдства, при дружествата, и злоупотрѣбление съ политическитѣ права, въ всички други случаи, може да се приеме само тогава, а) когато тѣзи врѣди рсп. туй злоупотрѣбение споредъ законитѣ води слѣдъ себе си углавна или гражданска отговорность за авторитѣ и б) когато тѣзи специални закони даватъ само санкцията на едно отъ самата конституция признато право на българскитѣ граждани или въобще на жителитѣ на бълг. княжество.

Въ всѣкидневния говоръ обаче тѣзи понятия иматъ по-широко значение и това докарва, щото често пѫти закони и правителствени разпореждания да турятъ въ основата на постановленията си туй по-широко значение и по тоя начинъ да ограничаватъ политическитѣ права на българскитѣ граждани. Какво могатъ да сторятъ тѣ противъ това? — Като се има отъ една страна прѣдъ видъ, че понятията врѣда и злоупотрѣбение, до колкото надминаватъ обема на сѫщитѣ понятия въ К., сѫ понятия субективни (единия счита за полезни дѣйствия, които другия счита явно врѣдни, единъ упражнява своето законно право, другъ обаче отъ морална гледна точка счита туй упражняване за злоупотрѣбление съ правото), отъ друга страна, че всички закони трѣбва да се основаватъ и, най-малко, да не противорѣчатъ на конституцията, слѣдва подобни закони и разпореждания да се признаятъ за нищожни, null und nichtig, слѣдва да се признае сѫщо, че и нарушението на тия закони не влече подирѣ си никаква отговорность. Защото по такъвъ или инакъвъ начинъ спорътъ ще дойдѣ най сетнѣ въ сѫда, който при положението, че има противорѣчие между два закона: конституцията, която

дава извѣстни права на гражданитѣ, и обикновения законъ, който поставя наказания или гражданска отговорность на тѣзи, които упражняватъ правата си въ рамкитѣ на К. — не може да рѣши друго освѣнъ да даде прѣдимство на К. й приложи нейното постановление.

13. Три възражения се правятъ обикновенно противъ възгледа, прокарванъ тукъ. Първото е, че конституцията е единъ имперфектенъ законъ и че слѣдователно за конкретнитѣ случаи не тя, а специалния законъ е мѣродавенъ; че въобще постановленията на конституцията не прѣдставляватъ правни заповѣди и запрѣщения, а желания какъ и въ какъвъ духъ да бѫдатъ изработени тѣзи закони. Погрѣшностьта на това мнѣние въ странство отдавна е била доказана. При императивнитѣ постановления на нашата конституция то е явно погрѣшно, та нѣма нужда да се спираме на него.

Второто възражение е, че не сѫдилищата, а Н. С. тълкува законитѣ (чл. 44 отъ К.). Но прѣди всичко тоя членъ „Н. С. има право така сѫщо да тълкува истинския смисълъ на закона“ съвсѣмъ не отнема правото на сѫдилищата и тѣ да тълкуватъ закона и волята на законодателя. Разбира се, автентично тълкуване — чрѣзъ законъ — може да дава само Н. С. Сетнѣ, това право на Н. С. се отнася само за законитѣ, приети отъ него, но не и за тѣзи, които сѫ отъ компетентностьта на Великото Народно Събрание (ср. т. 8 заб. 4). Най-сетнѣ въпроса не е до тълкуването, а до прилагането на закона, което несъмнѣно е работа на сѫдилищата.

Третото възражение е, че „само Н. С. има право да рѣшава упазени ли сѫ всичкитѣ показани въ тая конституция условия при издаването на нѣкой законъ“ (чл. 49 отъ К.) Отъ мѣстото, обаче, което заема тоя членъ и отъ съпоставянето му съ чл. 43—48 отъ К., се вижда, че изключителната компетентность на Н. С. се състои само въ това да рѣшава, дали единъ законъ е издаденъ и обнародванъ по начина, който прѣдвижда К. т. е. а) дали той е обсѫденъ и приетъ отъ Н. С., б) дали е утвърденъ отъ княза, в) дали е обнародванъ въ пълния му текстъ и г) дали сѫ на лице условията на чл. 47 отъ К., ако князя подъ отговорность на министритѣ издава закони безъ Н. С. (Но и тукъ има случаи,

когато сѫдътъ обсѫжда спазени ли сѫ тѣзи форми. Въобще въпроса е много споренъ и мнозина го рѣшаватъ тъкмо въ противоположенъ смисълъ). Когато е въпросъ, обаче, да-ли извѣстни постановления на закона противорѣчатъ на постановленията на конституцията, когато значи има двѣ взаимно изключаещи се постановления и въпросътъ е, кой законъ трѣбва да се приложи, тогава не сѫществува никакво ограничение за сѫда да обсѫди и рѣши това."

IV. 14. Съ казаното до тукъ, особено въ дѣлъ III, т. 9—13, се изчерпва всичко, което при тоя случай трѣбваше да се каже върху чл. 84 отъ К. (право на подаване прошения), почти всичко върху чл. 79 отъ К. (свобода на печата) и голѣма часть отъ туй, което съставлява съдържанието на чл. чл. 82 и 83 отъ К. (за свободата на събранията и за съставяне дружества).

Относително свободата на печата трѣбва да се прибави още слѣдното. Тя не сѫществува за черковнитѣ книги и за учебницитѣ по З. Б.: въ черквитѣ и училищата на православнитѣ. Свободата на печата не изключва и углавната или гражданската отговорность за прѣстѫпления или нарушения на чужди права чрѣзъ послѣдния. Чл. 79 туря само едно ограничение на туй правило: „когато писательтъ е *познатъ* и живѣе въ княжеството, издательтъ, печатарьтъ и раздавачътъ нѣма да се прѣслѣдватъ". Това значи, че Конституцията поставя една необорима презумция, че тѣзи лица не сѫ съучастници въ прѣстѫпнитѣ дѣяния на познатия писатель. Но кое е значението на изражението „познатъ"? Това е най-важния въпросъ при тълкуването на чл. 79, въ свръзка съ когото стои принципа прокаранъ въ новия законъ за особата (търсене отъ сѫд. власть, кой е писателя) и института на отговорното редакторство. Разглеждането на тоя въпросъ, обаче, би ни отвлѣкло твърдѣ далече отъ темата, която интересува учителитѣ и би отнело много мѣсто; затова азъ го изоставямъ. Относително въпроса, кой може да бѫде писатель, важи казаното въ т. 10: може да бѫде всѣки бълг. гражданинъ (мѫжъ, жена, малолѣтенъ).

15. Специално за *събранията* конституцията опрѣдѣля въ чл. 82: „жителитѣ на българското княжество иматъ право да се събиратъ мирно и безъ орѫжие, за да обсѫждатъ всѣкакви въпроси, безъ да искатъ по-напрѣдъ за това дозволе-

ние. — Събрания вънъ отъ зданията, подъ открито небе, напълно се подчиняватъ на полицейскитѣ правила“.

Отъ тоя текстъ ние виждаме, първо, а) право на събрания иматъ всички жители на княжеството, безразлично да-ли сж български поданици или не, б) не се иска никакво прѣдварително разрѣшение отъ властитѣ и в) въ събранията може да се разискватъ всѣкакви въпроси [1]).

Отъ сжщия текстъ се вижда, второ, че конституцията различава два вида събрания: вънъ отъ зданията или подъ открито небе и въ затворено, въ зданията [2]). Първитѣ се подчиняватъ на полицейскитѣ правила. Но и при вторитѣ може да се случи, щото полицията да влѣзе въ дѣйствие. Тукъ е мѣродавенъ з. за полицията, чл. 35, който различава: събрания въ затворено, но въ публични заведения (ханове, кръчми, кафенета и пр.) и събрания въ частни кжщи.

За събранията подъ открито небе важи освѣнъ чл. 82 отъ К. закона за полицията. При тѣхъ полицията не само има правото да стои, но и да варди редътъ. Лицата, които извършатъ въ тия събрания прѣстжпления или нарушения, тя може да арестува и съ това да отстрани отъ събранието (чл. 19 отъ з. за п.). Прѣстжпленията могатъ да бждатъ различни, най-важно въ случая е това въ чл. 180 отъ н. з. [3]). Измежду нарушенията най-важнитѣ въ случая сж: нарушението на чл. 463 отъ н. з. и това на чл. 8 и 9 отъ з. за носене оржжие [4]) Отъ друга страна, обаче, нито полицията, нито другъ нѣкой има право да отстранява отъ събранието лица, които не сж се провинили въ нищо. Подобно отстранение отъ полицията. прѣдседателя или частно лице се наказва по чл. 298 отъ н. з. Ако лицето при това бжде арестувано, то прѣдседателя и частнитѣ лица, които сж из-

---

[1]) Ограниченията, изказани въ т, 11, в) и г) — напр. става събрание за обмисляне обира на нѣкого — важатъ и тукъ.

[2]) Това не бива да се чете, обаче, буквално. Събрание въ дворътъ на една кжща, или въ заградена частна градина не е събрание „подъ открито небе“. Влизането на полицията тамъ, безъ друго законно основание, може да ѝ докара наказание по чл. 305 или 303 отъ н. з.

[3]) „Който съ сила или заплашване прѣчи да стане или разгони станалото вече незабранено отъ законитѣ публично събрание, наказва се съ тъмниченъ затворъ до 1 год. Ако това извърши длъжностно лице наказанието е отъ 1—3 год. строгъ тъмниченъ затворъ“ (чл. 180 отъ н. з.).

[4]) З. за носене оржжие: Онзи, който носи оржжие безъ позволителенъ билетъ или съ позволителенъ билетъ, но въ населени мѣста и пр. се наказва (чл. 9) съ глоба отъ 20—10 лв. или съ затворъ отъ недѣля до мѣсецъ.

Н. З. чл. 463: „Който наруши редътъ или спокойствието въ явни събрания и др. наказва се съ запиране до 1 седмица или съ глоба до 25 лева“.

вършили или заповѣдали туй арестуване, се наказватъ по чл. 288 отъ н. з., а полицейскитѣ власти по чл. 289 отъ н. з. [1]).

Въ публичнитѣ заведения полицията има право да влиза всѣкога и сама, обаче, само за слѣднитѣ работи: да дири прѣстѫпници, да упражнява хигиеническия, фискаленъ и пр. контролъ върху тѣзи заведения и да въдворява реда въ тѣхъ, когато е нарушенъ. Туй право тя запазва и въ тѣзи случаи, когато въ тѣзи заведения засѣдава събрание. Слѣдъ свършването на работата си тя — по покана на домакиня или на тѣзи, които сѫ наели за събрание заведението му или отъ избрания съ тѣхно съгласие прѣдседатель — е длъжна да излѣзе; иначе върши прѣстѫплението въ чл. 305 отъ н. з., при случай и това въ чл. 303 отъ н. з. [2]). Отъ своя страна домакиньтъ на заведението или прѣдседателя на събранието е тоже упълномощенъ да варди реда въ събранието. Нѣщо повече, той има право да отстрани отъ събранието не само нарушителитѣ на реда, но и други, които не сѫ се провинили въ нищо. Неизпълнението на неговата заповѣдь се наказва по чл. 305 отъ н. з. При това той може да поиска съдѣйствието на полицейската власть и тая е длъжна да му го даде (чл. 443, че даже 437 отъ н. з. въ свързка съ чл. 305 отъ н. з. и чл. 19 отъ з. за п.) [3]). Ако туй съдѣйствие не му се даде, той може, самъ или чрѣзъ други, да

---

[1]) Н. з. чл. 298: „Който принуди другиго да извърши, пропусне или да прѣтърпи нѣщо противно на волята му, като упражнява за това сила, или пъкъ като злоупотрѣби властьта си, наказва се: съ тъмниченъ затворъ (до 3 години) не по-малко отъ 3 мѣсеци“.

Чл. 288: „Който противозаконно лиши нѣкого отъ свобода, като го задържи или затвори самъ или чрѣзъ другиго се наказва съ тъмниченъ затворъ до 1 година“.

Чл. 289: „Прѣстѫплението прѣдвидено въ чл. 288 се наказва съ тъмниченъ затворъ отъ 1 мѣсецъ до 2 години, ако е извършено отъ органъ на властьта, който при това злоупотрѣбява съ служебната си власть“.

[2]) Н. з. чл. 305: „Който остане въ чужда сграда или оградено мѣсто, противъ изявената воля на домакиня или застѫпника му да излѣзе, се наказва съ тъмниченъ затворъ до 1 мѣсецъ или съ глоба до 200 лв.“.

Чл. 303: „Който влѣзе въ чуждо жилище, като употрѣби за това насилие, заплашване, хитрость, злоупотрѣбление на власть, се наказва съ тъмниченъ затворъ до 1 година. — Ако влизането е извършено нощемъ или отъ повече души, или отъ единъ, но въоръженъ, наказанието е тъмнич. затворъ (до 3 год) не по-малко отъ 6 мѣсеци“. Тѣзи наказания важатъ и тогава, когато е явно, че цѣльта на полицията не е да лови прѣстѫпници, или да контролира заведение, ами само да стои въ събранието, макаръ тя да казва първото

[3]) Н. з. чл. 437: Чиновникъ, който пропусне да изпълни съ врѣме своитѣ длъжности, които му налага службата спрѣмо углавно прѣслѣдване или по другъ начинъ осуети успѣхътъ на това прѣслѣдване и то съ цѣль да избави другиго отъ наказание, което му се слѣдва по закона, наказва се: съ строгъ тъмниченъ затворъ (отъ 1) до 5 години или съ тъмниченъ затворъ (до 3 г.) не по-малко отъ 6 мѣсеца“.

отстрани въпроснитѣ лица (Arg. чл. 298 отъ н. з.). Той, домакиня или замѣстника му — прѣдседателя, има право даже да разтури събранието, като заповѣда на всички, подъ страхъ на наказание по чл. 305 отъ н. з., да си излѣзатъ. [1]).

Въ частни кжщи полицията нѣма право да отива сама. Тя може да влиза въ тѣхъ, за да взема лица, които се дирятъ отъ властьта, само въ присжтствието на кмета или на двѣ най-близки частни лица. Нощѣ, обаче, даже и съ тѣхъ, може да влиза само въ случай на пожарь, наводнение, убийство, опитъ за убийство, обиръ или по искането на ония, които, сж въ кжщата. Иначе тя е отговорна по чл. 303 отъ н. з. (чл. 19 отъ з. за п.). — Тѣзи сжщитѣ правила важатъ и тогава, когато въ частната кжща има събрание. Грижата за реда въ събранието има домакиня, който може да отстранява всѣкиго. Полицията влиза въ дѣйствие по негово искане.

16. Всички тѣзи права на полицията, които сж сжщеврѣменно и нейни задължения, трѣбва да се упражняватъ отъ нея или за залавяне на прѣстжпници, или за възстановление реда и тишината въ събранията, които ставатъ въ публични мѣста, и въ другитѣ, когато я призове домакина. Дѣйностьта на полицията, значи, касателно събранията трѣбва да се ограничава само въ това, да имъ *осигури правилния ходъ*. Въ никой случай тя не бива да бжде насочена противъ самото събрание, а ако тя прави това, то органитѣ ѝ вършатъ прѣстжпление по чл. 180 ал. 2. Ако послѣдното вършатъ частни лица, тѣ отговарятъ по чл. 180 ал. 1; фаворизира ли сжщатѣ полицията, вмѣсто да ги арестува, то тя върши прѣстжплението въ чл. 443 респ. 437 отъ н. з. [2]).

---

[1]) Чл. 443: Чиновникъ, който откаже да изпълни длъжностьта си, която му налага службата, се наказва съ тъмниченъ затворъ до 6 мѣсеци. — Ако ли е извършилъ това по сговоръ съ други чиновници, то наказанието е: тъмниченъ затворъ (до 3 год.) не по-малко отъ 6 мѣсеци".

[2]) Прѣстжпленията прѣдвидени въ чл. чл. 180, 288, 289, 437 и 443 отъ н. з. и нарушенията въ чл. 463 отъ н. з. и чл. 8 и 9 отъ з. за носене оржжия сж отъ публиченъ характеръ. Отъ публиченъ характеръ сж и прѣстжпленията по чл. 298, 303 и 305 отъ н. з., ако сж извършени отъ длъжностни лица, напр полицията; иначе, противъ частни лица, прѣслѣдване се възбужда по тъжба на потърпѣвшия. По прѣстжпленията отъ публиченъ характеръ съставлява достатъченъ поводъ за почване на прѣдварително слѣдствие жалбата на потърпѣвшия или заявления на очевидци, макаръ и да не сж потърпѣвши. Жалбитѣ на участвующитѣ противъ дѣйствията на полицията — до прокурора, противъ неговитѣ — до апелативния прокуроръ, противъ тѣзи на слѣдователя — до окр. сждъ. Противъ опрѣдѣлението на сжда, ако той прѣкрати дѣлото, могатъ да подаватъ жалби само потърпѣвшитѣ лица и то до Апел. Сждъ (чл. чл. 118, 119, 121, 269, 270, 273 и 298 отъ Угл. С.). За даване подъ сждъ на полиц. служители не се иска никакво разрѣшение на тѣхното началство (чл.

Въ полза на събранията трѣбва да се тълкуватъ и изразенията „мирно и безъ оржжие“. Какво значение има обстоятелството, че нѣкои граждани, отишли на събрание, не се държатъ „мирно“ и съ това нарушаватъ неговия редъ или пъкъ че сжщитѣ сж отишли въ събранието „съ оржжие“, се каза въ т. 15. Тѣ вършатъ публични нарушения, за които полицията може да ги арестува — за да състави актъ — и съ това отстрани отъ събранието. Тя нѣма право, обаче, да вземе туй за прѣдлогъ за да разтури събранието. Стори ли това, тя върши прѣстжплението въ чл. 180 ал. 2 отъ н. з. Въобще „мирно и безъ оржжие“ не е условие за допустимостьта на събранието; иначе би било твърдѣ леко на частни лица или даже на полицията, посрѣдствомъ нѣколко наговорени гюрюлтаджии, да направятъ невъзможно всѣко неприятно тѣмъ събрание.

Въ сжщия смисълъ най-сетнѣ трѣбва да се тълкува и постановлението на К., че събрания подъ открито небе „напълно се подчиняватъ на полицейскитѣ правила“. Тълкувано тъй, това постановление означава, че въ тѣзи събрания полицията е, която разпорежда относително пазенето реда, като взема мѣрки за запазванието на „общественото спокойствие, благочиние и редъ“ и запазванието личностьта и имота на гражданитѣ (чл. 6 отъ з. за полиц.) Обаче и тукъ тѣзи мѣрки сж всѣкога насочени противъ отдѣлни лица; и тукъ насочени противъ събранието, би направили отговорна полицията по чл. 180 ал. 2 отъ н. з. Противъ това тълкуване не говори и текста на чл. 6 отъ з. за п.; но и да бѣше обратното, то пакъ не би имало значение, защото тогава законътъ като стоящъ въ противорѣчие съ чл. 83 отъ К. не би ималъ сила прѣдъ сждилищата.

17. Текстътъ на чл. 83 отъ К., който гарантира свободата на бълг. граждани да се *сдружаватъ*, гласи: „Българскитѣ граждани иматъ право да съставляватъ дружества безъ всѣко прѣдварително разрѣшение, стига само цѣльта и срѣдствата на тия дружества да не принасятъ врѣда на държавния и общественъ порядъкъ, на религията и добритѣ нрави“. Тоя членъ е прѣдложенъ отъ д-ръ Молова и явно взетъ отъ белгийската конституция, чл. 20. Значението на притурката „стига . . .“ обяснихме въ т. 11. Д-ръ Фаденхехтъ

48 отъ З. за чиновницитѣ). Жалбитѣ се подаватъ чрѣзъ тази власть, чиито дѣйствия се обтжжватъ.

(Демокр. Прѣгледъ, год. II, бр. 17) мисли иначе и намира, че съ тази притурка, и съ употрѣбяване изражението „безъ всѣко прѣдварително разрѣшение“ вмѣсто стоящето въ белгийската конституция „правото на сдружаване не се подчинява на никакви превентивни мѣрки“, българскиятъ законодатель дава по-малко обширна свобода на сдружаване отъ колкото белгийския. Въпросътъ е важенъ за слѣднитѣ два случая: а) има ли право правителството да разтури едно „врѣдно“ дружество и б) има ли право Н. С. да издаде законъ, въ който да постанови условия за съществуването на дружествата, вънъ отъ изключеното за прѣдварително разрѣшение на властьта. Ние отговаряме и въ двата случая отрицателно [1]).

Вториятъ въпросъ е: свободно образуванитѣ дружества на българскитѣ граждани иматъ ли качеството на юридически лица т. е. могатъ ли на свое име да придобиватъ имоти, отъ свое име да се задължаватъ, да водятъ процеси и т. н.? Отговорътъ ще зависи а) отъ организацията на д-вото т. е. отъ волята на основателитѣ и б) отъ това, дали то има прѣимуществено стопански характеръ или не. Ако подиримъ причината, която е карала учредителнитѣ законодатели въ разнитѣ страни да поставятъ въ конституциитѣ въпросния членъ, ще видимъ, че намѣрението е било да освободятъ отъ държавното опекунство нестопанскитѣ д-ва, особено политическитѣ и социално-политическитѣ. Нито единъ законодатель не е мислилъ, че съ туй постановление се закачатъ и стопанскитѣ д-ва и че за тѣхъ законодателя не ще може въ бѫдаще да туря ограничения; това е мнѣнието и на българския законодатель [2]). Значи изключени сѫ стопанскитѣ д-ва; тѣхното положение у насъ е уредено отъ търг. законъ и з. за зад. и договоритѣ.

Относително другитѣ ще да важи принципа на свободното създаване юридически лица [3]). Ще зависи слѣ-

---

[1]) Сравни изложеното въ т. 11 и 12.

[2]) Глед. протоколитѣ на учр. събрание стр. 251, дневникъ XVII, 27 мартъ 1879 г.

[3]). Въпросътъ е споренъ. Различието на възгледитѣ тукъ има корена си въ различното гледище върху юрид. личность въобще. Тѣзи, които я смѣтатъ за една фикция, нѣщо несѫществующе, сѫ на мнѣние, че трѣбва да има държавенъ актъ, за да се създаде юрид. личность. Юрид. личность обаче е една дѣйствителность (ср. Dernburg — Pandekten — I. стр. 188, който навѣрно найкратко, но и най-ясно доказва това). Туй важи особено за насъ, дълго стоящи въ робство и управлявани главно по обичайно право. Нашата сѫд. практика (глед. ученолюбивитѣ д-ва) се води съгласно туй мнѣние.

дователно отъ тѣхната организация, отъ волята на основателитѣ, дали дружеството е юрид. лице или не. Ако чрѣзъ тази организация д-вото добие характеръ на една корпорация [1]), то има качеството на юридическо лице [2]). Отъ тази гледна точка трѣбва безусловно да бѫде отхвърленъ з.-проекта за лицата, който дори надминава системата на нормативнитѣ постановления и се старае да присади у насъ произвола на прускитѣ юнкери спрѣмо сдружаванията съ политическа, социал-политическа и религиозна цѣль.

V. 18. Ние вече помѣнахме, че длъжностното положение налага на учителя извѣстни ограничения при упражнението на гарантиранитѣ отъ К. за всички граждани политически права. Кои сѫ тѣзи ограничения, какви сѫ тѣ и какви не могатъ да бѫдатъ?

Несъмнѣно е, че тѣзи ограничения трѣбва да се налагатъ отъ изпълнението на самата длъжность, че безъ тѣхното пазене служебната дѣйность на учителя би страдала. А какво може да се иска отъ учителя въ изпълнение на туй условие? Първото искане е, той да бѫде *способенъ* да изпълнява длъжностьта си. Туй искане понататъкъ не ни интересува. Второто искане е, той *редовно* да изпълнява длъжностьта си. Нему е забранена, слѣдователно, всѣка дѣйность, която би му отнела такава часть врѣме, че отъ туй би пострадало изпълнението длъжностьта. Ако учительтъ упражнява политическитѣ си права по начинъ, който би му прѣчилъ да изпълнява редовно длъжностьта си, то носъмнѣно е, че отъ него може да бѫде искано ограничение на тази му дѣйность;

---

[1]). Дали едно дружество има характеръ на корпорация зависи отъ това дали то има слѣднитѣ признаци: а) корпорацията сѫществува независимо отъ отдѣлнитѣ ѝ членове. Тѣзи може да се мѣнятъ, а корпорацията съ столѣтия да си остава; б) имота и дълговетѣ на корпорацията не сѫ имоти и дългове на отдѣлнитѣ членове; в) въ процеси касателно корпорацията, тя е — чрѣзъ прѣдставителитѣ си — единствената, която може да бѫде ищецъ и отвѣтникъ; г) дѣйствията на отдѣлнитѣ ѝ членове я обвързватъ, само когато тѣ това вършатъ като нейни прѣдставители; д) отдѣлнитѣ членове нѣматъ право да искатъ раздѣла на корпоративния имотъ (Dernburg, I, 143.).

[2]) Интересно е да се знае, какъвъ практически смисълъ би имало обратното тълкуване. Съ изключването на стопанскитѣ д-ва се избѣгватъ най-опаснитѣ економически послѣдици. Съ приемането, че д-вата съ корпоративна организазия сѫ юрид. лица, се запазватъ интереситѣ и на третитѣ лица. Съ отказването юрид. личность на нестопанскитѣ д-ва, обаче, тѣзи фактически се осѫждатъ на безсилие. Ималъ ли е това намѣрение законодателя? За религ. д-ва — при голѣмия авторитетъ на владицитѣ въ учред. събрание — сигурно не; за другитѣ особено политическитѣ и социалполитическитѣ — тоже сигурно не — зеръ, именно защото законодательтъ ги счита за полезни, затуй въ тѣхна защита туря въ К. чл. 83.

не слуша ли, той е отговоренъ прѣдъ училищната власть. Тази отговорность, обаче, не дохожда отъ тамъ, че той упражнява тѣзи или други политически права, а поради туй, че не изпълнява редовно служебната си дѣйность, заради която той е назначенъ, заради която държавата или общината му плаща. Че „редовното изпълнение длъжностьта“ означава сжщеврѣменно изпълнение съгласно съ законитѣ, правилницитѣ и заповѣдитѣ — до колкото тѣ сж законни — на училищнитѣ власти, се разбира.

Най-сетнѣ отъ учителя може да се изисква едно *държане*, единъ начинъ на живѣние и дѣйствие, който да не го лишава като личность отъ уважението на околнитѣ, съ други думи може да се иска отъ него да запази въ обществото своя *авторитетъ*, името си на почтенъ човѣкъ.

Дѣйствително туй послѣдно понятие е нѣщо неопрѣдѣлено; безъ него, обаче, неможе и, ако се тълкува при конкретнитѣ случаи по възможность ограничително, не би могло да докара никаква врѣда. Въ повечето случаи подъ него ще попаднатъ дѣйствия, които н. з. прѣдвижда като прѣстжпления или нарушения и които хвърлятъ лоша свѣтлина върху характера на учителя. Тѣ могатъ да бждатъ както отъ частния (пиянство, явна безнравственость), тъй отъ обществения животъ на длъжностното лице. На тактътъ на дисциплинарнитѣ сждилища (окр. учил. съвѣти) и на общественото мнѣние, отчасти и на застжпничеството на учит. съюзъ остава да гарантиратъ едно правилно приложение на туй изискване*)

Вънъ отъ тѣзи три искания, нѣкои притурятъ и четвърто: да се въздържа отъ дѣйствия въ частния и общ. животъ, които би се отразили злѣ върху успѣхътъ на работата му като длъжностно лице. До колкото има основателность въ туй искане, то се съдържа въ второто и третото. Разшири ли се то до стъпень надминавающа тѣзи двѣ искания (напр. забраняваше се, на основание чл. 23 отъ инструкцията, всѣка полит. дѣйность на учителя, защото занимание то съ нея означавало мѣсене или прѣдизвикване „обществени раздори“), то вече излиза изъ задълженията на длъжностното

---

*) Ограничението значи не докачва самитѣ права, а начина на упражнението имъ. Други ограничения на полит. права на длъжностнитѣ лица нѣма (глед. т. 9—13).

лице, става врѣдно искане и накърнява защитени политически права на учителя.

19. Закона за чиновницитѣ отъ 1903 г. (Д. В. бр. 93 отъ 3 май) въ чл. 12 поставя и други ограничения, освѣнъ означенитѣ тукъ. Той опрѣдѣля: чиновницитѣ не могатъ да бждатъ притежатели, издатели или редактори на политически вѣстници, нито да взематъ явно активно участие въ партизански дѣйствия отъ политически характеръ (участие въ демонстрирующи тълпи и държане рѣчи на публични митинги"). Който върши иначе, се уволнява (чл. 40 отъ з. за ч.) Какво значение има това постановление за учителитѣ?

Тѣзи постановления ограничаватъ свободата на печата и на събранията за чиновницитѣ. Но тъй като тѣ отъ една страна излизатъ далече вънъ отъ казаното въ прѣдидущата точка т. е. не сж положения, които доброто изпълнение на службата и авторитета на чиновника изискватъ, а отъ друга противорѣчатъ на чл. 79 и 82 отъ К., тѣ трѣбва да се считатъ за противоконституционни, нищожни.

За учителитѣ тѣ не могатъ да иматъ значение и за туй, защото тѣ не сж чиновници и тоя законъ не се отнася до тѣхъ. Това се вижда а) отъ чл. 1 на з. за ч.: „чиновници сж всички граждански лица, които сж назначени на *държавна* служба отъ княза, отъ министритѣ или отъ други началници на учреждения и получаватъ заплата отъ *държавното* съкровище; б) то слѣдва и отъ текста на чл. 65 отъ К.: „само български поданици могатъ да заематъ длъжности на държавна, *обществена* и военна служба".

За учителитѣ бѣ въведено подобно едно ограничение (относяще се до събранията и дружествата на учители) чрѣзъ § 24 отъ инструкцията. За него важи сжщото: като противоконституционно и дори противозаконно, то не би трѣбвало да има никаква сила.

20. Върху казаното въ т. 19 ний лесно ще се съгласимъ. Обаче, учительтъ като длъжностно лице е поставенъ спрѣмо по-виспштѣ училищни власти въ зависимо положение, което при случай може да го тури прѣдъ алтернативата: или да респектира единъ противоконституционенъ законъ, единъ противозаконенъ правилникъ, една подобна заповѣдь и да не го закачатъ, или да не се подчини и да бжде наказанъ. Въпросътъ е свързанъ съ тоя въ държавното право: кждѣ е границата на подчиненостьта на подвѣдомствения слу-

жител, върху какво се простира правото му да обсжжда законостьта на заповѣдьта? Общепризнато е, че сж изключени заповѣди, изпълнението на които би направило подчинения углавно отговоренъ; сжщо, които се отнасятъ до частния животъ и нѣматъ нищо общо съ длъжноститѣ задължения. Но тъй сжщо подчиненията служитель е длъженъ да обсжди а) движи ли се началника въ своята компетентность и б) дали разпорежданията му не стоятъ въ противорѣчие съ ясното постановление на нѣкой законъ [1]).

Ако послѣдното се признава отъ учители на държавното право въ консервативна Германия, то още по-малко ние можемъ да признаемъ за ржководяще правилото: „прѣклонена глава сабя не сѣче", толкозъ повече, че и традицията и историята на учит. съюзъ ни говорятъ, че учителитѣ сж рѣшени, даже и подъ страхъ на наказания, да не се подчиняватъ на незаконни заповѣди и разпореждания.

Какво могатъ да сторятъ тѣ при сжществуването на подобни? Да се борятъ за тѣхното отмѣнение, като освѣтляватъ обществото и властитѣ върху незаконностьта и врѣдностьта на ограниченията, при нужда и като принуждаватъ послѣднитѣ да ги оттеглятъ. Да убѣждаватъ — чрѣзъ писменитѣ и устнитѣ си обяснения, чл. 16 отъ наредбитѣ за назначение и уволнение на учителитѣ — окр. училищни съвѣти, че тоя възгледъ е правия. Да искатъ отъ всички власти, които вематъ рѣшения или постановления противъ тѣхъ, да исказватъ явно и точно сжщинскитѣ причини на прѣдлаганото уволнение (чл. 15, 20, 24 отъ правилата). Да теглятъ, наи-сетнѣ, подъ углавна или гражданска отговорность провинившитѣ се въ прилагане антиконституционнитѣ или противозаконни разпореждания и въ извършване други прѣстжпни дѣяния.

Углавна отговорность както за учил. власти, тъй и за частни лица може да има само при недобросъвѣстность отъ тѣхна страна, при наличностьта на прѣстжпно намѣрение въ тѣхъ [2]). Ако вслѣдствие прѣстжпнитѣ дѣяния учительтъ е прѣтър-

---

[1]) Послѣднитѣ двѣ изисквания признава даже такъвъ единъ консервативенъ ученъ като G Meyer (St. R., 558).

[2]) Напр. членоветѣ на учил. н-во или други селяни неоснователно обвинятъ *прѣдъ властьта* въ *прѣстжпление* нѣкой учитель (чл. 200, 201 отъ н. з.); сжщитѣ дадатъ прѣдъ инспектора, който снема дознание, явно лъжливи показания (чл. 193, 194 и 198 отъ н. з.); сжщитѣ или инспектора разгласятъ обстоятелства или дѣйствия невѣрни и позорни за честьта на учителя

пѣлъ и материални врѣди (напр. уволненъ е), той има право да заведе къмъ сжщото дѣло и граждански искъ.

Въ всички други случаи, гдѣто учительтъ е прѣтърпѣлъ отъ незаконитѣ дѣйствия на частни лица или негови началници материални врѣди, той има право само на граждански искъ. Тоя искъ се подчинява на общитѣ правила (чл. чл. 56 и 57 отъ з. и д.) освѣнъ въ случая, ако врѣдата произтича „отъ нерадене, немарливость или бавность“ на длъжностното лице.[1])

Исказанитѣ тукъ правила важатъ обаче, когато има законенъ редъ за наказанията и уволненията на длъжностнитѣ лица. Ако властьта има право да уволнява „въ интереса на службата“, то е невъзможенъ и граждански искъ за врѣди и загуби. За учителитѣ подобенъ редъ има, само тѣ трѣбва да свикнатъ добрѣ да го използуватъ.[2])

VI. 21. Единъ отъ важнитѣ признаци, които отличаватъ публичнитѣ отъ частнитѣ права, е и този, че всѣко публично право е въ сжщото врѣме и публично задължение. Относително политическитѣ права на гражданитѣ, обаче, обикновено се прави изключение: учредителниятъ законодатель приема, че икономическитѣ и морални интереси ще бждатъ тъй силно развити въ отдѣлнитѣ граждани, щото и безъ заповѣдь тѣ нѣма да пропуснатъ да упражняватъ правата си. За упражнението на политическитѣ права сжществува, слѣдователно, само едно нравствено задължение. То е силно особено при учителитѣ, *едно* поради традицията, която тѣ сж наслѣдили отъ учителя, прѣди освобождението, *второ*, поради обстоятелството, че учителя е най-близко до народа,

---

или пъкъ тъй му припишатъ прѣстжпно дѣяние (чл. 235 отъ н. з. чл. 243 отъ н. з.); инспекторътъ впише въ дознанието невѣрности, явно въ врѣда или полза на учителя (чл. 352 и 354 отъ н. з.); уч. н-ли, инспектора или окр. уч. съвѣтници нарушатъ служебнитѣ си обязаности съ цѣль да поврѣдятъ на учителя (чл. 431 отъ н. з.) Прѣстжпленията въ чл. 200, 193, 194, 198, 352, 354 и 431 сж публични; тия въ чл. 201, 235 и 243 — частни, подсждни на окр. сждъ, завеждани по тжжба на учителя, най-кжсно въ 6 мѣсеца отъ научване прѣстжплението.

[1]) За тоя случай важатъ ограниченията на чл. чл 1112—1115 и 1119—1123 отъ г. с. (разрѣшение за завеждане дѣло отъ апелативния сждъ, срокъ за завеждане дѣлото прѣдъ окр. сждъ отъ 3 мѣсеци и др.)

[2]) Колкото важно, толкова и трудно е упражнението на тѣзи права. Неумѣстното упражнение е съпряжено обикновено съ изгубване разноскитѣ, понѣкога обаче и съ углавна отговорность. Затова завеждането и воденето дѣлата трѣбва да бжде повѣрено на адвокатъ и то способенъ адвокатъ. Ако дѣйствието е общо на инспектора, уч. н-ли и окр. уч. съвѣтници, всички отговарятъ солидарно.

стоящъ културно и икономически още твърдѣ низко, нуждающъ се отъ неговата поука и добъръ примѣръ, и *трето*, поради връзката, която сѫществува между специалната негова възпитателна задача въ училището и общественитѣ условия и редъ.

Туй, което отличава учителя отъ занаятчията въ училището, е неговата възпитателна дѣйность. Той трѣбва да направи отъ дѣцата характерни хора и добри граждани. Резолюцията на VI конгресъ на б. уч. съюзъ за цѣльта на училището ги задължава, подъ добри граждани да разбиратъ хора, бѫдащи борци за прогреса въ обществения животъ. Може ли да постигне учителя успѣшно тази задача, като се ограничи само въ 4-тѣхъ стѣни на училището? — Нашитѣ училищни здания, липсата на пособия. непосѣщаване училището поради бѣдность, нѣманието срѣдства за учебници и нравственитѣ мѫки на „бѣднитѣ" дѣца, болѣститѣ като резултатъ на нехигиенически кѫщи, на недостатъчна храна и облѣкло, разврата, когото дѣцата срѣщатъ на всѣка крачка, безработицата и материалното западане на родителитѣ, нима туй не сѫ толкозъ прѣчки на успѣха и възпитателното въздѣйствие въ училището и сѫщеврѣмено толкозъ причини, за да накаратъ загриженения за постигане училищната цѣль учитель да съзнае нуждата отъ обществени реформи, както отъ близки, тъй и отъ по-далечни, както отъ дрѣбни, тъй и отъ коренни, и да го накаратъ да встѫпи като дѣятель въ арената на общественитѣ борби? А какъ ще стори той това, ако не чрѣзъ най-интензивното упражнение на политическитѣ права?

Не само нѣма и не трѣбва да има ограничения — освѣнъ тѣзи казани въ т. 18, които впрочемъ сѫ отъ интересъ и на извънучилищната учителска дѣйность — на политическитѣ права на учителя, но дори трѣбва да се признае, че сѫществува най-силно нравствено задължение за всѣки учитель най-интензивно да ги упражнява: за благото и напрѣдъка на България и за благото на възпитателната задача на училището.

НАРЕДБИ

за назначаването и уволняването на учителитѣ въ народнитѣ първоначални училища.

1. *Учителитѣ и учителкитѣ въ първоначалнитѣ училища се назначиватъ отъ училищнитѣ настоятелства* (чл. 1 отъ Закона за измѣнение чл. I на Закона отъ 20 декември 1894 г.).

2. *Всички редовни учители се считатъ за постоянни въ училището, гдѣто сж назначени, и не могатъ да се уволняватъ или мѣстятъ, освѣнъ въ случаитѣ, прѣдвидени въ чл. чл. 83, 84 и 85 отъ Закона за народното просвѣщение,* (чл. 1 отъ правилника за мѣстенията и уволненията на учителитѣ, утвърденъ съ указъ № 4, отъ 9 януарий 1901 г.) и по начина, опрѣдѣленъ въ чл. 86 отъ сжщия законъ и чл. чл. 5, 6, 8 и 9 отъ цитувания правилникъ.

3. Мѣстения на учители, прѣдвидени въ чл. 83 отъ Закона за народното просвѣщение, по разпоредба на училищната власть, като противорѣчещи на принципа, прокаранъ въ чл. 1 на цитувания въ § 1 законъ, за напрѣдъ не могатъ да се правятъ. Тѣ се замѣстятъ съ изваждане отъ служба (уволняване) отъ селото или града, гдѣто учителствува провинениятъ учитель, който е свободенъ да се настани на длъжность другадѣ.

Забѣлѣжка. Прави се изключение за мѣстения по взаимно съгласие на учителитѣ и на настоятелствата, слѣдъ увѣдомление на окржжния инспекторъ.

4. Училищнитѣ настоятелства назначаватъ учители и учителки **само на вакантни мѣста.**

5. На мѣстата на ония учители и учителки, за уволнението на които има постановления отъ училищнитѣ настоятелства, се назначаватъ други учители само тогава, когато тия мѣста бждатъ дѣйствително вакантни, т. е. когато постановленията за уволненията имъ се разгледатъ отъ окржжния училищенъ съвѣтъ, и протоколитѣ на послѣдния се утвърдятъ отъ Министерството, което увѣдомява за това окржжния училищенъ инспекторъ, а той — училищното настоятелство.

6. Кандидатитѣ за учители и учителки подаватъ заявления до надлежнитѣ училищни настоятелства.

При заявлението си за учителско мѣсто всѣки кандидатъ прилага слѣднитѣ документи:

а) свидѣтелство за образованието си;

б) кръщѣлно свидѣтелство;

в) медицинско свидѣтелство отъ лѣкарь на държавна длъжность;

г) свидѣтелство за учителствуването си прѣзъ послѣдната година;

д) други служебни документи.

Забѣлѣжка. Кандидати за учители, които не сж учителствували, прилагатъ при заявленията си за учителска длъжность само документитѣ, прѣдвидени въ точки *а*, *б* и *в*, а учителствувалитѣ прилагатъ само документитѣ, прѣдвидени въ точки *а* и *г*.

7. На вакантни учителски мѣста училищнитѣ настоятелства назначаватъ само лица, които отговарятъ на условията, опрѣдѣлени въ чл. чл. 58 и 62 отъ Закона за народното просвѣщение.

8. Не могатъ да бждатъ назначавани за учители:

а) лица, които сж свършили слѣдъ влизането въ сила на Закона за народното просвѣщение — гимназия, педагогическо училище, духовно или земледѣлческо училище, безъ зрѣлостенъ изпитъ или изпитъ за свършенъ курсъ. Изключение се прави само за ония, които сж били вече учители и, като такива, сж държали изпитъ за учителска правоспособность;

б) бивши учители, уволнени възъ основа на чл. чл. 84 и 85 отъ Закона за народното просвѣщение, до когато не имъ се възстановятъ правата;

в) учителки, уволнени, съгласно измѣнената прѣзъ 1899 г. прибавка къмъ чл. 172 отъ сжщия законъ *)

9. Училищното настоятелство разгледва всички заявления за вакантнитѣ въ края на учебната година учителски мѣста найкъсно до 15 августъ, съставя протоколъ за кандидатитѣ, които приема, и тоя протоколъ, подписанъ отъ прѣдседателя и членовете, се прѣпраща веднага, заедно съ документитѣ на назначенитѣ лица, на окржжния училищенъ инспекторъ, който прѣгледва документитѣ и най-късно 5 деня слѣдъ получаването имъ явява на настоятелството, да ли назначенитѣ, възъ основа на документитѣ, могатъ да бждатъ учители или не. Въ послѣдния случай окржжниятъ училищенъ инспекторъ съобщава на настоятелството причинитѣ, поради които назначеното отъ него лице не може да бжде учитель и му прѣдлага да назначи друго лице.

10. Училищни настоятелства, които нѣматъ кандидати за открити учителски мѣста, поискватъ такива отъ инспектора, който имъ прѣпоржчва нѣкои измежду ония, що сж подали заявления въ инспекцията, като прѣдпочита кандидати, свършили педагогическо училище, и кандидатки, свършили педагогическия отдѣлъ на дѣвически гимназии.

11. Учители, които по сѣмейни или други причини искатъ да напуснатъ общинитѣ, гдѣто учителствуватъ, и да се настанятъ другадѣ, подаватъ най-късно до 1 юний [1]) писмено оставка на надлежното училищно настоятелство, като сжщеврѣменно съобщаватъ за това и на окржжния училищенъ инспекторъ, който веднага слѣдъ като получи съобщението, издава свидѣтелство за учителствуването прѣзъ изтеклата учебна година на ония отъ тѣхъ, които ще отидатъ въ друго учебно окржжие.

---

*) Тази алинея е унищожена съ окр. № 4680 отъ 14 май 1904 год.

[1]) Измѣнено на августъ съ окр № 4680 отъ 14 май 1904 год.

12. На мѣстата на такива учители училищнитѣ настоятелства веднага назначаватъ други.[1])

13. Ако нѣкое настоятелство не назначи учитель на вакантно мѣсто въ опрѣдѣления въ точка 9 срокъ, окржжниятъ училищенъ инспекторъ го поканва да направи това; ако 5 деня подирѣ тази покана настоятелството пакъ не назначи учитель, инспекторътъ назначава такъвъ *врѣменно* само до края на учебната година.

14. Ако въ течение на учебната година се отвори негдѣ мѣсто за учитель, училищното настоятелство е длъжно да назначи такъвъ най-късно 10 деня слѣдъ отварянето на вакантното мѣсто; въ противенъ случай учительтъ се назначава до края на сжщата учебна година отъ окржжния училищенъ инспекторъ.

15. Постановления за уволняване на учители, винаги *обстойно* мотивирани съ подробно излагане на всички конкретни случаи, възъ основа на които се иска уволнението, се държатъ отъ училищнитѣ настоятелства **само прѣзъ юний** и се изпращатъ до надлежния окржженъ училищенъ инспекторъ отъ прѣдседателитѣ на селскитѣ училищни настоятелства **най-късно до 15 юний, а отъ тия на градскитѣ — до 1 юлий.**

16. Веднага, слѣдъ като училищното настоятелство държи постановление за уволняване на нѣкой учитель, прѣдседательтъ вржчва прѣписъ отъ това постановление на заинтересования учитель, който, щомъ го получи, изпраща въ инспекцията писменни обяснения по обвиненията, що му се приписватъ, а ако желае да се яви и лично въ окржжния училищенъ съвѣтъ при разрѣшаването на въпроса за уволнението му, *споменува за това изрично въ обясненията си.*

17. Учители, за уволнението на които не е държано постановление въ опрѣдѣления въ точка 15 срокъ, или които не подадатъ оставка до опрѣдѣления въ точка 11 срокъ, оставатъ на мѣстата си и прѣзъ слѣдващата година.[2])

18. *Оставатъ се безъ послѣдствие отъ самия окржженъ училищенъ инспекторъ:*

А. постановления за уволняване на учители и учителки, изпратени въ инспекцията по-късно отъ опрѣдѣления въ точка 15 срокъ;

Б. постановления за уволняване, прѣписи отъ които не сж вржчени на учителитѣ, до които се отнасятъ;

В. постановления за уволняване:

а) поради слаба подготовка и слабъ успѣхъ и, изобщо, по причини, които сж отъ компетентность само на училищнитѣ инспектори;

б) по бюджетни причини;

---

[1]) Съ сжщото окржжно промѣненъ така: „на мѣстата на такива учители, училищнитѣ настоятелства назначаватъ други въ опрѣдѣления въ § 9 срокъ".

[2]) Къмъ тоя § е прибавена съ окр. № 4080 отъ 14 май 1904 година слѣдната забѣлѣжка: „Учитель, който не се е съобразилъ съ § 11, може да бжде назначенъ на вакантно мѣсто другадѣ, само съ разрѣшение на Министерството по прѣдставление на окржж. училищенъ инспекторъ.

в) защото прѣди 2—3 и повече години нѣкои учители и учителки сѫ били назначени направо отъ инспекцията или отъ окрѫжния училищенъ съвѣтъ;

г) защото държаното прѣди една или двѣ години постановление за уволнението на нѣкои учители или учителки е било оставено безъ послѣдствие;

д) за простѫпки, по които инспекцията е правила изслѣдване и истинностьта имъ не се е доказала;

е) за простѫпки, по които на учителя е налагано вече извѣстно наказание.

19. Окрѫжниятъ училищенъ инспекторъ, щомъ получи постановленията отъ училищнитѣ настоятелства за уволняване на учители, проучва ги и постѫпва по слѣдния начинъ:

а) отговаря веднага на ония настоятелства, постановленията на които подпадатъ въ категорията на изброенитѣ въ прѣдходната точка;

б) внася веднага за разглеждане въ окрѫжния училищенъ съвѣтъ ония постановления, съ които се иска уволнението на учители за простѫпки, по които прѣзъ годината сѫ правени съгласно чл. чл. 5 и 6 отъ правилника за уволненията и мѣстенията на учителитѣ, разслѣдвания;

в) възлага веднага на надлежнитѣ околийски инспектори да направятъ най грижливи разслѣдвания, съгласно цитуванитѣ членове отъ споменатия правилникъ, по приписванитѣ обвинения на ония учители, чиито уволнение се иска, макаръ че срѣщу тѣхъ прѣзъ годината не е имало никакви оплаквания, и слѣдъ като получи рапортитѣ по направенитѣ изслѣдвания, внася постановленията на настоятелствата въ окрѫжния училищенъ съвѣтъ за разглеждане.

Забѣлѣжка. Окрѫжнитѣ училищни съвѣти се произнасятъ по всички постановления най-късно до 15 юлий, а до 5 августъ се съобщава окончателното рѣшение на заинтересованитѣ учители и настоятелства.

20. Окрѫжнитѣ училищни инспектори изпращатъ протоколитѣ на окрѫжнитѣ училищни съвѣти за уволняване на учители най-късно 5 деня слѣдъ деня на всѣко заседание.

При всѣки протоколъ за уволняване се прилагатъ:

а) обстоенъ писменъ докладъ, съ който окрѫжниятъ училищенъ инспекторъ е внесълъ въ окрѫжния училищенъ съвѣтъ прѣдложението за уволнение;

б) постановлението на училищното настоятелство;

в) книжата по изслѣдването и всички документи, възъ основа на които се иска уволнението на учителя.

21. Утвърдяватъ се *безусловно* отъ окрѫжнитѣ училищни съвѣти постановленията, съ които училищнитѣ настоятелства биха искали да замѣнятъ:

а) съ врѣменно-новоназначени или редовни учители ония отъ сегашнитѣ волнонаемни учители, които сѫ назначени на длъжность, слѣдъ като законътъ за народното просвѣщение е влѣзълъ въ сила (1 септември 1892 г.).

б) съ редовни ония врѣменно-новоназначени учители, които сѫ се явили три пѫти на държавенъ изпитъ и сѫ пропаднали, та сѫ изгубили вече, съгласно чл. 2 отъ правилника за държавенъ изпитъ на учителитѣ, правото да се явяватъ на такъвъ изпитъ;

в) съ други лица ония учители, които сѫ назначени, съгласно точки 5 и 6, отъ окрѫжното № 6193, отъ 22 май м. г., въ началото или въ продължение на текущата учебна година направо отъ училищнитѣ инспектори и окрѫжнитѣ училищни съвѣти.[1])

22. Едноврѣменно съ постановленията за уволняване на учители и учителки, визирани въ прѣдходния членъ, се държатъ постановления и за назначаването на ония, които ще ги замѣстятъ, и прѣдседателитѣ на училищнитѣ настоятелства прѣпращатъ едноврѣменно инспектору и еднитѣ и другитѣ постановления. Въ противенъ случай постановленията за уволненията се оставятъ безъ послѣдствие.[2])

23. По свой починъ окрѫжнитѣ училищни инспектори внасятъ въ окрѫжния училищенъ съвѣтъ прѣдложения за уволняване на учители най-късно до 1 юлий за:

а) слаба подготовка;

б) постоянна небрѣжность и неспособность;

в) неизпълнение на училищнитѣ закони и правилници.

Забѣлѣжка. Никой учитель не може да бѫде уволненъ по точки а, б и в, ако по-рано за сѫщитѣ простѫпки не е наказванъ съ по-слаби дисциплинарни наказания (напомняние, мѫмрене, глоба и пр.).

24. Прѣдложение за уволняване по прѣдходния параграфъ се внасятъ съ обстоенъ докладъ и, когато окрѫжниятъ училищенъ съвѣтъ ги разгледва, трѣбва безъ друго, както и при всички други уволнявания, да се поканватъ надлежнитѣ учители да дадатъ устни или писмени обяснения.

25. Ако учителитѣ, за които се говори въ параграфъ 24, не се явятъ въ опрѣдѣления день, или не прѣдставятъ исканитѣ писмени обяснения, прѣдложението за уволнението имъ се разглежда въ тѣхно отсѫтствие и сетнѣшнитѣ имъ оплаквания не се вематъ въ внимание.

Забѣлѣжка. Изключение се прави за учители тежко болни или отсѫтствующи въ странство. Въпросътъ за уволнението имъ се разглежда най-късно до 1 септември.

26. Щомъ рѣшението на окрѫжния училищенъ съвѣтъ за уволнение на единъ учитель по каквито и да било причини отъ една община, отъ единъ окрѫгъ или отъ всички училища се утвърди, окрѫжниятъ училищенъ инспекторъ му издава свидѣтелство за учителствуването прѣзъ послѣдната учебна година, като отбѣлѣзва въ него и причинитѣ за уволнението.

27. Едноврѣменно съ това училищниятъ инспекторъ съобщава за откритата ваканция и на надлежното училищно настоя-

---

[1]) Тази алинея е отмѣнена съ окр. № 4680 отъ 14 май 1904 год.

[2]) Тоя § съ сѫщото окрѫжно е промѣненъ така: „На мѣстата на учители, визирани въ прѣдходния §, се назначаватъ други въ опрѣдѣления въ § 9 срокъ".

телство, което е длъжно най късно до опрѣдѣления въ § 9 срокъ да назначи учитель. Въ противенъ случай окржжниятъ училищенъ инспекторъ постжпва съгласно чл. 13.

28. Учители и учителки, за които се докаже, че сж отстжпили на нѣкоя община, кметъ или училищенъ настоятель часть отъ заплатата си, се наказватъ по прѣдложение на окржжния училищенъ инспекторъ, съгласно чл. 84 отъ Закона за народното просвѣщение.

29. Прѣдседатели и членове на училищни настоятелства, които биха възпрѣпятствували на нѣкой учитель да встжпи въ началото или въ течение на учебната година въ изпълнение на службата си, се прѣдаватъ отъ окржжния училищенъ инспекторъ въ надлежния прокурорски надзоръ за наказание по сждебенъ редъ.

30. По сжщия начинъ се постжпва и съ ония прѣдседатели и членове на училищни настоятелства, които биха взели часть отъ заплатата на нѣкой учитель, за да го задържатъ или назначатъ на длъжность.

31. Учителитѣ и учителкитѣ въ смѣсенитѣ и погранични общини, на които държавата изплаща цѣлитѣ заплати, се назначаватъ направо отъ Министерството на Просвѣщението.

32. Окржжното прѣдписание на Министерството № 6193 отъ 22 май 1902 год. се отмѣнява.

Бѣлѣжка на редакцията. — По §§ 3, 9, 10 и 15 сж дадени тълкувания до инспекторитѣ въ окржжно № 4680 отъ 14 май 1904 год. Тълкуванията на тия §§ могатъ да се видятъ и въ „Съзнание", год. VI бр. 42—43.

Инструкция

за

управлението и уредбата на основнитѣ училища.

Утвърдена съ указъ № 87 отъ 13 октомврий 1896 година и обнародвана въ „Държавенъ Вѣстникъ", брой 247 отъ 9 ноемврий сжщата година.

(Извлѣчение).

---

1. Учители.

§ 1. Учительтъ трѣба да бжде прѣданъ на училищната си работа и съвѣстно да се грижи за нравственото, физическото и умственото въспитание на ученицитѣ си: да се старае да имъ даде най необходимитѣ за живота познания, да възбуди у тѣхъ навикъ къмъ трудъ и самодѣятелность и стрѣмление къмъ самоусъвършенствуване.

§ 2. Учительтъ е длъженъ точно да испълнява дѣйствуващитѣ закони, правилници и разпорежданията на установенитѣ училищни власти.

§ 3. Учительтъ трѣба да води примѣренъ животъ, както подобава на възпитатель и съ приличнитѣ си обноски да служи за образецъ на ученицитѣ си не само вжтрѣ въ училището, но и вънъ отъ него.

§ 4. Дѣто има по-вече учители, тѣ сж длъжни да живѣятъ задружно и взаимно да си помагатъ за напрѣдъка на училището.

§ 5. На учителитѣ е забранено да осждатъ единъ другиго и да се злословятъ прѣдъ ученицитѣ и прѣдъ обществото.

§ 6. Учительтъ трѣба да се отнася съ всѣкиго учтиво, като има прѣдъ очи, че той е възпитатель не само на ученицитѣ, но и на населението; той трѣба да е въ близко сношение съ родителитѣ или настойницитѣ на ученицитѣ и да се споразумѣва, въ случай на нужда, съ тѣхъ за мѣркитѣ, които на врѣме трѣба да се вуематъ за нравственото поправяне и за повдигане успѣха на дѣцата имъ.

§ 7. Прѣдъ ученицитѣ учительтъ е длъженъ да пази достолѣпие и да се отнася къмъ тѣхъ благо, учтиво и сериозно; въ дисциплинарни случаи той трѣба да бжде сдържанъ и, като има прѣдъ очи всѣкога нравствената отговорность на длъжностьта си, да избѣгва страстни укори, крѣскания, присмивания и употрѣбяване оскърбителни думи къмъ ученицитѣ.

§ 8. Една отъ първитѣ длъжности на учителя е да гледа да има между ученицитѣ съгласие, да ги приучи на редъ, чистота, спрѣтнатость въ дрѣхитѣ, тѣлото, ученическитѣ принадлежности и пр.

§ 9. Забранява се на учителя да кара ученицитѣ да му вършатъ частни работи, които нѣматъ никакво съотношение (връска) съ училището.

§ 10. Учителитѣ сж длъжни да се явяватъ въ училището половинъ часъ прѣди да се започне обучението и да влизатъ въ класъ веднага слѣдъ издрънкването на звънеца.

§ 11. Въ врѣме на обучението учительтъ не трѣба да се занимава съ четене книги, вѣстници, писане писма и други подобни; никога не трѣба да прѣкъсва или съкратява начената урокъ, нито пъкъ да го промѣнява съ другъ.

§ 12. Учителитѣ могатъ да даватъ частни уроци, на ученици отъ сжщото отдѣление, въ което прѣподаватъ, само съ разрѣшение отъ училищния инспекторъ.

§ 13. Прѣзъ врѣме на междучасията учителитѣ трѣба да се намиратъ неотлжчно между ученицитѣ си, за да ржководятъ забавленията имъ.

§ 14. Въ отношенията си къмъ училищнитѣ власти учителитѣ трѣба да бждатъ вѣжливи. Писменитѣ имъ изложения, рапорти, прозби трѣба да бждатъ написани чисто и четливо въ приличенъ тонъ и форма безъ загадки и двусмислености.

§ 15. Разнитѣ си прозби и съобщения учителитѣ отправятъ чрѣзъ главния учитель, който ги прѣпраща до надлежнитѣ училищни власти съ мотивирано мнѣние. Оплакванията се изпращатъ по сжщия редъ. Въ случай, че въ срокъ на единъ мѣсецъ не се

отговори на тѣзи оплаквания, тѣ иматъ право да се отнасятъ непосрѣдствено до началството, отъ което зависи разрѣшението на въпроса. Прозби, подадени помимо установения редъ, оставатъ безъ послѣдствие.

§ 16. Учителитѣ сж длъжни да изпълняватъ разпорежданията на главния учитель, направени възъ основа на училищнитѣ закони и правилници, прѣдписанията на Министерството и инспекцията и рѣшенията на учителския съвѣтъ, както и особнитѣ разпореждания, които той прави на своя отговорность.

§ 17. Учителитѣ не могатъ да отсжтствуватъ отъ прѣподаване, безъ прѣдварително разрѣшение отъ надлежната училищна властъ.

Когато нѣкой учитель се поболи внезапно, длъженъ е да извѣсти писмено или чрѣзъ нѣкого отъ домашнитѣ си на главния учитель, който се разпорежда за замѣстването му отъ другъ учитель; а дѣто има само единъ учитель, явява на настоятелството, което разпуща ученицитѣ и съобщава училищному инспектуру, за да командирова врѣменно учитель отъ околнитѣ училища съ повече учители, за да замѣсти отсжтствувалия.

Отпуски по болѣсть се разрѣшаватъ:

а) До три деня отъ главния учитель, а дѣто нѣма такъвъ — отъ прѣдседателя на училищ. настоятелство само веднажъ въ годината, б) До 10 дена отъ окржжния инспекторъ само веднажъ въ годината, в) за повече врѣме отъ министерството по прѣдставление отъ инспекцията. Отпускъ за 10 и повече отъ 10 деня се разрѣшава възъ основа на медицинско свидѣтелство.

Задгранични отпуски се разрѣшаватъ само отъ министерството на просвѣщението.

§ 18. По други уважителни причини на учителитѣ се разрѣшаватъ отпуски, които не могатъ да бждатъ повече отъ 10 дни прѣзъ цѣлата учебна година.

Главниятъ учитель или прѣдседатель на училищ. настоятелство разрѣшава само веднажъ прѣзъ годината отпускъ до 3 деня, а окржжниятъ инспекторъ — до 10 деня. — Слѣдъ ваканция отпускъ се разрѣшава само, ако учительтъ сериозно заболѣе, или въ сѣмейството му се случи нѣкое голѣмо нещастие.

Прѣзъ ваканционния разпускъ учителитѣ могатъ да отсжтствуватъ безъ отпускъ, но сж длъжни да увѣдомятъ прѣдварително главния учитель или училищното настоятелство и училищния инспекторъ, дѣ ще се намиратъ прѣзъ това врѣме.

§ 19. Учительтъ е длъженъ да се явява на прѣподаване всѣкога приготвенъ; урохитѣ и писменитѣ работи трѣба прѣдварително да бждатъ добрѣ обмислени и нагодени споредъ силитѣ на ученицитѣ и да се прѣдаватъ по методиченъ планъ.*)

§ 20. За да има равномѣрность въ занятията на ученицитѣ и за да се избѣгне прѣтрупване и бързане въ края на учебната година, учительтъ е длъженъ да разпрѣдѣли, съобразно съ врѣ-

*) §§ 17, 18 и 19 сж поправени споредъ послѣднитѣ (отъ ноемврий 1904 г.) промѣни, внесени въ инструкцията.

мето и числото на уроцитѣ, годишния учебенъ материалъ на срокове по мѣсеци и всѣки мѣсецъ да прѣподава опрѣдѣлената часть отъ него така, че да привърши цѣлия до края на учебната година.

Приготвеното разпрѣдѣление се прѣдава на главния учитель въ началото на учебната година.

§ 21. Строго се забранява на учителитѣ да разправятъ на ученицитѣ си приказки за работи, които нѣматъ нищо общо съ урока.

§ 22. Забранява се на учителитѣ да правятъ прѣдъ ученицитѣ си, каквито и да било подмѣтания за родителитѣ имъ и за тѣхнитѣ политически, религиозни и социални възрѣния и дѣла.

§ 23. Учительтъ е длъженъ да се държи между обществото съ достолѣпие и да се не мѣси въ обществени раздори.

§ 24. Учителитѣ могатъ да образуватъ дружества и да участвуватъ въ такива, ако тѣ не сѫ запрѣтени отъ законитѣ. За доказани простѫпки извършени въ тия дружества, тѣ се подвеждатъ отъ контролнитѣ училищни власти подъ установенитѣ дисциплинарни наказания на общо основание. (Б. Р. — Тая редакция на § 24 е дадена прѣзъ 1901 г.)

§ 25. Всѣки учитель е длъженъ да дава всички свѣдѣния, които му се искатъ отъ училищнитѣ власти, грижливо да изпълнява формуляритѣ за училищната статистика, да държи въ изправность прѣдвиденитѣ отъ настоящия правилникъ книги, да работи по уреждането на училищнитѣ градини, съгласно съ даденитѣ наставления, и да се грижи за отваряне вечерни и недѣлни училища.

§ 26. Въ свободното отъ занятие врѣме, особно прѣзъ училищнитѣ ваканции, учительтъ е длъженъ да се грижи да допълни, закрѣпи и разшири своето научно и педагогическо образование; желателно е още да събира топографически, географически и метеорологически свѣдѣния, да изучва икономическото състояние на населението и да записва пѣсни, приказки, обреди и обичаи, та между другото по този начинъ да съдѣйствува за всестранното изучване на отечеството.

Правилникъ

за

Училищнитѣ инспектори

(утвърденъ съ приказъ № 1122, отъ 8 октомврий 1899 год.).

(Извлечение).

---

§ 2. Окрѫжнитѣ и околийски училищни инспектори се грижатъ за точното изпълнение и прилагане на училищнитѣ закони, правилници, програми и разпореждания на Министерството, които чрѣзъ тѣхъ се съобщаватъ на училищнитѣ настоятелства, учителитѣ и други лица.

§ 9. Училищниятъ инспекторъ е длъженъ да дава бързъ ходъ на всички прозби и запитвания отъ общини и училищни настоятелства, а така сѫщо и на всички заявления и прошения.

§ 22. Училищниятъ инспекторъ слѣди, щото всѣки учитель, билъ селски или градски, да бѫде на 1 септемврий на мѣстоназначението си. Той прѣдставя всѣки закъснѣлъ учитель да се накаже, като му се отбие отъ заплатата за изгубенитѣ дни.

§ 23. Когато нѣкой учитель, назначенъ прѣзъ учебната година, не се яви въ мѣстоназначението си 10 дни слѣдъ деня на назначението си, инспекторътъ ще го счита за доброволно напустналъ училището и ще се разпорежда да се назначи на мѣстото му другъ учитель.

§ 30. Училищниятъ инспекторъ приема прошения и оплаквания на учителитѣ и, ако влиза въ неговата компетентность разглежданието имъ, той прави това въ срокъ не по-вече отъ двадесеть дена, а, ако това не зависи отъ него, той ги изпраща на надлежното началство, отъ което зависи разрѣшението на въпроса, като приложи къмъ тѣхъ и своето мотивирано мнѣние по сѫщата работа.

§ 31. Когато въ нѣкоя училищна инспекция постѫпи оплакване срѣщу нѣкой учитель, инспекторътъ трѣбва да отиде самъ въ общината, дѣто е учительтъ, и самъ лично да изслѣдва всичко, което се приписва на учителя, като сѫщеврѣменно поиска обяснение и отъ самия него. Когато при изслѣдването се констатира, че учительтъ не е изпълнявалъ редовно длъжкостьта си, нему ще направи напомнюване отъ страна на инспектора; а ако се констатира, че той често е занемарявалъ своитѣ длъжности, или пъкъ е вършилъ работи, несъвмѣстими съ званието му, ще се прѣдстави въ Министерството за наказание.

Когато при изслѣдването се констатиратъ таквизъ обстоятелства, по силата на които ще трѣбва да се наложи на виновния учитель наказание, прѣдвидено въ чл. чл. 84 и 85 отъ закона за народното просвѣщение, инспекторътъ внася въпроса на разглеждане въ окрѫжния училищенъ съвѣтъ.

§ 35. Една отъ първитѣ длъжности на училищния инспекторъ е, да полага особенно старание за редовното изплащане заплатитѣ на учителитѣ.

Ако ненаврѣменното изплащане заплатитѣ на учителитѣ се дължи на неразпоредителностьта на инспектора, той се глобява съгласно съ закона за чиновницитѣ.

§ 37. Окрѫжнитѣ училищни инспектори ходатайствуватъ въ Министерството за отпущане цѣлитѣ учителски заплати само на съвършенно бѣдни общини въ пограничнитѣ и смѣсени окрѫжия, които не само че нѣматъ установени приходи за покриване на всичкитѣ си училищни разходи, но и процентътъ на общинския имъ налогъ и приходътъ на октроата е такъвъ, че да се налага по-голѣмъ налогъ е невъзможно.

§ 75. Училищнитѣ инспектори насърдчаватъ и съдѣйствуватъ на учителитѣ въ градоветѣ и селата да откриватъ вечерни и

недѣлни училища, а дѣто има нужда тѣ сами вземать инициативата за такива, като задлъжавать учителитѣ да прѣподавать въ тѣхъ. Тѣзи училища се отварять, за да се даде възможность на свършилитѣ само курса на основното училище да разширочать кржга на своитѣ познания, както и на по възрастни лица, които не сж могли да получать начално образование, да се сдобиять съ най-необходимитѣ тѣмъ познания.

§ 83. Когато постоянната комисия разглежда и удобрява бюджетитѣ на общинитѣ, училищниятъ инспекторъ е длъженъ да присжтствува на нейнитѣ засѣдания, за да посочва въ бюджета на всѣка община, какви суми трѣбва да се прѣдвидять за постройка или поправка на училищнитѣ здания и за подържане на училищата.

§ 84. Училищниятъ инспекторъ е длъженъ да иска свѣдѣния отъ училищнитѣ настоятелства и постоянни комисии при окржжнитѣ управления за училищнитѣ смѣтки и да прѣглежда бюджетитѣ на училищата. Той взима мѣрки за изправянето на неправилноститѣ въ училищнитѣ бюджети на общинитѣ и постояннитѣ комисии. Ако не сж прѣдвидени въ бюджетитѣ имъ училищни разноски, или сж прѣдвидени въ недостатъченъ размѣръ, той прѣдлага на постоянната комисия при окржжното управление да впише нуждната сума. Ако комисията не стори това, той е длъженъ да рапортира веднага въ Министерството на просвѣщението.

§ 85. Когато окржжниятъ училищенъ инспекторъ узнае, че нѣкои общински управления, училищни настоятелства, постоянни комисии, или členоветѣ на тѣзи учреждения сж изразходвали училищни пари за други цѣли, или за лична полза, той съобщава на надлежния окржженъ управитель, за да вземе нуждпитѣ административни мѣрки за повръщане неправилно изразходванитѣ или злоупотрѣбенитѣ суми и да даде виновнитѣ подъ сждъ.

§ 87. Въ началото на учебната година прѣдседательтъ на училищното настоятелство прѣдава на главния учитель цѣлата сума отъ училищния бюджетъ за подпомагане на бѣднитѣ ученици и половината отъ сумата, прѣдвидена все въ сжщия бюджетъ за канцеларски разноски; цѣлата сума отъ бюджета за училищната градина ще се отпуща на главния учитель въ началото на м. февруарий, а паритѣ, прѣдвидени въ бюджета на общината за учебни пособия и за училищна библиотека, ще се прѣдавать на главния учитель кога му потрѣбать; втората половина отъ сумата за канцеларски разноски ще се отпуща въ началото на м. февруарий, слѣдъ като прѣдстави главния учитель документи за редовното изразходване на първия авансъ. Само паритѣ, прѣдвидени въ училищния бюджетъ на общината за училищна покжщнина и за поправка на училищното здание ще се изразходвать отъ самото училищно настоятелство.

§ 88. Училищниятъ инспекторъ трѣбва да бди, училищнитѣ капитали да не се давать на частни лица, или на дружества. Той е длъженъ да взема нуждпитѣ мѣрки, за да се внасять тѣ въ земледѣлческитѣ каси или въ народната банка.

§ 89. Кога нѣкой кметъ като прѣдседатель на училищното настоятелство не изпълни нѣкое прѣдписание на инспектора въ продължение на 15 дена, послѣдния отива въ общината на смѣтка на кмета, за да се разпореди самъ да се изпълни прѣдписанието му.

§ 95 — заб. 2. Кога се назначаватъ учителитѣ, сѫщо и кога става въпросъ за налагане наказание на нѣкой учитель по чл. чл. 84 и 85 отъ Закона за Народното Просвѣщение, въ засѣданията на окрѫжния училищенъ сътѣтъ е длъженъ да присѫтствува и надлежния инспекторъ, въ чиято учебна околия служи въпросния учитель.

§ 98. Училищниятъ инспекторъ трѣбва строго да бди, щото въ зданията, или въ съсѣдство до 50 метра да нѣма кръчма, гостилница, кафене, нито какво-да-е друго завѣдение или мѣсто, което може да бѫде врѣдително за дѣцата въ възпитателно или хигиенично отношение.

§ 107. Инспекторитѣ, освѣнъ гдѣто надзиравать сѫществующитѣ дѣтски, основни и класни училища, длъжни сѫ да се грижатъ направо и чрѣзъ окрѫжнитѣ училищни съвѣти за отваряне и на нови училища, гдѣто има нужда.

§ 109. Училищниятъ инспекторъ е длъженъ да се грижи още и да се откриватъ паралелни отдѣления и класове въ ония училища, гдѣто числото на ученицитѣ въ едно отдѣление е по-много отъ 50.

Само въ изключителни случаи могатъ да се допуснатъ въ едно отдѣление, съ разрѣшение на Министерството по-вече отъ 50 ученика.

§ 110. Окрѫжниятъ училищенъ инспекторъ ще ходатайствува за откриване на нови училища само при слѣдующитѣ условия: 1) когато селото, съгласно чл. 32 отъ Закона за Народното Просвѣщение, отстои на по-вече отъ три километра отъ близосъсѣдни села съ училище, или когато особенни причини, лоши съобщения и непроходими мѣстности, не даватъ възможность на дѣцата да посѣщаватъ близосъсѣднитѣ училища; 2) когато е приготвено училищно здание, отговаряще на всички педагогически и хигиенически условия; 3) когато сѫ приготвени нуждното число чинове, столове, маси и др. училищни покѫщнини и учебни пособия; 4) когато училищния инспекторъ е ходилъ самъ въ селото и е намѣрилъ, че дѣйствително е приготвено всичко необходимо за редовното и успѣшното функциониране на училището и 5) когато ходатайствува за отварянието на училището и окрѫжниятъ училищенъ съвѣтъ.

§ 125. За да опознае положението на училищата и да отстранява недостатъцитѣ и опущенията, училищниятъ инспекторъ е длъженъ да ревизира най-малко два пѫти всѣко училище въ годината.

§ 128 Училищниятъ инспекторъ има право и е длъженъ въ педагогическо-дидактическо отношение да дава опѫтвания и съвѣти на учителитѣ. Забѣлѣзанитѣ отъ него грѣшки въ това отношение той трѣбва да имъ съобщава устно, като отбѣгва всичко, което

може да бжде въ врѣда на достоинството на учителя. При всѣко посѣщение той трѣбва да бесѣдва съ учителя за всичко, отъ него забѣлѣзано въ врѣме на ревизията, както и да изслушва учителскитѣ оплаквания и желания. За нѣща, които не е компетентенъ да ги рѣшава самъ, той рапортира на своето началство. Въ тѣзи рапорти излага всѣкога и своето мнѣние за начина, по който намира за добрѣ да се разрѣши въпросътъ. Въ училища, гдѣто училищниятъ инспекторъ констатира общи недостатъци по водене на обучението и училищната дисциплина, той събира на педагогическа конференция всички учители отъ училището, въ която конференция се разглеждатъ забѣлѣзанитѣ отъ него недостатъци и се прѣдлагатъ мѣрки за поправяне. Въ тази конференция инспекторътъ не трѣбва да обсжжда постжпкитѣ и дѣйствията на отдѣлни учители и да имъ прави бѣлѣжки прѣдъ другаритѣ имъ. Добрѣ е тукъ да се разискватъ и педагогически въпроси отъ общъ характеръ, и най вече въпроси по възпитанието.

§ 131. При всѣко посѣщение на едно училище, училищниятъ инспекторъ е длъженъ да записва въ ревизионната книга датитѣ на пристигането и заминаването си, а въ случай че е изпратенъ съ специална мисия, той трѣбва да отбѣлѣжи и № на прѣдписанието.

§ 132. При всѣка ревизия на едно училище, инспекторътъ е длъженъ да отиде въ общинското управление, гдѣто въ една особенна книга ще отбѣлѣзва всичко, което трѣбва да се извърши отъ училищното настоятелство за училището.

Законъ

за измѣнение закона за инспекция на класнитѣ и основни училища отъ 1898 година.

(Вотиранъ отъ XIII обикновено Народно Събрание, първа сесия).

§ 5 се измѣнява така: Окр. учил. инспектори се назначаватъ изпомежду директоритѣ на пълнитѣ срѣдни учебни заведения и ония редовни учители отъ сжщитѣ училища, които сж учителствували най-малко 3 години, иматъ висше, прѣдимно педагогическо, образование и сж се отличили съ своята учителска вѣщина и съ трудоветѣ си по педагогическата литература,

Околийски инспектори съ висше образование, слѣдъ като изслужатъ най малко 5 години като първостепенни, се назначаватъ за третостепенни окр. инспектори, ако сж се отличили въ службата си и въ педагогическата литература и ако има вакантни мѣста.

§ 6 получава слѣдната нова алинея:

За окол. инспектори се назначаватъ и лица съ срѣдно и висше педагогическо образование, ако сж учителствували най-малко

3 години въ първоначално училище, и то слѣдъ като издържатъ установения за тази длъжность изпитъ.

§ 7 получава слѣдната нова алинея:

Учитель, наказанъ дисциплинарно отъ министерството, не може да бжде инспекторъ — околийски или окрѫженъ.

§ 8 се измѣнява така:

Окрѫж. училищ. инспектори се раздѣлятъ на третостепенни, второстенни и първостепенни.

За третостепенни се назначаватъ третостепенни учители, за второстепенни — второстепенни учители, за първостепенни — директори и първостепенни учители.

Третостепеннитѣ окрѫжни инспектори получаватъ заплата, еднаква съ заплатата на второстепеннитѣ учители въ срѣднитѣ училища, второстепеннитѣ — на първостепеннитѣ учители въ сѫщитѣ училища, а първостепеннитѣ — на директоритѣ на мѫжкитѣ гимназии.

Повишаването на окр. инспектори отъ една степень въ друга става слѣдъ всѣки 5 изслужени години.

§ 10 получава слѣдната нова алинея:

Лица съ висше педагогическо образование, издържали изпитъ за околийски инспектори, се назначаватъ за второстепенни и се повишаватъ на общо основание.